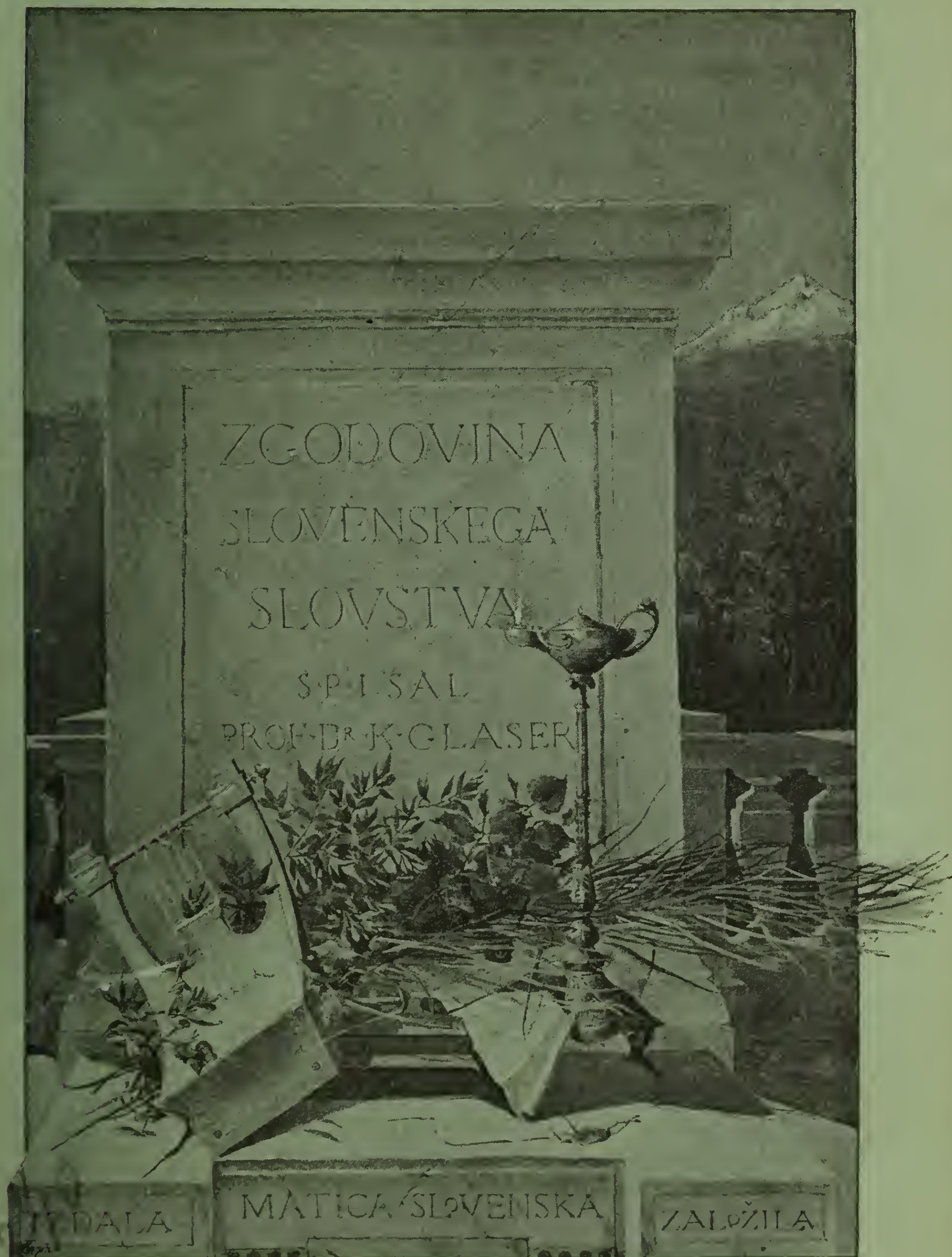
Zgodovina slovenskega slovstva

II. del.

Spisal profesor dr. Karol Glaser.

Zgodovina slovenskega slovstva.

II. zvezek: Od francoske revolucije do 1848. l.

Spisal

dr. Karol Glaser

profesor

pri c. kr. gimnaziji v Trstu.

Založila Slovenska Matica.

V Ljubljani.

Tiskala „Katoliška Tiskarna“.

1895.

Predgovor.

ukaj podajem slovenskemu občinstvu *„Zgodovine slovenskega slovstva“* II. zvezek, kateri opisuje razvitek našega slovstvenega delovanja od francoske revolucije do 1848. leta, katero je po vsej Evropi vzbujalo vesele nade, da se bodo mogli narodi udeleževati vladanja in državne oblike prikrojiti po svojstvih, njim prirojenih. Poskusil sem to dôbo narisati v dveh slikah, v Vodnikovem in Prešernovem krogu. Vsaki sliki je na čelo postavljen zgodovinski pregled, bolj skromen prvi, bolj obširen drugi sliki, ker je hrepenenje po svobodnejši državni obliki v neločljivi zvezi s kulturnim in slovstvenim gibanjem in ker je vse to stremljenje vplivalo tudi na mali slovenski narod.

Tvarina se je uredila po željah in nasvetih, ki so se izražali v blagohotnih ocenah; zato so se vsi viri, popolni in diplomatično natančni (v kolikor so mi bili dostopni) naslovi uvrstili v I. prilogo, da ne bodo motili tistih čitateljev, katerim ni do te znanstvene strani. Prvi dve številki pod imenom dotičnega pisatelja kažeta na stran in vrsto, kjer se začenja govoriti o dotičnem pisatelju. V knjigi sami sem skušal besedilo uravnati tako poljudno, kakor to le zmorem pri svoji individuvaliteti. Res je, da sem teško pogrešal samospisov (monografij) o posameznih pisateljih, ker pisatelj *„Zgodovine slovenskega slovstva“* ne utegne vsakemu pisatelju pogledati do obisti; saj uže samo nabiranje tvarine jemlje mnogo časa.

Marsikateremu čitatelju se morda dozdeva nepotrebno, da sem iz konca minolega in začetka sedanjega stoletja naštel in navel vse uradne slovenske ali vsaj poluslovenske spise. To sem storil radi tega, ker mora znanstvena *„Zgodovina slovstva“* zasledovati vse prve

pojave, kdaj se je slovenščina rabila prvokrat v službenih poslih in da se mogó sklicavati na te pojave tisti Slovenci, katerim je naš narod izročil najvažnejši narodni pôsel: zagovarjati naše pravice v raznih zakonodajnih zborih.

V Napoleonovih časih uže se je slovenščina uvela v šole in rabila tudi kolikor toliko v uradnih spisih. To se naglašaj in naglašaj vselej!

K virom ali spisom o našem slovstvu, ki sem jih naštel v predgovoru I. zvezka, pridati je tudi pohvaljeni sestavek g. dr. Fr. Simoniča v Šumanovi knjigi „Die Slovenen", Teschen.

Jeden del trudapolne korekture opravljal je moj tovariš in prijatelj g. dr. Lovro Požar v Ljubljani in tu pa tam pogladil besedilo v knjigi; presrčna hvala mu na tem delu!

Trst, dné 1. novembra 1895.

Dr. K. Glaser.

I. Zgodovinski pregled od 1790. do 1815. leta.

1. *Krajepisne črtice; uprava.*

Dasi so od 1580. l. naprej vse dežele, naseljene po Slovencih, prišle pod žezlo avstrijskih vladarjev, vender njih meje niso bile enake današnjim.

Kranjsko s Primorjem in Istro je 1780. l. imelo 112.298 prebivalcev; 1771. leta je bilo na Kranjskem 16 mest, 22 trgov, 3308 vasij, in 1779. l. plaćalo se je državi 1,250.000 gld. davkov; za časa Francozov pa je bilo 370.000 prebivalcev; Vipava je pripadala goriškemu okraju.

L. 1776. se je primorsko mesto Reka vsled dvornega odloka priklopila Ogrski.

Na Koroškem se je oblast deželnih knezov množila s tem, da sta Saligrad in Bamberg od 1535. l. naprej na svojih posestvih priznavala pravice deželnih knezov; Bamberg je 1759. l. celo prodal svoje imetje Mariji Tereziji; samostalna sta bila samo Breže (Friesach) in Št. Andraš.

Izmed mest se je začel poleg Beljaka razvijati Celovec; Breže in Št. Vid sta propadala.

L. 1783. so se odpravila deželna poglavarstva na Štajerskem, Koroškem in Kranjskem, namesto njih se je pa ustanovil v Gradcu »gubernij«; prvi gubernèr je bil grof Franc Khevenhüller.

Vladni uradi na Kranjskem so bili urejeni takó-le:

I. Reprezentancija in komora: prvomestnik z 8000 gld. plače; 1 svetovalec, 15 uradnikov, 3 okrajni poglavarji, 1 fiskal, 3 okrajni ali kresijski častniki, 1 davčni odmernik, 2 spremljevalca.

II. Deželni uradi: Deželni poglavar s 6000 gld. plače, 2 podprvomestnika; 6 svetovalcev za grofe, 6 za plemenitaše; 2 svetovalca učenih stanov in 2 uradnika, 1 sodnik in 1 pristav.

III. Deželne deske urad s tremi uradniki.

Blizu tako kakor na Kranjskem je bila tudi na Stajerskem uprava urejena, ki jo je prehitro odpravil Jožef II. Vsled prošenj stanov je Leopold zopet imenoval deželnega poglavarja, pomnožil zastopnike meščanov; do zdaj je 31 mest in trgov ter 5 »kresij« imelo po enega zastopnika.

L. 1748. so se uvedle 3 »kresije«, v Ljubljani za Gorenjsko, v Postojni za Notranjsko, v Novem mestu za Dolenjsko; tudi grofiji Goriška in Gradiščanska sta bili podrejeni deželni oblasti v Ljubljani; te »kresije« so mnogo uplivale na deželno redarstvo, zdravstvo, promet in gradbo cest ter so primeroma dobro zastopale koristi kmetskega stanu.

Goriško je bilo 1747. l. razdeljeno v goriško in gradiščansko kresijo; 1749. l. je ustanovila Marija Terezija avstrijsko Primorje z namestništvom v Trstu. Jožef II. je goriško in gradiščansko kresijo 1783. l. podredil Trstu.

Na Koroškem so bile kresije ustanovljene v Celovcu, Beljaku in v Velikovcu, na Štajerskem v Gradcu, Mariboru, Celju, Judenburgu in Bruku.

2. Avstrija pod habsburško-lotarinško dinastijo od Marije Terezije do dunajskega kongresa 1815. l.

Ko je Marija Terezija 1740. l. zasela prestol, izvolila je sicer svojega moža Franca Lotarinškega, velikega vojvodo toskanskega, svojim sovladarjem, a vladala je vender sama s svojimi ministri, med katerimi se je odlikoval zlasti grof Kaunitz.

Sovražne njej sosedne države, dobro znajoč oslabljene moči države avstrijske, so začele nasledstveno vojsko. Volilna kneza Karol Albrecht (bavarski) in Avgust III. (saksonski) sta se oglasila s svojimi zahtevami; tema se je pridružil španski kralj. Te neprilike je porabil pruski kralj Friderik II. in vdrl v Slezijo. Sovražnikom mlade vladarice so se pridružile še Francija, Sardinija, Palatinat in Kolonja ter napravile načrt za razdelitev avstrijske države.

Pomoč ji je obljubil samo angleški kralj Jurij II. in pa ogrski stanovi. Z berolinskim mirom se je Terezija iznebila pruskega kralja, izgubila pa skoro celo Šlezijo in grofijo Gladsko, angleški kralj pa je ukrotil Francoze. Radi teh ugodnih uspehov Marije Terezije je začel Friderik II. drugo šlesko vojsko, nemški knezi pa so Marijinega moža izvolili nemškim cesarjem (Franc I. 1745. do 1765. l.). Zopet se je Marija Terezija pobotala s pruskim kraljem (mir v Draždanih 1745. l.). Proti Francozom in Špancem pa je junaški vladarici pomagala ruska carica Elizabeta. V miru v Ahenu (1748. l.) je Avstrija odstopila vojvodstva Parmo, Piacenco in Guastallo španskemu infantu Filipu, Sardinija je dobila nekaj milanskih pokrajin.

Pozneje se je Prusija združila z Anglijo, Avstrija pa s Francijo; Friderik II. je bil premagan pri Kolinu: odslej se je izgubilo zaupanje v njegovo nepremagljivost. V spomin te zmage je Marija Terezija ustanovila vojaški red »Marije Terezije«. Po sedemletni vojski je v miru v Hubertsburgu Friderik obdržal to, kar se mu je bilo odstopilo v draždanskem miru.

Pri prvi delitvi Poljske 1772. l. je Avstrija dobila Rdečo Rusijo, polovico krakovskega palatinstva, trinajst sipuških mest, vojvodstvi Zator in Oswięcim in nekaj delov Podolije, Sendomira, Belskega in Pokutije. Od Turčije je Marija Terezija dobila 1775. l. Bukovino.

Še zadnje leto pred smrtjo bi se bila Marija Terezija morala bojevati s Prusijo, vojni sta si uže stali nasproti, ko sklene mir tešinski 1779. l., v katerem je Bavarija odstopila Avstriji okraj inski, ki je zdaj del nadvojvodstva Avstrijskega nad Anižo.

Sicer nekaj skrčena je pa avstrijska monarhija ostala enotna in nerazcepljena, ker so vsi narodi z zjedinjenimi močmi junaški vladarici branili prestol. L. 1780. je Marija Terezija umrla, zapustivša urejeno in utrjeno državo svojemu sinu Jožefu II., ki je vladal deset let (1780.—1790.).

Tudi slovenski[1]) plemenitaši so se na slaven način udeleževali teh bojev; Maks pl. Rechbach, porojen v Beli Peči, je dobil viteški red Marije Terezije; v bitvi pri Hochkirchu sta padla Ivan in Joahim pl. Lazzarini, v bitki pri Meissenu se je odlikoval grof Lanthieri, Avgust pl. Rasp je radi hrabrosti v bitki pri Švednici bil proslavljen z viteškim redom Marije Terezije.

[1]) Dimitz, Gesch. IV. 164—66.

Jožef II. (1780.—1790.) se je trudil na vso moč svojim narodom pospeševati duševno in gmotno blaginjo; bil je vsestransko izobražen in blag vladar. Ozemlje avstrijsko je hotel urediti na tak način, da bi za bližnjo Bavarijo zamenjal oddaljeno Belgijo; knez Karol Teodor je bil uže pripravljen, pa Friderik II. je to preprečil. On in volilni knez saksonski, kralj angleški in nekateri nemški knezi so proti tem nakanam osnovali »knežjo zavezo«. Vsled tega krepkega odpora je Jožef II. odstopil od svojega namena.

Imel se je bojevati tudi s Turki; do tega ga je dovedla zaveza, 1787. l. sklenena v Kerzonu z rusko carico Katarino, ki je ukrenila Turke pregnati iz Evrope. Kužne bolezni so močno zavirale ugodni razvoj te vojske, vender je Lavdon vzel Beligrad 1789. l. Znana slovenska narodna pesen opeva ta čin, kajti udeležili so se te vojske tudi Slovenci. Kranjski polk grof Thurn je prezimoval v Slavoniji 1787. l. Gorenjci in Dolenjci so hrvatskim konjenikom priskrbeli konje. Vitez Ravbar je bil stotnik v mejnem pešpolku št. 15; dva Turjačana sta padla pri Fokšani, grof Kajetan Lichtenberg je na čelu prostovoljnim grenadirjem polka Alton prodrl skozi carigrajska vrata v Beligrad. V Ljubljani so praznovali zmago z razsvetljavo in godbo; tudi v drugih mestih na Slovenskem so slavili poraz Turkov.[1])

Jožef II. ni imel svojih dedičev; zato ga je nasledoval brat Leopold II. (1790.—1792.), ki je bil v Toskani modro in srečno vladal 25 let. Prepustivši to deželo svojemu sinu Ferdinandu prevzel je vladarstvo na Dunaju in končal boj s Turki z mirom v Sistovi 1791. l., ki je pripoznal obojestransko posest v poprejšnjem obsegu (status quo).

Leopold ni popolnem odobraval Jožefovih nakan; ob to so od mnogih stranij pričakovali, da ponovi stare stanovske privilegije. Vladarstvo nastopivši je sklical državni zbor v Budim 1790. l. in Ogrom povrnil staro ustavo; to se je zgodilo tudi na Češkem in Nizozemskem, kamor je poslal močno vojno, ker se Nizozemci niso hoteli pokoriti avstrijski vladi.

V tem času so se pojavljale prve kali velikega gibanja na Francoskem, namreč francoske revolucije, ki je po svojih nasledkih vse javne in družbinske razmere premenila na Francoskem in še v mnogih drugih deželah evropskih. Ko je pobegnila francoska kraljeva rodbina 1791. l., se je Leopold sešel s pruskim kraljem Friderikom

---

[1]) A. Dimitz, Gesch. IV. 232—4.

Viljemom in z drugimi nemškimi knezi v Pilnici na Saksonskem ter sklenil zavezo, ki je nameravala braniti in ohranjevati obstoječe razmere.

Po kratkem, miroljubnem vladanju je umrl Leopold dné 1. marcija 1792. l.

Naslednik mu je postal Franc II. (1792.—1835.), kateremu so Francozi kot kralju češkemu in ogrskemu napovedali vojsko, ker so sosedni nemški vladarji podpirali izselivše se francoske plemenitaše; s tem so se začele vojske, ki so trajale blizu četrt stoletja. Cesarski so bili nesrečni; razburjeni Francozi pa so Ljudevita XVI. in njegovo soprogo kraljico Marijo Antoinetto odstavili in usmrtili z giljotino ter Francijo proglasili za ljudovlado.

Nato je francoski ustavodajalni narodni zbor poslal dve vojni na Nemško, (z Moreau-jem in Jourdanom na čelu) in eno na Laško, katero je vodil Napoleon Bonaparte; ta je, premagavši Avstrijce v treh bitkah, prisilil sardinskega kralja in druge kneze, da so se ločili od avstrijskega vladarja. Dasi se je na Nemškem hrabro držal nadvojvoda Karol (major Vega je slavno vodil obleganje trdnjave »Fort Louis« 1793. l. in trdnjave Moguča (Mainz) 1795. l.), vender proti Napoleonu na Laškem ni opravil ničesar: Francozi so, podvrgši si Beneško, mahnili na Primorsko, Koroško, Stajersko in Tirolsko 1797. l. V miru, sklenenem v Ljubnem in v Campoformiju pri Vidmu (dné 17. okt. 1797. l.), je Avstrija Nizozemsko odstopila Franciji, Lombardijo republiki cisalpinski, na novo ustanovljeni, dobila pa Benetke, beneško Istro in Dalmacijo.

Tudi na severni strani je Avstrija dobila bolj okroglo lice, kajti pri tretji delitvi Poljske (druge se ni udeležila) je Avstriji pripadel ostali del vojvodstva Krakovskega z glavnim mestom Krakovom, vojvodstvo Sendomir in Lublin ter nekaj drugih pokrajin med Pilico, Vislo in Bugom; avstrijski del Poljske se sme deliti v vzhodno in zahodno Galicijo.

Preponosno ravnanje francoske republike je združilo Anglijo, Rusijo, Turčijo in Avstrijo. Srečno so se Avstrijci in Rusi bojevali na Laškem v bitkah pri Cassanu in Trebiji; nestanovitni car Pavel pa je, domu pozvavši svoje vojake, na cedilu pustil Avstrijo, kateri pa je vender vojskovodja Melas podvrgel Sardinijo ter ujel generala Maseno v Genovi.

Napoleon se je med tem postavil Francozom na čelo kot »prvi konzul«, premagal avstrijskega vojvodo Melasa pri Marengu (1800. l.), njegov vojvoda Moreau je vzel Saligrad in se bližal Dunaju;

ob to je sklenil cesar mir v Luneville-u in dobil oblastniji škofov v Tridentu in Briksnu v Tirolih, sam pa odstopil Brizgavo (Breisgau).

Napoleon se je 1804. l. dal kronati za dednega francoskega cesarja, istotako je Franc II. dné 11. avgusta 1804. l. ustanovil avstrijsko cesarsko dostojanstvo in se proglasil za dednega cesarja avstrijske monarhije kot Franc I.

K temu koraku so prisilile cesarja najbolj mršave razmere na Nemškem, kjer cesarsko dostojanstvo ni imelo nobenega ugleda več.

Vsa Evropa se je zdaj nadejala miru, pa se je varala, ker se cesarska Francoska nič ni razločevala od republikanske. Napoleon je zdaj izpremenil v provincije svoje države tiste dežele, katerim je bil poprej usilil republikansko ustavo: laške republike je zdaj zjedinil v »Laško kraljestvo« ter se je dal v Milanu venčati z železno krono lombardsko in je koprnel tudi po drugih deželah; zato so se v tretjo zavezo (koalicijo) združile Anglija, Rusija in Švedska, katerim je pristopila 1805. l. tudi Avstrija. Na Nemško je pridrl Napoleon sam, zajel avstrijsko vojno pri Ulmu (23.000 môž ter 59 topov), vzel Linc ter Dunaj in šel ruskemu caru Aleksandru nasproti, v tem ko je nadvojvoda Karol vojskovodjo Maseno podrl pri Kaldieru na Italijanskem; to pa nič ni izdalo več, ker je Napoleon združene Avstrijce in Ruse popolnem premagal pri Slavkovem (Austerlitz) blizu Brna. V bitki pri Kaldieru se je odlikoval Slovenec Žiga Novak, ki je potem dobil viteški križec reda Marije Terezije. Sklenil se je mir v Požunu (1805), za našo državo zelo poniževalen. Avstrija je morala odstopiti Benečijo in Dalmacijo italijanskemu kraljestvu, prednje avstrijske dežele Badenskemu in Würtemberškemu, Tirolsko pa Bavariji, dobila je pa samo Saligrajsko. Napoleon je s 16 knezi južne in zahodne Nemčije ustanovil »rensko zavezo« in upropastil nemško državo: ob to se je cesar Franc 1806. l. odrekel dostojanstva nemškega cesarja. Nasproti Prusiji, ki je izgubila blizu polovico svojih dežel, ustanovil je Napoleon »vojvodstvo Varšavsko« in je podelil kralju saksonskemu. Tako se je izpremenilo lice skoro vse Evrope, samo Rusija in Anglija sta ostali nedotakneni.

Naravno je, da je v takem položaju Avstrija napela vse žile, da si opomore na novo, kajti bati se je bilo, da jo Napoleon ne poniža v prosto namestništvo svojega obširnega cesarstva. Vladarji

se v sili spominjajo naroda; nadvojvoda Ivan se je domislil domobrancev: vsi moški od 18. do 45. leta svoje dôbe naj bi poprijeli za orožje v bran domovini. Vodnik sam jih je navduševal z zbirko vojaških pesnij (»Pesmi za brambovce«), in domoljubne Tirolce je vodil hrabri Andrej Hofer.

Zvezala se je Avstrija z Anglijo ter napovedala dné 9. aprila 1809. l. Napoleonu vojsko.

Na Italijanskem so bili Avstrijci sicer srečni, ali Napoleon jih je premagal na Nemškem pri Abensbergu, Landshutu in Eckmühlu; vsled tega so Francozi prodirali iz Italijanskega proti Kranjskemu in zasedli Ljubljano dné 20. majnika pod vodstvom maršala Macdonalda; Dunaj pa je zasedel Napoleon sam. Sicer ga je nadvojvoda Karol premagal pri Aspernu in Esslingenu (dné 21. in 22. majnika), pa nesrečna bitka pri Wagramu (dné 5. in 6. julija) je prisilila cesarja Franca I., da je z Napoleonom dné 14. oktobra 1809. l. sklenil dunajski mir, v katerem je Avstrija odstopila Bavariji: Saligrajsko, insko in en del hausruške (Hausruck) kresije; velikemu vojvodstvu Varšavskemu: zahodno Galicijo z mestom Krakovom; Rusiji: tarnopoljsko kresijo; Napoleonu: Kranjsko, kresijo beljaško, grofijo Goriško s Furlanijo, Istro s Trstom, Hrvatsko in en del Vojaške krajine.

Tako je Napoleon oslabil Avstrijo, a cesarjevo hčer Marijo Ljudovito vzel za ženo 1810. l. ter Avstrijo in Prusijo prisilil k vojski proti Rusiji 1812. l., kjer ga je zapustila sreča (Moskva). Prusija se je ohrabrila v samostalno postopanje; tudi Avstrija se je pridružila prusko-ruski zavezi; Napoleon je zmagal zadnjokrat pri Draždanih, a bil odločilno polomljen v tridnevni bitki pri Lipskem dné 16., 17. in 18. oktobra 1814. l. Zavezniki so pridrli v Pariz ter Napoleona prisilili odpovedati se cesarskega francoskega dostojanstva; na njegovo mesto so postavili burbonca Ljudevita XVIII., brata umorjenemu kralju Ljudevitu XVI.

Na dunajskem shodu ali kongresu 1815. l. so se sešli najodličnejši evropski vladarji in njih poslanci, da bi zopet uredili evropske države, ali nemirni Napoleon se je vrnil na Francosko ter se zopet polastil vladarstva, pa odločilna bitka pri Waterloo ga je za vselej pognala na otok sv. Helene, kjer je umrl dné 5. majnika 1821. l.

II. Kulturni pregled od 1740. do 1815. leta.

1. *Šolstvo; stan omike; slavni možje.*

Od 1740. l., ko je umrl zadnji Habsburžan, je avstrijska država združevala mnogo narodov na zunaj navidezno zjedinjenih, pa tesne zveze med njimi vender ni bilo, ker je uprava kolikor toliko bila avtonomna, federalistična uže vsled načina, kako so se dežele bile združile pod jedno vladajočo rodbino. S tem pa, da je nastopil habsburško-lotarinški rod, se je uvedla težnja po jednoličnosti v upravi in zakonodajstvu, in kot sredstvo zato se je izvolil tako zvani prosvitljeni absolutizem, ki je nameraval ponemčiti vso državo (Jož. Apih, Ltp. M. Sl. 1894. 253 i. d.). V to svrho se je začelo skrbeti za občno narodno vzgojo. Mislilo se pa tudi ni na istinito blaginjo podložnikov, kajti narodi so bili v oni dôbi bolj sredstvo kakor pa za se obstoječ faktor; brigali so se državniki za omiko v prvi vrsti zato, da bi podložniki lože plačevali davke.

Do Marije Terezije je bilo sploh malo šol, celo v prestolnem mestu dunajskem, drugod je tu pa tam skrbela za učila kaka grajščina ali samostan ali mestna občina, v protestantovski dôbi deželni stanovi; drugod so si pomagali z domačimi učitelji.

V prvi polovici 18. stoletja so se na Nemškem in v Avstriji iz nova začeli zanimati za modre nauke Komenskega. Do one dôbe so imeli šole, večinoma srednje, samo plemenitaši, duhovniki in bogataši; za kmeta, rokodelca in trgovca se nihče ni brigal. Saganski (Sagan je mesto v pruski Šleziji) opat Felbinger je iz protestantovske Nemčije v narodno šolo na južnem Nemškem in v Avstriji presadil načelo, da je treba preinačiti način poučevanja in treba vzgojiti spretnih ali vsaj dovolj sposobnih učiteljev. Omeniti pa moramo koj tu v začetku, da jim je ta »narodna« šola (Volksschule) bila z nemškim poučnim jezikom.

Najpoprej je vlada poizvedovala, kje so šole, kakšne imajo učitelje in s kakimi denarnimi sredstvi razpolagajo; v tem smislu se je obrnila dné 29. jan. 1751. l. do okrožnih glavarstev štajerskih, ta pa dné 10. jan. 1752. l. do dekanov. V odgovorih so se ti izkazali deloma kot prijatelji, deloma kot pogojni ali brezpogojni nasprotniki šoli in šolski reformi. Učitelji (Schulmaster) so takrat poslovali v Slovenski Bistrici, v Slivnici, v Rušah, v Celju, v Starem trgu pri

Slov. Gradcu, v Teharjih, v Rogatcu, pri Sv. Lovrencu v Puščavi, v Mariboru, v Št. Jerneju, v Št. Pavlu, v Št. Petru (Sulmthal), v Brežicah, v Selnici (blizu Maribora), v Središču, pri Št. Jurju na Ščavnici, v Ormožu, pri Sv. Križu (pri Slatini), v Ljutomeru, v Kamci pri Mariboru, v Lučah in Ivnici.

Poučevali so mnogokrat samo cerkovniki, ki so bili odvisni od vseh stranij.

Poleg Felbingerja je nemški novinar J. G. Gross v Augsburgu priobčil načrt, kako bi se naj osnoval pouk za dečke, ki niso namenjeni za visoke šole. Marija Terezija je poprašala tudi deželno vlado v Ljubljani, kaj poreče o tem načrtu. Dotična komisija je zavrgla Grossov predlog, češ ker je neizvedljiv za Kranjsko; posamezni udje pa so naglašali potrebnost šole, ki se naj izroči ali jezuvitom ali posvetnim duhovnom. Poučujejo se naj tudi deklice. V Ljubljani je bil nastavljen »narodni«, to je nemški učitelj v mestni bolnici, kjer se je poučevalo 25 učencev. Marija Terezija je ukazala 1754. l. po nasvetu ljubljanske komisije, da se namesti spreten učitelj za čitanje, pisanje in računanje, ali sedemletna vojska je preprečila to nakano, ki se je izvršila še le 1771. l.

V Gorici je bil po poročilu ondotnega glavarstva 1761. l. samo jeden nemški učitelj; zahtevalo se je 1769. l, naj se namesti več nemških učiteljev, pa izvršila se zahteva ni.

V Celovcu so bili do 1768. l. trije nemški učitelji; 1767. l. se je izdal navod za nemške šole ter priobčil tudi škofom, ker se je nameravalo duhovnikom izročiti skrb za šolo. Dné 13. januvarija 1768. l. je izšel dvorni dekret gledé narodnega šolstva, kateremu je bil smoter: »nemško čitanje, pisanje in računanje«. Zakotne šole je zapreti, vse občine naj ustanové šole; v podporo se je določilo 1200 gld.

Dné 18. sept. 1770. l. je Marija Terezija izdala veleznameniti odlok: *„Moja volja je bila in je ta, da so cerkovniki in učitelji, ako opravljajo oba posla v isti osebi, kot cerkovniki edino zavisni od duhovščine, in so podrejeni njej, šolstvo pa je in ostane vedno državna stvar — politicum. — torej ne sme duhovščina sama najemati in odstavljati nobenega cerkovnika-učitelja; pač pa je cerkovnik samo od duhovščine, učitelj samo od posvetne oblasti zavisen tam, kjer sta ločena posla učiteljski in cerkovniški.“*

Tako je vlada ali prosvetljeni absolutizem podržavila vse šolstvo. L. 1771. se je na Dunaju ustanovila prva normalka

po Felbingerjevih nazorih. L. 1770. je bilo v mariborskem okrožju 51 učiteljev, 19.837 za šolo godnih in 813 šolo pohajajočih otrôk; v celjskem 10 učiteljev, 1324 za šolo godnih in 208 šolo pohajajočih otrôk. Razlika v številu šolo pohajajočih otrôk je bila jako velika, dasi gotovo številke niso povsem točne.

Nastopnega leta je Marija Terezija zaukazala notranje-avstrijskemu guberniju, naj z vso odločnostjo zboljša šolstvo v vseh naših deželah, gmotno stran pa je prepustila stanovom, kateri pa niso bili voljni prevzeti te skrbi; zato je vladarica z odlokom dné 12. febr. 1774. l. iz imetja bivšega jezuvitskega reda ustanovila zalogo.

Z ukrepom iz 1770. l. začela se je na Slovenskem

Nova šola.

Iz Dunaja so morali opetoma dregniti v deželno vlado, da se je lotila važnega dela, dasi nevoljno.

Najbolj se je brigal za to stvar Blaž Kumerdej, porojen dné 27. jan. 1738. l. na Bledu; ponavljal je jus z dijaki na orijentalski akademiji na Dunaju (correpetitor juris) in videl na Dunaju lepe uspehe nove normalke. Navdušen Slovan je nenaprošen 1773. l. dunajski vladi predložil spomenico: *„Domoljuben načrt, kako bi se dalo kranjsko stanovalstvo najuspešneje poučevati v pisanju in čitanju“*.

V tej spomenici se je postavil na stališče, različno od vladinega; stavilo se je namreč prašanje, kako bi se dalo prebivalstvo poučevati v čitanju in pisanju ne samo v deželnem jeziku, nego, če možno tudi — v nemščini.

Prebivalci na Kranjskem so bajé jako nadarjeni, a presiromašni. V domačem jeziku je treba ljudi učiti pisati in čitati, da preprosti človek lože in bolje spozna svoje državljanske in krščanske dolžnosti; potem si zboljša dohodke in tudi ložje razumeva cesarske naredbe; tudi bi se na ta način kmetje poleg materinščine ložje priučili nemščini in nekaterim najsorodnejšim narečjem, n. pr. hrvaščini, češčini in poljščini.

Kumerdej priporoča cerkovnike v učitelje, v nadzornike pa okrožne glavarje, ker v nekaterih krajih duhovniki svaré pred šolo; sodeloval pa bi naj duhovski stan s tem, da vnemaj narod za šolo in poučuj cerkovnika; vlada pa preskrbevaj potrebne učne knjige.

V tiskani okrožnici je vabil naročnike na svojo »Slovansko slovnico« iz 1793. l., ki sicer ni zagledala belega dné, ki pa ni bila

primerjalna slovnica, nego je hotela na podlagi slovanskih jezikov zgraditi nekak občeslovanski jezik, naj bi Slovanom omogočil občevati med seboj brez tujega jezika. (Kumerdej je bil torej prednik Matiji Majarju!)

Ta spomenica se je deželnemu glavarstvu kranjskemu predložila v presojo. Ko sta se notranjski poglavar grof Brigido in gorenjski poglavar baron Apfaltrern dovolj ugodno, dolenjski glavar pl. Prerau ter novomeški arhidijakon Jožef Jebačin manj ugodno izrazila o Kumerdejevih nazorih, je dunajska dvorna kancelija 1773. l. pikro sodila o nasvetih deželnega glavarstva kranjskega ter je naročila, naj se za Ljubljano sestavi šolska komisija, osnuje normalka ter Kumerdej imenuje ravnateljem gledé na njegovo spretnost in iskrenost. Meseca oktobra istega leta je bil Kumerdej novi ljubljanski normalki postavljen na čelo s 500 gld. letne plače; obljubil se mu je tudi »postranski« zaslužek, samo naložilo se mu je to, da pohajaj poprej dunajsko normalko in se seznani z načinom poučnim. V šolsko komisijo so bili izvoljeni grof Gallenberg, pl. Raigersfeld, duhovnika Pogačnik in Cokl, ravnatelj Kumerdej ter aktuvar Hübner; ravnatelj Kumerdej je bil oproščen poučevanja, ker bi mnogo časa potreboval za osnovanje šol po kmetih; vsprejeti bi se pa smeli samo taki učenci, ki uže znajo dovolj nemški.

V tem času se je razglasil potrjen Felbingerjev učni načrt z naslovom: *„Allgemeine Schulordnung für die deutschen Normal-, Haupt- und Trivialschulen in den sämmtlichen kaiserl. königl. Erbländern.“*

V uvodu so se razglasila lepa načela, kako je smatrati vzgojo. Izreklo se je, da se v vsakem mestu ali trgu osnuj trivijalka na stroške srenje ali grajščin; učé se naj najpotrebniši predmeti, dekleta tudi šivanja in pletenja. V vsakem okrožju (kresiji = Bezirk) se osnuj glavna šola, kjer se poučuj latinščina, zemljepis, zgodovina, spisje, risanje, geometrija, gospodarstvo; v glavnem mestu vsake kronovine pa se osnuj normalka, kjer se naj poučujejo tudi učitelji. V šolo se mora hoditi od 6. do 12. leta; od 12. do 20. leta obiskujejo mladeniči ponavljavno šolo; učiteljem naj se tudi gmotno stanje poboljša (Jožef Apih, Ltp. M. Sl. 1894, str. 292).

Felbinger je sam ali pa s tovariši napisal mnogo knjig, ki bi naj pospeševale pouk, med drugimi »Methodenbuch« (1775. l.).

V Ljubljani so začeli snovati normalko 1774. l. Kumerdeja in dva učitelja so bili poslali na Dunaj na državne stroške poučevat se v učni metodi na tamošnji normalki. Dalje se je določilo na Dunaju, da Kumerdej posloveni »šolski red«, ki ga naj razglasi deželni glavar, določili so se tudi dohodki šolski zalogi. Jeseni 1775. l. je otvoril ravnatelj Kumerdej vse štiri razrede ljubljanske normalke; poleg kateheta Petermana sta poučevala učitelja Vinčnek in Mulič. Pa naglo so se začele oglašati tožbe proti zavodu; da bi preiskal, je-li so upravičene, je poslala Marija Terezija v Ljubljano goriškega šolskega poročnika grofa Torresa, ki je s pikro besedo grajal šolske razmere; med drugim je omenil, da je uspeh normalke radi tega nemožen, ker se poučuje v jeziku, učencem neznanem, sosebno veronauk; to se godi povsod, kjer nemščina ni materinščina. Kumerdeju se je očitalo, da ni pametno razdelil učiteljev in učencev, da je premalo odločen v tem, kako bi moral roditelje prisiliti v šolski red; tudi proti škofu prê ni dovolj odločen, tudi je premalo živahen; dalje je treba osnovati elementaren razred, kakor v Gorici in v Celovcu. Torres pa je tudi nasvetoval sredstva v popravo: kleriki se naj tudi učé metodike na normalki, na kmetih poučuj župnik brezplačno veronauk, bratovščine in ustanove naj 2% svojih prebitkov dadé za šole.

Deželno kranjsko glavarstvo se je zagovarjalo, kakor je vedelo in znalo; škofu se je pokazalo na jasen način, naj se nikar ne protivi zboljšanju šol, naj se ustanovi osnovni razred in naj se poslovenijo in izdavajo knjige v obeh jezikih; osnovati je tečaj za pripravnike, latinske novomeške šole se naj izpremené v nemško šolo, trivijalke se naj ustanové v Radovljici, v Kostanjevici, v Bistri in v Zatičini. Kumerdej se naj strogo drži predpisov. Dvorna kancelija si je večinoma prisvojila te nazore. Ker je bil grof Gallenberg nesposoben za poročevalca, je dobil to mesto grof Edling, dosedanji glavar loški, mož jako vnet za šolski napredek in v važnih stvareh istih mislij s Kumerdejem.

Objavivši 1775. l. v nemškem jeziku: *„Allgemeine Schulordnung“* (Občni šolski red) je izdal 1778. l. *„Forderungen an Schulmeister und Lehrer der Trivialschulen: germanico simul et Carniolico idiomate“* ter pripravil vladnega tajnika pl. Kappusa, da je poslovenil: *„Kern des Methodenbuches“* z naslovom: *„Sern ali Vonusetek teh Metodneh Bukvi“*, sam pa je priredil *„Mali kate-*

kizem", tekmujé s škofom Herbersteinom, kateremu na ljubo je Japelj priredil *„Ta Velki Katekizem"* 1779. l.

Sčasoma je osnoval tudi na kmetih nekaj trivijalk, glavnih šol pa po manjših mestih.

V Idriji so se trudili duhovniki in posvetnjaki za pouk in ustanovili glavno šolo; občina sama si je naložila davek v ta namen; šola je imela koj v začetku 225 učencev; grof Edling jo je nadzoroval in bil jako zadovoljen z uspehom. Imeli so v Idriji tudi učitelja za risanje, pa z negotovimi dohodki; 1791. l. so odpravili ta pouk, ker baje ni sodil v uravnavo glavne šole. Grof Torres je razen v Ljubljani glavne šole predlagal tudi za Kranj, Kamnik, Loko, Idrijo in Radovljico.

Denarna stran je delala vedno mnogo preglavice; ustanovili so »normalnošolski zaklad«, ki je 1789. l. za Štajersko imel 136.135 gold., za Kranjsko 73.302 gold., za Koroško 54.135 goldinarjev.

V Gorici se je 1776. l. odprla nemška normalka, in 1780. l. so pijaristi prevzeli vse šole. Grof Attems je uže 1768. l. zapovedal, da se po mestih in večjih trgih ustanové ljudske šole. V Gradcu se je ustanovila 1775. l. normalka s pripravnico.

Za francoske vlade so se ljudske šole preustrojile temeljito, imenovale so se »začetne šole« (les écoles primaires), in so se odmaknile nadzorstvu škofijskega konzistorija; odstranili so se kateheti, ker je francoski katekizem (Catechisme de l'Empire français) naglašal bolj dolžnosti državljanov kakor katoličanov. Glavna mestna šola v Ljubljani se je razdelila v dva oddelka; v prvem se je poučevalo v slovenskem jeziku. Tema oddelkoma je pridejal Marmont tretji razred, kjer se je smela učiti tudi nemščina s tem pogojem, da se je pripustila tudi francoščina; razen verozakona in jezikov se je poučevalo tudi lepopisje, risanje, zemljepis, računstvo, zemljemerstvo in mehanika; učiteljevali so Golob, Vinšek, Strohmayer, And. Kopitar, Dorfmeister in Klander. Dosedanji ravnatelj narodnih šol, Ivan Eggenberger, se je odrekel službe, ker se je odpravila nemščina in hotela uničiti »Deutsche Kultur und Sitte«. Dimitz Gesch. IV. 325 sodi, da je ta šola začela pešati radi tega, ker se je slovenščina uvedla kot poučni jezik (!).

Vodnik je brezplačno vodil to šolo; 1812. l. je dobila zopet štiri razrede; 1811. l. je Vodnik spisal več učnih knjig, ki se navedejo v njegovem življenjepisu.

Ko so Francozi zapustili Ilirijo, so se narodne šole zopet uravnale po starem načinu.

Za francoske vlade so se delile šole v »Ecoles centrales« (višje šole), »Gymnases« in »Lycées«. Vsaka občina imej začetno šolo za dečke, vsak kantonski kraj šole za deklice; v Zadru in v Ljubljani bi naj bile šole za umeteljnost in obrt; gimnazij naj bode 25: v slovenskih deželah v Ljubljani, Kranju, Novem mestu, Postojni, Idriji, Beljaku, Gorici, Trstu, Tržiču, Kopru, Reki. Liceja ljubljanski in zadrski se uravnata kot višji šoli (écoles centrales); pri vsaki visoki šoli bodi knjižnica, fizikalni in kemični kabinet ter botanični vrt.

V začetnih šolah (Primärschule) se poučuj v deželnem jeziku, v višjih pa francoščina, italijanščina ali latinščina. V gimnazijah so učni predmeti: početki francoščine, italijanščine in latinščine; aritmetika, osnova mer in težil, katekizem; poučuj se v deželnem jeziku. V licejih: slovnica in retorika, francoščina in italijanščina; latinščine toliko, da mogó učenci razlagati klasike; početki zgodovine, zemljepisja, matematike, logike, morale in fizike, na ljubljanskem liceju tudi cerkvena zgodovina, dogmatika in moralka; na centralnih ali višjih šolah predmeti, ki se zdaj učé na vseučiliščnih fakultetah in na tehniki.

Da se širi znanje francoščine, ustanové se na vseh ilirskih višjih učilnicah stolice za francoščino.

Višjim nadzornikom je bil imenovan opat Rafael Zelli iz Viterbe, bivši menih pavlanskega samostana v Rimu in potem profesor modroslovja v Zadru; plače mu je bilo odkazane 18.000 frankov.

Višja šola v Ljubljani se je otvorila dné 15. novembra 1810. l. v navzočnosti maršala in najvišjih posvetnih, vojaških in duhovskih dostojanstvenikov. Slavnostni govor je imel kanonik Jožef Balant (iz Nove vasi pri Radovljici, pozneje gubernijski svetnik v Trstu, umrl višji škof v Gorici 1834. l.); kancelar je bil M. Ravnikar, znani slovenski pisatelj. Naravni so čuti, ki jih Vodniku pripisuje pesnik Aškrc:

A sredi družbe mènih tîh
Napitnice posluša;
Boj notranji mu čitaš z lic,
Kaj snuje pač mu duša?
Mar rad napil bi samotar,
Ker mirni kôt pusti ti car?
Čuj, zdaj če govoriti!

V imenu svojem, lastnem ne
  Vzel čašo sem v desnico,
V imenu svojega stanu
  Naj opustim zdravico:
V imenu vseh Slovanov tu
V imenu celega rodu
  Napoleonu slava!

V imenu našega rodú
  In našega jezika,
Kateremu stoprav od vas
  Čast došla je velika:
Izpijem čašo to-le vsò —
Francozje, vam zdravico tó
  Od patra Valentina!

Vredno je, da se spominjamo profesorjev ljubljanske akademije za francoske vlade; Balant je učil moralko in cerkveno zgodovino, Ravnikar dogmatiko, Dolinar »Institutiones civiles« in ‚Code Napoléon'«, Anton Melzer anatomijo in fizijologijo (Aug. Dimitz, Gesch. navaja še enega Antona Melzerja, pa za kirurgijo in porodništvo); Schmidt patologijo, Krsnik fiziko in kemijo, Hladnik prirodoslovje, Gunz matematiko in Kos modroslovje.

Vodnikovi tovariši na liceju so bili: Pesenekar za klasično slovstvo, Chawrag za francosko slovstvo in zgodovino, Eisler za I. humanitetni tečaj, Delak, Dolar za I. in II. tečaj slovnice, Kalister za matematiko. Na postojnskem kolegiju je Magajna učil matematiko ter bil vodja, Schutz pa slovnico ter francoski jezik.

Ljubljansko gimnazijo je novi učni načrt omejil na tri razrede, v katerih se je učila zgodovina, zemljepis, latinščina, francoščina, matematika, merni in težilni sistem in italijanščina kot neobvezni predmet; v začetku je bil poučni jezik nemški in slovenski, pozneje tudi francoski; ljubljanska gimnazija je imela 1810. l. 332, 1811. l. 348 učencev, novomeška gimnazija pa samo dva razreda.

Od 1773. l. naprej so na celovški gimnaziji učili deloma poprejšnji jezuvitje, deloma posvetni učitelji.

K srednjim šolam, ki so v Ljubljani, Gorici in Celovcu obstajale uže v protestantovski dôbi, se je pridružila l. 1757. gimnazija mariborska, katero so jezuvitje prenesli iz Ruš nad Mariborom. Nehala je l. 1773., pa se čez dve leti zopet otvorila s pijaristi; l. 1790. je dobila posvetne učitelje. Pri ustanovitvi l. 1757. je saligrajski vladika naložil jezuvitom, da morata vsaj dva učitelja znati slovenski. L. 1794. je ob končni šolski slovesnosti govoril Ermenčev Jože o koristi slovenskega jezika. L. 1794. se je osnovalo dvajset stipendij iz cerkvene matice za tiste gimnazijske učence, ki bi se slovenščine naučili tako dobro, da bi bili sposobni za duhovnike v slovenskih pokrajinah.

L. 1746. so v Novem mestu odprli frančiškani gimnazijo s šestimi razredi, l. 1854. so jo dopolnili v celo gimnazijo; l. 1870. je prišel zavod v državno upravo.

V Št. Pavlu na Koroškem se je ustanovila gimnazija l. 1777., zaprla l. 1784., zopet odprla l. 1809. in imela do l. 1827. šest, potem štiri razrede.

Celje je dobilo gimnazijo za časa francoskih vojsk l. 1809.; zavod je postal l. 1850. višja gimnazija, l. 1884. se je pridejal pripravljavni razred.

Trst je imel jezuvitsko gimnazijo; ko so se odpravili jezuvitje, je gimnazija dobila posvetne učitelje; za Francozov je bil »collège«, l. 1814. se je zaprl in dobil l. 1850. posvetne učitelje.

Kar se tiče srednjih šol sploh, je imela gimnazija od l. 1808. do l. 1818. šest razredov, štiri gramatikalne in dva humanitetna in posebne učitelje za razne predmete; l. 1818. pa je dobil vsak razred enega učitelja za vse predmete. Latinščina je rabila vsem predmetom, celo matematiki; v večjih mestih, n. pr. v Ljubljani in Gorici so se nahajali »liceji« z dvema tečajema kot uvod za vseučiliščne študije.

Iz knjižnic odpravljenih samostanov je Leopold ustanovil licejalno knjižnico v Ljubljani in ji postavil na čelo profesorja Wildeja, in 1776. l. tako knjižnico tudi v Gradcu.

L. 1786. sta se osnovali sirotinski ustanovi v Ljubljani in v Idriji; višji deželni ranocelnik je postal dr. Kachelmayer.

Humanitetni zavodi so se lepo razvijali za cesarja Jožefa II.; 1789. l. se je osnovalo porodišče; sirotiščni zaklad je 1788. l. imel premoženja 88.000 gld.

Ustanovila se je za časa Francozov tudi prostozidarska loža z imenom: »Prijatelji Rima in Napoleona«.

Slavni možje.

Frančišek Andrej Šega, porojen 1711. l. v Novem mestu, se je uže od mladih nog odlikoval v dolbenju orožja in se nastanil v mestu Stein na Avstrijskem. Od onod je šel v Monakovo in je začel rezati pečate, podobe v baker ali upodabljati iz voska, ter je v tej stroki zaslovêl tako, da je postal knežji bavarski dvorni kolajnar v Monakovem. L. 1758. in 1766. je prišel tudi na Dunaj in podobo Marije Terezije bosiral iz voska.

Umrl je 1787. l.

Na glasu so njegove slike volilnega kneza Karola Alberta, kneginje Marije Amalije, kneza Maksimilijana Jožefa, Terezije Benedikte bavarske.

Znamenite so njegove kolajne: 1. 18 podob bavarskih knezov, 2. kolajna cesarja Karola VI., 3. vojvode Klementa Frančiška, 4. cesarja Karola, 5. Maksimilijana III. in mnogo drugih *(Fr. Kavčič*, Lj. Zv. 1895, 207.).

Za Marije Terezije se je odlikoval Hacquet, porojen l. 1739. v Bretagni, ranocelnik v avstrijski vojni v sedemletni vojski in potem profesor anatomije, kirurgije in babištva na ljubljanskem liceju, prehodil je Kranjsko na vse strani in jo opisal v geognoškem oziru v knjigi: *„Oryctographia Carniolica“*. IV. partes. Lipsia 1778—1784. V svoji svobodomiselnosti je gotovo pretiraval; Dimitz (IV. 187) sam priznava: »Hacquet entwirft die crassesten Schilderungen von dem religiösen Wahnglauben des Volkes«; ob to je bil Kopitar naprosil Jarnika, naj popravi nekatere netočnosti v njegovih popisih.

Anton Scopuli iz južnih Tirolov je živel 16 let v Idriji in 1760. l. izdal »Flora Carniolica«; II. izd. 1772. l. naznanja in opisuje 124 novih rastlin, neznanih Linné-ju. Mnogo drugih pisateljev v tej in drugih strokah navaja Aug. Dimitz (Geschichte Krains IV. 188 sequ.).

Matematik Vega je začel sloveti za Jožefa II.

Tudi na Koroškem je bilo živahno gibanje v vednosti in umetelnosti; dasi je bilo vse nemško, gotovo je bil med učenjaki in umetelniki kak Slovenec, kateri se ni zavedal narodnosti; v Kočah 1730. l. porojeni Jož. Pichler, poprej pastir, je radi izvrstnih slikarij za grad Laksenburg dobil plemstvo.

Na Štajerskem sta se razun Popoviča, omenjenega v poprejšnji dôbi, odlikovala Slovenca Fr. Gmeiner in Kaspar Rojko.[1]) Ta se je porodil 1744. l. v Metavi blizu Maribora in je postal 1777. l. učitelj cerkvene povestnice na graškem vseučilišču. Najbolj sta ga navajala na te stroke francoska zgodovinarja Fleury in Bossuet. L. 1782. je prišel v isti lastnosti v Prago, kjer je 1795. l. dokončal slavno delo *„Geschichte der grossen Kirchenversammlung zu Kostnitz.“* Umrl je 1819. l.

[1]) Oba je popisal bliže J. Macun, Knjiž. zgod. 51—54, 54—56.

2. *Cerkvene razmere; samostani.*

Marija Terezija in Jožef II. sta cerkev podredila državi; »placetum regium« je določeval, da so se papeževe bule in pisma smela razglašati samo tedaj, če je dovolila posvetna oblast. Odslej škofje in načelniki samostanov niso smeli neposredno občevati z Rimom.

Tudi nekatoliki so si smeli staviti molnice (pa brez stolpov in zvonov), ustanavljati šole, pridobivati si premoženje, državljanstvo in uradniške službe. Na Koroškem je število protestantov naraslo na 14.000.

Zvest privrženec Jožefovim nazorom je bil ljubljanski škof grof Karol Herberstein in je koj prvo leto vladikovanja objavil pastirski list, v katerem je zagovarjal cesarjeve nazore. Glasno so se uprli njegovi nasprotniki v dveh nemški pisanih knjižicah.

Cesar Jožef je razglasil tolerančni edikt, po katerem so postala enakopravna vsa veroizpovedanja; to je bilo na korist židom. Goriški stanovi so vedno prosili za škofijo v Gorici. Papež je preklical 1751. l. patrijarhat oglejski in iz njega napravil videmsko ter goriško škofijo, kateri je za voditelja imenovan bil grof Karol Attems kot nadškof; pl. Codelli in Marija Terezija sta mnogo darovala v gmotnem obziru v ta namen. Na Štajerskem je pripadel oglejski del goriški, celjski okraj labodski, mariborski pa graški škofiji, ki je prenesla svoj sedež iz Sekave v Gradec. Namesto slabo obiskanega graškega vseučilišča se je 1782. l. ustanovil licej z bogoslovnim, modroslovnim in pravoslovnim oddelkom.

V Millstattu na Koroškem naseljeni jezuvitje so bili v njim podrejenih župnijah neodvisni od Saligrada; ko se je odpravil njih red, je njih okraj pripadel krški škofiji 1775. l. Leta 1751. se je oglejski del Koroškega pridružil goriški škofiji.

Leta 1773. je papež odstranil jezuvitski red, ki je imel na Kranjskem 43 udov. L. 1780. je bilo na Kranjskem 15 samostanov; od 1782. do 1786. leta so jih odpravili 11.[1]) Vsega premoženja je bilo čez 700.000 gld.; cistercijenski samostan v Zatičini so od-

[1]) Bržkone je najbridkejše zadela ta usoda zatiški samostan, najstarejši na Kranjskem; ustanovljen je bil 1136. l. Med menihi tega samostana so se nahajali zaslužni pisatelji, n. pr. Franc Ks. Tauffrer, Kuralt (juridični pisatelj), Fabiani je izdal moralno modroslovje, Radics in Scharf sta bila zgodovinarja, Linhart je bil dve leti v samostanu; zemljepisec Florianschitz je l. 1744. izdal

pravili 1784. l.; tudi Avguštincem, obutim in bosonogim, je bila usoda neugodna; njih premoženje je pripadlo usmiljenim bratom, ki so 1785. l. v Ljubljani prevzeli bolnico. Kapucinci v Kranju in v Novem mestu so morali 1787. l. zapustiti samostan. V Mariboru so odpravili jezuvitski samostan, tamošnjo gimnazijo je pa prevzela država. Pijarist Gracijan Marks iz Ljubnega je izdelal načrt za srednje šole, po katerem se je poučevalo do 1848. l. L. 1782. so bili odpravljeni kartuzijanci v Zajcu, dominikanke v Studencih in Mahrenbergu, 1787. l. dominikanci na Ptuju. Na Štajerskem s 750.000 prebivalci je bilo 70 moških in ženskih samostanov; v notranje-avstrijskih deželah je za 400 prebivalcev bil eden samostan; do 1790. l. se jih je odpravilo 40.

Za Francozov so beljaški okraj in tri tirolske župnije pripadale ljubljanski škofiji, ki je 1813. leta obsegala 410 župnij in imela 491.114 duš. Od 1811. l. naprej so se župnije delile v tri vrste, s 1000, 900 in 700 frankov državne plače in s prostim stanovanjem; kaplane in pomožne duhovnike je morala preživljati občina.

Dné 1. januvarja 1812. l. se je uvedel francoski koledar. Razun nedelj so se katoliški prazniki omejili na Božič, Veliko noč, Marijino vnebovzetje in Vse svetnike; novega leta dan se je praznoval kot narodni praznik.

Ljudstvo se je pa vender držalo starega reda in v cerkve zahajalo tako marljivo, kakor poprej, tudi tiste dni, katere niso priznavali za praznike; celó trgovci so praznovali.

Avg. Dimitz trdi, da so duhovniki dobro shajali s posvetno gosposko; škof Kavčič je 1813. l. dobil red častne legije:

V imeni cerkve: Vive l'empereur!
Škof Kavčič kupo dviga,
  Neveste Krista ne teži
  Nobena zla veriga. *(Aškerc.)*

---

zemljevid vojvodine Kranjske. Tudi v dušnem pastirstvu so si pridobili lepih zaslug; 31 vikarijatov in farà na Kranjskem, 8 na Štajerskem so oskrbovali z dušnimi pastirji.

Ohranila se je še „*Pesem od gorvzdigneina setiškiga Kloštra*“, kjer pravi 8. kitica:

Kmal smo bli vpričo tam
Pravi Buzeti sam
Sim poslan od Cesarja
Od vikšiga poglavarja
Vam morem slavu dat
In vfse s kloštra segnat.

(*Fr. Wiesthaler*, Lj. Zv. 1882, str. 603 i. d.)

Pomagal mu je spretno notar njegov Anton Alojzij Wolf, poznejši škof, in Andrej Mešutar, pozneje sekcijski načelnik v ministerstvu za uk in bogočastje (umrl v Badenu 1865. l.).

3. Narodno gospodarstvo.

Marija Terezija je kmetski stan proglasila kot »podlago in največjo moč v državi«; tega načela se je držal tudi nje sin Jožef II., ki je po podložniškem patentu iz 1781. l. podložnike kolikor možno branil samosilstva in jim priznal pravico, da so se smeli pritoževati. Proti primerni odkupnini je mogel kmet postati sam svoj gospodar.

Da bi se povzdignilo poljedelstvo, trudila se je cesarica Marija Terezija združiti vse razumništvo, ki se je zanimalo za to stroko; 1767. l. se je ustanovila »Kmetijska družba«[1]) in izvolila pl. Brigido prvomestnikom, dr. Valentina Modesti-ja tajnikom; trinajst pisateljev je nastopilo med udi. 1771. l. se je osnovala kmetijska šola, skoz tri leta je izhajal: *„Wöchentliches Kundschaftsblatt"*. Podpiral je družbo izborni prirodoslovec profesor Balt. Hacquet, ki je bil delj časa tudi tajnik; P. Pavel Glavar, omenjen uže v prvem zvezku »Zgodovine slovenskega slovstva«, ji je bil iskren prijatelj.

Med odličnimi kmetovalci se imenuje v tej dôbi Balant Černe (1723.—1798. l.). Najodličnejši pa je Anton Janša,[2]) znameniti kranjski čebelar. Porojen od ubogih kmetskih starišev 1734. l. na Breznici na Kranjskem, je prišel na Dunaj za Marije Terezije 1769. l. in začel čebelariti v Meidlingu; imel je pa tudi bistro glavo za slikarstvo. Cesarica mu je določila plače 360 gld. na leto. Prišel je pa čas, ali se hoče odločiti za slikarja ali čebelarja; zato je »Gospodarska družba« zaprosila cesarico, naj blagovoli družbenemu čebelarju za »vse žive dni« določiti plačo, primerno njegovim poprejšnjim prihodkom. Dobil je za pomočnika svojega učenca Jos. Münzberga. Leta 1773. so v okolici dunajski čebelarili po njegovem načinu.

---

[1]) Zgodovinske črtice c. kr. kmetijske družbe na Kranjskem. V Ljubljani 1867. 8°. 40. — Stoletnica ces. kralj. kranjske kmetijske družbe 1867. V Ljubljani. 8°. 16. (V slavnostnem govoru je naglašal Bleiweis, da se je družba izcimila iz družbe »Academia Operosorum«, ustanovljene 1693. l. v Ljubljani.

[2]) J. Navratil, Spomenik o šeststoletnici. Ljubljana 1883, Matica Sl.

Za svojega učiteljevanja kot čebelar je izdal 1771. l. razpravo: *„Abhandlung vom Schwärmen der Bienen“*. Umrl je 1773. l. na Dunaju 39 let star.

Dve leti po njegovi smrti je obelodanil J. Münzberg Janšin v nemškem jeziku pisan nauk o čebelarstvu.[1]) Njegov prvi spis prevel je na slovenski jezik Pet. Pavel Glavar z naslovom: *„Pogovar od Zhebelnih Roju“*, ki pa je ostal v rokopisu, drugi spis pa je poslovenil 1792. l. Janez Goličnik in izdal v Celju; napotil ga je na to Kumerdej, ki je dunajsko izdajo te knjige iz 1790. l. predelal in prikrajšal za štajersko deželo.

Janše najzvestejši učenec in rojak Mart. Kuralt je v nemški izdaji Janšinega nauka, natisneni v Lvovu, priznal svojemu učitelju zasluge, pišoč:

»O čebelarstvu se je pisalo uže toliko v vseh dôbah in pri vseh narodih; pa od starega Aristotela, Vergilija in Plinija do Siraha, Krümitza in do novih pisateljev francoske »Encyclopédie méthodique« ne morem najti gledé na ta nauk nijednega pisatelja, kateri bi bil prekosil našega Antona Janšo, prostega, a po prirodi neizrečeno nadarjenega kmeta, ki ga je modra in dobra cesarica Terezija odlikovala s poštovanjem in podarnostjo.«

O tem našem rojaku je pel dr. Jaka Zupan:

Janša, čebelar
Na Kranjskem se kisal,
Je muhe redil,
Na Dunaju pisal,
Gospôdo učil.

»Kmetijska družba« se je ustanovila v Gorici 1765. l., v Celovcu 1764. l. in blizo v isti dôbi tudi v Gradcu.

Za Primorsko je uže 1522. l. izšel »gozdarski red«, 1533. l. so postavili posebnega gozdnega mojstra za Goriško, Kras in Istro. Marija Terezija je skušala povzdigniti svilorejo; 1782. l. je bilo v Gorici 462 tkalcev svile.

Za gozdarstvo, lov in ribarstvo so se osnovali posebni uradi.

Mnogo se je storilo za cepljenje kôz; 1810. l. se je dotični navod razglasil v nemškem, francoskem, italijanskem in slovenskem jeziku.

Z ozirom na trgovino francoska vlada ni bila prijazna privilegijem, podpirala je tuje trgovce, ter dovolila naseliti se židom: prvi žid v Ljubljani je bil Abraham Heiman z Bavarskega.

[1]) Des Anton Jansha sel. sehr erfahrenen Bienenwirthes und K. K. Lehrers der Bienenzucht zu Wien hinterlaſsene vollständige Lehre von der Bienenzucht Wien 1775, 8°, 204. Pozneje se je natisnila še večkrat. (Glej J. Navratil, Spomenik o šeststoletnici.)

Trgovina se je na Kranjskem lepo razvijala: izvoz platnine je znašal 400.000 gld., železnine 150.000 gld., razun Cojza so bili veliki trgovci večinoma Nemci, na primer Desselbrunner, Weitenhüller.

Za trgovino je v oni dôbi bila v moči čudna naredba, da se je to ali ono blago smelo prodajati samo v določene kraje; n. pr. s Koroškega se je smelo železo izvažati samo na Kranjsko in Italijansko; Kranjsko in Koroško ni smelo prodajati žita na Goriško; Goričani pa so zahtevali, da naj Korošci kupujejo vino le od njih; tolminski živinorejci niso smeli v Čedad in Videm prodajati masla, sira in telet.

Na Koroškem so od druge polovice XVI. stoletja pridelovali na leto 700 mark zlata in 2000 mark srebra; sploh pa je Koroško imenitno zaradi rudninstva uže v rimskih časih; za poznejše dôbe glej Ed. Aelschker und J. Palla, Heimatskunde 133.

Na Kranjskem so rudniki bili v Kropi, v Železnikih, v Bistrici, v Beli peči, v Bohinju, v Javorniku, v Mojstrani, v Tržiču in na Krškem; železa se je pridelalo na leto za 120.000, jekla za 66.000 gld. Idrija je pridelovala živega srebra za 600.000 gld., ter dobila 1747. l. višjo rudniško sodstvo, tudi kriminalno sodstvo za svoj okraj. V Trenti in pod Triglavom so kopali in kovali železo (1579.—1788).

4. Sodstvo.

1768. l. se je uvedel novi kazenski zakon z naslovom: Constitutio criminalis Theresiana. Od 1781. l. naprej so nameščali znanstveno izobražene sodnike. Najvišjemu sodišču na Dunaju so bila podrejena apelacijska ali prizivna sodišča, ki je za znotranje-avstrijske dežele imelo svoj sedež v Celovcu. Mesta in grajščine so smele izvrševati sodstvo samo takrat, če so imele znanstveno izobraženega sodnika. Od 1787. l. je bila smrtna kazen določena samo upornikom.

Poslovala so za časa Francozov tudi vojna sodišča; prizivna sodišča so bila v Ljubljani, Zadru in Dubrovniku; v večjih trgovskih mestih tudi trgovska sodišča. (Ljubljana, Trst, Reka, Zader.) Obravnavalo se je v francoskem, nemškem in italijanskem jeziku. Mirovni sodniki in sodniki prve vrste so nosili črno, sodniki pri prizivnem sodišču rdečo togo.

Advokatov je bilo na Kranjskem 21, med temi 16 domačinov, francoski kazenski zakonik (Code pénale) je bil uveden 1811. l. in je imel moč v vsej Iliriji izvzemši hrvatsko vojaško pokrajino, kjer je ostalo po Marmontovem nasvetu mnogokaj pri starem.

5. *Francozi na Slovenskem.*

Kakor smo slišali uže v kratkem zgodovinskem pregledu, je za časa Franca I. buknila svetovna vojska, ki je trajala celih 23 let, ter pretresla do dna vse razmere avstrijske države in slovenskih dežel: prvokrat po turških bojih se je glas sovražnih čet razlegal po slovenski zemlji. Proklamacijo je razglasil Bonaparte Kranjcem v francoskem, nemškem in slovenskem jeziku. Francozi so bili takrat le kratko časa v Ljubljani.

Dné 20. majnika 1809. l. so Francozi na novo posedli Kranjsko in Primorsko; grof Baraguay d'Hilliers je postal poveljnik Koroškega, Kranjskega, Istre, Reke in Trsta s sedežem v Ljubljani; generalni intendant pa grof Daru; vsi okraji so dobili svoje francoske poglavarje. Napoleon je zaukazal 15,260.000 frankov vojne kontribucije; na Dolenjskem je nastal upor, ker se je kontribucija iztirjavala neusmiljeno. Namesto grofa Baraguaya pa je postal generalni guverner maršal Marmont, eden izmed najpoštenejših značajev francoske armade, porojen 1774. leta v Châtillon-sur-Seine, od mladih nog prijatelj Napoleonu, ljubitelj vednosti in umetelnosti.

Maršal Marmont, to mož je vrl,
  Francoza slika živa;
S šampanjca polnoj kupicoj
  Omizju, čuj, napiva:
Fraternité, égalité
  Egalité in liberté
To geslo bodi naše![1]) *Aškerc.*

Uvel je novi carinski tarif, ki je pospeševal domačo obrt in trgovino, uravnal denarne ali bankovčne razmere, pri katerih je manj trpela »Ilirija« kakor sosedne dežele. Leta 1811. se je uvel osebni in zemljiščni davek po razmeri Jožefinske uravnave.

Marmont je potrebe za upravo in žitek vojne preračunil na 18 miljonov, dohodki pa so dosegali jedva 5 miljonov; za 1811. l.

---

[1]) Dasi so se Francozi sploh prikupili Slovencem, kolikor je možno v takih razmerah, vender ne nedostaja glasov, da so Napoleona tudi sovražili. To izrazujejo »Napoleonove litanije« v rokopisu, o kojem poročata Jak. Žnidaršič in

so bili dohodki preračunjeni na deset, stroški na šest miljonov frankov.

Cesarski ukaz, izdan v Tuilerijah dné 15. aprila 1811. l., je ilirske provincije na novo uredil, katerim so načelovali generalni gubernator z generalnim tajnikom, generalnim intendantom in z justičnim komisarjem.

Na Kranjskem so bili okraji Ljubljana s 7 kantoni, okraj Novo mesto z 8 kantoni in okraj Postojna s 6 kantoni; nastavljenih je bilo 23 mirovnih sodnikov; 1813. l. se je dodal okraj Kranj s 4 kantoni.

Z občinami so upravljali župani (maires) in pristavi in občinski svêti. Dohodke občin z manj nego 10.000 frankov dohodkov je določeval generalni gubernator, one večjih občin pa državni svêt v Parizu. Ljubljani, Trstu, Zadru, Dubrovniku in Karlovcu je cesar imenoval župane. L. 1812. je Ljubljani načeloval baron Codelli; pristavi so bili Rudolf, trgovec, Žiga plemeniti Pagliaruzzi, dr. Rozman, advokat, in Mullé, trgovec; svetniki: Jager, Flörenteich, Kanduč, Alborghetti, Recher, Pesjak, Lederwasch, Kuk,

---

M. Torkar v Ljublj. Zvonu 1884. Zložil jih je morda kapelan Zanin, ki je na Košani služboval od 1771. do 1823. l.

V vzgled bodi začetek:

Litanije Napoleonove za Illirske Dežele.

Illirci lesem, Krainci lesem, Illirci lesem
Moški slište nas, Ženske poslušaite nas:
Oča neizrečene Hudobije
Sin paklenskiga Sattana
Paklenskig Duhou Tovarš
Prekleta Pravica tvoja
Gaižla Božja
Luciferjou Namestnik
} Napoleon Bonaparte
i. d.

Od tojga nezmasniga Poželenja v te Visokosti
Od toje neizmirjene Lakomnosti
Od tojiga Neusmilenja
Od toig Krivic
Od toje Jeze
} Reši nas, o Napoleon
i. d.

De k eni pravi Pokori prideš
De sveti Materi katolški cirkvi pokoru striš
De vse kar si škodvau nazaj poverneš
De vse Kralje in Firšte per Miru pustiš
Ti Pogublauc
} Te prosimo, usliši nas.
i. d.

Na zadnje je še »Molimo«.

dr. Pfandl, Wagner, Korn, Aichholzer, Čebul, Wurschbauer, Malič, Savinšek, Valentin, Vogel (Vogou), Gallé, Dreo.

Župani so vodili matice; uvedel se je civilni zakon; duhovniki so smeli blagosloviti samo tiste zakonske, ki so dokazali, da jih je poročil civilni uradnik.

Mirovni sodniki so sodili o prepirnih stvareh do 100 frankov vrednosti, sodišča prve vrste (Tribunal de première instance) o stvareh, čijih vrednost ni presegala 1000 frankov.

Zemljiščni davek se je za 1811. l. določil na 4,500.000 frankov; uvedel se je patentni davek (200.000 frankov); pridelovanje soli, tobaka, smodnika, soliterja in loterija je bilo državni monopol.

Upravo domên in neposrednih davkov je vodil ravnatelj v Ljubljani, za carino je bil najvišji urad v Trstu; visoko redarstvo je bilo neposredno pod generalnim gubernatorjem; nižje redarstvo je bilo podrejeno mirovnim sodnikom ter sodiščem prve instance, opravljalo pa je svoj posel tako slabo, da sta bila tatvina in nasilstvo v ulicah na dnevnem redu.

Stavbarstvo je vodil ravnatelj v glavnem mestu, kateremu so pomagali deželni in krajevni inženerji.

Temeljito so se izpremenile razmere podložnikov, ki so postali samostalni in slobodni; odpravile so se vse robote, poprejšnji podložniki so pred sodiščem odslej bili enakopravni s svojimi nekdanjimi gospodi.

Vsem urbarnim in desetinskim dolgovom se je odpisala petina.

»Ilirija« se je v vojaškem obziru razdelila v dve diviziji; prva je obsegala beljaški okraj, Kranjsko, Goriško, Trst, Istro, hrvatsko Primorje, počemši od Senja in objemši tudi to mesto, kvarnerske otoke, izvzemši Pago in Arbe, in civilno Hrvatsko, graničarske okraje Banat, Sluin in Ogulin; druga je obsegala graničarska okraja Liko in Otočac, hrvatsko Primorje od Senja naprej, otoke Pago in Arbe, Dalmacijo, vzhodne otoke, Dubrovnik in Boko kotorsko. Prva divizija je obsegala pet okrajev z glavnimi središči Beljak, Ljubljana, Trst, Reka in Karlovec. V šestih letih se je smel iz »Ilirije« izseliti vsakdo, ki ni bil zavezan v vojaško službo. L. 1811. se je ukazalo ustanoviti »Ilirski polk« (»Chasseurs Illyriens = ilirski strelci) 4000 môž. V teh petih krajih so bili izvoljeni intendanti; izmed navadnih imen se glasi slovenski samo: »Vilhar« v Beljaku, katerega so pozneje obdolžili avstrijskega mišljenja in ga zaprli.

Dné 1. januvarja 1812. l. so se vojaki začeli nabirati po francoskem načinu; Kranjska je morala dati 1100 môž; pa uže 1811. l. je šel ilirski polk s 4 bataljoni (4000 môž) na Italijansko, v Parizu prisegši zvestobo Napoleonu.

6. *Časnikarstvo in tiskarstvo.*

Tudi za časnikarstvo se je poskrbelo s tem, da se je izdaval *„Télégraphe officiel des Provinces Illyrienes"*, čigar prva številka je izšla dné 3. oktobra 1810. l.; na naročbo se je vabilo v francoskem, nemškem, italijanskem in »ilirskem« jeziku; tiskar in založnik je bil Jožef Sardi. Izhajal je list po sredah in sobotah in imel objavljati javne čine cesarstva ter ilirskih dežel, hkrati pa tudi dogodke, ki bi uplivali »na duha čitateljev in razvitek trgovine«.

Začetkom 1811. l. se je *„Télégraphe"* združil z *„Laibacher Zeitung"*[1]) ter ga je uredoval profesor Peseneker; imel bi izhajati odslej v francoskem, nemškem in »ilirskem« jeziku; slovenščine je bilo ubogo malo.

Popoln izvod tega časnika se nahaja v ljubljanski licejalni knjižnici.

Ustanovila se je generalna cenzura v Ljubljani; tržaški časniki so morali romati poprej v Ljubljano, predno so izšli.

Večjo veljavo je dobil francoski uradni list »Télégraphe«, ko je prevzel uredništvo Charles Nodier, znan pisatelj. Porojen 1780. leta v Besançonu je bil prognan radi ode proti Napoleonu; general Bertrand ga je na Kalistrovo mesto imenoval knjižničarjem in urednikom »Télégraphu«; tu je pisal roman »Jean Sbogar« ter se sploh zanimal za južne Slovane, in nagovarjal, naj se preiskuje domača zgodovina in deželni jezik. Zanimljivo je, kako primerja Francosko in Ilirsko. Aug. Dimitz navaja (Gesch. IV, 356) dotični izrek v francoskem jeziku; po domače se glasi tako: »Mislim, da ni nobenega človeka, kateri bi, zapustivši Francosko, ne mislil, da vidi svojo domovino, vstopivši med Julijske planine. V zunanjosti, v navadah, v vsem narodnem značaju vlada nekaka enakost, ki vnema srce. Če bi jo slučaj bil ustvaril v podnožju helvetskih planin,

---

[1]) V minulem stoletju je imela Ljubljana več tiskaren, Adam Fr. Reichhardt (1734—47), Jurij Heptner (1760), Eger (od 1765. l. počenši), Mihael Bromberger (od 1775. l. počenši). — Alojzij pl. Kleinmayr preselivši se iz Celovca v Ljubljano, je 1778. l. ustanovil »Laibacher Zeitung«.

bi še večja bila ta enakost; razteza se na zemljo, zrak, nebo; ona ustvarja okolo sebe neko harmonijo; vse ga spominja kake navade, kakega čuta; pri vsakem koraku misli, da vidi domače loge in reke, svoje rojake in brate« id.

7. Društveno življenje za časa Francozov.

Nemirni časi vojaških homatij in važnih izpremememb v deželni in državni upravi in tuje razmere, ki so nastale na Kranjskem, sicer niso mogle pospeševati živahnega društvenega življenja, vender pa je Ljubljana zdaj postala duševno središče obširnemu upravnemu ozemlju, ki se je raztezalo od tirolskih mej do Dubrovnika, od Save do Jadranskega morja; saj je Ljubljana uže za Rimljanov bila važna postojanka. Vsak državnik svetovnega obzorja, ki mu je ozkosrčna politika narodnega nadvladja tuja, mora uvaževati važno lego ljubljanskega mesta. To je uvidel Napoleon in njegovi namestniki, a zlasti Marmont.

Prihajalo je v Ljubljano vedno več tujcev.

Trgovec Fran Galé je osnoval 1810. l. društvo, kateremu je policijski komisar Toussaint potrdil pravila; maršal Marmont je podpiral podjetje, češ, da to pospešuje medsebojno približevanje prebivalcev in tujcev. Namen društvu je bil: »Pospeševanje domače trgovine, okusa in omike naše dôbe, pospeševanje dostojne zabave s tem, da se odstranja vse, kar bi utegnilo biti na kvar javni državni upravi.«

Maršal Marmont se je udeležil slovesnosti v streljarni ljubljanski. V gledišču so nastopale italijanske operne družbe. Napoleonove dni, 15. avgusta, so bile javne igre, razsvetljevanje in umetalni ognji, na večer slovesna pojedina pri maršalu Marmontu in sijajni ples:

Hej, to je god vesel nocój
  V Ljubljani pri maršali!
Kdo šteje goste, ki pri njem
  So v dvorci se sestali!
Čast, učenost, bogati svet,
Lepote ženske pestri cvet
  Slavé Napoleona!

In maršal Marmont napiva:

Vam, gostje slavni, čašo to
  Na zdravje naj izpijem;
Ponosen sem in sem vesel,
  Da med Ilirci žijem;
Bog živi našo stolico,
  Prekrasno nje okolico,
Bog živi vso Ilirsko . . . .

Aškerc.

Leta 1811. so mesta Ljubljana, Beljak, Gorica, Dubrovnik, Reka, Zader, Kotor in Karlovec ter šest hrvatskih polkov vsled Marmontovega upliva poslala odposlanstvo v Pariz poklanjat se Napoleonu; Ljubljano sta zastopala škof Ricci ter baron Lichtenberg; oba sta dobila rede.

Dné 20. marcija 1811. l. se je porodil Napoleonu sin, rimski kralj; zelo so se tega dogodka veselili »Ilirci«, ker so se nadejali, da se vrnejo zopet pod staro vladarsko hišo, in ga v Ljubljani ter drugod praznovali z velikimi mašami, sjajnimi pojedinami in plesi; zlagali so se slavospevi; jeden se je glasil:

Napoleonum Augustum
Principe suavissimo
Inclitae Napoleoni dum Propaginis
Ac imperii aeternitatis
Sponsare auctum
Illyrici voti compotes
Gratulantur.

Dné 29. junija je odšel Marmont na Francosko; naslednik mu je postal grof Bertrant, mož dobrohotnega značaja. Nižjemu ljudstvu je skrbel za kruh in igre, omikanejšim pa za primerne slovesnosti. Tudi cesaričin dan (25. avg.) se je praznoval z ljudsko veselico v okolici ljubljanski; vožnja po Ljubljanici je prišla zopet v navado. Lepa je bila taka vožnja dnė 28. majnika 1812. l.; takrat je francosko cesarstvo stalo na vrhuncu, praznovali so slavni vhod v Moskvo; sreča pa se je obrnila.

Recímo še dve, tri o gledališčnih predstavah v tej dôbi, dopolnjujé tukaj podatke o Linhartovih igrah. Leta 1803. so otroci dvakrat predstavljali Vodnikovo igro: »Tinček-Petelinček«, prirejeno po Kotzebueju.

Viharni časi francoskih vojsk so dali povod, da se je 1814. l. dné 11. julija v proslavo avstrijske vlade v gledališču pela Vodnikova pesen »Mirov god«:

Pubiči, punčike,
Pulte marjetice,
Zlatice, zvončike,
Dans mirov je god.

Spletajte venčike,
Šmarnice, kokale,
Kresnice, pojdemo
Mirovcu nasprot.

Trosili venčali
Gaz Premagávčovo,
Milmu porečemo:
Zdrav došel Fronc bod.

Tvoje smo cvétice,
Se ti poklónemo,
Ponižno prosimo:
Smil se sirot!

Istega leta dné 14. julija se je pela pri slavnostni predstavi v gledališču ta-le Vodnikova pesen:

Cesarja sta vgnala
Hud vojskini krik,
Francozu podala
Pravičen mejnik.

Mladenče vuhájo,
Kdar stavio mejô,
Nas plesat ravnajo,
Nam godce dajô.

L. 1822. sta bili dve predstavi; rdeče tiskani gledališki list naznanja: Dones bo igran »Golfani Starec«, kratkočasnost u enim delu iz Nemškiga prestavleno od Kotzebua.[1])

Odslej ni bilo predstave do 1848. l.

III. Upliv nemškega in češkega slovstva; domači pospeševatelji.

Mi Slovenci smo mnogo bolj zavisni od nemške omike, nego se tega sami zavedamo, ker dobivamo srednješolsko in visokošolsko izomiko na nemški podlagi; tudi vsa uprava v državi, tako civilna kakor vojaška, je prešinjena nemškega duha in oprta na to podlago. Marsikateri naš pisatelj, osobito pesnik se je navduševal z nemškimi poezijami, posebno takrat, če je bil učitelj nemškega jezika in slovstva živahen in za svoj predmet vnet mož.

Zato se moramo na kratko ogledati po nemškem slovstvu, zlasti na njega klasično in romantično dôbo. Omenilo se je uže v I. zv. „*Zgodovine slovenskega slovstva*“, da važna dejstva v zgodovini uplivajo tudi na razvoj slovstva; zlata dôba v zgodovini dotičnega naroda je tudi navadno, dasi ne vselej, zlata v slovstvu; izjema se vidi v Nemcih, kajti časi Goetheja in Schillerja niso zlati[2]) v politični zgodovini Nemcev.

Nemci imajo tudi svojo dôbo reformacije (1500.—1624.); začenja se pri njih 50 let popreje nego v Slovencih in traja četrt stoletja dalje. Naši katoliški dôbi odgovarja v njih »dôba posnemanja«, od Opitzove knjige „*Deutsche Poëterei*“ do Klopstocka (1624.—1748.); pesništvo je v tej dôbi bilo učenjaško. Druga klasična dôba se razteza od Klopstocka do Goethejeve smrti (1748.—1832.); od Goethejeve smrti do sedanjih časov teče Nemcem najnovejša dôba.

Drugemu razcvitu načeluje Friderik Gottlieb Klopstock (1724.—1803.) Odgojen v Schulpforti in v Jeni, je v Švici občeval z Gleimom, potem živel 19 let

[1]) Pet. pl Radics, Lj. Zv. 1887.

[2]) »Nemški dvori so poleg najbolj neumnega blišča bili prešinjeni s praznoto, ki je kazala v popolnem nedostatku vsakeršnega domoljubja in v bedasti domišljavosti táko nravstveno zanikarnost, da bi se je ustrašil človek tudi takrat, ko bi jo bil Schlosser v svoji zgodovini slikal prečrno. Poleg tega se je bujno razvijal despotizem; zakotnjaštvo in zavratnost je kužila dvorni zrak, da so jo hudo napadali slovstveniki.« Wilh. Lindemann, Gesch. der deutschen Litteratur. V. Aufl. 470.

v Kopenhagu in 33 let v Hamburgu. Snov je zajemal umotvorom iz svete in posvetne zgodovine, n. pr. „*Messias*“, „*Salomo*“, „*David*“ ali „*Vaterländische Oden*“ („*Unsere Sprache*“, „*Mein Vaterland*“), „*Hermanns Schlacht*“, „*Hermanns Tod*“, „*Hermann und Thusnelda*“. Pesen „*Hermanns Schlacht*“ je posvetil cesarju Jožefu II., kateremu je bil predložil tudi načrt za akademijo na Dunaju. Začetke francoske revolucije je pozdravil z velikim veseljem in je postal celo francoski državljan.

Dasi so njegovo »Mesijado« v početku vsprejeli z velikim navdušenjem, konec vender ni več zanimal (izhajala je 24 let). Najbolj pa je uplival po svojih odah, ki so v Nemcih vzbudile več posnemalcev. n. pr. Kretschmana, Denisa. Ode so bogate lepih mislij in resnobnih nazorov; močno so uplivale na pesnika Koseskega.

Dasi se je Klopstock opiral na klasično starodavnost, je vender bolj posnemal jezik starih pesnikov nego pa bistvo starega duha in mišljenja. To pa je razkril Nemcem in po njih novejšim narodom Joachim Winckelmann iz Stendala. Po mnogoletnem kopernenju po lepi Italiji se mu je konečno vender posrečilo, da je mogel živeti delj časa na Italjanskem in tam temeljito proučiti vsa umetniška dela. Plod teh trudov je bila knjiga: „*Geschichte der Kunst des Alterthums*“. V umetelniških delih staroklasične dôbe je gledal ali si predstavljal tisti uzor človečanstva, po katerem so hrepeneli mnogi plemenito misleči ljudje na Nemškem, ker niso bili zadovoljni z obstoječimi razmerami.

Po njegovem uplivu je grško stavbarstvo, kiparstvo in slikarstvo postalo uzor novejšim umetnikom.

Njegova dela so navdušila drugega preporodnika nemškega slovstva, Gottholda Efraima Lessinga (1729.—1781.) iz Kamenic v Gornjih Lužicah. Uže njegovo ime (Lesnik) in ime rojstnega kraja kaže, da je bil slovanskega pokolenja; bil je najduhovitejši mož svoje dôbe; v Slovencih se mu more primerjati samo Levstik tako po pisateljevanju, kakor tudi po razvitku osobnih življenjskih razmer.

Kar je podrl v kritiki, to je na novo zgradil v drami; rano se je seznanil tudi z gledališčnimi igralci, od katerih se je lahko naučil tega, kar je tehnično potrebno in možno pri predstavljanju iger. Neumorno se je ogledoval po snoveh za gledališčne predstave, čital Plauta in Terenca, zajemal iz angleških, francoskih in italijanskih pisateljev ter iskal v vsakdanjem življenju primernih predmetov gledališčnim igram.

Do Lessingove dôbe je kritika bila odvisna od posameznih strank in pisateljev raznih pokrajin; Lessing se je postavil na višje stališče in je vse pisatelje, Klopstocka, Wielanda, Gellerta in druge ocenjeval po enaki meri. Po svoji knjigi „*Hamburger Dramaturgie*“ je Lessing velikega pomena v nemškem in s tem tudi v svetovnem slovstvu.

Ko je Lessing ustanovil zdravo kritiko, ki je neizogiben pogoj vsakemu zdravemu napredku, je pozornost Nemcev in drugih kulturnih narodov na novo stroko obrnil Johann Gottfried Herder (1744.—1803). On se je prvi ozrl na duševno blago drugih narodov in drage volje priznal povsod to, kar je vredno priznanja; o Slovanih je začel razširjati celo preoptimistične nazore v znani knjigi: „*Ideen zur Philosophie der Geschichte der Menschheit.*“ Porodil se je na Vzhodnem Pruskem; kot učenca ga je vsprejel neki ruski polkovniški zdravnik v Kraljevem

Gradcu. Pa skoraj se je prepričal mladi Herder, da zdravniški stan ni zanj. Močno sta nanj uplivala Kant in modroslovski pisatelj Hamann, katerega Nemci radi imenujejo »Der nordische Weise«; ta mu je vzbudil veselje do narodnega pesništva, o katerem je spisal več sestavkov; tako razpravlja Herder v »Kritische Wälder« vprašanje o Homerjevih poezijah in pride do zaključka, da je Homer glavni zastopnik narodnega pesništva grškega. V letih 1764.—1776. je potoval po Francoskem in Nizozemskem, postal dvorni propovednik v Bückeburgu, 1776. višji župnik v Weimaru. V tej dôbi je spisal »Ueber den Ursprung der Sprache« in »Aelteste Urkunde des Menschengeschlechtes«; v tem delu trdi, da sv. pismo ni samo sveta knjiga, nego tudi izvor narodnega pesništva staroizraelskega ljudstva. To je dokazal osobito v svetopisemski knjigi „*Hiob*."

Od 1776. l. do smrti 1803. l. je imel lepo in uplivno službo kot cerkveni govornik, pospešitelj šole in pisatelj. Najvažnejše njegovo delo »Volkslieder« (1778. — 1779.) je obsegalo nemške narodne pesni, ki jih je nabral ali sam, ali pa njegovi znanci in prijatelji po Nemškem, ali pa v narodnem duhu zložene pesni starejših in sodobnih pesnikov n. pr. Simona Dachsa »Ännchen von Tharau« in Goethejevo »Heidenröslein« ter prevode narodnih pesnij, starejših in novejših, omikanih in neomikanih narodov; te prevode je prilagodil kolikor možno izvirni matici z ozirom na jezik, mero in vsebino.

Ta knjiga je imela velik upliv na druge narode, osobito na Slovane, kateri so po tem vzgledu začeli nabirati domače blago, ki po obsežnosti in vrednosti daleko prekaša enako tvarino sorodnih narodov. Prve početke tega nabiranja zasledujemo tudi v svojem slovstvu v tej dôbi, dasi se tu pa tam ni prav razumela misel, kakor to kaže Danjko; pravo je pogodil Vodnik, ker mu je bil Cojz moder Mentor.

Druga važna knjiga, ki je segala po svojih vplivih čez mejo nemškega slovstva, so »Ideen zur Philosophie der Geschichte der Menschheit«, dasi delo ni dovršeno. Hotel je dokazati, kako uplivajo in delujejo med seboj razne struje človeške omike, vere, umetnosti in vednosti ter prava, torej skupni napredek človeške izobraženosti. Najpoprej se govori o bivališčih, o zemljepisnih posebnostih ozemlja, o prednostih človeškega organizma pred živalskim, o tem, kako je duševni razvoj odvisen od podnebja. Nato razlaga zgodovino do srednjega veka. Za uzor si je bil postavil vero humanitete ali človekoljubja. V istem smislu je pisal tudi »Briefe zur Beförderung der Humanität.«

V 1740—1780 letih se je v Nemcih začelo živahno gibati v umetnosti in vednosti; to živahnost imenujejo sami »Sturm- und Drangperiode«; pesnik Maks Klinger je zložil zmedeno dramo »Sturm und Drang«. V verskih rečeh po vzgledu francoskih enciklopedistov niso hoteli priznavati ničesar kakor pamet; v vzgoji so zahtevali vrnitev k naravi, v pesništvu naj velja samo prirojena nadarjenost brez pravil. Na ta način so hoteli izvršiti nekaj nenavadnega, pristnega; voditelji so jim bili Homer, Ossian in Shakespeare.

Ta dôba se začenja s Herderjevimi „Fragmente« in s Schillerjevimi »Räuber«; k njim pripada tudi mladi Goethe z delom »Götz von Berlichingen«.

Spomina vreden je v nemškem slovstvu v tej dôbi tako zvani »Hainbund«, ki se je 1772. leta ustanovil v Göttingah. Odlikovali so se v njem Krist. Heyne

izvrsten razlagatelj klasičnega pesništva, Henrik Voss (1751.—1826.) nazadnje dvorni svetovalec v Heidelbergu, najbolj znan po izbornem prevodu Homerja. Družabnika sta mu bila tudi grofa Krist. in Frid. Stollberg. Shajali so se dostikrat ter si ocenjevali svoje spise in izdajali list »Der erste deutsche Musenalmanach«. Obožavali so Klopstocka.

Soroden po mišljenju in stremljenju jim je bil Gottfried Avg. Bürger (1747.—1794.) iz Mölmerswende pri Halberstadtu. Umrl je v Göttingah po nesrečnem življenju. Pot so mu kazali Shakespeare, Herder in staroangleška balada. Naši pesniki so ga radi prevajali in posnemali.

V Halli se je bilo združilo nekaj mladih pesnikov, ki so prav radi čitali Anakreonta; njim na čelu je stal Ljudovik Gleim (1717.—1803.), korar v Halberstadtu in premožen mož, podpornik in prijatelj mlajšim leposlovcem. Dopisovali so mu Klopstock, Wieland, Gessner, Lessing, Mendelssohn, Herder, Voss in drugi. Zlagal je pesnice pivcem in vojakom. V Slovencih ga je posnemal Volkmer, veseli pesnik Slovenskih Goric, in Vodnik. Gleim pa je vender bolj na glasu kot mecen nego pesnik.

Basni je zlagal Fürchtegott Gellert iz Freiberga, po vsem Nemškem priljubljen po vzornem življenju in ljubeznivem značaju. Njegove »Basni in pripovedke« so edina knjiga v minolem stoletju, ki je postala narodna; tudi po njegovih basnih je Volkmer nekatere prikrojil.

Za Napoleonovih časov se je oglasilo mnogo nemških, avstrijskih in neavstrijskih pesnikov, ki so budili v boj proti Francozom. Med neavstrijskimi se odlikuje Moritz Arndt (1769. — 1860.) iz Rügena, znan po zbirki »*Lieder für Deutsche*«. Theodor Körner (1791. — 1813.), na Dunaju živeč kot gledališčni pesnik, slavil je smrt za domovino v drami »Zriny« in zlagal navdušene bojne pesni.

Med avstrijskimi Nemci se odlikujeta Franz Castelli (1781. — 1862.) z Dunaja po vojaških pesnih, po oklicu na vojake in narod ter po svojem »*Kriegslied für die oesterreichische Armee*«; (Napoleon ga je radi tega prognal) ter Heinrich pl. Collin (1772. — 1811.) tudi z Dunaja, ki se je bil 1809. l. sam vojskoval kot nadporočnik; njegove pesni je prevajal na slovenski jezik Primic; od strani vlade so jih tudi poslali v Ljubljano, da bi jih prevedli na slovenski jezik, ali odgovorilo se je, da imajo že domače vojaške (Vodnikove) pesni. Collinove »*Landwehrlieder*« so se priljubile po vsej Avstriji.

Mnogo bolj nego Goethe se je slovenskim pesnikom prikupil Schiller, čigar upliv nahajamo v Vodnikovi ter Bleiweisovi dôbi (Koseski, Cegnar). Porojen 1759. l. v Marbachu bíti je moral boj skoro vse svoje življenje ter gledati bledi skrbi v obraz, v tem ko je Goethe kakor knez korakal brezskrbno skoz življenje. Tako so tudi njegove poezije boj za idejal, boj za najplemenitejše blago človečanstva: svobodo, harmonijo in lepoto. Ker se pa njegov upliv kaže bolj v poznejši dôbi našega slovstva, govorimo o njem drugod obširneje; samo to bodi omenjeno zdaj, da se uže v Jarnikovi knjigi „*Zber lepih naukov*“ 1814. l. nahaja prevod Schillerjeve pesni „*Gang nach dem Eisenhammer.*“

Koncem XVIII. stoletja se je začelo živahno duševno gibanje tudi v Slovanih. Bolgari in Srbi, tlačeni pod turškim jarmom, so se dvigali, Čehi, Hrvatje in Slovenci so se vzbujali po dolgotrajnem

mrtvilu; Rusi, ki so bili neodvisni in mogočni, in Poljaki, ravnokar izgubivši samostalnost pa naslanjaje se na slavno zgodovino ter bogato slovstvo, so se začeli razvijati krepkeje. Temu se ne bodemo čudili, saj je tudi germanske in romanske narode prešinila moč novega življenja; francoska revolucija je skušala državne oblike osnovati na novih podstavah, nemško modroslovje in prvo upoznavanje narodne poezije je močno uplivalo na razne narode evropske.

To dôbo smemo imenovati narodni preporod — renesanso — ki ima v raznih slovanskih plemenih razne vzroke. V Slovencih, Malorusih, Lužiških Srbih in Slovakih se naslanja na razvitek narodnega jezika; ta razvitek teži samo po narodni enakopravnosti. Narodi sè slavno minolostjo, n. pr. Hrvatje, Srbi, Čehi in Poljaki se ozirajo v srečno dôbo slovstvenega dela ali državne samostalnosti.

Kdor hoče dospeti do samostalnosti ali vsaj enakopravnosti, mora biti ponosen in samozavesten, ponosen in samozavesten pa je samo ta, ki pozna svoje vrline; saj poje pesnik: »Kdor zaničuje se sam, podlaga je ptujčevi pêti.«

Uprav v tej dôbi slovanski rodoljubi radi naglašajo lepoto domače besede, n. pr. Vodnik v »Ljubljanskih Novicah«: *„Povedanje od slovenskega jezika“*, ki ga je Bleiweis ponatisnil v »Novicah« 1849. leta. Na enak način je v Čehih Balbin (1621.—1688.) skušal obuditi narodno zavest; bavil se je s češko zgodovino ter spisal topel zagovor češkega jezika, ki ga je Fr. Pelcel pozneje objavil z naslovom: »Dissertatio apologetica pro lingua sclavonica praecipue bohemica, Pragae 1775.« Na češki jezik je prevel to knjigo E. Tonner 1869. l. Nejedly, Pelcelov naslednik na češki stolici praškega vseučilišča, je izdajal 1806—1808. l. časopis »Hlasatel česky«; v prvem letniku je spis »Pogovor o češkem jeziku« zagovarjal pravice češčine tako živo, da je Šafařika in Palackega vnel za češko stvar. V istem smislu je Karol Tham 1783. leta objavil »Obrambo češkega jezika«, pišoč: »Znano je, da so se pred tremi leti uvedle takozvane ordonance, ki so kakor lačni volkovi v vseh pokrajinah čeških preiskale vsak kotiček. Če so našli kako češko knjigo, dobro ali slabo, vzeli so jo s silo, ne da bi razumeli kaj, ter jo raztrgali ali sežgali.«

Mihael Durič (1738.—1802.), orijentalist in navdušen preiskovalec slovanske minolosti, je spisal delo: Bibliotheca slavica antiquissimae dialecti communis et ecclesiasticae

universae Slavorum gentis« l. 1793., ki bi imelo obsegati politično, cerkveno, slovstveno in kulturno zgodovino stare dôbe slovanskih narodov, pa se delo ni nadaljevalo.

Njegov učenec in tovariš je bil Fran Procházka (1749 do 1809.), ki je vsled želje cesarice Marije Terezije na novo izdal katoliško biblijo 1778—1780. in 1804. l.; v tem obziru je enak našemu Japlju. Dobrovsky je to delo imenoval klasično. Objavljal je tudi stare češke knjige na novo.

Poprejšnji pisatelji so silno pačili češčino, kakor M. Pohlin slovenščino. Tako je ravnal Ivan Pohl, komornik na Dunajskem dvoru in hkrati učitelj češčine Jožeaf II.; zato mislijo češki zgodovinarji, da je Jožef uprav radi te popačenosti in radi neokretnega učnega načina postal nasprotnik češkemu jeziku.

Najodličnejši mož v tej dôbi pa je bil Jožef Dobrovský, ki je močno uplival na Kopitarja, torej posredno tudi na razvitek slovenstva.

Josip Dobrovsky[1]) (1753.—1829.) iz Dermeta blizu Rabe na Ogrskem, je bil vzgojen popolnem v nemškem duhu in se je češčine naučil šele v Nemškem Brodu. Osemnajst let star je postal učitelj modroslovja; kot bogoslovec se je učil jutrovskih jezikov in je o tem predmetu napisal nekaj sestavkov v »Orientalische Bibliothek«. Ko je bil razpuščen jezuvitski red, postal je domači učitelj v rodbini grofa Ant. Nostica; odgojo mladih grofov je vodil zaslužni rodoljub Pelcel, ki je v Dobrovskem vzbudil veselje do češkega slovstva in jezika. Bil je Dobrovsky nekaj časa vodja semenišču v Olomucu, ali večji del svojega življenja je preživel na gostoljubnih dvorih čeških plemenitašev.

Ud »Česke společnosti nauk«, ustanovljene in izpremenjene v »Kraljevsko društvo znanostij«, je napisal mnogo razprav zgodovinske vsebine; potem je prestopil na polje jezikoslovno, spisavši: »Böhmische Litteratur auf das Jahr 1779«; »Böhmische und Mährische Litteratur«; »Litterarisches Magazin von Böhmen und Mähren« 1786—1787, »Geschichte der böhmischen Litteratur« 1792.

S temi spisi se je bolj in bolj bližal strogemu jezikoslovju. Naš rojak Kopitar, katerega so vzbudili njegovi spisi, ga je vedno

[1]) Fr. Kovačič, Josip Dobrowsky, »Dom in Svet« 1895; druge vire podaja Pypin in Spasovič, Gesch. d. slav. Lit., II. 187.

naganjal, naj smatra kot cilj svojemu življenju to, da napiše staroslovensko ali cerkveno-slovansko slovnico. Vender pa je hotel razjasniti poprej še podrobnosti v zgradbi češčine; ob to je napisal razpravo: Die Bildsamkeit der slawischen Sprachen an der Bildung der Substantiva und Adjectiva in der böhmischen Sprache dargestellt. Častno sodbo je izrekel o tem delu Josip Jugmann.

Nehoté in nevedé je on v tej dôbi največ storil za preporod tako češkega naroda, kakor sploh vsega slovanskega plemena izven Rusov: postavil je češkemu jeziku trdna slovniška tla.

Za ostala slovanska plemena je storil največ s knjigo *„Institutiones linguae slavicae dialecti veteris.“* 1822. leta. To delo sta izdelala Čeh in Slovenec. Tako dolgo ga je naganjal naš rojak Kopitar, da je Dobrovsky prišel 1820. l. na Dunaj, kjer je ostal osemnajst mesecev, da sta mogla delati vzajemno. Vkljub temu sporazumljenju sta si bila nasprotna gledé vprašanja o domovini starega cerkveno-slovanskega jezika in gledé starosti glagolice ter cirilice.

Dobrovskega ime je zaslovelo po vsej Evropi; po svojem bistroumju in obsežnih znanostih se prišteva prvim učenjakom tadanje dôbe.

L. 1809. je izdal knjigo »Ausführliches Lehrgebäude der böhmischen Sprache.« Čeh [1]) je ocenil slovensko, Slovenec je ocenil češko slovnico. Iz Kopitarjeve slovnice šele je Dobrovsky posnel pravo sliko slovenskega jezika, ki ga je poprej nizko cenil, ker ga je znal le iz Pohlinovih spisov. Po uplivu in vzgledu te češke slovnice je spisal Metelko znamenito svoje delo »Lehrgebäude der slovenischen Sprache« 1825. l.

Dobrovsky je 1810. leta izdal *„Slavina“*, v nemškem jeziku pisan časopis za slovansko vedo, ki se je 1814. leta izpremenil v *„Slovanko“*. *Slavin* je imel tako važne sestavke, da se je 1834. leta ponatisnil.

Število čeških rodoljubov je bilo tako pičlo, da Dobrovsky sam ni gojil nade več, da bi se mogel češki narod še kdaj vzbuditi v novo življenje; zato je pisal večinoma nemški ali latinski.

Mi Slovenci nimamo in nismo imeli bogatih in plemenitih podpornikov, kakor so bili na Češkem Sternbergi, Nostici, Černini id.,

[1]) Dobrovsky je ocenil Kopitarjevo slovnico, Kopitar pa slovnico Dobrovskega.

zato se pa moramo hvaležne izkazati tistim možem, ki so se k nam prišedši pri nas udomačili; tak mož je bil

baron Žiga Cojz.

Rodbina Cojzov je laškega pokolenja. Mihael Angelo Cojz iz Bergama je bil trgovec srednjih razmer; preselivši se pa v Trst si je z bistrim umom in nenavadno pridnostjo pridobil toliko premoženja, da je kot eden najbogatejših Tržačanov za časa Marije Terezije po sedemletni vojski blagodušno poklonil 40.000 gld. državi; cesarica ga je radi tega povzdignila v baronovski stan z naslovom »baron Cojz Edelsteinski«, ker pomeni Zoja (po toskanskem narečju gioja) biser. Po smrti prve žene se je oženil s Kranjico pl. Kapusovo, ki je 23. novembra 1747. leta porojenega sina Žigo naučila lepo slovenski govoriti; slovenščino kot materin jezik je Žiga iskreno ljubil ves čas svojega življenja.

Rodbina Cojzova se je pozneje preselila v Ljubljano, kjer je mladi Žiga dovršil prve šole, višje pa v viteški akademiji v Reggio. Pesniško nadarjen mladenič je v laškem jeziku zložil marsikatero pesmico. Stari oče ga je poklical potem domóv in mu izročil veliko obrt in kupčijo, posebno z železom; kajti štajersko, koroško in kranjsko železo so takrat po Jadranskem in Sredozemskem morju prevažali po širnem svetu. Da bi zmogel Žiga tako važno nalogo, se je temeljito poprijel naravoslovja in matematike, pa tudi modroslovja, ki spopolnjuje pravo omiko.

Brigal se je kmalu Cojz tudi za druge za vso deželo koristne stvari, n. pr. osušenje ljubljanskega barja; šele 25 let starega ga je kmetijska družba poprosila, naj jo podpira z umom in dejanjem. V letih 1775—1777. so skušali inozemci uvažati železo in izpodkopati domačo obrt; on pa je v Ljubljano pozval pametne kovače in rudarje, da so preiskavali ptuje blago, potoval sam po Nemškem, Holandskem, Angleškem, Francoskem in Laškem, da bi videl, kako tam izdelujejo železo in jeklino, in se posvetoval z učenimi rudoslovci in kemiki, da bi domačo obrt rešil pogube. Pri tem je sam napredoval v teh strokah v toliki meri, da je zaslul kot strokovnjak: učeni rudninoslovec Werner je imenoval neko rudnino »Zoisit«. Njegovo krasno zbirko rudnin hrani zdaj ljubljanski muzej.

Njegov brat Dragotin je bil učen rastlinoslovec; njemu na slavo se imenuje dvoje cvetlic »Campanula« in »Viola Zoisii«.

Žigo pa je zanimalo vse naravoznanstvo; na Gorenjskem, kjer je imel svoje fužine, je prehodil vse hribe in doline; poseben ljubljenec mu je bil sivi Triglav.

Če je kak znamenit ptuj naravoslovec prišel na Kranjsko, vsacega so napotili naravnost k Cojzu.

Rad je vstopil na svojih potovanjih v bajtico revnega delavca ali bornega rokodelca in popraševal, kako se pravi temu ali onemu orodju; povsod so ljudomilega moža sprejemali z veseljem.

Podpiral je reveže na vse strani. Pripovedovalo se je, da je za časa lakote po francoskih vojskah dobil posebno vrsto ajde iz Češkega in jo delil med narod; tej ajdi so dali ime »Zojzla.«

Kakor za gmotno, tako se je brigal tudi za duševno stanje v ožji svoji domovini; uvidel je, kako zapuščen je slovenski narod gledé omike; prizadeval si je tedaj na vse načine širiti omiko njegovo: Vodnika je navduševal za pesništvo, ga učil in bodril, podpiral ga in mu popravljal spise ter naglašal, kako potrebna sta slovnica in slovar slovenski. Kumerdejevo slovnico je popravljal z Linhartom vred; nagovarjal je Vodnika, naj pomaga sestavljati slovar.

Kopitar je prišel v njegovo hišo kot domači učitelj nekega baronovega sinovca, pa je ostal pozneje, ko je sinovec odšel uže na Dunaj, še osem let kot tajnik v Cojzovi hiši. Te razmere so odločile, da je postal Kopitar slavist.

Linhartu je pomagal Cojz posloveniti Wolsteinove živinozdravniške *„Bukve od kug in bolezen“*, ki so se natisnile v Ljubljani 1792. l.; istemu je pomagal prirejati za slovensko gledišče igri *„Županova Micika“* in *„Matiček se ženi“*. Cojz je pripravil plemenito gospôdo, da so predstavljali te igri; on je tudi priredil včasih slovenske pesni, katere so laški igralci ali igralke sred igre zapeli občinstvu na veliko radost.

Bistroumnemu Abr. Jak. Penzelnu, ki je prevel Dio Kassija in prevod zastavil, je rešil ta prevod za 300 gld. in mu ga podaril, da ga je dokončal.

Ta izborni mož pa je bil hrom celih 22 let in ni mogel zapustiti svojega stanovanja. Leta 1779. se ga je lotil protin in mu naposled popolnem uničil noge. L. 1793. je bil zadnjikrat na svojih fužinah v Bohinju. Napravil si je voziček s tremi kolesi, spredaj mizico za knjigo in papir, in se tako vozil po svojem stanovanju, ki je imelo sedemnajst sôb. V tem oziru je enak našemu pesniku-mučeniku Josipu Cimpermanu, ki je ohromel v 13. letu svoje dôbe.

V priznanje zaslug je dobil od cesarja Franca komandêrski križ Leopoldovega reda.

Umrl je istega leta kakor Vodnik, 1819. l. 10. novembra; ob pogrebu se je vsa Ljubljana zavila v črno obleko.

Anton Rudež[1])

je bil porojen 8. aprila 1757. l. v Kobilji glavi na goriškem Krasu, in je prišel 1789. l. k grofu Kobenclu v Ribnico za graščinskega uradnika, ter kupil 1809. l. ribniško graščino in več drugih posestev. Pri njem je bil Valentin Vodnik kot ribniški kapelan vsakdanji gost; tudi iz Bohinja mu je Vodnik dopisoval.

Njegov sin Anton, porojen 30. avgusta 1793. l., je prišel po dovršenih šolah 1809. l. na Dunaj in je stanoval pri Ljubljančanu dr. Koglu s Kopitarjem vred, ki ga je navdušil za slovanstvo. L. 1810. sta potovala čez Prago in Draždane v Weimar k Goetheju in se čez Norimberg, Monakovo, Inomost vrnila v Ribnico. Odtod je Rudež pošiljal redke besede Kopitarju za njegove jezikoslovne spise, spisal dva temeljita članka v nemškem jeziku o Kočevju in bil sploh velik prijatelj slovenski knjigi.

Franc Bilc,

porojen okoli 1784. l. v Bistrici na Notranjskem, je izvrstno dokončal latinske in bogoslovske nauke, služboval v Tomaju, Postojni, Trnovem in Harijah in umrl 5. maja 1841. l.

Znal je dobro srbski in ruski, zlagal pesmice, bil spreten govornik, nabiral Vodniku besede za slovar in mu zložil tudi žalostinko.

Franc Hladnik,

porojen 29. sušca 1773. l. v Idriji, je v Ljubljani bogoslovje skončavši bil 1796. l. posvečen v duhovnika, potem je bil do 1814. l. učitelj nemških, latinskih in modroslovskih šol in skoro 26 let vodja latinskih šol. Od l. 1800. se je pečal posebno z rastlinstvom in je prišel na sled marsikateri dotlej še nepoznani rastlini. Vsled njegovih trudov se je v Ljubljani otvoril botaniški vrt, v katerem je bil Hladnik

---

[1]) Tacih mož, kakor sta bila Cojz in Rudež, so imeli Čehi več. Plemenitaš Ignacij Born (1742—1791.) je bil učen mineralog, visoko izobražen in prostomisleč mož, ki se je posebno trudil, da se je na Češkem ustanovilo učeno društvo; 1784. leta je dobilo ime »kraljevsko društvo znanostij.« — V razvitku hrvatskega slovstva v Dalmaciji v XVIII. stoletju navaja Ljubić, Ogledalo, II. 417, škofa Zmajevića Viska kot prvega in zadnjega mecenata; podpiral je pisatelje in mnogo sam napisal na korist veri in narodu.

1810—1834. l. zelo vesten varuh in je botaniko učil brezplačno. L. 1836. je podaril svojo knjižnico licejalni biblijoteki, svojo zbirko zelišč pa kranjskemu muzeju. Umrl je 25. novembra 1844. l.

Botanik je zaslovel takó, da so ga dostikrat strokovnjaki izven ožje domače dežele prašali za svèt. L. 1818. ga je počastil cesar z zlato svetinjo.

Ugodno je uplival na vzbujenje slovenske zavesti J. A. Zupančič, porojen v Ljubljani 22. maja 1788. l. Kot učitelj v neki plemenitaški hiši počel se je pečati s pesništvom in zgodovino. Za gimnazijskega učitelja je službоval v Ljubljani, Celju, Mariboru in Kopru, kjer je umrl 26. julija 1833. leta. V raznih nemških listih je izdajal svoje lirične pesni, spisal »Potovanje iz Celja v Sevnico«. Vzbujal je v svojih učencih ljubezen do slovenščine.

IV. a) Slovstveni pregled od 1790. do 1815. l. b) Slovenski pravopisi.

a) Slovstveni pregled.

Dôba od 1790. do 1848. l. je silno važna ne le za Slovence nego tudi za druge Slovane, živeče v Avstriji, in za vse cesarstvo sploh. Obsega samo pol stoletja, pa je polna tako raznovrstnih idej in struj, da ni možno naslikati je v enotni podobi. Mi si ogledamo v eni sliki čas svetovne vojske, ki je pretresla skorej vse evropske narode in je vzbudila povsod goreče nade o »slobodi zlati«. Tudi pisatelji nemške slovstvene zgodovine opisujejo dôbo »svetovne vojske« radi posebej. Slovencem je njih prvi pesnik Vodnik umrl kratko pred ljubljanskim kongresom, ki je konečno dal novo sliko Evropi.

Značilna stran te dôbe je začetek izvirnega klasičnega pesništva, začetek pravega znanstvenega preiskovanja slovenskega jezika, začetek kritičnega preiskavanja domače zgodovine; pojavljanje slovenskega jezika v šoli, uradu in sploh v javnosti, n. pr. v gledališču; začetek časnikarstva; nabožno slovstvo pa je stopilo nekoliko na stran.

Najodličnejši zastopnik nabožne stroke Mat. Ravnikar ni izdajal novih molitvenikov, nego prirejal stare v tako lepi obliki, da ga smemo po pravici imenovati očeta pravilne slovenske proze. Kar je nabožno slovstvo izgubilo v vsebini, pridobilo je v obliki.

Ene pridobitve pa se sme v tej dôbi veseliti nabožno slovstvo, namreč prevoda svetega pisma, prvega prevoda v katoliškem smislu. Goreče je to podjetje podpiral jožefinski škof grof Herberstein v Ljubljani. Bodi mimogredé povedano tu, da so tudi Čehi dobili v tej dôbi klasičen prevod svetega pisma po uplivu Marije Terezije. Izvršila je slovenski prevod družba omikanih in vnetih duhovnikov, katerim se je pridružil posvetnjak Blaž Kumerdej, slovenski vzgojevatelj te dôbe.

Prvi pesniški poskusi našega prvega pravega pesnika — Vodnika — so gola posnemanja grških in latinskih vzgledov. To nam kažejo njegovi prevodi Anakreontovih pesnij, kakor tudi dve izvirni pesni, v katerih opeva Marijo Terezijo ter na Dunaj odhajajočega Marka Pohlina. Ko mu je pa svetoval Cojz, naj si iz klasičnega slovstva izbere samo Horacija za voditelja, naj namesto ostalih starih pesnikov jemlje v poštev narodno poezijo slovensko: takrat se nam je vzgojil prvi pravi pesnik slovenski. Vodnik sam je začel nabirati narodne pesni, kajti zanimanje zanje je začel vzbujati Herder, kakor smo videli v poprejšnjem oddelku. S tem, da se je začelo ozirati na narodno poezijo, se je pesnikom pokazala nova snov in nova oblika.

Ves upliv, ki ga je imela narodna poezija na razvitek našega slovstva, ogledamo si pobliže v Bleiweisovi dôbi, kjer je odločen častni prostor možem, ki so se bavili z nabiranjem narodnega blaga; v tej dôbi pa se morajo označiti vsaj početki tega gibanja. Radi tega postavljamo v tej dôbi pesništvo na prvo mesto, saj se nam šele zdaj predočujejo izvirne pesni klasične vrednosti, ker se je pesnik učil pri prostem narodu. Omejeno je slovensko pesništvo še na lirsko stroko, iz epske se javljajo samo balade in romance. Ker prav za prav le leposlovje stvarja slovstvo, se naše pismenstvo začenja v pravem pomenu besede šele s francosko revolucijo. Vodnik je torej začetnik našega slovstva, živeč in delujoč v sredini slovenskega ozemlja.

Pod uplivom Lessinga, Gellerta in Gleima je Leopold Volkmer, »veseli pesnik Slovenskih goric«, zlagal basni in pripovedke; tudi slikovita Koroška ni bila brez pesniškega glasu, samo na Primorskem je muza še spala. Vojaške pesni je na Štajerskem po nemškem vzoru zlagal Primic, dočim so na Kranjskem mogli kazati na Vodnikove »Pesmi za brambovce«.

Ne po izvirnosti, nego po jako prikupni obliki so prijale slovenskemu in nemškemu občinstvu v Ljubljani gledališčne igre, katere je prirejal Linhart; predstavljale so jih najodličnejše osebe iz rodbin slovenske prestolnice.

Ni pa treba, da bi prvi pesniki kakega naroda bili ženijalni; razmere jim nalagajo še raznovrsten drug posel. Uprav omenjena Linhart in Vodnik sta ledino orala tudi v zgodovinski stroki. Obširnejše delo Linhartovo se ni moglo dovršiti radi prerane smrti pisateljeve; Vodnikova knjiga pa je rabila šolam do 1848. l. Da so se razni narodi ali prav za prav njih zgodovinarji ozirali v minolost, to so povzročili romantiki s svojimi nazori.

To, kar sta za osnovne šole začela ustanavljati Kumerdej in grof Edling, so potem nadaljevali drugi; zopet vidimo pri delu Valentina Vodnika: 1812. l. je izdal Abecednik v treh jezikih, in zahteval v predgovoru, da se mora mladina poučevati v materinščini; njegov naslednik je bil škof Ravnikar, ki je 1816. l. izdal »Abecednik za šole na kmetih«.

Na Štajerskem sta delala v tem smislu Primic in Danjko. Primcu gre zasluga, da je prvi izdal »Abecednik«. Z navdušenjem so sestavljena njegova »Nemško-slovenska branja«, v katerih govori med drugim tudi o zgodovini starih Slovanov.

Vodnik je spisal tudi potrebne praktične knjige za slovniški pouk slovenskega jezika 1811. l. V predgovoru naglaša, da so Slovenci izdali uže več slovnic svojega jezika v nemškem jeziku, in kaže na Ruse in Srbe, ker so v tem obziru podali lep vzgled za materino besedo izdavši slovnice v materinem jeziku. Vodnikova knjižica je imela dvojni namen: slovenščini izbojevati primerno mesto v šolskem poduku in širiti jo med omikanci. Znanstvene slovnice slovenskega jezika pa Vodnik ni zmogel, ker si radi preraznovrstne delavnosti ni mogel prisvojiti dovolj filološke izobraženosti. Ravnikar je tudi poskrbel za berilo s tem, da je Debevčevo 1809. l. sestavljeno knjigo »Male povesti za šole na kmetih« popravil in na novo izdal.

Ta prizadevanja na Kranjskem je dopolnil Jarnik na Koroškem 1814. l. s knjigo »Zber lepih ukov za Slovensko mladino.« V predgovoru pripoveduje, da je 1808. l. izdana Kopitarjeva slovnica odkazala slovnici novo pot; Jarnikova knjižica obsega pripovesti, prislovice, Ezopove basni in celo prevod Schillerjeve pesni »Gang nach dem Eisenhammer«.

Znanstveno podlago slovenski slovnici pa je položil Kopitar 1808. l. s svojo slovnico, čije uplivi so se koj pokazali v Ravnikarjevih spisih; tudi drugim slovanskim učenjakom je pokazala pravo bistvo našega jezika in povzdignila njegov ugled v sorodnih slovanskih plemenih; saj Dobrovsky sam priznaje Kopitarju, da odslej drugače sodi o slovenščini. Ta slovnica je domačemu in ptujemu svetu pokazala pravilnost in lepoto slovenskega jezika ter podala temeljit pregled zgodovine slovenskega pravopisa in slovstva do one dôbe. Dokler vsako slovansko pleme ni imelo take slovnice, se tudi primerjalna slovnica slovanska ni mogla spisati; zato so se izjalovili Kumerdejevi in Japljevi poskusi. Kopitarjevo slovnico je Franc Weissenthurn priredil za Italijane. Poleg Kopitarja je Jurij Zelenko na Štajerskem izginil s svojim delom. V tej dôbi sta izšli tudi dve slovnici tujih jezikov: Vodnik je seznanil Slovence s francoščino, Kiošič z ogrščino.

Stolica slovenskega jezika na graškem liceju.[1])

Dolgo so se zanemarjala učilišča, kjer bi se štajerski Slovenci mogli učiti materinščine. Uradniki, ki so službovali v Slovencih, so se slovenščine učili od neukih ljudij, od slovenskih poslov in slug. Vitez Josip de Varena, predstojnik finančne prokurature v Gradcu, je gubernijalnega svetovalca Justelna, rojenega Čeha, opozoril, kako potrebna bi bila stolica slovenskega jezika; ta zopet je skušal štajerske stanove preveriti o potrebi take naprave; vsled tega so deželni stanovi predlagali, naj se imenuje učitelj z letno plačo 1000 goldinarjev, da se mladeniči temeljito naučé tega jezika, čemur gotovo treba večletnega nauka, mnogo praktičnega vežbanja v govorici. Deželni zbor je ukrenil dné 30. novembra 1810. l., da se namesti učitelj s 500 gld. letne plače. Podpiral je misel gimnazijski ravnatelj Rainer v Gradcu s tem dostavkom, da bi stolica bolje kazala v pravoslovje. Temu se je upiral ravnatelj pravoslovja in je temveč predlagal, naj se na mariborski in celjski gimnaziji uči slovenščina. Leta 1811. so se udeležili natečaja Ivan Šmigavec, Ivan Primic in Franc Cvetko. Službo je dobil Primic z dnem 19. februvarija 1812. l. in letne plače 300 gld.

Po Primčevi smrti 1818. l. je bila stolica do 1822. l. brez učitelja. Med drugimi je stolico živo zagovarjal Schneller, pro-

[1]) I. Macun, Kr. 81, 297—301, 341—344.

fesor zgodovine; zato se je začasno ustanovila za tri leta. Oglasilo se je 14 prosilcev; zmagal je začasno Koloman Kvas (Quas), izučen pravnik; učil je po tri ure na teden. L. 1834. se je plača povišala na 400 gld. Tekmovali so Murko, Kvas in Rottman; sedaj je za stalno dobil službo Kvas.

Tako je bilo do leta 1849., ko se je učni načrt preosnoval; gimnazija je dobila osem razredov. Kvas je učil na gimnaziji in na vseučilišču do 1851. l. Nasledniki so mu bili Lovro Tomin, Vinkovič, Feregg, Vidovič, Magdič, Josip Drobnič, eno leto A. Skubic, osem let Franjo Bračko, od 1870. l. dalje Ivan Macun. Na vseučilišču je ostal Kvas do 1867. l. Še predno je odstopil, se je habilitoval na vseučilišču dr. G. Krek, ki je potem postal redni profesor slovanske filologije. Razven Kreka noben teh učiteljev ni vzgojil slovenskih pisateljev.

Mnogo važnejša za naše slovstvo pa je bila stolica slovenskega jezika, ki se je 1817. leta po naporih barona Cojza, Kopitarja in Ravnikarja ustanovila v Ljubljani za bogoslovce drugega tečaja. Predavanja so smeli poslušati tudi posvetnjaki.

Dočim je graška stolica bila ustanovljena prav za prav za Nemce, je ljubljanska odgajala slovenske pisatelje, saj je na njej mnogo let učil Metelko.

V zakonodajstvu se je slovenščina rabila v širšem pomenu in obsegu, nego bi se mislilo na prvi mah. Uže Marka Pohlin je slovenil cesarske ukaze; za časa francoskih vojsk so se razglasi objavljali v francoskem in slovenskem, pozneje v nemškem in slovenskem jeziku.

Narodno gospodarstvo je gojil Pavel Ješenak na Štajerskem, koledarstvo se je močno razvijalo na Kranjskem, Vodnik je babicam in kuharicam pisal poučne knjige.

Breme prvega časnikarskega poskusa je nosil Vodnik sam, ki je od 1796. do 1800. l. urejeval »Ljubljanske novice«.

b) Slovenski pravopisi:

bohoričica, metelčica, danjčica, gajica. (Abecedna vojska.)

Slovencem sta rabili v pismu glagolica in cirilica do 16. stoletja, v nekaterih krajih po Istri glagolica še pozneje; po uplivu rimske cerkve pa ju je odrinila latinica, tako da imamo od 1550. l. samo v latinici pisane knjige, izvzemši prvi dve v nemškem pravopisu izdani knjižici.

Najstarejša knjižna spomenika slovenska, brižinski iz X. in ljubljanski iz XV. stoletja, nimata doslednega pravopisa. Prvim našim pisateljem ni prijala niti nepopolna in nerodna nemška, niti cirilska pisava. Trubar pravi v predgovoru k evangeliju svetega Matevža iz 1555. l.:

»Mi smo Bug vej, dosti zmišlovali, s kakovemi buhštabi to našo besedo bi mogli prov po tej ortografiji štaltnu in zastopnu pisati, da bi preveliko puhštabov ali konsonantov k' ani silabi ne jemali.«

Da se vidi jasneje, kako je pisal Trubar, bodi v vzgled odstavek iz njegovega »Katekizma iz dvejma izlagama« 1775.

Aydovſki boguui zhes Elemente. Zhes Ogen imaio tiga Boga Jovem, zhes lufft Junonem, zhes Murie Neptunum, zhes Pekal Plutonem, Ty Svetniki pag ſo: Zhes Ogen Sv. Agata inu Sv. Florian, zhes Murie inu vode Sv. Niklaush, Zhes Lufft, Veitre, oblake, zhes Tozho inu Tresk ſo ty Svetniki, katerim prauio Samonaſtniki (!), tim iſtim po leitu Gorne Mashe bero, Shcryshi po Cerquah inu po Puli hodio.

Trubarjev sotrudnik, Krelj, se ni strogo držal njegovih načel. Okolu 1580. l so deželni stanovi kranjski ukrenili izdati Dalmatinov prevod »Svetega pisma«; za tako veliko delo je trebalo ustanoviti dosleden pravopis in sploh se izreči, je-li delo vredno, da se izda. V ta namen je bil sestavljen poseben odbor veščakov, ki so navedeni poimence pri Dalmatinu. Vsled naročila tega odbora je spisal Bohorič slovnico: »Arcticae Horulae« 1584. leta in je Trubarjevo ter Kreljevo pisavo uredil tako-le: *c = z*, *č = zh*, *s = ſ*, *š = ſh*, *z = s*, *ž = sh*.

Za časa protireformacije so bile prepovedane protestantovske knjige in Bohoričeva slovnica ter so prišle le malo med ljudi; marsikateri pisatelj pa se še potrudil ni, da bi se izobrazil v materinščini. Gregor Alasia de Somaripa je za svoj slovar neukretno in nedosledno prikrojil italijanski pravopis, n. pr.:

Kir ochie u nebu priti,
Ta ima ocraniti
Tic deſſet zapouedi,
On veruie u aniga Bogà
Sprauiga od ſoiga ſarzà
Inu ſoiga bliſniga.

Hipolit novomeški 1711. leta ni znal za Bohoriča; Kastelec 1678. l. trdi, da »kranjsko narečje nima slovnice«, Marka Pohlin si je 1768. l. napravil svoj pravopis; dosledne pisave

sikavcev in šumevcev ne zasledimo v 17. in v prvi polovici 18. stoletja; šele Jožef Hasl na Štajerskem 1770. l. in na Koroškem Gutsman delata razloček med *ś* in *ś*; prvi piše: »Tu kratku *s* sim od tiga dolgiga *ſ* inu ta dva čerka, ali Pukštaba *sh* sim skerbnu od unih dveh *ſh* rezločil, brez kateriga rezločka kratku nikar ni kranyske bukve prav brati, da narečem zastopiti.«

Bohoričeva načela so sploh obveljala šele začetkom tega stoletja; bistroumni jezikoslovci so pa uže obžalovali poprej, da Slovenci nimajo primernega pravopisa. J. Z. V. Popović je opomnil uže 1750. l., da je v »Slovanih raba latinskih pismenk sramoten ostanek rimskega jarma«.

V prvih dveh desetletjih se je tedaj začelo gledé pravopisa živahno gibanje v slovenskem slovstvu; zgorej omenjeni Primic je ustanovil 1810. l. v Gradcu »Societas slovenica«, čije udje so bili razven Primca Šmigavec, Narat, Cvetko, Modrinjak, Danjko, Kvas, Perger, Krempelj in Jaklin.

Bržkone najmarljivejši izmed vseh je bil Danjko. L. 1816. je izdal »Začetek vučenja Slovenskega po nedelah« in stopil s tem delcem med slovenske pisatelje. V tem so sklicali na Dunaj konferenco slovenskih jezikoslovcev, naj se končno ustanovi, če možno, vseslovanski pravopis; posvetovanje je bilo brezuspešno. Danjko je hotel po svoje pripomoči, da se uvede primernejši pravopis; izdal je torej 1824. l. svojo slovnico v novem pravopisu — v danjčici — (ki se nahaja na preglednici koncem te knjige). V tem pravopisu je izdal Danjko petnajst knjig, ki so se baje v 50.000 izvodih razširile v Slovencih na Štajerskem. Ker je nastopnega leta izdal Metelko svojo slovnico v »metelčici«, je moral nastati boj med »novoštajersko« in »novokranjsko« abecedo.

L. 1827. je bil nekdo v graškem listu *„Der Aufmerksame“* priporočil »danjčico« za občeslovansko abecedo. Temu priporočilu se je uprl Bl. Potočnik v št. 56. istega časnika, češ, Danjko je slovnico sam namenil samo Slovencem štajerskim in ogrskim; Kranjci, Korošci in južnoštajerski Slovenci bi ne hoteli sprejeti danjčice, ker se njene črke pripisujejo glasom, ki jih niso imele nikdar.

Njemu odgovarja *„Anonymus“* v št. 79. časnika *„Der Aufmerksame“* v spisu *„Ueber die Bemerkungen des illyrischen Blattes zu dem Aufsatze des Aufmerksamen, das slavische Alphabet betreffend,“*

da se mora prednost dati danjčici in ne metelčici, ker je danjčica prišla prej na svitlo.

Istega leta je vlada naročila sekovskemu škofijstvu, naj sporazumljeno z labodskim preloži na slovenski jezik novo uveden Machnerjev abecednik; naprosili so se Kvas, Rižner, Danjko, Krempelj, Harman (župnik v Št. Petru pod Mariborom), Alič in Slomšek, naj povedó svoje mnenje, kako se naj to delo izvrši. Danjko je dovršil prevod 1828. l.; upirali so se temu delu iz pravopisnih in jezikoslovnih ozirov; Danjko je naglašal v pismu na sekovski ordinarijat, naj pišejo Slovenci kakor do sedaj, in je predlagal tudi svoj prevod, pripominjaje, naj se shajajo slovenščine zmožni ljudje, n. pr. na Ptuju, ker je to mesto uže 1803—1804. l. učeni profesor verozakona v Mariboru Janez Narat priporočal v ta namen. V obširni in temeljiti vlogi je naglaševal prednosti danjčice.[1]) Oba prevoda je Kaspar Harman, župnik v Št. Petru pod Mariborom in temeljit znalec slovenščine, skrbno primerjal in ocenil po pravilih Kopitarjeve slovnice in končno rekel: »Da bi se vender Danjko končno prepričal, da njegovo narečje ni pravo; saj se inače sploh priznava, da je po svojih koristnih knjigah in po neumorni marljivosti mnogo pripomogel k omiki slovenskega naroda.« Harmanu je pritrdil Jurij Alič, dekan v Vidmu, in izjavil, da Slovenci v Celju ne mogó vsprejeti Danjkovega narečja; predložil je svoj prevod, ki ga je odobril Slomšek. Vsled teh izjav je labodski ordinarijat ukrenil uvesti ljubljansko abecedno knjižico. To slišavši je Danjko posetil skoro vse župnike in učitelje na Spodnjem Štajerskem, trdeč, da se je vsprejelo njegovo delo in da se hoče v bodoče ravnati po danih napotkih. Tako je pregovoril župnike in učitelje, da so se s podpisi izrekli zanj; celo Krempeljna in Harmana je prevaril. Te izjave je poslal v Gradec z obširnim poročilom [2]), da je metelčica neporabna.

Temu je še pridejal dodatek, češ, Kopitar celó proglaša slovensko narečje med Dravo, Muro in Rabo kot odlično, ki se mora v marsičem jemati v poštev.

---

[1]) Z dné 27. maja 1890., sekovski ordinarijatski arhiv. — J. Košan, Slov. ABC-Streit. 10—13.

[2]) Des Peter Danjko, Kaplans in Radkersburg mit seinen mitarbeitenden Freunden in der slovenischen Literatur Detail, betreffend das Alphabet des H. Fr. Metelko, Professors der »krainerischen Sprache in Laibach«.

Te opombe in mnogobrojna pritrdila so naklonila ordinarijat, da se je izrekel za njegov pravopis in izdal 1831. leta njegovo »A b e c e d n o k n j i ž i c o«.

Proti danjčici se je na Štajerskem koj po uvedenju omenjene abecede vnel upor; radi tega je v časniku *„Der Aufmerksame“* 1831. l., št. 5 nekdo (podpisan: Winde) obžaloval to abecedno pravdo; nato se je oglasil »Slovenec« v istem listu 1832. l., št. 8, češ, da je danjčica uravnana prê po nasvetu Dobrovskega.

Ne samo na Štajerskem, tudi na Kranjskem se je opetoma izražala želja, naj se namestu bohoričice uvede primernejši pravopis; skušali so na abecednem shodu 1820. l. na Dunaju Kopitar, Metelko, Ravnikar uresničiti te želje, a zaman; zato je dal Ravnikar uliti 11 novih pismenk in je nagovoril Metelka, da jih je vzel v svojo slovnico. Kopitar je sicer uže sam poprej mislil sestaviti nov pravopis, a ni izvršil te svoje nakane; dopisoval je pa z Ravnikarjem o tem predmetu.

Metelko je v svoji slovnici *„Lehrgebäude der slovenischen Sprache“*, *Laibach 1825.* uvel ta pravopis, kateri se po njem imenuje m e t e l č i c a. (Glej preglednico na koncu te knjige.)

Prijatelji metelčici so bili: župnik J. Zalokar, stolni kapelan Blaž Potočnik, katehet Fr. Jerovšek ter Jože Burger, ki so od 1825. do 1835. l. izdali blizu dvanajst knjižic. Izven Kranjske sta bila metelčici prijazna Jarnik in Slomšek.

Nasprotnikov je imela metelčica dovolj; vojsko proti njej je počel dr. Jaka Zupan (Horatius) v celovškem listu *„Carinthia“* 1831. l., št. 20, 25, 32—33 z Burgerjem, voditeljem Metelkovcev. Zdaj je k nasprotnikom pristopil tudi Slomšek, ki je bil sedem let metelčici naklonjen. Nato se je oglasil Fr. Lad. Čelakovsky v *„Časopisu Českého Museum“* 1832. leta omenjaje prve tri zvezke *„Kranjske Čebelice“* in v njih osobito pohvalivši Prešernove poezije, med tem zlasti sonet *„Čerkarska pravda“;* naglašal je, da se zlaga s Prešernovimi nazori, češ, zakaj se toliko bistroumnosti in skrbi obrača na same črke! Čelakovsky smeši Danjka in Metelka ter nasvetuje, da se po vzgledu Čehov in Poljakov pomnoži stari pravopis.

Ta sestavek je ponemčil Č o p ter ga s svojimi opazkami objavil v časniku *„Illyrisches Blatt“* 1833. l., št. 6—8, in pristavil, da se zlaga s Čelakovskega mnenjem, češ, Metelkova načela so graje vredna, dasi slovnica njegova obdrži svojo vrednost.

Metelkovci se oglasé v istem časopisu št. 10. Metelko si prê nikoli ni prisvajal časti, da bi bil on edini ustvaril novi pravopis; latinica opovira slovstvo. Nato začne Čop v št. 13. — 15, 17. boj z razpravo *„Slowenischer ABC-Krieg N. 1.“* naglašujoč, da so enake pravde imeli tudi Latini, Italijani, Angleži, Čehi, Srbi, Hrvatje; zakaj je torej ne bi imeli Slovenci? Očita se tu metelčici, kar so na njej grajali Slomšek, Jarnik, Murko, Prešern, Dobrovsky i. dr. Boj je vodil Čop mirno in stvarno; pohvalno omenja Kopitarjevih in Metelkovih zaslug, graja samo obliko črk in načela, po katerih so bile skovane.

Srdito odgovoré Metelkovci v št. 22, češ, nasprotnik je strasten, sam zida gradove in razmetuje pravila, katerih niso postavili začetniki novega pravopisa; da je Čop sam spravil na dan kako večje delo, bi uže videl, koliko truda in težav to človeku zadaje. Stvarnih dokazov Metelkovci niso zmogli.

Zopet se je oglasil Čop s spisom *„Slowenischer ABC Krieg N. 2.“* v št. 23. dokazujoč marsikatere nedoslednosti nove pisave in poprijemljajoč ostreje Kopitarja in Metelka. Zdaj stopi na pozorišče Juppiter tonans — Kopitar sam — metelčici prvi znanstveni boritelj v št. 27. s spisom *„Ein Wort über den Laibacher ABC-Streit“* in razsuje polno košaro psovk iz Dunaja čez belo Ljubljano. Čelakovskega in Prešerna doleti naslov: »aesthetische Genie's«; učenjak Čop je »Pan Maciak«, katerega primerja celo nravno-nedostojnim pisateljem, pristavlja pa, da njegovi sobojevniki niti ne zaslužijo takega vojskovodje; če taki argumenti ne preverijo Čopa, neče se prê nič več prepirati ž njim, misleč na to, kar je povedal modri Leo Mediaevus:

Hoc scio pro certo, quoties cum stercore certo,
Aut vinco, aut vincor, semper ego maculor.

Blagi in krotki Čop pa ni ostal dolžan odgovora; v spisu *„Slowenischer ABC-Krieg Nr. 3“* št. 30 vpraša, je-li vsa stvar vredna tolikega hrupa, in pové odločno, da tudi noče več odgovarjati, če hoče Kopitar napadati njegov značaj in ga sumničiti s splošnimi trditvami in puhlo bistroumnostjo, ne da bi navajal stvarne razloge.

Najduhovitejši nasprotnik danjčici in metelčici pa je bil A. I. Murko; izdal je 1832. l. slovnico: »Theoretisch-praktische Slowenische Sprachlehre für Deutsche, nach den Volksspracharten der Slowenen in Steiermark,

Kärnten, Krain und Ungarn's westlichen Distrikten i. t. d.« in slovar »Slowenisch-Deutsches und Deutsch-Slowenisches Handwörterbuch«.

Obe knjigi je Murko dal natisniti v bohorčici 1. ker je pisal za vse Slovence; 2. ker slovenski narod in večina pisateljev ni sprejela ni danjčice ni metelčice; 3. ker mora biti nova abeceda samo latinska ne pa mešana; 4. ker bi se, če se na Kranjskem vsprejme metelčica, na Štajerskem danjčica, vzdignil med štajerskimi in kranjskimi Slovenci »kitajski zid«, ki bi oviral napredek omike slovenskemu narodu.

Z velikim veseljem je to knjigo pozdravil Ljubomir (Slomšek(v *„Carinthiji"* 1832. l., št. 10. in nagovarjal rojake, naj se držé Murkovih besed: »Bratje, napredujte na poti 300 let stare bohoričice, po kateri ste tako dolgo hodili in prišli do tako lepih uspehov, in ne dajte se niti od desne niti od leve speljati od lepo uglajene poti.«

Labodski ordinarijat se je zdaj odločil za staro abecedo; celo najbolj navdušeni pristaš metelčici, videmski dekan Alič, se je izpreobrnil. Kvas (Dalemisl) je skušal oslabiti vtis Murkovih knjig s spisom *„Eine zweite erfreuliche Erscheinung in der slowenischen Litteratur"* (*Der Aufmerksame* 1832., št. 44—45). češ, Danjkove knjige so se natisnile uže v drugo. Murka imenuje svojega učenca, ki je prê spisujoč svoj slovar uporabil njegova dela in zasebno knjižnico. V enakem smislu so *„Opombe školnika"* v istem listu. Vse to nič ni pomagalo; knjige Ravnikarjeve, Viritijeve, Potočnikove, Ciglarjeve in druge, tiskane v bohoričici in čitane tudi na Štajerskem, so pokopale danjčico in metelčico. V celjskem okraju je v tem smislu delal nadzornik Rudmaš. Še v zadnjem trenotku je iskal Danjko pomoči pri Janezu Gottweissu, sodiškem oskrbniku graščine »Malek« pri Ljutomeru in nekdanjem učitelju drugega humanitetnega razreda mariborske gimnazije; na Danjkovo prošnjo je ta poskušal po posebnem pismu do sekovskega ordinarijata danjčico rešiti smrti.

Vlada je z odlokom dné 6. nov. 1833. l. odpravila metelčico iz šol. Na Štajerskem je skušal Kvas še 1834. l., št. 13—14 v sestavku *„Für die slowenische Litteratur"* rešiti, kar se dá; 1836. l. je spisal 28 pôl obsegajoč zagovor danjčice in ga poslal sekovskemu ordinarijatu, posnemajoč sicer Kopitarja v psovkah, ne pa v duhu; v njem sumniči Murka, Aliča in Rudmaša, hvali Danjka in sebe ter opozarja na češko-ilirski pravopis, ki se razširja po Hrvatskem.

Zadnji boritelj je bil Murko, ki je v predgovoru svoje slovnice še enkrat pojasnil pravopisno vprašanje. Dné 18. avgusta 1838. l. je štajerski gubernij prijavil sekovskemu ordinarijatu odlok c. kr. učne dvorne komisije, da se v danjčici ne sme nič več tiskati.

Vsled tega ostrega boja so se nekateri sobojevniki pomaknili v mirno zavetje zasebnega življenja in se niso več oglasili, kakor n. pr. Danjko sam. Koristila pa je pravda v tem, da so se Slovenci začeli zanimati za znanstveno poznavanje materinega jezika.

Če prav so se nasprotniki obeh taborov ostro spoprijemali, so vender Danjko, Kvas, Murko in drugi bili istih mislij, da bi bilo najbolje, ko bi se Slovenci poprijeli češkega pravopisa, kakor ga je prikrojil Hrvatom dr. Ljudevit Gaj.

Dasi sta propadli danjčica in metelčica, in dasi se je začelo zopet pisati v bohoričici, vender so izprevideli vsi razumni Slovenci, da bo treba resno misliti na prostejši pravopis. Kratko je trajala dôba »ilirska«, pa je vender nam Slovencem bila na lepo korist. L. 1836. se je namreč oglasil »mladi iskreni in drzni« dr. Ljudevit Gaj z lepo idejo, da z listoma »Novine« in »Danica« zjedini vse Jugoslovane v vzajemno književno kolo. Gledé pravopisa je uže 1830. l. objavil kratko osnovo ter jo razširil 1836. l.; pristopilo je nekoliko Slovencev, med njimi Stanko Vraz, ki je Slovencem podaril prvo knjigo v novi obleki, to je v pravopisu, kakor ga imamo zdaj in ki se po dr. Gaju imenuje gajica. Ta knjiga so »Narodne pěsni«, izdane v Zagrebu 1839. l. V novem pravopisu je izdal Vraz tudi pesen slovensko »Hvala najvojvodi Ivanu«, v Zagrebu 1839. l. V tem času je začel tudi Trstenjak pisati v gajici; *„Der Aufmerksame“* 1838. l., št. 47, 1839. l., št. 9 in 24 je objavil tri njegovi pesni.

Andrej Smole je dal na svoje stroške natisniti v gajici troje knjižic, dve komediji: »Varh«, »Veseli dan, ali Matiček se ženi« in »Pesmi Valentina Vodnika«, vse 1840. leta. Fr. Malavašič in J. Žemlja sta v ljubljanskem časniku *„Illyrisches Blatt“* 1840. l., štev. 50; 1841. l., št. 3 in 1843. l., objavila nekaj pesnij; J. Žemlja je v posebni knjižici 1843. leta izdal pripovedno pesen »Sedem sinov«; A. J. Murko je istega leta svojo slovnico v novo dal na svitlo, pa v gajici.

L. 1843. so začele izhajati *„Kmetijske in rokodelske novice“*, ki jih je izdavala kranjska kmetijska družba, uredoval pa dr. Janez Bleiweis; pisane so bile v bohoričici. V št. 6. prvega tečaja pri-

poroča »Ljubim Kranjcem, našim bratom« Krempel novi pravopis; uredništvo podpira to priporočilo. Nastopnega leta je objavljal Matija Majar jezikoslovne spise v gajici; uredništvo opaža, da daje natisniti dopise v takem pravopisu, v kakoršnem mu prihajajo.

Tretji tečaj 1845. l. je pisan nekaj v bohoričici nekaj v gajici; gajico priporoča zlasti Oroslav Caf. Četrti letnik začenja s pravopisom Gajevim; uredništvo razloži gajico bralcem, ki so pristopili na novo, in prosi hkrati vse dopisnike, da se poprimejo gajice, »en glas, ena črka«, pravi, »je velika prednost novega pravopisa«. Letnik 1846. je tiskan ves v gajici; ponosno pravi Bleiweis koncem 1851. l., št. 53: »Novice so, polagoma stopaje, brez hrupa, brez sile, brez vojske, naš sedanji obči pravopis po Slovenskem vpeljale.«

Glavni nasprotnik gajici je bil — Kopitar, nazivajoč Gaja »strastnega šarlatana«, potem Prešern, Metelko, Zalokar, a vender piše Slomšek: »Sovražnikov močnih ni bilo, prijateljev pa vse živo!« Ti mnogi prijatelji so odločili, da je bil pravopis Gajev uveden v šole in urade. A. M. Stojan pravi v Nov. 1846. l., št. 52, da Slomškovo »Sveto opravilo«, tiskano v gajici, otroci lahko beró brez težav, dasi imajo sicer v bohoričici natisnene knjige.

Stanko Vraz je 1842. l. priporočal, naj se Murko trudi za novi pravopis, ker prireja šolske knjige.

Na Kranjskem je dr. Bleiweis dné 6. junija 1848. l. predlagal v deželnem zboru v obširni spomenici med drugim tudi to, naj se uvede v vse šole ilirski pravopis, ki je bil uradno uveden uže v Istri in dejanski rabljen na Štajerskem. Vlada je uvedla gajico z odlokom 11. avgusta 1848. l. Tudi »Slovensko društvo« v Ljubljani se je potezalo za to stvar.

Po Murkovih besedah se more sicer bohoričica meriti z vsemi evropskimi pravopisi razven cirilice; z ozirom na književno vzajemnost pa ni bila kaj posebno primerna; v bohoričici bi bila slovenščina osamela; morala je tedaj priti nova primernejša abeceda. Danjko je preveč zabredel, ker ni poznal stare slovenščine; Metelko se je pa preveč oziral na kranjsko narečje, ne pa na druge Slovane; nova abeceda je morala biti do cela latinska. Šafařik je imenoval Gajev pravopis »najlepši slovanski in evropski pravopis«. Čas. česk. Mus. 1837. I. Ost in West 1839., B. 25.

V. Pisatelji.

Jurij Japelj (1744—1807),

por. v Kamniku, je dobil prvi svoj pouk od rojaka Mihaela Paglovca, ki je bil takrat župnik v Spodnjem Tuhinju; po njem vzpodbujen je vstopil v jezuvitske srednje šole v Ljubljani. Tu je nadarjenega in marljivega dijaka Japlja uvedel sošolec Žiga pl. Hohenwart v mnoge premožne rodbine za domačega učitelja. V Trstu je vstopil Japelj v bogoslovje in tam najpoprej kaplanoval pri Starem svetem Antonu od 1769. do 1775. leta, kjer se je bavil z italijanščino, francoščino in angleščino. Odtod ga je ljubljanski škof Herberstein izvolil za svojega dvornega kapelana in tajnika.

Škof Herberstein je bil Jožefinec in izdal koj prvo leto pastirski list, kateri je vzbudil občno nevoljo tako, da so v posebnih knjižicah nasprotovali njegovim načelom. Vsled želje tega škofa je Japelj poslovenil in izdal 1779:

1. »Ta Velki Katekismus s prašanjami inu odgovarmi.«

To knjigo posvečuje škof cesarici Mariji Tereziji, kjer pravi, da je »to milostlivo Roko te nar bolši Matere tudi Slovencam pokazal«.

Izvršivši to delo je Japelj postal vodja Schillingovi kuratni ustanovi pri sv. Petru v Ljubljani in konzistorijalni svetnik; škof mu je odločil to službo, da bi mogel Japelj tem uspešneje slovstveno delati; kajti takrat se je začelo živahno duševno gibanje vsled tega, da se je na novo vzbudila »Academia operosorum«, ki je delovala uže (1693.—1718.).

Osnovala se je bila na latinsko - nemško - italijanski podlagi, oživila pa zdaj na narodni slovenski, ker so jej kumovali Pohlin, Japelj, Kumerdej in grof Edling. Leta 1781. je prvomestnik postal Žiga baron Gusič, tajnik Japelj, Edling pa vrhovni voditelj. »Academia« ni uspevala, ker so posamezne odločilne osebe bile prerazličnega mišljenja: Gusič bi bil rad vse ponemčil, čemur ni mogel pritrditi navdušeni rodoljub Japelj, Edling pa je bil skriven nasprotnik samostanom, torej tudi Pohlinu. Kljubu tem razmeram je Japelj marljivo izvrševal svoje nazore ter izdal nadalje:

2. »Cerkovne pesmi, Litanie inu Molitve per Božji službi«, 1784. l., ter:

3. »Zbrane molitve«; tem je pridružil »Perstavik enih Kranyskih Pejsem« 1786. l.

Slovenski duhovniki so uže dolgo časa zelo pogrešali sv. pisma v materinskem jeziku, posamniki so se uže poprej trudili Slovencem prirediti prevod, a zaman. Ksav. a S. Ignatio (po rojstvu Gregorij Vorenjec [Worenz]), diskalceat v Ljubljani, je bil baje uže začetkom 18. stoletja poslovenil vse sv. pismo z naslovom:

»Celu Svetu Pismu noviga inu stariga Testamenta« (rokopis v šestih debelih zvezkih v 4^0).

Tudi Kastelčevi (1623—1688) prevodi so ostali v rokopisu. Pohlinov prevod, dasi je dobil uže »imprimatur«, ni mogel zagledati belega dné, morda vsled upora škofa Herbersteina, ki je ta velevažni posel Japlju odločil.

Doslej so si pomagali z Dalmatinovim sv. pismom, katero je škof Herberstein bil celo priporočal.

Japelj se je z veseljem lotil tega dela in si privzel za pomočnika Blaža Kumerdeja. V pregledovalnem odboru so bili: dr. Gregorij Zupan, knezoškofijski notar; dr. Jakob Sorčan, učitelj razlage sv. pisma in jutrovih jezikov na ljubljanski akademiji; Frančišek Paradiso, takrat knjižničar v Ljubljani; Sebastijan Zupan, stolni zakristan, ter frančiškana Jordan Cerar in Anton Jevnikar. Ti presojevalci so se shajali po štirikrat na teden v škofovem dvorcu ter popravljali, kar je bilo potrebno.

Uprav dvesto let po Dalmatinovem prevodu je izšel I. zvezek l. 1784. v Egerjevi tiskarni z naslovom:

4. »Svetu Pismu noviga Testamenta.«

Za vzgled, kako je Japelj slovenil, bodi XV. poglavje iz Janezovega Skrivnega razodenja (Apokalypse).

1) Inu jest sim na Nębi enu drugu veliku inu čudnu znamenje vidil, namreč sędem Angelov, katęri so imęli tę sędèm pósledne nadlóge: Zakaj skuzi letę je dokončan sèrd Božji.

2) Inu jest sim vidil kakòr enu glažovnatu morję, z' ognjam zmęšanu, inu tęistę, katęri so premagali zveríno inu nję podóbo, inu štivilu njęniga imęna, da so stali na tim glažovnatim mórji inu so citre Božje imęli.

3) Inu onij so pęjli eno pejsem Mojzesa, hlapca Božjiga, inu enu pejsem tiga Jagnjeta, inu so djali: Velike inu čudne so tvoje dela, Gospod vsigamogočni Bog: pravične in resnične.

4) Kdo se ne bo tebe bal, Gospod, in ne bo tvojiga imena povikšoval? Zakaj ti sam si dobrótliv: żakaj vsi narodi bodo prišli in te bódo v pričo molili, zakaj tvoje sodbe so na dan prišle.

5) Inu potem sem jest vidil in pole tá Tempel šotorja tiga pričovanja na Nebi se je odprl.

6) Inu sẹdem Angelov, katẹri so imeli sẹdem nadlóg, je iz Templa vún prišlú, inu so bili z' čistim inu bẹjlim platnam oblẹčeni, inu okuli pers z' zlatimi pasmi prepasani.

7) Inu ena od tẹh štirih zverin je dala tim sẹdem Angelam sẹdem zlatih kupic, katẹre so bile pólne serda tiga od vekomaj do vekomaj živiga Boga.

8) Inu ta Tempel je bil napólnjen z' dimam od svetlósti Božje inu od njegóve močij: inu obeden nij mogèl v Tempel jiti, dokler bi se tẹ sẹdem nadlóge tih sẹdem Angelov dokončale.

Vse sv. pismo pa je prišlo na svitlo v tem-le redu:

L. 1784. I. del novega zakona (evangeliji in apostolsko dejanje.) — II. natis 1800. l.
» 1786. II. del novega zakona (apostolski listi in skrivno razodetje). Oba dela poslovenila Japelj in Kumerdej. — II. natis 1804. l.; oba druga natisa oskrbel Japelj.
» 1791. I. zv. starega zakona (Pentateuch). Prve štiri knjige poslovenil Japelj in Kumerdej, peto pa Japelj sam.
» 1796. II. zv. starega zakona (Jozve, Sodniki in Rut); posl. Japelj. — Tega zvezka II. polovico (Štiri bukve kraljev) posl. Matevž Šraj.
» 1798. IV. zv. starega zakona (Psalmi Davidovi); posl. A. Traven.
» 1798. V. zv. starega zakona (Pripovesti, Pridigar, Visoka pesen, Modrostne knjige, Sirah); posl. Jožef Škrinjar.
» 1800. VIII. zv. starega zakona (Mali preroki, Makabejci); posl. J. Rihar in Jožef Škrinjar.
» 1801. III. zv. starega zakona (Ezdra, Tobija, Judita, Ester, Job in Kronične knjige); posl. J. Rihar in M. Šraj.
» 1802. VI. zv. starega zakona (Izaija, Jeremija); posl. J. Škrinjar.
» 1802. VII. zv. starega zakona (Baruh, Ecehiel in Daniel); posl. Matej Wolf.

S prevodom sv. pisma si je Japelj pridobil največjo zaslugo za slovenski narod; pomagali so mu tudi Škrinjar, Traven, Rihar, Šraj in Wolf. Pregledovali so poleg poprej omenjenih še Naglič, Miklavčič, Vodlan, Vodnik, Debevec, Baland (Walland) in Burger.

Ker je prevod izšel brez razlage, so bili nekateri duhovniki nejevoljni; zato je Debevec v I. zv. starega zakona priobčil navod, kako je treba čitati sv. pismo.

S tem delom samim si je Japelj postavil nesmrten spomenik v slovenskem slovstvu.

Raznovrstno plodovit pa je bil še v drugih strokah.

L. 1787. je umrl knezoškof Herberstein; kmalu potem je šel Japelj za župnika in dekana na novo ustanovljeno župnijo na Ježici ob Savi. Rad je šel na novo mesto, ker se je bila razrušila

»Akademija«. Kumerdeja je vlada premestila v Celje za okrajnega šolskega nadzornika. Japelj je še izdal:

5. »Lyste in evangelia na vse Nedele in Praznike čez lejtu«; pridejanih je nekoliko pesnij ter »Mali katekizem«.

Na Ježici je imel mnogo drugega posla; župnišča ni bilo, šole ni bilo; zato je začel z mladeniško ognjevitostjo poučevati mladino. Postavil je večjo župnijsko cerkev, zasadil okoli župnišča sadovnjak.

L. 1795. je dobil župnijo v Naklem na Gorenjskem, kjer mu je bil izvrsten duhovski pomočnik Jožef Ulčar; tudi tukaj je gojil sadjerejo in župljane vnemal zanjo; tu je dovršil zadnji zvezek starega zakona 1802. l. Ker pa je bil pošel I. zv., ga je naganjal škof baron Raigersfeld, da ga je izdal na novo.

Na Ježici je bil delaven tudi kot pisatelj v govorniški stroki, kajti tu je izdal dva zvezka govorov z naslovom:

6. »Pridige za vse Nedele skuzi lejtu«, 1794. dva dela.

V latinskem predgovoru naglaša, da zdaj objavlja knjige uže poprej obljubljene, pa ne tako dovršeno, kakor bi želel, ker ga prê škof naganja, naj hiti. Slovenil je prosto po laških, francoskih in nemških pisateljih.

Od Naklega je obiskoval stolnega korarja Žigo pl. Hohenwarta v Celovcu, ki se je trudil, da je Japelj, njegov nekdanji sošolec, prišel za stolnega korarja v Celovec, kjer mu je napočilo novo življenje, kajti koroški knezoškof grof Salm-Raifferscheidt je bil velik prijatelj vednostim in umetnostim ter je zbiral na svojem dvoru duševne odličnjake, na primer Jožefa viteza Cerfoglio, rimskega akademika, in opata Matijo Halla, začasnega profesorja svetovne zgodovine na liceju. S tema dvema vred je zlagal Japelj latinske pesni, pa tudi slovenskega pesništva ni zanemarjal; 1803. l. je izdal pesen:

7. »Prestavljanje ene latinske Pejsmi Imenovane: Ribiči tih ludy.«

Slovenil je Mendelsohna, Gellerta, Kleista, Hagedorna ter priredil za slovensko občinstvo P. A. Metastazija spevoigro »Artakserkses«, kar pa je vse ostalo v rokopisu.

Da ni rojen pesnik, čutil je sam; s pesnikovanjem hotel je le vzbujati rojake, saj pôje sam:

> Illustres posui vario sermone poetas
> Produce, qui monstrent, quam terat illa viam.
>
> Slavne sem pesnike uvel v pesniško obliko Slovencem.
> Da bi pokazali pot, ktero hoditi je nam.

Cerkvene pesni so se mu posrečile, n. pr. »Pred stolom Tvoje milosti« id. (Glej Josip Benkovič »Dom in Svet« 1894, 68.)

Razven pesništva je gojil tudi od poprej mu priljubljeno jezikoslovje in sestavil spis *„Beantwortung der Frage: Welche aus den verschiedenen slavischen Sprachen man der Jugend zum leichteren Verständnis der Russischen, Polnischen, Böhmischen, Dalmatinischen, Kroatischen, Krainerischen und der übrigen slavischen Mundarten beibringen solle?“* — Odločil se je za slovenščino.

Leta 1807. je dokončal obširno slovnico slovansko, kateri je vlada istega leta dala svoj »imprimatur«. Slovnica, ki se nahaja v rokopisu v licejalni knjižnici v Ljubljani, ima naslov:

8. »Slavische Sprachlehre« i. t. d.

To delo ga je napotilo, da je začel spisovati vseslovansko slovnico, katere je napisal pet velikih zvezkov; dal ji je naslov:

9. »Arcticae Horulae Adami Bohorizh 1584.«

Tudi to delo se ni natisnilo.

Neumorno delujočega je vlada imenovala šolskim nadzornikom za Koroško in poročevalcem v šolskih stvareh.

Pa poleg vseh svojih jezikoslovnih trudov ni pozabil muze: v slovo cesarju Francu, ki je obiskal Koroško 1807. leta, je zložil slavospev, ki se je natisnil.

Pravi se, da mu je došel glas, da ga je cesar imenoval tržaškim škofom uprav tisti dan, ko ga je zadela kap, to je dné 11. vinotoka 1807. l.

Prijatelj Cerfoglia mu je zložil elegijo v spomin, kjer pravi med ostalim:

> Et tu, sublimes, qui sanctus et aequus habenas
> Austriaci Imperi. Maxime Caesar habes:
> Nonne putans virtutes illi sacra parasti
> Jam Tergestini munera Pontificis.

Ti, prečastni vladar mogočne nam Avstrije slavne,
Ki si vzvišen vsigdar ter pravičen vselej,
Ti zasluge njegove spoznal si in čislal visoko:
»Japelj bodi mi škof, sedež pa mesto mu Trst.«[1])

Japelj se šteje med najodličnejše pisatelje Vodnikove dôbe. Njegov bistri razum mu ni dopuščal, da bi se bil udal ozkosrčnim nazorom Pohlinovim; iskal je besede med prostim narodom, in če je tam ni našel, šel je k sorodnim slovanskim plemenom, rabil pa je še vender precej tujk. Vedno se je trudil »slovenski jezik čeden napraviti« kakor Vodnik. Zato so se njegove knjige zelo prikupile Slovencem. Katekizem je izšel štirikrat (1779., 1787., 1793., 1809. l.) Cerkvena pesmarica dvakrat (1784., 1788. l.), Listi in evangeliji trikrat (1787., 1792., 1806. l.)

S Kumerdejem je namerjal sklicati zbor slovanskih učenjakov, da določijo jednotno pisavo vseh slovanskij narečij, pa prerana smrt je zaprečila to nakano.

Takrat je vladal protikatoliški duh v Avstriji; ljubljanskega škofa Herbersteina je papež Pij VI. sam obdolžil če ne krivoverstva, vsaj malomarnosti. Dasi je bil Japelj ljubljenec tega škofa, se mu vender ne more dokazati, da bi bil storil kaj, kar bi se ne strinjalo z njegovim stanom; bil je povsod zvest in vnet duhovnik in po lepem vedenju priljubljen gospôdi in kmetom.

Jožef Škrinjar (—1825).

Porojen v Ljubljani, je kaplanoval na nekaterih krajih na kmetih, župnikoval v Dolu, pri Dev. Marije Oznanjenju v Ljubljani, naposled v Gorjah. Prišteva se k najspretnejšim prelagateljem Japljevega sv. pisma.

Spisal je predgovore latinske in slovenske posamnim delom sv. pisma ter dva molitvenika.

Anton Traven (Traun) (1754—1807)

iz Doba, baccalaureus, kapelan pri sv. Petru, župnik na Ježici.

Jožef Rihar (1759—1807)

iz Polhovega Gradca, kapelan v Št. Jerneju na Dolenjskem, potem pri sv. Jakobu v Ljubljani, župnik v Komendi.

Modest Šraj (1754—1821)

bivši avguštinec, kurat na Vranji Peči, župnik pri sv. Duhu na Dolenjskem.

---

[1]) Da se je »čutil« sam, se razvidi iz pesni, s katero se je ponudil za uda goriški akademiji »Arcadia«, kjer se hvali:

Qui normam fidei patrio sermone reduxi
Numen ut a teneris discat amare puer....
Sunt mihi quas lingua modulor nostrate camoenae
Ut missis pariter pagina juncta docet....

M a t e v ž W o l f,

kurat na Bohinjski Beli, živel v pokoju v Horjulu, v Dobrunjah, v Radovljici, umrl zlatomašnik 1827. l.

Rihar in Wolf sta prevodom spisala tudi slovenske uvode.

Med izdavanjem vsega svetega pisma pošla sta prva dva zvezka novega zakona; skrbel je tedaj Jurij Japelj. da sta se na novo izdala v lepši slovenščini, dasi so se zopet uvele nekatere tujke namesto pristnih slovanskih besed, n. pr. *šac* nam. *zaklad* id.

A n t o n L i n h a r t (1756—1795),

porojen dné 11. decembra 1756. l. v Radovljici, je izvršil humanitetne tečaje ljubljanskega liceja in hotel vstopiti v jezuvitski red; ali ker je bil uprav tedaj odpravljen ta red, vstopil je 1776. l. v samostan v Zatičini z imenom Kristijan, pa čez dve leti šel na dunajsko vseučilišče in se pod vodstvom Sonnenfelsa učil redarstvenih, trgovskih in finančnih vednostij. Dovršivši te študije je služil od 1773—1783. leta v knežješkofijski pisarni v Ljubljani. Vsled priporočila barona Žige Cojza je prestopil k c. kr. okrožnemu uradu ljubljanskemu kot protokolist; v kratkem je postal c. kr. okrožnošolski komisar in pozneje tajnik kranjskih deželnih stanov.

V prvi dôbi svojega pisateljevanja se je bavil s pesništvom v nemškem jeziku.[1]) Ker mu pa pozneje ti proizvodi niso ugajali, jih je nakupil in sežgal, kar jih je mogel dobiti.

V Ljubljani bivajoč postal je odličen ud odbrane slovenske družbe, ki se je zbirala okoli Cojza, in si pridobil lepih zaslug za probujenje slovenske narodnosti s tem, da je priredil dve gledališčni igri za slovenski oder, namreč:

1. »Ž u p a n o v a M i c i k a« in
2. »V e s e l i d a n« ali »M a t i č e k s e ž e n i«. 1790. l., prvo po nemškem, drugo po francoskem izvirniku.

V »Ž u p a n o v i M i c i k i«, ki se je dné 28. grudna 1789. l. predstavljala v deželnem gledališču, so nastopili, kakor je natisneno na gledališkem listu: Tulpenheim, en žlahtni Gospod (s u k n a r D e s s e l p r u n n e r); Šternfeldovka, ena mlada bogata vdova (g o s p á p l. G a r z a r o l l i); Monkof, Tulpenheimov perjatelj

[1]) Uže dijak opeval je ljubljanskega knezoškofa grofa Herbersteina v pesni: A e m o n a's F e y e r. To je pozneje opilil in uvrstil v knjigo: *Blumen aus Krain.* Laibach 1781. Eger 12. 158. V tej knjigi se nahaja tudi prevod slovenske narodne balade »Pegam in Lamberger« v heksametrih. L. 1780. je izdal: M i s s J e n y L o m e, ein Trauerspiel in fünf Aufzügen. Augsburg. Conrad Heinrich Stade. — Zložil je tudi pesen: »An Josef nach dem Tode Maria Theresia,« 1781. 8°. 6.

(dr. Makoviz); Jaka Župan (dr. Merk); Micka, njegova hčer (gospá Linhartova); Anže, Micken ženen (dr. Piller) in Glažek; en Šribar (dr. Reppitsch); šepetalec je bil Linhart sam. Tu se vidi, kako odlične osebe so sodelovale. *„Laibacher Zeitung“* z dné 29. grudna se je izrazila jako pohvalno, naglašujé, da je kranjski jezik dovolj gibčen in blagoglasen; ves narod je prê ponosen na take igralce, katerih se bodo spominjale knjige slovstvene, rekši: »Ti so položili temelj v izobraževanje materinega jezika in so ga usposobili za gledališčne predstave.«

Pesen na koncu igre.

Matiček poje:

Zdej zapojmo, zdej vukajmo!
Eden drugmu ogin dajmo!
Jeza, žalost, li na stran
Dans je moj veseli dan.

Tonček poje:

Žalostna je duša moja,
Misli moje so v Ljubljani.

Jerca poje k' Tončeku:

Tiho bodi, jest bom tvoja
Le ostani, le ostani.

Vsi. Zdej zapojmo, zdej vukajmo.

Možje. Eden drugmu ogin dajmo
Žene. Ena drugi ogin dajmo
Jeza žalost id. id.

Néžka poje k' Baronu:

Brez zamére, vaša Gnada!
Kar sem strila, nisim rada,
Pa sim mogla, — take smo!
Me dekliči, nu ženice
Za moža, nu za petice
Tako le se trudimo.

Gospa poje:

Brez zamére, vse smo take
Lepe, zale, korenake
Rade imamo, lubimo
Če le vunder ni drugači,
Kadar se lubezen pači,
Vam, možaki, zveste smo.

Baron poje:

Povasuje vsaka rada,
Bodi stara, bodi mlada
Zlasti, če je mož neslan.
Poterpimo! kaj se oče? —
Kadar pa že ni mogoče,
Pa mahnimo tud' na stran!

Nežka poje:

Le mahnimo! — al zadeli
De bi zlodja v seb' imeli,
Nič ne bodo, de vedó!
O možje, ste pravi tiči.
Al vas vunder mé dekliči,
Kadar očmo, vjamemó.

Matiček poje:

Je en pobič, k' roge stavi,
Njemu se Lubezen pravi,
Tisti perutnice ima.
Veš zakaj? — zato, de lože
Sem ter tje vihrati zna.

Vsi. Zdej zapojmo, zdej vukajmo!

Možje. Eden k' drugmu ogin dajmo!
Žene. Ena k' drugi ogin dajmo!
Jeza, žalost, li na stran,
Dans je naš veseli dan![1]

[1]) 1791. l. dné 8. februarja se je pri benefici igralke gospe Deimerjeve deklamovala Linhartova pesen: »Fantje«, ki se glasi tako-le:

Fantje en lęp cvęt je ta,
Kar kol lubezen da
Iz mojga malga verta
Ena roža brez terna
Pa še ni prav odperta
En dober duh ima
Vam b'jo rada predala
Ne bo velik koštala
Lubi Fantje! kupite
Za en repar al dva
Friško naprej stopite
Dober kup Vam se da.

Drugo igro: »Ta veseli dan ali Matiček se ženi« je Andrej Smolé na novo izdal 1840. leta. Ponatisnena je tudi v Weissenthurnovi slovnici 1811. l. in ni navaden prevod nego prikrojena za kranjske razmere koncem minolega stoletja.

Linhart je na slovenski jezik prevajal tudi uradne razpise, kajti dvorne pisarne odlok z dné 24. okt. 1791. l. priznaje »für die bewerkstelligte Übersetzung der Allerhöchsten Verordnungen und Patente in die krainerische Sprache die eingerathene Douceur von 12 Dukaten oder 54 fl. bewilligt.« — Sodeloval je tudi pri Vodnikovih »Pratikah«, ker je naglašal Cojz, da bi slovenskim kmetom bolj ugajali poljudni spisi iz kranjske zgodovine nego iz sv. pisma.

Linhart je bil tudi ud c. kr. kmetijske (takrat imenovane: ekonomske) družbe ter je poslovenil Wollsteinovo knjigo z naslovom:

3. »Bukve od Kug in Bolezen Goveje Živine, tih Ovac inu Svin« id. Ljubljana 1792.

Zelo važno pa je njegovo, žal, nedokončano zgodovinsko delo:

4. »Versuch einer Geschichte von Krain und der übrigen südlichen Slaven Oesterreichs«. 1788. I. Theil.

V predgovoru je ocenil do one dôbe spisane knjige o zgodovini južnih Slovanov dokazavši njih nedostatnost. Napotil ga je na to delo zgodovinar Anton v Görlitzu s knjigo *„Erste Linien eines Versuches über der alten Slaven Ursprung, Sitten, Gebräuche, Meinungen und Kenntnisse.“* Leipzig 1783. Raztegnil je Linhart svoje raziskavanje čez ozke meje kranjske deželе naglašujoč, da dostikrat ni ljudstvo samo krivo, če ni postalo to, kar bi rado. On zahteva, da morajo zgodovinarji več ozira imeti na Slovane.

Ker je Linhart s tem delom zaslovel kot zgodovinar, so kranjski stanovi po smrti Jožefa II. nasledniku Leopoldu II. podali spomenico, zahtevajočo stare stanovske sloboščine. Izdelal jo je deželni historijograf Linhart na 52 polovično popisanih pôlah v folijski obliki ter razložil v uvodu nekdanjo upravo stanov in na koncu navel splošne pritožbe in želje. Dobil je za to delo 52 zlatov. (Costa, Mitth. d. hist. Vereines für Krain 1859.)

Izdelal je tudi spomenico gledé Jožefinske uravnave davkov; opirala se je na zgodovinske in listinske priloge, obsegala $18^1/_2$ pôle ter se 1790. l. prečitala v deželnem zboru. Določili so mu stanovi v nagrado 100 zlatov, ki so se po njegovi smrti izplačali vdovi.

Linhartova slika se nahaja v njegovi pesenski zbirki *„Blumen aus Krain“*. Umrl je dné 14. julija 1795. l.

Valentin Vodnik (1758—1819).

»Rojen sim 3. svičana 1758. ob 3. uri zjutra v gorni Šiški na Jami per Žibertu iz Očeta Jožefa inu matere Jera Panče iz Viča. Dedec Juri Vodnik je rojen v Šent Jakobi uni kraj Save, se je perženil na Trato pod Goro nad Dravlami k hiši Žibert. Potle kupi hišo v' Šiški na Jami, ime seboj pernese u leti 1730., vmerje 1774, star osemdeset inu pet let. Je rad delal inu vinu pil. Večkrat mi je sam pravil, kako sta on inu njega oče Miha hodila na Hervaško kupčovat s' prešičmi, vinam inu platnam, zraven dober kup v' oštarijah živela. Veči del Vodnikov je pozno starost doživelo; dva brata inu ena sestra mojga dedca so mene dostikrat pestovali, inu potle hvalili, kâder sim pridno v šolo hodil.

Devet let star popustim jegre, luže inu dersanje na jamenskeh mlakah, grem volan v šolo, ker so mi oblubili, de znam nehati, kader očem, ako mi uk ne pojde od rôk. Pisati inu branje me je učil šolmaster Kolenec 1767.; za pervo šolo stric Marcel Vodnik, franciškanar v Novim mesti, 1768. inu 1769. Od leta 1770. do 1773. poslušam pri jezuvitarjih v Lublani šest latinskih šol. Tiga leta me ženejo muhe v' klošter k' franciškanarjem, slišim visoke šole, berem novo mašo, se z' oblubami zavežem; l. 1784. me Lublanski škof Herberstein vun pošle, duše past.

Kranjsko me je mati učila, nemško inu latinsko šole; lastno vesele pa laško, francozko, inu sploh slovensko. Kamenje poznati sem se vadil 1793.

Z' Očetam Marka Pohlin Diskalceatam se iznanim 1773. l., pišem nekaj kranjskiga, inu zakrožim nekitere pesme, med katermi je od zadovolniga Kranjca komaj enmalo branja vredna. Vselej sim želel kranjski jezik čeden narediti. Baron Žiga Cojs inu Anton Linhart mi v' leti 1794. naročita kalender pisati; to je moje pervo delo, katiro tukaj vsim pred oči postavim, da se bodo smejali, inu z' menoj poterplenje imeli. Če bom živel, očem še katiro novo med ludi dati, naši nastopniki bodo saj imeli kaj nad nami popravlati inu brusiti.

Pisano na Gorjušah v' bohinskeh gorah 1. Rožnicveta 1796.«

Tako jasno in jedrnato opisuje Vodnik sam svoje duševno razvijanje v prvih letih. Ugodna mu sreča ga je privedla koj v začetku v divnolepo gorenjsko stran kranjske dežele; sam nam je povedal, da je šel najpoprej duše past v Soro od 10. aprila 1784.

do 15. febr. 1785.; potem je prišel za kapelana v Ribnico (z odlokom od 20. oktobra 1788.) 4. avgusta 1792. l. poprosi briksenskega škofa, naj mu podeli samostojno kapelanijo na Blejskem gradu; v prošnji povdarja, da ume in govori šest jezikov, da uže služi deset let in da bi rad pomagal »einem abseitigen rohen Berg-Volke«. Vsled te prošnje je prišel v Gorjuše. V tem krasnem delu naše slovenske zemlje, ki nam je dal Preširna, Jenka, Kopitarja i. dr. vzbudila se je Vodniku pesniška žila in veselje do slovstvenega delovanja. Ukaželjnemu mlademu duhovnu pa je še to bilo v korist, da se je tam seznanil z visokoučenim in plemenitim baronom Cojzom, ki je blagodušno podpiral, učil, bodril vse duševne veljake. Zanimivo in prijetno je čitati liste, katere mu piše Cojz.

Baron Cojz je v občnem znanju, v estetičnem okusu in krasoslovju daleko presegal našega Vodnika. Pred vsem mu priporoča Horacija in izvirnost; pohvalno omenja njegovega »Zadovoljnega Kranjca« in pričakuje mnogo od »planinskih muz«. Izvrstno mu kritikuje pesmico »Na moje rojake«.

Nagovarjal je Vodnika, naj prevzame nekaj črk za slovar, ki ga spisuje Kumerdej; zelo se je razveselil, spoznavši, da se Vodnik zanima tudi za naravoslovje.

Uvidelo se je pa, da potrebujejo v Ljubljani tacega pomočnika, kakor je Vodnik; on sam si je želel s kmetov priti v mesto, kjer bi imel knjige na razpolaganje in kjer bi mogel občevati s svojimi učenimi prijatelji.

Dné 1. avgusta 1796. leta se mu je želja izpolnila: prišel je za kapelana in beneficijata k sv. Jakobu v Ljubljano; čez dve leti potem pa za učitelja poetike na gimnazijo, s 400 gld. letne plače. V tej službi je učil na zavodu v najvišjem razredu vse predmete razven verozakona, bil 1806. l. začasno načelnik zavodu, postal 1807. leta učitelj zgodovine, začasno tudi francoščine, 1810. leta za francoske vlade ravnatelj (directeur) gimnaziji, nadzornik začetnim šolam (écoles primaires) in vodja umetniški in rokodelski šoli (école d'arts et métiers.) V vseh teh službah je bil na svojem mestu, kakor riba v vodi. Mlad in navdušen za vse, kar je lepo in blago, je navduševal mladino za klasične uzore, razlagal modro latinske, grške in nemške klasike, kot ravnatelj se vestno trudil šoli na korist.

Na narodne potrebe se ozirajoče naredbe francoske vlade so vzbudile v njem veselo nado, da se začenja za slovenski narod čas lepšega duševnega napredka; tem čutilom je dal odduška v

pesni *„Ilirija oživljena“*, katero je natisnil 1811. l. v »Pismenosti« in v uradnem listu »Télégraphe officiel« 31. julija 1811. l. z latinskim prevodom: »Illyria rediviva«. Uradni list je sam priznal, da vsak stih diše ognjeno ljubezen do domovine.

Vsled te pesni so ga zavistniki ovadili avstrijski vladi. L. 1813. so zasedli Avstrijci Kranjsko, in Vodnik je postal učitelj zgodovine in zemljepisja, pristav licejskega ravnatelja pri gospodarstvu in začasni vodja normalnih šol. L. 1814. se je pa zastonj poganjal za stolico zgodovine in italijanskega jezika na ljubljanskem liceju. Dné 18. marcija 1814. leta je bil dejan v pokoj po veljavnih zakonih, ako ni več zmožen za službo, ali naj se mu pa dá taka služba, da ne bo imel opraviti z odgojevanjem mladine. »Ilirija oživljena« mu je bila v pogubo. Pokojnine je dobil 200 gld. Vodnika so tolažile v tako ubornih razmerah vede in pesništvo. V pokoju je še prelagal deželne zakone in se ukvarjal z numizmatiko.

Dné 8. januvarja 1819. leta ob devetih na večer ga je zadel mrtvoud in končal njegovo trudapolno življenje.

Radi plemenitega mišljenja, dobrega srca, jeklenega značaja in neumorne delavnosti ga je čislalo vse.

Slovenci imenujejo po pravici Vodnika »mojstra pevcev«; istina je sicer, da so uže poprej zlagali slovenski pesniki pesmice, posebne vrednosti pa niso imeli ti proizvodi; bili so večinoma slabo verzifikovana proza. Pri Vodniku združile so se pa vse razmere, ki so ugodno uplivale na duševni razvitek našega prvega pesnika. Prvič mu je bila prirojena pevska žila; prišel je sam med prosti narod, kjer se govori nepopačena lepa domača beseda, in kjer se nahaja dovolj lepih narodnih pesnij, saj pripoveduje sam:

Kar mat' je učila,
Me mika zapet,
Kar starka zložila,
Jo lično posnet.

Uprav Vodnik je začel nabirati slovenske narodne pesni. V Levstikovi izdaji Vodnikovih pesnij so natisnene v VIII. oddelku: *Pegam in Lambergar, Ravbar, Nevesta kralja Matjaža, Lovec, Brašno, Mladenič samec*, in *Voznik.*

Najznamenitejša izmed petero po Vodniku nabranih pesnij je gotovo *„Pegam in Lambergar“*; prepis te pesni je dal Vodnik prof. F. A. Zupančiču, kateri jo je objavil z nemškim prevodom. Ta pesen se nahaja v raznih oblikah. Jako se po obsegu razlikuje v

Vrazovi zbirki in se gledé na pesniško vrednost ne more meriti z drugimi inačicami. Opomniti so oblike v Vodnikovem prepisu:

Vъ lini góspa mat slonévš'
Kaj Krištofu podá, vidévš'
Kak púhti Pegam se zvedévš'

Tekó do sina svojega
Do Krištofa Lambergerja
Povedat kak' da naj ravná.

Druga je *„Ravbar"*. Turek hoče vzeti Sisek; Adame, Sisku vrli kapitane, prosi pismeno pomoči pri štajerskih, koroških in kranjskih stanovih; samo Krajnci so se odzvali pozivu.

Naglo pride Ravbar ćez deročo Savo v Ljubljano; tam se je nabralo toliko vojakov, da dospevši pred Sisek

Tako Turka so zobali,
Da so vsega posabljali.

„Nevesta kralja Matjaža" je tákó znana, da o tej ni nič omeniti. *„Lovec"*, ne marajoč za mašo, ide v planine streljat zveri; ljubica pa zapazi pri potoku, da ji nasproti plava klobuk, suknja in »ljubi ta pravi ves krvavi«; domu ga zanese, na vrtu pokoplje in mu rožic nasadi na grob. V *„Brašnu"* dekle ne more radi žalosti plesti cvetlic; pač pa hoče za klobuk šopek pripeti ljubljencu, ki naj pové povsod: »Jel'co jmam obljubljeno«. *„Mladenec samec"* opeva ugodnost svojega samskega stanu:

Mladenke me pozdravljajo,
Prijazno me pozdravljajo:
Oj samski stan,
Veseli dan!

Jako ugodno je uplivalo na Vodnika, da je v svojih mlajših letih bival na divnem Gorenjskem, kjer se je nam narodil prvak slovenskih pevcev — Prešern. Ne prijazno-mili, nego divje-romantični obrazi planinskih velikanov vzbujajo in krepčajo pevsko žilo; glej *„Veršaca"* šesto in deseto kitico:

Pod velikim tukaj Bogom
Breztelesen bit' želim,
Čiste sape sred' mej krogom
Menim, da že v neb' živim.

Tukaj bistra Sava 'zvira,
Mati pevske umnosti,
Jezer dvanajst si nabira,
Šola zdrave treznosti.

Bohinjska Bistrica:

'Zpod Lisca skaka
Bistrica,
Pevska se vnema
Iskrica.

Pesniške poskušnje segajo uže v prva leta prve dôbe. Koj izpoznavši dar pesniške žile, se obrača s »Prošnjo kranjski modrini«, naj užgé v njem želje

Pesen pet' Kranjsko.

Al' se mi zdi, al' je mordaj resnica?
Že leti ta modra prot' men' devica,
Men' poda nje bela, kot sneg, ročica
Piščal postransko.

Na tej »piščali postranski« je zapel potem »Milo pesen«, katero smo uže slišali, govoreč o Marku Pohlinu, »Kranjske modrine žalovanje o smrti Marije Terezije«, in »Klek«, povest o zboru čarovnic; vse te poskušnje so okorne in kažejo upliv latinskih in grških klasikov in neko posiljeno umetnost. Edini pesniški proizvod prave vrednosti je »Zadovoljni Kranjc«, na kateri je stavil baron Cojz vse svoje nade.

Kot pesnik izobraževal se je tudi s prevajanjem Anakreontovih pesnij; ti proizvodi so posvetni in različne vsebine, opevajo ljubezen, žensko moč, gosli, golobico, lastavico, spomlad, vino itd.

V »Goslih« opevlja silno moč ljubezni, kajti vedno se jim vsiljuje Amor, dasi pesnik slavi dela junakov in dasi je izpremenil vse strune.

»Ženska moč« je v lepoti:

Železo, jeklo, ogenj
Premaga ženska lepa.

»Ljubezen pobič« pride pozno v noč na duri trkat; pesnik ga vsprejme, mu ogreje ročice in mu ožema z lascev rôsno vodo, potem poskusita samostrel, mu je-li kaj škodila rôsa. Amor napne, vstreli in se zmuzne, smejé se:

Saj lok mi je brez škode,
Pa vas bo sk'lelo v srcu.

Pesni so vse vesele in poskočne.

Kdor le količkaj po vrhu zna te Vodnikove prevode, izprevidi takoj, da taki pesniški prevodi niso mogli ogreti našega slovenskega ljudstva. Odločilne važnosti je bilo za Vodnika, da je imel duhovitega in vsestranski izobraženega učitelja barona Cojza, ki mu je svetoval, naj proučava izmed starih klasikov edino le Horacija in da naj gleda na potrebo naroda in posebnost kraja: »vse, kar

prihaja iz Vaših rok, mora biti v narodnem zlogu in za narod pisano«; zato pravi Cojz, ocenjujoč pesen »Na moje rojake«, da sta vrsti:

Lenega čaka strgan rokav,
Palca beraška, prazen bokal

več vredni kakor tisoč pesnic z ozirom na pravi narodni glas in pristni narodni okus — taki stihi ostanejo večni.

Ko se je bil Vodnik toliko izuril v obliki in žèl priznanje, izdal je 1806. l.: *„Pesme za poskušino.“*

Obsegale so: 1) Pesma na moje rojake (Kranjc, tvoja itd.). 2) Na sebe (Grem visoko pit Savico). 3) Zadovoljni Kranjc. 4) Novo leto (Navada je vošit itd.). 5) Napisi za mesce, (Pratika 1796). 6) Drugi napisi za mesce, (Pratika 1798). 7) Veršac. 8) Predgovor za Lublanske Novice 4ega dné Prosinca 1797 (Je kaša zavrela itd.). 9) Vošenje noviga leta 1798 (Deb zlomil si glavo). 11) Novo leto 1799—1801 (Še noviga leta itd.). 12) Novo leto 1802. 13) Pravlica. Kós in Sušic (Kós prepeva, gnezdo znaša itd.). 14) Sraka in Mlade (Sraka mlade je svarila). 15) Nemški inu Krajnski kojn. 16) Petelinca (Lepo sta ravnala itd.). 17) Plesar (Sim v' Lublan' i. t. d.). 18) Star pevic ne boj se pêti (Čebélca visoko i. t. d.).

Tu nam je omeniti zadnjih šest pesnij, kajti z njimi stopa Vodnik na polje basniške poezije. V izdajah 1806. in 1840. l. ima trinajsta pesen naslov »Kós inu Sušic«, (Levstik rabi naslov »Kós in brezen«). Zanašaje se na lepi brezen, se je kós začel prenaglo veseliti, ker se je oženil brat in ker je sam vabil v svate, pa prenaglil se je: brat in nevesta mu zmrzneta:

Kamor tvoja sla ti kaže,
Preveč nagel ne smeš bit'!

Najbolj je zadel prosto narodno govorico v basni »Sraka ino mlade«; konec je uprav klasičen:

Starka pravi: to je zmota
Vse po svet' narobe gre,
Doživela kaj sem s'rota:
Jajce več kot puta vé.

Zadnji dve pesni: »Plesar« in »Star pevec ne boj se peti« uvedeta nas v njegove »Različne pesni«.

Da je znal biti Vodnik tudi satiričen, vidimo iz »Napisa« Knobljevim[1]) pesnim:

Pesni iz Kranja
Polhne drekanja —
Ne delíta ga.
Dajte mu célega!

Za francoskih vojsk 1809. leta je vlada poskusila navdušiti avstrijske narode za sveto domačo stvar in poslala odtis Collinovih pesnij za brambovce ljubljanskemu magistratu, naj jih dá preložiti na slovenski jezik, ako mu ugajajo. Magistrat je odgovoril, da imajo Slovenci domače pesni in dovolj svojih rodoljubov, ki jim zlagajo pesni; bržkone je mislil na Vodnikove »Pesme za brambovce«. (J. Verhovec. Iz domače zgodovine, Lj. Zv. 1886, 219.)

Deželni poglavar grof Brandis je sklical dné 12. maja 1809. l. črno vojsko; dotični razglas je poslovenil morda Vodnik. (J. Verhovec ibid.)

Pesmi za Brambovce. | (Vigneta = vojaška kapa s sablo) | . 1809. 8. 16.

---

[1]) Pavel Knobel (1765—1830)

je porojen dné 24. januvarja 1768. l. v Orehku na Kranjskem. O njegovi mladosti se ne vé ničesar; 27 let star je bil učitelj v postojinski osnovni šoli; od 1795. do 1808. l. je služil v Kranju, iz Kranja se je preselil v Višnjo goro na Dolenjskem; 1817. l. je šel v Ribnico in tam služil do 1821. l.; od tega leta do 1826. nimamo nobenih sporočil o njem; od 1826. l. do svoje smrti dné 22. oktobra 1830. l. je učil šolsko mladino v Tomaju.

Pokojni tržaški župnik Hrovatin ga je označil kot jako spretnega orgljavca.

Knobel je zlagal posvetne in cerkvene pesni. Prve je izdal s tem naslovom:

Štiri pare kratkočasnih Novih Pesmi. 1801.

Njegove posvetne pesni so brez estetične vrednosti. V Lj. Zv. 1880, 643 misli L—k (Levstik), da je letnica navlašč izmišljena; J. Zupančič misli, da so prišle na svitlo 1803. l.; eno kakor drugo je neverjetno. Knjiga je tiskana v Ljubljani, založnik pa je bil Kremžar, knjigovezec in trgovec s papirjem v Kranju.

Knobel pa je zlagal tudi cerkvene pesni z napevi. V njegovi zapuščini je našel g. Jereb rokopis, obstoječ iz sedemnajstih listov in obsegajoč 22 pesnij.

Prispodabljanje z Redeskinijevo zbirko iz 1775. leta kaže, da je Knobel neodvisen od Redeskinija in da ga nadkriljuje. Z napevi so pesni 1. Zahvala za letno; 7. Sv. Peter v ketinah; 8. Sv. Lorenc; 10. Sv. Tiln; 11. Sv. Mihael; 13. Na dan sv. Jakoba; 17. Sv. Anton Abbas.; 18. Sv. Lenart; 20—22. Prošnja za dobro letno, sv. Križ in prerok Elias.

Bržkone je tudi Knobljeva

Ena lepa lubezniva inu brania uredna historia od te po nadoužnu ven izgnane svete Grafnie Genofefe, v Krainju.

V predgovoru pravi pesnik, da je cesar v prejšnjih časih rajši nekoliko posestva prepustil drugim kraljestvom, zdaj pa je treba reči na ves glas: »Vadimo se v orožju, zdaj gre za življenje in smrt«, in konča tako:

»Peli so nekidaj naši očaki, inu Turke pobíali; peli so inu pod Sisek tekli Hasan Baša v' Savo potopít; inu če je Turk do nas perdèrel, so ga pognali, de so komaj nektiri razbojniki svoje pete vnesli.

Pojite tedaj, lubi Slovenci, te pesmi, vnémajte se s' petjam k' pravimu junaštvu, k' brambi našiga svetiga Cesarstva; kar dopolnit nam Bog večni pomagaj!

Ta mala pesmarica obsega štiri pesni, namreč: „*Pesem brambovska*“, „*Molitva brambovska*“, „*Persega*“ in „*Estrajh za vse*“. Najlepša izmed vseh je prva:

Presvetli Cesar vabi nas
Na domovine bran,
Germi že mesto, terg nu vas
K' banderu ven na plan!
Na to bander' prisegamo,
Nam priča je nebo;
Da kamor pojde, pojdemo,
Veselje nam je to id.

V »Brambovski prisegi« zatrjuje pesnik zvestobo, vstrajnost, pokorščino in vestno izvrševanje dolžnosti.

»Estrajh za vse« povzdiguje moč avstrijsko; zadnja kitica:

In ker pa hče,
Obeta Rudolf iz nebes:
Frančišek zmagal boš zares!
Ker Estrajh če
Bo tud' za vse

»Napitek« govori o srečni zmagi:

Pripekal je današnji dan
Na žejo grede pit'.
Sovražnik je podrt, ugnan
Le brž si ga nalit'.
Kar je moža,
Mi trči ga!
»Kaj? Vi vsi?«
»Da, mi vsi!«
»Že velja.«

Bržkone Vodnikova je tudi: »Pesim Krajnskih Brambovcov per Banderskimu Žegnanju v Lublani 30. dan maliga Trauna 1809. ½ pôle v 4% pri Egerji.« — Izdaja je okrašena s čelado, s ščitom, topom in lovorovim vencem. — (Lj. Zv. 1889, 447).

Med pesni, v katerih izraža pesnik avstrijsko rodoljubje, spadata tudi »Pesen na cesarjev god«, »Uk estrajških vojakov« 1813, »Premaga« in »Miradan«. Te dve zadnji pesni sta zloženi v spomin slavnostij [1]), ki so se vršile od 10. do 12. julija 1814. l., da se je vsled pariškega miru, sklenenega 30. maja 1814. l., Kranjska zopet vrnila pod avstrijsko vlado.

Povedali smo, kako se je Vodnik seznanil z baronom Cojzom, kateri mu je 1794. leta »Pratiko« označil kot najboljše sredstvo za poučevanje prostega ljudstva. Vodnik je uže prej namerjal pisati zemljepis kranjske dežele, kar je zelo ugajalo Cojzu, Kumerdeju in Linhartu. Po Cojzovem mnenju bi se ta nakana dala najbolje izvršiti s tem, da se suha pratika pomnoži z majhnimi zemljepisnimi sestavki; Cojz je bil pripravljen priskrbeti potrebne pripomočke. Rad se je Vodnik lotil tega dela in sestavke pošiljal Cojzu v popravo. Vsled tega vzajemnega delovanja je »Velika Pratika ali Kalender« izhajala skoz tri leta (1795—1797) in prinašala poleg navadne pratikarske vsebine iz Vodnikovega peresa: »Popisuvanje Kranjske dežele« skoz vse letnike, pa tudi nekaj njegovih pesnij, n. pr. »Na moje rojake« (1795), »Zadovoljni Kranjc«. Te pesni pa Vodnik ni zložil nalašč za ta letnik, nego Cojz sam pripoveduje, da mu jo je izročil Dev kot prvo Vodnikovo pesen, katera prê v njem vzbuja lepe nade, da bo Vodnik zlagal še kdaj lepe pesmice: »V tem poskusu je več narave in zmožnosti, kot je imata Damascen (Dev) in Marko Pohlin; tudi jezik je gibčnejši in pesniška mera teče gladkeje, tudi vsebina je srečno odbrana.«[2])

Drugo njegovo delo, namenjeno v prvi vrsti prostemu ljudstvu, je bilo uredovanje »Lublanskih Novic« Jan. Fridr. Egerja.

Prvi list je izšel 4. januvarja 1797. l.; izhajale so po dvakrat na teden na pol pôle v mali osmerki. Razven novic od raznih krajev so donašale vsakovrstne razglase, žitno ceno, loterijo, imena umrlih. Čez pol leta piše: »Ker je v kratkem pol leta ven, naj gledajo vsi jemalci za drugiga pol leta spet naprej plačat. Kateri jeh po pošti prejemljejo, ti plačajo na bližnji cesarski pošti 3 gld., — drugi pak 1 gld. 30 kr. v' moji hiši na Polanah št. 3 v Lublani.«

V št. 85. pričenja se obširno »Povedanje od slovenskiga jezika«[3]). Izpregovorivši o Gregih (Grkih), Latinih, Nemcih,

[1]) Levec, Lj. Zv. 1885, 1118, 1150; pristavi: Vodnikov napis iz 1814. l.

[2]) Vodnikov spomenik str. 48.

[3]) Ponatisnile Novice 1858, št. 5—8 v spomin Vodnikove stoletnice.

nadaljuje: »Zdaj pridemo na same Slovence, kateri se ali od slove inu slovesa ali pak od selenja inu preselovanja tako imenujejo; ne morem prav za trdno reči, zakaj nisem bil takrat zraven, kadar so jeli to ime sebi dajat.« Novice 1798. l. imajo na čelu:

Za novo leto.

Deb' zlomil si glavo,
Kaj vošit ne vem,
Lan tlačil sem travo
Al letas jo smem?

V št. 3. razlaga Vodnik, zakaj je imenoval svoj čásnik »Novice«. V tem letniku govori o cirilici, glagolici, bohoričici; toži se, da mu pišejo brezimne liste in mu očitajo, da laže. Št. 74. naznanja, da se prodajajo modrostne knjige stariga Testamenta v kranjskem jeziku po 30 kr.; gorko priporoča to knjigo.

Od malega srpana l. 1798. in v letih 1799. in 1800. so izhajale na teden le jedenkrat; do 12. oktobra 1799. l. jih je zalagal Fr. Eger, potem pa njegova vdova. Novice 1799. l. imajo na čelu:

Se novega leta
Vsak veseli,
Dolg' hoče živeti,
Vesel naj živi.[1])

Ta leta so bila viharna radi francoskih vojsk; o Rusih pripoveduje:

»Ena nova perkazen je za nas Kranjce, de so Rusi naši stari bratje peršli ne le obiskat, temuč tudi pred sovražnikom branit. Pred poldrugi taužent letimi so pervi Slovenci v te naše kraje peršli, oni so bili od Rusov in drugih Slovencov roda; od tiga pride razločik, zakaj mi lahko zastopimo rusovski jezik; oni so namreč Slovenci inu korenina, od katire so naši rojaki rojeni« itd.

Ljubljančani so slavili dobljeno Mantovo s tem, da »so se ponedelk pelali z muziko gori po Lublanci na sto čolnih do Ižice, tam so na travi večerjali, po mraku se nazaj vozili z lučmi inu baklami«. Mesto je bilo razsvetljeno; neki napis se je glasil:

»Mantova naša, Prazna bo flaša, Pernesi ga še.«

Zadnji tečaj 1800. l. ima napis:

»Ne morem lagati,
Ne letas ne lan',
Kir noče me brati,
Naj dene na stran.«

---

[1]) Ob inačicah glej Marn, Jezič. XIV, str. 14.

Tudi to leto je bilo viharno; »vse more k vojski, štacunarski sinovi, šribarji ali pisarji, postopači vsi, žnidarji, z eno besedo, vse zunaj študenta, (št. 34) . . . . Zdražil je Francoz potrpežljivost vsega sveta, zdražil je Lahe z nakladami, Švajcarje s potlačenjem njih prostosti, sebi nakopal Turke in Ruse na glavo« itd.

»Trka nam Francoz na vrata,
Dobri Fronc za nas skrbi,
Pošle svoj'ga lub'ga brata:
Korel rešit nas hiti.«

Tako poje Vodnik v osemindvajsetem listu II. tečaja Novic. In tacemu pesniku očitala se je veleizdaja! V šestnajstem listu tega letnika pripoveduje, »da je veliki pondelik bil boj v Gradiši med žnidarji in šribarji, enega šribarja so na rotovž zaprli in še en drugi v pokorni hiši ali cuhthausi v železji teči.«

V 39. št. beremo novico z Dunaja:

»Juri Veha, Kranjc iz Moravške fare, major per bombardirjih, je od svitlega Cesarja povišan za barona; deslih kmetiskiga stanù, se je vuner dobro obnašal, učene bukve od merjenja pisal inu skuz te stvari milost pred Cesarjem zaslužil. Manjši šole je slišal v Lublani, potle pa na Dunaji se dalej prebrisal.«

S tem letnikom so nehale »Novice«, »zlata svetinja v našem slovstvu«. (Bleiweis.)

Vodnik je med pesniki slovenskimi prvi krenil na pravo pot s tem, da je slovo dal grškemu Parnasu in si v vzgled vzel slovenske narodne pesni. Te pa je posnemal tudi gledé oblike in izbral štirivrstne kitice z obrazcem:

∪ | — ∪∪ | — ∪
∪ — ∪∪ —

ker je menil, da so narodne. Sprejeli so to obliko Gorenjci od nemških planinskih sosedov, ki pojó svoje »Schnoadahüpfl« ali »Gsetzeln«.

Vodnikove pesni [1]) so se zelo priljubile narodu in se omilile tudi tujcem, ker prihajajo pesniku iz srca kot pristni izraz njegovega

[1]) Rokopis Vodnikovih pesnij (Spévnik) je na javni dražbi kupil knjižničar licejski M. Kalister, od njega ga je dobil Mihael Kastelic, ki je v Kr. Čeb. vsprejel nekaj pesnij. Šele 1840. l. jih je izdal Andrej Smole z naslovom: Pesme Valentina Vodnika. V Ljubljani. Natisnil J. Blaznik 8°. 140. L. 1868. dobila jih je Slov. Mat. na javni dražbi in skrbela za to, da so se izdale na novo: Vodnikove pesni. Uredil France Levstik. V Ljubljani 1869. Levstik jih je preostro kritično uredil.

čutenja brez svetožalja in izmišljenega bolehanja, v prostem jeziku, ki ga je umel tudi neomikan kmet.

Seveda se mu niso posrečile vse, nekatere pa n. pr. »Dramilo mojih rojakov« (Na moje rojake: Slovenec, glej id.), »Vršac«, »Sraka in mlade« in dr., bodo se vselej smatrale kot klasične.

Premotrivši Vodnikove pesni obrnimo se k Vodniku šolniku. Leta 1807. postal je prefekt latinskim šolam Hladnik; učna osnova uravnala se je tako, da se je nauk v povestnici pričel z domačo zgodovino. V ta namen je spisal Vodnik 1809. l.:

Geschichte des Herzogthums Krain, des Gebiethes von Triest und der Grafschaft Görz.[1])

Knjiga je osnovana na podlogi dobrih virov in pisana z nemško besedo pa s slovenskim srcem; rabila je za poučno knjigo v drugem razredu do 1848. l., ko se je pahnil iz šol pouk — o domači zgodovini.

Odslej je učil Vodnik zgodovino in zemljepisje po vseh razredih in po strani tudi francoski jezik.

L. 1809. je prišla skoro vsa slovenska zemlja pod Francoze, ki so nastopnega leta preosnovali vse kranjske šole: Vodnik je postal ravnatelj gimnaziji, nadzornik začetnim šolam in vodja umetnijski in rokodelski šoli (école d'arts et métiers). Zraven tega obilega posla je poučeval še vedno zgodovino in italijanščino, ki je bila neobvezen predmet. Po srednjih šolah na Kranjskem (v Postojini so tudi bile latinske šole) se je takrat poučevalo slovenski in nemški, potem francoski.

Z nenavadno marljivostjo je začel zdaj spisovati potrebne slovenske šolske knjige. Najpoprej je izdal:

»Abecedo za Perve šole« ter »Keršanski Navuk za Illirske Dežele« (obe knjižici 1811. l.).

»Keršanski Navuk« obsega poleg navadne vsebine tudi »Sosedni nauuk« (str. 99—112), kjer se uči, kakšne dolžnosti ima človek proti sebi, proti drugim visokim osebam; dvorne, mestne ali lepoobnašne dolžnosti id.

V isto leto spada tudi:

»Pismenost ali Gramatika za Perve Šole.« 8°. 190 str.

---

[1]) Aug. Dimitz, Vodnik als Archaeolog und Historiker, Vodnikov Spom. 37 do 39. — O Vodniku kot zgodovinarju Sl. 1889, št. 146.

V predgovoru pravi, da so Slovenci napisali uže dovolj slovenskih slovnic v nemškem jeziku, da bi učili druge; v slovenskem jeziku pa jih ni; samo Rusi in Srbi imajo Smotriskovo in Lhomonósovo v svojem materinem jeziku. Dalje obeta mladini, da se bo lahko učila tujih jezikov, če bo dobro znala svojega.

To slovnico je spisal uže 1808. l. v nemškem jeziku, a zdaj priredil v slovenskem.

Med predgovorom in slovnico samo je na osmih straneh natisnena »Iliria oživlena«, na koncu slovnice od str. 168 je: »Pomén pismenjih besed po abecednimu redu.«

Slovnica je razdeljena na pet delov: *a)* Čerke; *b)* Besede; *c)* Vezanje; *d)* Izobrazenje besed; *e)* Glasova mera; *f)* Prepone.

Težko je bilo spisati slovnico, ker je moral sam iskati primernih slovniških izrazov, o katerih pravi: »Da ne ležé na klopi, temuč gori na polici. Ne zmišlam si jih sam; Smotriski in Lomonósov m' jih dajeta v' svojih bukvah.«

Ta pismenost se je potem okrajšala in izdala z naslovom: »Vodnikova kranjska pismenost, okrajšana za male šole.« Trst 1847.

Razdeljena je knjiga na tri »odseke«, ki govoré o »čerkah«, »besedah« in njih »vezanju«. Imena sklonov so mu: *„imenvaven"*, *„rodiven"*, *„dajaven"*, *„toživen"*, *„skazaven"* in *„storiven"*; spregala so: *gibam, ganem, gonim;* nepravilni glagoli so razdeljeni na tri vrste s sedanjikom na *am, em, im.* Zadnja poltretja stran obsega slovniške izraze.

Francoščino na srednjih šolah so učili takrat v slovenskem jeziku; da bi se lože izvrševal ta nauk, izdal je Vodnik knjigo z naslovom:

»Početki Gramatike, to je Pismenosti Francoske Gospoda Lhomonda.« Ljubljana 1811. 8. 118.

V predgovoru razlaga Lhomondova načela, kako poučevati mladino. Slovnica sama je razdeljena na dvanajst stav; I. razpravlja pleme besedi, II. Člen, III. Predlog, IV. Namestime, V. Glagol, VI. Deležje, VII. Predlog, VIII. Narečje, IX. Vez, X. Medmet, XI. Zložna mera, XII. Pravopisnost. Na str. 100 navaja se »skušnja in vada za mladenče, da zuemo, če zapopadejo te navuke.«

Govoreč o zložni meri navaja stiha Boileau-a:

Le vers le mieux rempli, la plu noble pensée,
Ne peut plaire à l'ésprit, si l'oreille est blessée,

katera je prevêl lepó:

Naj pesen umetna,
Naj merjena bo.
Nikdar ni prijetna,
Ak žali vuhó.

Poleg svojega pesniškega, šolskega, časnikarskega, jezikoslovnega dela je skrbel še celo za kuharice in babice; prvim je priredil »Kuharske bukve« 1799. l., drugim pa »Babištvo« 1818. l., oboje po nemških izvirnikih.

Z njegovo delavnostjo kot šolnik je v ozki zvezi njegov trud, da spiše Slovencem slovar, ki ga je sestavljal mnogo let. L. 1802. ga je pohvalno omenil *„Brünner patriotisches Tagblatt“* in še 1813. l. *„Télégraphe officiel“* v 51. št. ter objavil hkrati eno pôlo na ogled, obsegajočo nemški predgovor in en list slovarja, z naslovom:

»Deutsch-windisch-lateinisches Wörterbuch.«

Slovar je imel obsegati 80 pôl, je bil osnovan po Adelungovem nemškem rečniku in se je raztegal na vsa slovenska narečja; nabranih je bilo 30.000 besed.

Francoske vojske so zaprečile izdavanje tega važnega dela. Rokopis, kateremu so dali naslov »Deutsch-Slowenisch-Lateinisches Wörterbuch«, je kupil po Vodnikovi smrti M. Ravnikar in ga izročil Metelku v izdelovanje.[1])

V rokopisih je zapustil *a)* »Berilo Greško«, prevod tacih grških pisateljev, ki so se takrat čitali po srednjih šolah avstrijskih. Izvirnik mu je bila tedanja »šolska krestomatija«. Prevod je dokaj gibčen in krepek in spada morda v ona leta, ko je učil klasične jezike v višjih razredih.

Ohranila se je tudi propoved iz 1796. l. z naslovom: »Homilia in Evangelium Dominicae Duodecimae post Pentecosten«, ki je spisana še precej v duhu in obliki Pohlinovi.

Op. O Vodnikovih pratikah glej: »Koledarji in koledarniki.«

Matej Ravnikar (1776—1845),

porojen na Vačah na Kranjskem, je dovršil latinske in bogoslovske šole v Ljubljani; v sedmi šoli je prišel k grofu Hohenwartu za domačega učitelja. L. 1802. je postal učitelj dogmatike v bogoslovju, tri leta potem učitelj verozakona v liceju, nato vodja ljubljanske bogoslovnice; za francoske vlade ravnatelj (chancelier) vseh šol,

---

[1]) Več ob usodi tega slovarja glej pri Cigaletu.

1817. l. kanonik lamberški, 1827. l. duhovski in šolski upravnik in nadzornik pri pomorskem deželnem poglavarstvu v Trstu, kamor je jako nerad šel zaradi svojih dragih prijateljev v Ljubljani. 1830. l. je bil izvoljen škofom tržaško-koprskim ter je to službo izborno opravljal do svoje smrti.

Kljubu mnogim službenim opravkom si je pritrgal toliko časa, da se je likal v slovenščini, kakor malokdo njegovih prednikov. Vedel je, da prosti narod potrebuje v jasni in lepi slovenščini spisanih knjig za pobožno in posvetno omiko, radi tega je napisal četero pobožnih in dvoje šolskih knjig, ki so pa bile deloma prevedene, te so:

1. Perpomočik boga prav spoznati. Ljubljana 1813.[1])

2. Sveta maša ino keršansko premišljevanje. Ljubljana 1813. — 13. izdanje 1817. l — 14. izdanje 1820. l. — 16. izdanje 1826. l.

Prvi je prevel to knjigo iz francoskega izvirnika A. Mésanguyjevega prošt Jurij Gollmayer 1783. l. Ravnikar je bistveno popravil prevod, posebno skrbno so prirejeni deli iz sv. pisma.

3. Zgodbe sv. pisma za mlade ljudi.

To je prevod nemškega izvirnika z naslovom: Christoph Schmid's Biblische Geschichte für Kinder zum planmässigen Unterricht in sämmtlichen deutschen Schulen Bayerns. München 1801. V predgovoru te in poprej omenjene knjige govori o tem, da je treba pisati slovenščino lepše kakor doslej, da je treba slovó dati marsikaterim tujkam itd.

4. Abecednik za šole na kmetih, 1816. l.

5. Male povesti za šole na kmetih, 1816. l. (po Debevčevem prvem izdanju).

6. Keršanski katolški navuk, 1822. l.

V rokopisu je zapustil: Petere Mojzesove bukve, prevedene iz hebrejščine; služile pa so drugim prelagateljem sv. pisma.

Prva in največja zasluga Ravnikarjeva je ta, da se je trudil pisati po prosti nepopačeni narodni govorici. Predno je napisal kak stavek, ga je pretresaval na to stran, je-li ga ume preprosti kmet, kateremu ni znan noben drug jezik, kakor njegov materin.

---

[1]) Nemški izvirnik je spisal škof Gall z naslovom: »Anleitung zur Kenntniss und Verehrung Gottes«.

Uvidel je, kakó potrebno je duhovniku, duševnemu očetu preprostega naroda, da zna dobro njegov jezik; radi tega se je obrnil s Kopitarjem in Cojzom vred do dotičnih oblastij s prošnjo, da se dovoli stolica slovenskega jezika v Ljubljani; tej prošnji se je ustreglo s tem, da je 1817. l. cesar Franc ukrenil, naj se bogoslovci drugega leta učé slovenskega jezika; tega nauka smeli so se udeleževati tudi slušatelji licejski. Posledica te stolice je bila ta, da je začenjala mlajša duhovščina v lepšem in čistejšem jeziku govoriti s prižnice, in da so v lepšem in čistejšem slogu izhajale na Kranjskem knjige.

Tudi to ni bila majhna zasluga, da je spravil Metelka v Ljubljano in na stolico slovensko; tako je uplival na naraščaj slovenskih pisateljev.

Udeležil se je 1821. l. tudi shoda slovanskih jezikoslovcev na Dunaju, ki so namerjali osnovati vzajemni pravopis za vse Slovane; udeležili so se tega shoda zraven Ravnikarja še Dobrovsky, Kopitar, Metelko, Kalister in Šlakar, pa se niso zjedinili. Uplival pa je na Metelka, da je on izumil abecedo, ki se je po njem imenovala metelčica, uspela, kakor vemo, pa ni.

Miklosič je v svojih delih posebno rad navajal vzglede iz Ravnikarjevih knjig, kar dokazuje, kako visoko je cenil njegovo slovenščino.

V tržaško-koprski škofiji je bilo duhovniško stanje precej neugodno; gmotne razmere so bile ubožne, pa tudi duševna izomika na nizki stopnji, in s tem tudi omika prostega naroda ubožna. Revnejše duhovnike je sam gmotno podpiral in jih nagovarjal, naj kolikor moč narod učé.

Njegova oporoka kaže, kakov dobrotnik je bil prostemu ljudstvu.

Resnične so torej besede:

Quam morum justus censor simul usque fuisti,
Te duce sermo viget patrius, ante rudis.

Jernej Kopitar (1780—1844).

Kopitar se je narodil dné 23. avgusta 1780. l. v Repnjah na Gorenjskem, nekako v sredini med Ljubljano, Kranjem in Kamnikom. V rodbini Kopitarjevi je bilo sedmero otrók; srednji je bil Jernej, ki je šel 1790. l. v Ljubljano v šolo in se učil tako izvrstno, da je bil 1792. l. v tretjem razredu male šole prvak med 250 učenci.

1799. l. je prišel za domačega učitelja k baronu Žigi Cojzu in potem ostal pri njem za tajnika, knjižničarja in nadzornika rudninske zbirke osem let, katera prišteva sam med najsrečnejše vsega življenja, kajti ta čas je porabil ukaželjni mladenič, da je poleg svojih službenih poslov popolnjeval praznine v svoji omiki; posebno dobro se je naučil laščine, dočim se nikoli ni mogel naučiti pravilno izgovarjati angleščine. Grščine se je učil po prirojenem nagonu, prirodoznanstva pa v hiši svojega gospodarja.

Da je postal slavist, na to privedle so ga okolnosti, v katerih je živel.[1]) Domači slavist v Cojzovi hiši je bil prav za prav Vodnik, kateremu je dajal Cojz obed; Vodnik pa je bil prepočasen in je dognal svoj slovar samo tako daleč, da ga je naznanil.

Cojzova hiša je bila središče najbolj omikanim tedanjim krogom v Ljubljani, domačim in tujim. Tedanji vojaški poveljnik grof Bellegarde, odpravivši se v Kotor, ostavil je v Ljubljani hčerko, katera naprosi barona Cojza, naj ji priskrbi učitelja za slovenski jezik. Ta se takoj spomni Kopitarja in ga priporoči za ta posel. V ta namen je začel Kopitar spisovati v francoskem jeziku prve pôle za pouk; uspeh je bil ugoden. Radi tega podraži Vodnika, kdaj dovrši svoje delo. Kopitarjevih 5—6 pôl ugledavši, popraša zbadljivo Vodnik Kopitarja, kdaj zagleda njegov »umotvor« beli dan. Nato je šel Kopitar prašat tiskarja, nebi li hotel založiti slovenske slovnice, izgovorivši si samo to, da se mora tiskati naglo. Iz nagajivosti je skušal Vodnik delo zavirati, češ, da ni popolno, ker nima sintakse. Deloma je to tudi istina. Cojz je posredoval zatrjujoč založniku, da je slovnica dobra.

O slovnici sami izpregovorimo pozneje.

[1]) Tako pripoveduje sam v svojem življenjepisu, spisanem 1839. l. in po nemškem izvirniku nekoliko podaljšanem v Kopitarjevi Spomenici. Tisti slučaj, da je bil naprošen, naj poučuje hčerko grofa Bellegarde, francoskega poveljnika v Ljubljani, ni bil tolike važnosti za razvitek njegovega življenja kakor spisi Dobrovskega. Iz knjige: „*Briefwechsel zwischen Dobrovsky und Kopitar*“, Berlin 1885, se razvidi, da je Kopitar iz Ljubljane pisal Dobrovskemu, kako zelo ga uže pet let zanimajo spisi Nestorja slavistike in kako iskreno si želi, da bi mogel na strani takega odličnega učenjaka preživeti in učiti se nekaj let in potem priti v kako knjižnico, n. pr. na Dunaj, in da bi slovanski zgodovini postal to, kar Muratori italijanski. Tam pripoveduje, da namerja predlagati kranjskim stanovom, naj poleg stolice za francoski jezik ustanové tudi stolico za kranjski jezik za mlade duhovnike: na ta način bi se dala vzgojiti lepa vrsta delavnih in mladih duhovnikov, ki bi potem delala v slovstvu (str. 1—6).

Prihranivši si blizu dve tisoč goldinarjev pri Cojzu, upotil se je Kopitar na Dunaj učit se pravoznanstva; ti nauki mu pa niso ugajali, dasi priznava, da se je učil na lepo svojo korist razlaganja učnih in zgodovinskih razdelkov pravoznanskih.

Čez dve leti je bil izbran za presojevalca slovanskih in grških knjig; v kratkem se mu je izpolnila želja, da je prišel v trdno službo v dvorni knjižnici. Kako goreče je hrepenel po tej službi, uvideva se iz troje prošenj, ki jih je poslal 1809. l. cesarju, knezu Trautmansdorfu in baronu Eibergu.[1]) V prvi prošnji povdarja, razloživši tek svojih študij, koliko zakladov za slovansko jezikoslovje je nakopičenih v dvorni knjižnici, in kakó gleda učeni svet na Dunaj z nadejo, kamor bi sodil temeljito poučén slavist, kajti tak mogel bi razbistriti zgodovino ne samo slovanskih narodov, nego vse iztočne polovice Evrope; na Dunaju stekajo se Slovani raznih plemen. Ponižno se priporoča za tako službo v tej knjižnici, veseleč se tega, da bi pri tem poslu njegove priljubljene študije bile hkrati njegov službeni posel; v šolskih počitnicah pohajal bi z Dunaja v te pokrajine, kamor si je želel uže učenjak Popovič. Ta osrečujoča služba utegnila bi mu dati priložnost, da postane on za slovansko zgodovino to, kar je Muratori Italijanom. V drugi prošnji izraža nado, da bosta pokroviteljem njegov talent, podprt po iskreni ljubezni do znanosti, in njegova poštena volja delala čast.

L. 1818. je postal Kopitar tej knjižnici četrti, l. 1827. drugi, l. 1844. prvi varuh in dvorni svetnik.

Neumorno in morda tudi pretegneno delovanje in druge nezgode so mu nakopale sušico; bolehen se vrne 1843. l. iz Rima. Osamljenega rojaka je vzel prof. Jenko v svojo hišo, kjer je umrl 11. avgusta l. 1844.

Prvemu listu, ki ga je pisal Dobrovskemu iz Ljubljane 1808. l., je dodal Kopitar jako obširne podatke jezikoslovne vsebine in nekatera prašanja ter se ponudil češkemu učenjaku za poročevalca o slovenskih slovstvenih stvareh, kažoč pa pri tem neko mržnjo do Vodnika[2]), katere se ni mogel znebiti vse svoje žive dni.

[1]) J. Marn, Kopitarjeva Spomenica str. 125—127.

[2]) »Vodnik ist kein gelernter Grammatiker: im Deutschen traut er sich selbst so wenig zu, dass er im Erforderungsfalle einem Freunde seine Ideen angibt, der sie dann koncipiert. So ist die Ankündigung seines Wörterbuches im Laibacher Wochenblatt nicht sein Aufsatz.

Weiss Gott! ich bin ein verträglicher Mensch, und habe Alles gethan, um mit Vodnik vereint für unsere Sprache zu arbeiten: aber seine Einseitigkeit und

Tiste podatke je porabil Dobrovsky in mu nastopnega leta pisal jako obširen list ozirajoč se na razne predmete Kopitarjevega lista in prašajoč o raznih predmetih, na primer, kdo je prvi pisatelj slovenski, kdaj se je natisnil prvi koledar, prvi katekizem, je-li imajo Slovenci več prevodov sv. pisma, je-li se nabirajo narodne pesni id.

Kopitar mu je odgovoril z Dunaja in je ostal odslej z Dobrovskym v pismeni zvezi do 1828. leta, ko je umrl njegov »mojster«, kakor ga naš rojak rad imenuje v svojih listih.

Velike važnosti za razvitek slovanskega jezikoslovja sploh je bilo to občevanje Kopitarjevo, zato smo ga omenili koj v početku.

Prvo delo, katero je izdal, osvetlilo mu je lice pred učenimi Slovani, to je:

Grammatik der slavischen Sprache in Krain, Kärnthen und Steiermark. Laibach. Korn. 1808. 8⁰. XLVIII. 460.

Slovnica ta ni tako uravnana, kakor navadne slovnice. V prvem oddelku govori o Slovanih, o Cirilu in Metodu, o slovanskih narečjih, III—XLVIII. V drugem oddelku (Elementar-Orthographie 1—212), o azbuki Cirilovi, o Bohoričevem pravopisu in razpravlja razvitek nove slovenščine v obilnih vzgledih. Ta del je korenito, pa preobširno delo. Nato sledi etimologija 213—384 v tretjem oddelku, kjer se razlaga besedo- in oblikoslovje. Četrti del, »Nachschrift« str. 385—460, popisuje prvo književno dôbo in opisuje knjige, ki jih je našel v dunajski dvorni knjižnici, spadajoče v to dôbo, s takim bistroumjem in s tako obsežnim jezikoslovnim znanjem, da je daleko prekosila vse poprejšnje.

Druga in najimenitnejša njegova knjiga je: »Glagolita Clozianus. 1836. l. izdana na Dunaju.

Dasi kaže uže naslov sam, kaj obsega knjiga, naj se omeni, da se deli v tri dele: v prvem delu, »prolegomenih« samih, govori se o cerkvenem jeziku, o Karantancih in njih najstarejših spomenikih, o Cirilu in Metodu itd.; to vse se sklepa s trditvijo,

---

Neuerungssucht und Inkonsequenz sind ohne Ende, und sein stiller Ehrgeiz und Monopolsucht empörend.

Die Partikularitäten, die ich von ihm berichte, sind hier allgemein bekannt: est ist eine allgemeine Stimme über ihn hier: von V.** kriegen wir entweder sein Lebtag nichts oder was Kroatisches, (so bekannt ist seine Grille, den Accent à l'Adelung auf der Stammsilbe haben zu wollen.«) Briefwechsel str. 2.

da je glagolica vsaj vrstnica cirilici, če ne starejša; in da se je govoril staroslovenski jezik v Panoniji ali v Karantaniji. Spomenik sam natisnen je na štiridesetih straneh. Slovnica je popolnejša od slovnice Dobrovskega.

S tem delom položil se je prav za prav temelj slovanskemu jezikoslovju; s tem delom zaslul je Kopitar po vsem učenem evropskem svetu. Nato je izdal:

Hesychii Glossographi discipulus et epiglossistes Russus. Dunaj. 1840.

Dasi je spis zanimiv v prvi vrsti za Ruse, obsega vender tudi daljše kroge zanimajoče književne, zgodovinske, jezikoznanske in pravopisne razprave, ki segajo v maloruske, češke, bolgarske, hrvatske in novoslovenske reči. Napadel je tudi Gaja radi gajice, ker je nameraval sam izumiti abecedo — brez zloženic in brez rožičkov. Predno pa je izumil Kopitar te črke, je šel pod zemljo.

V tej knjigi govori zopet in še natančnejše kakor poprej, da je bila korotanščina — stari cerkveni jezik slovanski.

Razven mnogih krajših sestavkov, ki jih omenja Marnova »Spomenica«, je izdal še dvoje obširnih kritičnih del, čijih prvo so:

Prolegomena historica (k Remskemu evangeliju) v knjigi: Evangelia slavice ... Texte du sacre ... Paris 1843.

Ponatisnil je »Prolegomena historica« Miklošič v »Slavische Bibliothek« I. 1851, str. 57—89.

Kakor se vidi uže iz latinskega naslova, rabilo je to slovansko evangelije cerkvi remski, ko so slovesno mazilili francoske kralje. V tem delu povdarja ponosno, da so nekateri Slovani pod rimskim papežem smeli opravljati božjo službo v domačem jeziku; potem razpravlja svoje znano mnenje, da je sv. Metod 870. leta okoli Blatnega jezera jel opravljati božjo službo v staroslovenskem, a ne bolgarskem jeziku.

Proseč za službo v dvorni knjižnici, povdarjal je Kopitar, kakor smo videli, koliko koristi slovanski vedi tisti slavist, ki pride na Dunaju službujoč v ožjo dotiko z vsemi slovanskimi plemeni, ker so mu takó blizu. Te njegove nade izpolnile so se bile v višji meri, nego je pričakoval sam.

Razmere med Kopitarjem in Vodnikom so nam uže deloma znane. V spisovanju slovnice je Kopitar prehitel Vodnika. Temu pa se ne smemo čuditi, če premislimo, kako mnogostransko je

deloval Vodnik, ker je moral moči trositi. Zamera radi slovnice ni bila trajna; ko je odšel Kopitar na Dunaj, ločil se je od Vodnika kot pravega prijatelja in mu je to ostal tudi do smrti. Rad je pripoznal lepoto Vodnikovih pesmic.

Poleg Cojza in Ravnikarja se je trudil tudi Kopitar; da se je ustanovila v ljubljanski bogoslovnici stolica slovenskega jezika, katero je zasedel najprej Metelko. Izprevideli so takrat, kako potrebna bi bila primerna abeceda za slovenščino. Da bi se taka izumila, sešli so se na Dunaju 1820. l. Dobrovsky, Kopitar, Ravnikar, Metelko in drugi, da bi se dogovorili o tej stvari: želelo se je, da bi vsak slovanski glas imel svoj poseben in nezložen znak. Žal, da se niso mogli zjediniti; radi tega izumi Metelko svojo abecedo, ki je prijala Kopitarju, dasi ne povsem. Razven Metelka pa Kopitarja imela je metelčica le malo pristašev, med temi Zalokarja, Bl. Potočnika, Burgerja, ki so jo branili.

Naganjal je Kopitar Metelka z Dunaja, naj s Čopom vred popiše zaklad slovenskega jezika, in mu je dal potrebne napotke, kako se more za leto in dan sestaviti na listih slovar takó, kakor je Vukov srbski. Metelko se pa ni lotil tega težavnega dela.

Gledé na obsežno znanje jezikov se je mogel takrat s Kopitarjem meriti samo Čop. Popisal je bil Čop slovensko knjigo in svoje delo izročil po Kopitarju Šafaříku, ker ga ni hotel izdati sam, kakor je želel Kopitar. Čop je bil neprijatelj metelčici in potem tudi v tem vprašanju kolikor toliko nasprotnik Kopitarju.

Kopitar je zbodel tudi Prešerna, ker je pesnik nasprotoval metelčici, s to-le zabavljico:

Obhaja taka misel nas Slovence,
Da pravdajo se ti možje mor'biti,
Za kar so se nekdanji Abderiti
V sloveči pravdi od oslove sence.

Razžaljeni pesnik je odgovoril: »Le čevlje sodi naj Kopitar.« Kopitar in Prešeren, oba velika nasprotnika, sta se skupno upirala »ilirščini«.

Ko je prišla Kopitarjeva slovnica na dan, jo je marljivo prebirati in premišljevati začel — Ravnikar; tej slovnici gre zasluga, da se je Ravnikar začel truditi pisati lep, čist jezik; to pa Kopitar tudi priznava v svojem življenjepisu in pohvalno omenja Ravnikarjevega prevoda nabožnih knjig »Sveta maša« in »Perpomočik, Boga prav spoznati«.

L. 1838. je popustil Miklosič Gradec, kjer je opravljal modroslovsko stolico, in se upotil na Dunaj, da bi se ves posvetil pravoznanstvu; tu se je po priporočilnem listu grofa Ostrovskega seznanil s Kopitarjem. Ta se takoj prepriča ob izrednih sposobnostih Miklosičevih za jezikoslovje; posebno rada sta se pogovarjala o slovanskem jezikoslovju.

Leta 1844. je bilo jedno mesto v dvorni knjižnici prazno; Kopitar je pregovoril Miklosiča, da je poprosil zanje, in je to mesto tudi dobil. Dragemu Kopitarju na ljubo se je posvetil Miklosič ves slovanskemu jezikoznanstvu. Žal, da tukaj nista dolgo delovala zajedno, kajti še istega leta je smrt pobrala Kopitarja.

Občeval je osebno ali pismeno Kopitar skoro z vsemi takrat delujočimi slovenskimi pisatelji. O Primcu ni sodil posebno častno („*Briefwechsel*" 193, 195, 232, 272) in je ostro ocenil njegovo čitanko. Primic je zblaznel, in Dobrovsky je Kopitarju pisal: »Koliko nesreč mogó povzročiti recenzenti« („*Briefwechsel*" 388). Visoko pa je čislal dr. J. Zupana in ga skušal z laskavimi besedami pridobiti za slovansko jezikoslovje, istotako M. Ravnikarja, čegar liste je Dobrovskemu daval čitati; smatral ga je kot prvega stilista v Slovencih.

Nadejal se je mnogo od Cvetka, ki je bil takrat bogoslovec v Gradcu (»einem der besten Studenten; andere dortige Slavisten als Schmigovec und Bilc in Laibach sind mittelmässige Köpfe«. *Briefwechsel.* 207) in mu je poslal oceno Šmigovčeve slovnice. Z Jaklinom se je sešel na Dunaju, Jarnika na Koroškem je priporočal Dobrovskemu.

Njegove razmere k učenjakom drugih slovanskih plemen opisuje „*Briefwechsel*" XXXIII—C.

Kopitar je prvi začel rabiti ime Slovenec v širšem pomenu; on je prvi jasno razložil glagole dovršne in nedovršne, po njegovi slovnici so se slovenski pisatelji bolje začeli zanimati za čisto slovenščino.

Zelo se je veselil Kopitar, da se je ustanovila v Gradcu stolica slovenska, za katero je bil izbran Primic; temu mlademu navdušenemu učitelju svetuje, kako bi se dale slovenske po Štajerskem navadne besede zbrati za slovenski slovar.

Velika zasluga Kopitarjeva je ta, da je pomagal osnovati stolico slovenskega jezika za ljubljanske bogoslovce drugega leta; stolico slovensko v Gradcu je tudi Kopitar pomagal ustanavljati,

sploh se je poganjal za slovenščino [1]), kjerkoli je mogel. Ponašal se je vedno s slovenskim svojim pokolenjem.

Kakor Dobrovskemu pri spisovanju slovnice cerkveno-slovanskega jezika, tako je tudi Rankeju pomagal dovršiti zgodovino srbsko.

Leopold Volkmer (1741—1816)

iz Ljutomera, je od 1753.—1759. leta pohajal varaždinsko gimnazijo, poslušal do 1761. l. modroslovske, do 1764. l. bogoslovske nauke v Gradcu; jeseni 1765. l. je prišel za kapelana k sv. Ožbaltu na Ptuj, 1769. l. k veliki cerkvi ravno tam, 1773. l. je dobil Golobov beneficijat in opravljal dušno pastirstvo v tamošnji bolnišnici, 1784. l. se je preselil za kapelana k sv. Urbanu blizu Ptuja do 1789., v Vurberg k sv. Martinu pod Vurbergom do 1808. l.; v pokoj stopivši istega leta, umrl je pri sv. Urbanu za mrtvoudom.

Prve pesmice je začel Volkmer zlagati v dôbi od 1765—1769. leta, ko je kapelanoval pri sv. Ožbaltu; v tisti dôbi blizu so prišle na svitlo Gellertove, Gleimove in Lessingove basni, katere je Volkmer posnemal. Tudi cerkvene pesni je zlagal, izmed katerih se jih je nekaj natisnilo.

Leta 1814. je začel Volkmer zbirati svoje basni in pesni; ta zbirka ima naslov: Zmes' za pevca. I. del. Pisano v farofi svetega Verbana pri Ptui 1814. Ta zbirka obsega 37 številk in ima na koncu »Kazauec«; oblika je podolgovata osmerka in šteje 102 strani ter je služila dr. Pajku pri izdaji Volkmerovih basnij.

Pesniško zapuščino je izdal Murko z naslovom: »Leopolda Volkmera, pokojnega duhovnika Sekavske Škofije fabulė ino pesmi. V Gradci 1836.«

To izdanje obsega 61 »fabul« in dvanajst posvetnih pesnij.

Na novo je izdal njegove basni in pesni Pajek z naslovom: »Leopold Volkmer, veseli pesnik Slovenskih goric.« Maribor 1885.

V tem izdanju je pridejanih sedem novih pesnij; vse je Pajek na novo uredil po svojem rokopisu, po Murkovem izdanju in po rokopisnih virih cerkvenih pesnij, potem je navedel vire, odkoder je Volkmer zajemal snovi.

Naslovi so navadno dvojni: „*Kokoš ali narjena čednost*“, „*Lisica ali kisla jagoda*“, „*Metul ali gizdava vtraglivost*“, „*Mravlja ali podvučen človek*“; drugi so prosti, n. pr. „*Napitna*“, „*Tobak*“, „*Hvala landuerov*“.

Jezik je precej ponemčen, pa ima vender nekatere zanimljive posebnosti slovenskega narečja okolo Ptuja na Štajerskem.

„*Drobtinice*“ 1850. l., str. 232, imajo iz njegove zapuščine pesen:

„*Češena si Maria*“.

1. Pozdravimo kristjani
Mario, z ktero se
K tem zakonskemi stani
Zaročil Jožef je;
Na kteri dopadenje
Je večni Bog imel,
De svetu zveličanje
Skos njo je dati htel.

2. Kak angel njo 'imenuje
Mario, no kak njo
Elizabet poštuje,
Tak njo pozdravimo.
Kak cerkva njoj se moli
In spozna njeno moč,
Tak tudi mi v nevoli
Njo prosmo za pomóč.

[1]) O njegovih razmerah do Srbov, Čehov, Rusov, Poljakov glej »Kopitarjevo Spomenico«.

3. Češena si Maria,[1])
Ti gnade polna si,
Gospod je s teboj bia
Za mater te zvoli.
Med vsemi si ženami
Od Boga žegnana
Zkos te je Jezus z nami
Sad tvoj'ga telesa.

4. O sveta Božja mati
Maria! sprosi nam
Hudobnosti spoznati
In spremeniti stan;
Vsi grešniki kričimo:
»O mati sliši nas!«
Naj mir skoz te dobimo
Zdaj in na smrtni čas.

Štefan Modrinjak (1774—1827)

iz Središča na Štajerskem, je dovršil srednje šole v Varaždinu, modroslovske in bogoslovske v Gradcu, postal 1814. leta župnik pri sv. Tomažu, potem pri sv. Miklavžu blizu Ljutomera.

Dasi veseljak kakor Volkmer, s svojimi načelniki ni živel v prijaznih razmerah.

Vraz pripoveduje, da je neki uradnik skorej vso njegovo slovsteno zapuščino sežgal do jednega zvezka, ki ga je v roke dobil Modrinjakov stričnik Lovro Modrinjak; nekaj malega se je natisnilo; „*Slov. Nar.*“ je objavil njegovo pesen iz 1813. leta z naslovom »Amico Cuetkoni«; »Fabula« se nahaja v Macunovem „*Cvetju*“; prav lepi pesmici: »Škorjanec in pevec« pa »Golob« ima „*Jadr. Slavjan*“, 1850. l., št. 1.

Njegova muza po obliki in vsebini daleko presega Volkmerovo.

Mihael Zagajšek (Jurij Zelenko) (1739—1827).

porojen za Gajem pri Ponikvi na Štajerskem, župnik v Kalobju, je izdal slovensko slovnico z naslovom: Slovenska Grammatika oder Georg Zellenko's Wendische (!) Grammatik. Zilli 1791., katera pa ni imela nobenega upliva, ker je pisatelju nedostajalo dovoljnega jezikoslovnega znanja in obsežnega ozira na druga slovenska narečja.

Janez Pavel Ješenak (1755—1827),

por. 25. junija 1755, je obiskoval latinske in modroslovne šole v nemškem Gradcu, bogoslovne v Ljubljani, duhovnik 1782. l., kapelan v Gornjem Gradu in na Vranskem, župnik v Ulimju, nekaj časa dekan v Kozjem, kanonik v Novem mestu, 1803. l. prošt in škofijski namestnik v Št. Andrašu na Koroškem, kjer je umrl 19. sept. 1827. l. Mnogo je pripomogel, da se je v Celju ustanovila gimnazija.

Slomšek pripoveduje, da je poslovenil mali katekizem; izdal pa je: »Bukve za pomoč inu Prid Kmetam«. (Celje 1812.)

V predgovoru pripoveduje, da so Slovenci do zdaj imeli dovolj knjig pobožne vsebine, pa ne za vsakdanje potrebe. »Iz tih se znate vučiti po postavah nature kmetvati, travnike oskerbeti, živino ter zdravo kakor bolano dobro rediti ino prav hišovati.«

Zemljo delaj, je Bog djal,
Žegnat' hočem, kar boš s'jal.
Skrbno delaj ter ga moli,
Da ti pošle deža doli.

---

[1]) Začetek tretje kitice ima pod črto tole besedilo: »Marija ti češena — In gnade polna si — Med vsemi srečna žena — Bog mater te zvoli.« Bržkone je izdajatelj „*Drobtinic*“ Vodušek hotel odpraviti stih: Maria — bia; »bia« se govori v nekaterih krajih Slovenskih Goric namestu bil.

Janez Nep. Primic (Primec) (1785—1823.)

Dasi porojen na Kranjskem v Zalogu pri Šmarju 23. aprila 1785., se vender sme šteti Primic med buditelje štajerskih Slovencev, ker je med njimi deloval ves čas svojega življenja. 1809. l, pristopivši prostovoljnim domobrancem štajerskim, poslal je istega leta Vodniku v pregled nekoliko Collinovih pesnij poslovenjenih. Od 1811. l. je bil pisar v »cesarsko-kraljevim šolskim bukviši«. Osnovavši društvo v mejsebojni pouk v slovenščini je zasedel stolico slovenskega jezika na graškem liceju.

V mladih še letih se ga je lotila sušica, ter je umrl dné 3. febr. 1823. leta doma v Zalogu.

Nedostajalo je v oni dôbi učíl za slovenski jezik; izdal je torej:

1. »Abecediko za Slovence.« Gradec 1812.

To je prvi abecednik, ki se je natisnil na Štajerskem; celo ogrski in koroški Slovenci so poprej imeli taka učila. Istega leta je izdal:

2. »Prava pot k dobrimu stanu.« Gradec. 1812.

To je prevod knjige Benj. Franklina: „*Armer Richard oder der Weg zum Wohlstand.*“ Evo nekaj iz predgovora:

»Lubi Slovenci! Tu imate ene nove Bukvice polne lepih in nucnih (haslivih) naukov, kateri pokažejo, skozi kaj si človek narveč svoj stan pohujša in na kaj za eno vižo si on zopet taistega pobolšati zamore. Te bukvice je nar na pervo v polnočni Ameriki en imeniten ino visoko učen Mož z imenom Benjamin Franklin v Angleškim ali Englendarskim jeziki spisal ino jim to ime dal: Ubogi Rihard ali Pot k dobrimu Stanu; potem so bile na Nemško, zdaj pak, lubi Slovenci, k vašimu pridu inu podučenju na Slovensko prestavlene.«

3. Nemško-slovenske branja, t j. čitanko, obsegajočo pravljice, basni, pregovore, pripovesti, pesni, uganke in kratek pregled zgodovine starih Slovanov.

Jako pikro jo je ocenil Kopitar v „*Wiener Allgem. Literaturzeitung 1831*“, pristavil pa, da postane gospod pisatelj še gotovo spreten slovenski pisatelj, če hoče uvaževati v presoji dane mu nauke.

4. Novi Nemško-Slovenski Bukvar. Gradec 1814. Čitanka za mladino z lahkimi in poučnimi pripovestmi.

Knjiga je zanimiva radi jezikoslovnih in slovstvenih opazek; str. 40 i. dr. razlaga, da imajo Slovenci za glas skorej vsake živali poseben izraz, na primer: *krave mukajo — mulijo, vol — junec ino bik bučita. Žrebec — rajnišar, celak ino konj rezačeta — heržeta, razgečeta. Ovca — bica, bekeče — beči, beketa, Koza mekeče — meketa. Svinje — prašiči krulijo — krovkajo, krožijo, krohajo. Kokoši kokotajo — kokodakajo, kokodaškajo, kokodačejo, jaškajo. Petelin poje — kriči, kikirika; kvokla koka — kvoka, kokoče, kokota. Gos, goska gaga, žlabra, žlobudra, hrigra, hrigreta; raca kvaka itd. itd.*

Navdušeno govori o katoliški liturgiji, o veri, modroslovju in pesništvu, o nadarjenosti Slovencev, o slovenskih pisateljih šestnajstega veka na Kranjskem, Slovence na Štajerskem budeč k enakemu delovanju.

Poslovenil je bajè I. spev Mesijade, I. spev Ilijade in nekaj iz Goethejevih »Leiden des jungen Werther«.

Dopisoval si je z Vodnikom, Bilcem, Kopitarjem, dr. J. Zupanom, Jarnikom in drugimi.

Omeniti je še, da je osnoval prvo slovensko društvo »Societas Slovenica«. Ne samo, da je prelagal Collinove pesni na slovenski jezik, nego je tudi združeval enako misleče ljudi; on sam piše dné 13. maja 1810. l. Vodniku, svojemu bivšemu učitelju: »Das Resultat meiner Bemühungen ist, dass ich fünfzehn Theologen zum grammatikalischen Studium unserer Sprache aufgemuntert habe.«

To so izvedele višje osebe in izrazile željo, da se osnuje slovenska stolica. Z velikim veseljem piše dné 5. marcija 1812. l., da je stolica slovenska ustanovljena in da jo zasede on.

Dr. Vincencij Franul de Weissenthurn.[1])

Ded Franula, Ivan Krstnik Franul, doktor prava, mestni sodnik in svetovalec na Reki, je dobil plemstvo s pridevkom »de Weissenthurn«, ker si je bil pridobil mnogo zaslug za cesarsko obitelj, ko je imel cesar Karol VI. prepire z Benečani. Njegov sin, dr. Frančišek Franul, je vodil naddijakonsko kapiteljsko pisarno v jako mladih letih. Dné 2. februvarja 1771. leta mu povije soproga Vincencija, ki je v osnovne šole in v gimnazijo hodil v rojstnem mestu; znano pa ni, kje je dovršil visoke šole. L. 1798 se je nastanil v Trstu in se vadil pri Cronnestu v odvetniških poslih; l. 1803. je odprl svojo lastno pisarno.

Bil je spreten in ugleden mož, zato so ga izvolili za mestnega plemiča (patricija); l. 1815. je postal šolski nadzornik srbski zasebni šoli. V najboljših letih ga zadene kap 2. sept. 1817.

Uvidel je, da je Italijanom treba učne knjige slovenskega jezika; zato je izdal to-le slovnico: Saggio Grammaticale Italiano-Cragniolino, Trieste 1811.

Slovnica se tesno naslanja na Kopitarjevo; v drugem delu je ponatisnena Linhartova gledišćna igra »Matiček se ženi«; nato sledé besede in reki iz rečene igre po redu činov. .

Franul je prijateljsko občeval z Vodnikom, ž njim si dopisujoč. Živo se je zavedal svoje narodnosti, kajti naglašal je. »Nas, ki smo slovanskega. ki smo del preprostega ilirskega rodu, ki živimo v mestu, čegar okolica je zgolj slovenska; nas, ki smo vedno v dotiki s Slovenci in smo v nevarnosti celo zaradi hišnih opravil, ako ne znamo jezika slovenskega, zakaj bi nas ne navduševale jednake želje? Ali ni dobro, da se učimo jezika, čegar znanje je koristno in potrebno?«

Za časa Franulovega je bila slovenščina na tržaški borzi v večji časti kakor zdaj, bila je ravnopravna z laščino, ker je borzno vodstvo cenovnike objavljalo tudi v slovenskem jeziku.[2])

Po svojem molitveniku: Kratki Navuki, Regelze in Molitve sa Sakrament sv. Pokore 1783. l., ki se je natisnil petkrat, spada

Janez Debevec

iz Ljubljane še v Pohlinovo dôbo. Po dovršenih latinskih in bogoslovnih šolah je postal beneficijat in katehet v nunskih šolah ter šel v pokoj 1817. l.; umrl je

[1]) Dobrovsky, Slovanka I. 234. — Kopitar, Gramm. — Metelko, Lehrg. XXV. — J. Marn, Jez. — Gr. Jereb, Lj. Zv. 1892.

[2]) Edinost 1883. l., št. 96.

v Žužemberku 1821. l. — Rano se je začel zanimati za slovenski jezik, v katerem so 1795. l. začeli poučevati bogoslovce v ljubljanskem semenišču; francoska vojska je pretrgala ta pouk, dokler ga ni vzbudila 1817. l. ustanovljena slovenska stolica.

Kako goreče se je zanimal za slovenščino, se razvidi iz tega, da je spisal Krainerische Grammatik (med 1795 — 1797), ki se v rokopisu hrani v knjižnici ljubljanskega semenišča; tudi se mu pripisuje Deutsch-Krainerisches Wörterbuch (rokopis v dveh zv.) Berilo je Slovencem oskrbel s knjižico: Kleine Erzählungen. Majhine Perpovedovanja. Ljubljana 1809.

V vzgled služi: Janezek je prosil mater, de bi ga v šolo hoditi pustila. Mati reče: Ti si še otrok inu nisi vajen per miru biti; v' šoli môreš tihu biti, sedeti, in celi čass na to gledati, kar Gospód učenik kaže. Janezik je oblubil de bo to sturil. To materi dopade. Ona kupi njemu tablico. Janezek se vessely, da sme v šolo jiti. Izdal je tudi molitvenik: »Kratki nauki«, Ljubljana 1783.

V Vodnikovi dôbi je spisaval molitvenike Mihael Hofmann (1755—1826) iz Ljubljane, katehet v Kranju, pozneje korar v Novem mestu, kjer je vodil gimnazijo. V pokoj stopivši, je živel zopet v Kranju ter v Lahovčah. Spisal je knjigo: Viža sv. Mašo slišati 1791. Njegov molitvenik: Eksercicije, to je Nauki in premišljevanja, je dal na svitlo Janez Cigler 1839. l. Življenje Svetnikov v štirih knjigah pa je dokončal Veriti.

Paskal Skrbinc (1780 — 1824), porojen v Višnji Gori na Kranjskem, oblekel je redovno suknjo v Klanjskem samostanu na Hrvatskem, bil 1804. – 1807. l. gramatikalni učitelj pri gimnaziji v Novem mestu, do 1810. l. duhovni pomočnik in tajnik samostanski provinciji, stanujoč v Ljubljani; 1813. župnik pri Devici Mariji, potem je odšel na Dunaj, kjer je umrl.

Bil je govornik na glasu in prê trn v peti takozvanim »svobodomišljenikom«; morda pa je temu bilo vzrok patrovo življenje. Odhajaje na Dunaj, poslovil se je od župljanov v »Izložejni pesmi«, izdal dve knjigi govorov: »Nedelske pridige« ter »Prazniške pridige« 1814. l.; radi nemškovalnega jezika se opravičuje v latinski pisanem predgovoru, češ, da ga tako laže razumejo čitatelji; bržkone je bolj uplivala njegova govorjena nego pisana beseda. Izdal je tudi več nemških knjig govorniške vsebine.

V katoliški dôbi mnogokrat natisnena knjiga »Lysti in evangelie« se je tudi v Vodnikovem času rada čitala; najodličnejši slovenski pisatelji Jurij Japelj, Danjko in Jarnik so jo izdajali; razven tega so jo natisnili Gassler 1803. l. in Retzer 1806. l.; Skarbina 1817. in 1825. l. v Ljubljani. Tiskar Jur. Licht v Ljubljani je 1816. l. natisnil »Berila, liste in evangelia«. »Svete postne evangelije« je natisnil Retzer (1789., 1804. l.) Skarbina 1816. in 1817. l.

»Rituale Romanum« za ljubljansko škofijo v jako lepi obliki je natisnil 1808. l. Retzer.

Posamezni stavki slovenski se nahajajo na 7.—9., 13., 16., 18., 20., 22.—30., 34.—49., 53.—57., 63.—65., 67.—78., 89.—91., 100.

do 104., 108.—112., 124.—129., 132., 139.—140., 146.—151., 156. do 168., 172.—179. str.

Za vzgled bodi nekaj stavkov na str. 111:

Is globočyne vpiem k' tebi o Gospod! Gospod vsliši moj glas.

Naj merkajo tvoje všesa na glas moje prošne.

Gospod! če boš za volo pregreh raitengo terjal, o Gospod! kdo bo obstal?

Ali per tebi je odpušanje grehou; inu zavolo tvoje postave čakam na tebe, o Gospod!

V prvem zvezku te »Zgodovine slovenskega slovstva« str. 181. navedena pesmarica: »Osem inu šestdeset Pesem« se je na novo izdala 1800. l. v Ljubljani. (Eden izvod se nahaja v župnijski knjižnici v Ricmanjih blizu Trsta.) Iz te pesmarice navedimo nekaj stavkov iz »Predgovora« in »Dvospev med Jezusom in dušo«.

Predgovor

na use brumne, inu andohtlive pevce inu pevke.

Hvalite Gospuda; zakaj hvalna Pesm je dobra: bodi vesela, inu čedna hvala našemu Bogu. Ps. 146.

Slište Krajnski Pevci inu Pevke! koku vas David ta kronane Pevc k' petju vabe: koku vas k' temu pergajna. On ima dobr uržoh zatu. Kaj za en uržoh? med drugemi morebit rajmno leta uržoh, z' katirega so lete Pesme v' lete bukve spisane ble; namreč de be se teiste zalublene. gerde, od pregrešneh rečij (katirih S. Paul Efes. 5. 3. napustij nekar v' misle uzeti) skupzložene popevke, katire so eni dadusehmal dostikrat sami sebi, inu drugem k' pohuišanju pejli, posehmal usem iz pote, inu iz glave spravele. Pokaj be vam blu treba na poredne pesme misliti, ko se vam sveteh mankalu nabo? . . .

Te Pesme pojete vi žiher. S' teme si naboste hudeh skušnav delalli: le pregainali si njeh boste; s' teme na boste vi hudiču vesella, Bogu inu Angelcu Varhu joku, ne ran vaši duši delalli: ampak vaša duša se bo kaker ti božji nevesti v' visok. Pesm. 5. 6. topila, kadar boste Christusu k' časti pejli: kadar vam bo on k' srcu govoril.

Eno dušo, katira se potože zavol' križov, rovna Jezus k' poterpežlivoste.

Duša.

1. Ah! kedaj boš moj Jezus peršl
Pred moje solzne očij?
Križov je že preveliku.
De njeh nosit' ni močij:
Ah! kedaj boš moj Jezus peršl?
Mene od terplenja rešil
Gospud! tebe predolga ni,
De b' mene potroštal ti.

Jezus.

2. Koku se moja Nevesta!
Vtoplena v' ti žallosti?
Bodi meni vselej zvesta,
Nonehej me' lubit' ti:
Lubezn ima terplenje,
Zadobij večnu življenje
K'tir' me' lube, s' mano terpij,
K'tir' nalube, križam vejšij.

Duša.

3. Drugi nav'do za terpljenje,
Imajo vse tu, kar želle;
Jest pak navem za veselle,
Ampak le za žaloste:
Drugem gre dobru po sili;
Men' pak, de se tebi vsmili!
Drugi imajo vse dobru,
Jest pak terpim vse hudu.

Jezus.

4. K'tirem ta posvejtna sreča
Da lušte tega svejta,
Njeh tam čaka ena ječa
Tega strašniga pekla:
Se b'do tamkej pokorili,
K' so se tukej vesellili,
Kratk križ pelle v paradiž;
Paradiž da en kratk križ.

Duša.

5. K' njeh pak preveliku pride,
De njeh nosit' ni močij,
Kumej zdej en križ odjide,
Że drug'ga vid'jo očij:
Na morem tolkajn prestati,
Treba m'i je ja! zdih'vati
Čez leta moj revne stan:
Ke terpim tolkajn vsak' dan.

Jezus.

6. Ah! le uč' se bel lubiti,
K'tir' me' prov za lubu ima:
Noče se križam vogniti,
Se rad temistem poda.
Ta čez križe nažalluje
Čez terplenje nazdihuje,
Še żellıj, terpeti. več.
Lubezni ni nekol preveč.

Duša.

7. Jest imam boleče rame,
Drugi sa tu nevedo;
K' se naslajna ta križ na nje;
Drugi pak prazni gredo.
Gospud! pust me zgovoriti,
Dej tud' drugem kej nositi;
Jest namorem nositi več,
Ke sem že slaba preveč.

Jezus.

8. Glej! kok' dete očeta truca!
Volnu se križam podej!
Jest bel vem, kaj tebi nuca,
Jest 'čem, de ti terpiš zdej:
Drugeh sreče nimaš želleti,
Kar jest očem, moreš terpeti,
Bodi lohku, al' težku;
Jest očem imet' toku.

Duša.

9. Zmirej v' teh križeh živeti,
Tu je vender pretežku:
Brez usega trošta biti,
Je vender zelu strašnu.
'čem pustiti. al' terpeti?
Al očem v' teh križeh vmreti?
Oh moj Jezus! pridi zdej!
Sturi me' terplenja frej.

Jezus.

10. Koku dolg' oč' še šalliti,
'nu ranit' moje serce?
Zakaj se me' noč' čez pustiti?
Ke tolkajn skerbim za te'
Pust' mene gospodariti,
Ak' očeš ti k' meni pridti,
Očeš mene lubiti ti?
Terp' volnu, dergaci ni.

Duša.

11. Nej bo. ke tok' more biti.
De jest te križe terpim.
Ke 'če moj Jezus imeti,
Teiste terpet' želim;
Veselle 'čem zapustiti,
Tebe moj Jezus lubiti;
Jest se tem križam podam,
Teb' o Jezus! se čez dam.

Jezus.

12. Ja! toku jest očem imeti,
Zdej s' moja nevesta ti;
Tam gor' se imaš veselliti.
Tukej moj kelh serčnu pji!
Tukej se moreš voisk'vati,
Dellat', trudit', tud' jokati,
Tamkej boš potroštana,
Z' večno krono kronana.

Na koncu knjige pred »Zamerkovanjem vseh v' teh bukvah zapopadeneh Pesm« stoji opomba:

»Te dalše Pesme se znajo z' bukuv brati, inu pejti, kadar je več časa: Koker ob nedelah, inu perložnost, al tudi doma, kjer be se scer ta sveti čas z' lenobo, z' napotrebnem, ja cel

grešnem govorjenjam, al dianjam Bogu kradel, inu hudiču offruval: al per gvišneh precesjah: al pak tudi per en'mu al drug'mu, dalšemu, zravn pokojnemu delu, susebnu per preje, kjer se morebiti ena, al druja Peršona zravn znaide, k'tira je scer brez dela, inu brati zna; leta nej tedej bukuvce v' roke vzame, inu nej drugem naprej bere, al poje.«

Zakonodajstvo.

Za francoskih vojsk so se tako od strani avstrijske, kakor pozneje od strani francoske vlade razglasi, ukazi in manifesti poleg nemščine, italijanščine ali francoščine javljali tudi v slovenskem jeziku, n. pr. proglas[1]) dné 26. nov. 1805. v Ljubljani zahteva od kranjskih stanovnikov, naj natanko izpolnjujejo povelja deželne upravne oblasti, ako bi se bližala francoska vojska (nemški, francoski in slovenski); najvišji ukaz[2]) 12. maja 1808. na Dunaju uvaja vojaško prihrano ali rezervo (slovenski in italijanski); Fran II. naznanja[3]) narodom, da odhaja k vojski (nemški in slovenski); Napoleon odrejuje[4]) v Schönbrunnu 14. okt. 1809., da se Kranjsko in druge Francozom odstopljene dežele imenujejo odslej ilirske (nem. in slov.); glavni namestnik ilirskih dežel — Bertrand[5]) — izdaja naredbo, da se imajo kakor doslej davki plačevati v novcih in v pridelkih (nem., franc. in slov[6].).

Marmont je sam pisal, »da zakoni ob organizaciji niso mogli biti jedni in isti, kajti, kar je ugajalo mejnim Hrvatom, ni prijalo trgovcem tržaškim, gospodom na Kranjskem; v Idriji in Pliberku, pomorščakom po Dalmaciji in Albaniji«.

„Télégraphe officiel“ je objavljal važne razglase tudi v slovenskem jeziku.[7])

Divizijski general Bernadotte je iz glavnega stana v Logatcu dné 29. marcija 1797. l. prebivalcem Kranjske in sosednih dežel razposlal oglas v francoskem, nemškem in slovenskem jeziku.[8])

---

[1]) Mitth. d. h. Ver. f. Kr. 1851, 6.

[2]) Mitth. d. h. Ver. f. Kr. 1857, 157.

[3]) L. c. Dež. poglavar kranjski pozivlje 12. maja 1809. črno vojsko (razglas poslovenil bržkone Vodnik). — Lj. Zv. 1886, 220.

[4]) Mitth. d. h. Ver. f. Kr. 1852, 48. — Pristavi osobne odločbe *a)* avstrijske, Mitth. 1857, 157; *b)* francoske, Mitth. 1852, 48; 1851, 14.

[5]) Mitth. 1853, 16.

[6]) Mitth. d. h. Ver. f. Kr. 1853, 16.

[7]) Mitth. d. h. Ver. f. Kr. 68, 35.

[8]) Mitth. d. h. Ver. f. Kr. 1853, 16.

Slovenski uradni spis iz 1810. l. obsega obravnavanje vojinskega francoskega sodišča proti nekaterim kmetom iz Št. Ožbalta, s Trojan in iz Hrastnika, ker so umorili več Francozov. Obravnava se je vršila in sodba izrekla v francoskem, nemškem in slovenskem jeziku ter se natisnila in v 600 izvodih razširila po deželi. Šesti člen zakona, po katerem se je vršila sodba, se glasi:

Za deležne, pomagavce in napihavce so šteti samo tisti, ktiri so toženi inu prepričani, de so h taki hudobni družbi bernjali, al jih vodili, al njim dajali naj bo dnarje al orožje, al orodje inu basanje za puše s' to mislio, de bi njih perpravili, njim pomagali al njih djanju potuho dali, al de so s' vede sam inu s' tako mislio pod streho vzeli ali skrili hudodelnike al njih tatvino.[1])

Drugi uradni spisi v slovenskem jeziku.

O postavnem nakupu posestev, v najem danih po Štajerskem in Kranjskem, dné 27. maja 1786.

O prepovedanih nabérah novcev po občinah za odpošiljanje izvoljenih pritožnikov, dné 14. junija 1786. v Gradcu.

Okrajni nabórni komisarijati imajo v obče sami razglašati c. kr. patentalne in okrožne ukaze, z dné 12. julija 1786. v Gradcu; še nekatere določbe k prejšnjemu ukazu, 30. sept. 1786. v Gradcu.

O cenitvah pri inventarih podložnikov, 15. nov. 1786. v Gradcu.

O nepripuščenem odvažanju desetinskega žita brez vedenja gospodarja, kateremu gre desetina.

Odpravi naj se navada svetiti s treskami po hlevih in po cestah, dné 21. nov. 1789. v Gradcu.

Okrožnica vsem okrajnim sodnikom, v kateri se jim naznanja odpravljenje dvornih in deželnih komisij za uredbo davkov in poberalcev davkov, da tudi v bodoče ne bodo pobirali davkov, dné 29. marc. 1790. v Ljubljani.

Izpraznjena najemna posestva po smrti najemnikovi nepogojno nimajo prehajati na dediče, ter se ne more nobena gosposka siliti, naj bi jih njim oddajala v kupno pravico, dné 7. aprila 1790. v Ljubljani.

Red o prodaji tobaka ima nemško-slovenski tekst, 41 paragrafov in lastnoročni podpis cesarja Jožefa z dné 5. maja 1784.

Poselski red na kmetih v Notranji Avstriji z dné 29. sept. 1787 na Dunaju, 66 paragrafov; podpisan cesar Jožef.

---

[1]) P. pl. Radics, Lj. Zv. 1887.

Razglas o odpravi »kufrastiga drobiža soldov« v primorskih deželah z dné 25. septembra 1805 na Dunaju, v slovenskem tekstu, $^1/_2$ pôle; podpisan cesar Franc I.

Kako se ima novi vojaški davek pobirati od 1807. do 1811. l., v slovenskem tekstu z dné 20. avg. 1806; 26 paragrafov.

Nagovor kresijskega poglavarja do deželnobrancev, z dné 6. okt. 1808 v Celju; nemško-slovenski tekst.

C. kr. okrog v Celju vabi vse prebivalce celjskega okroga v črno vojsko zoper Francoze, z dné 9. maja 1809 v Celju; slovenski tekst, 1 pôla.

Razglas od vojaškega poglavarstva zarad pomiloščenja deželnobrambovskih ubežnikov, z dné 10. okt. 1809 v slovenskem tekstu.

Razglas zarad v nič prišlih bankovcev, z dné 12. dec. 1809., v nemško-slovenskem tekstu; podpisan cesar Franc.

Razglas zarad državno-lotrijskega posojila, z dné 19. decembra 1809. l., na Dunaju; podpisan cesar Franc.

Razglas, da je Motniški trg novi francoski oblasti prepuščen, z dné 9. aprila 1811 v Celju, v slovenskem tekstu.

Leta 1809. so Francozi pridrli na Štajersko in naložili 49,880.000 frankov davka; Štajerci niso mogli plačati; Francozi so zato odveli tri odlične osebe v poroštvo; o tej zadevi je bilo objavljenih mnogo slovenskih razglasov.

Ti razglasi so iz nekdanjega arhiva trškega magistrata v Motniku.[1])

Oznanilo c. kr. dvornega oblastnika Klobuiczksy-ta:

> »Da je terg Motnek, katir je dozdaj pod esterajharsko gosposko bil, s' vso zemljo, katira k' njemu sliši, ilirski gosposki česi dan.« N. 1882, 190.

Francozi so si meseca sušca 1797. l. prvič osvojili Kranjsko; njih poveljniki so tudi v slovenskem jeziku govorili v proklamacijah do Slovencev; tako je skušal general Friant, naslednik Bernadottov, pomiriti Kranjce v nemško-slovenskem pismu, ki se glasi takó-le:

F r a j o s t E n a k o s t

Žovniršina Laške Dežele.

General Friant, poglavar čez francoske žovnirje v Kranjski Deželi.

Na Kranjce.

Poglavitni General (!) Bonaparte inu njemu podložni General Bernadotte so že skuzi njih oznaneno povele vam skazali

[1]) Gašpar Križnik, Ltp. Mat. Sl. 1881, 200—201.

taisto pravico inu dobroto, po katerih se oni vižajo. Oni so vam oblubili, da vaša vęra, vaše premoženje inu vaše peršone bodo pred usako škodo inu zabavo obvarovane. Vse to vam spęt perterdim. Vi ste żę tę dobrote leteh dvęh Generalov skušali, kir niste bli nobenemu davku podverženi.

Kaj ne, de za vol leteh tako posebnih gnad ste vi dovžni pruti njim hvaležni biti? Vender oni od vas nič nočejo imęti. Očejo samo, de bi vi mirno in pokoino v' vaših hišah ostali; de bi vi nič ne imeli opravit v' leti vojski, katera bode v kratkim z' enim srečnim miram sklenena; inu de bi vi radovoljno dopolnili, kar bo vam k' postrężbi tę francoske žovniršine naloženo.

Če pak vse drugači kakor je vupat, nekateri nehvaležni ljudję na njih dovžnost pozabijoči, bi se podstopili ukup se spravit, inu francoskim žovnirjam super se postavit, bodo na eno nar bolj strašno vižo poštrafani, inu taisti, kateri bodo z' orožjam v rokah ujeti, bodo precej okolo perneseni.

Leta je štrafinga hudobnim nameniena; nič zatorej ti dobri inu mirni ljudję se nimajo batj.

Iz poglavitniga Quartierja Teržaškiga Męsta na 28. dan Mesca Germinala, ali zelenarja, v pętim lęti ene inu nerazdęlive francoske republike.[1])

General Friant.

Raba slovenščine v poljudnih knjigah. Koledarji.

Koledarji[2]) so se v Slovencih rano začeli prirejati; najstarši je bržkone rokopisni koledar iz 1415. l., ki se nahaja v licejalni knjižnici ljubljanski; pisan je v latinskem jeziku in enak sedanjim koledarjem ter ima slikane iste svetnike kakor dandanašnje pratike.

Drugi rokopisni koledar je privezan pisani mašni knjigi župnijskega arhiva v Kranju iz 15. stoletja; tudi škof Petretić je knjigi »Szveti Evangeliumi« pridejal v kajkavskem narečju pisan koledar.

Trubarjev »Katekizem iz 1582. l.« je omenjen v I. zvezku te »Zgodovine slov. slovstva«. V vsem 16. stoletju se ni natisnil nobeden koledar. Z naslovom »Pratika« se je natisnil prvi slovenski koledar: »Nova Crainfka Pratica.« Na Lejtu MDCCXXVI. v

[1]) Lj. Zv. 1890, 318.

[2]) J. Benkovič, Slovenski koledarji in koledarniki, Dom in Svet 1895.

Augsburgu 16⁰. Bržkone je priredil ta koledar župnik F. M. Paglovec ob priliki, ko se je obhajalo sv. leto; izvirnik je bil nemški koledar.

Slovenci so mnogo romali v »Kelmorajn« in so se pri tej priliki seznanili z nemškimi proizvodi te vrste. Potem so jih tiskali tudi v Ljubljani. Od 1770. l. naprej (izvzemši 1775. l.) ima Rudolfinum v Ljubljani vse; muzejski arhiv v Ljubljani hrani tudi koledar iz 1741. l., ki ga je natisnil Reichhard. Imena mesecev so: Prosenic, Sičan, Sušec, Mali Trauèn, Veliki Trauèn, Rozni Cuejt, Mali Serpán, Velik Serpan, Kimovic, Kasapèrsk, Listovgnuj, Gruden; za vsak mesec ima vremenska pravila; n. pr. za Mali Serpan: »Kadàr na svetiga Jakoba deží, malu želoda rodi.« Na naslovnem listu so trije možje, eden gosposki (v fraku), drugi v suknji, tretji v kmetski opravi; med njimi je dvoglavi orel.

Nekaterim pratikam je priskrbel Marko Pohlin kratke spise ali uganjke.

Nekateri letniki so se natisnili v 30.000 izvodih in so mnogo pripomogli k temu, da se je širila omika.

Zelo se je zanimal za koledarje

Anton Breznik,

porojen 1737. l. ter od 1768 — 1773. l. kapelan in do svoje smrti dné 27. aprila 1793. l. kurat v Žalcu na Štajerskem. Izdal je »Večno Pratiko« 1789. v Ljubljani.

Koncem minulega stoletja so se v Ljubljani najodličnejši rodoljubi Cojz, Vodnik, Linhart zanimali za to stroko. Uspehi teh trudov so bili Vodnikovi koledarji skoz leta 1795 — 1797. z naslovom: »Velika Pratika«.

Poleg Vodnikovih koledarjev je izhajala »Mala pratika« v svoji prosti obliki do 1844. l. v raznih ljubljanskih tiskarnah; do 1818. l. jih je izhajalo celo več. Založniki so bili Merk, Eger, Degotardi, Gassler in Janez Rezer. Prvi trije so imenovali svoje koledarje: »Nova Kranjska Pratika«, druga dva pa: »Kranjska pratika«; Rezer pa jim je dal ime: »Narnovši pratika Za prestopno Lejto 1812.«

Vse to je bilo urejeno po nemških in laških vzorcih.[1])

[1]) V to dôbo stavimo tudi knjižico: „*Colomone-Žegen*“ brez letnice in kraja, kjer se je natisnil. Pisatelju te knjige je bil na razpolaganje izvod, ki mu ga je posodil g. Hudovernik, notar v Kostanjevici na Kranjskem. — Dom in Svet 1895, 187.

Ta »Colomonežegen« obsega 71 poglavij in je poln vraž. V vzgled bodi kratko 7. poglavje:

Te besiede, katere pridajo sedei šribane so tako kraftne al knočaš varjeti pa obesi ta cedelc anomi nakragen alpa anomi pesi noi pa strieli na nja boš vidov kai ti samora. Omnibus † horje † Agla † tetragramathon † the † Agar· † maichei † Assael † Amore † konssvmatvmest † omiel † ariel † araissei † INRI. Amen. Viomeni Boga † očeta ino sina † ino S. † Dvha; Amen.

Kakor se razvidi iz naslova, pisec ne zna pravilnega pravopisa. Jezik, v katerem je pisan ta »Colomonežegen«, spada v oblast koroških narečij. Značilno prehajajo *e, ê* v *a*, n. pr. *pačan, tam, (têm), pernasle, pamatno;* stari ę prehaja v *e* n. pr. *spet;* staroslovenski *ê* v *ie* ali *e* n. pr. *v potriebah, vierni, dievajo, liep, zviezda;* nenaglašen *o* se izgovarja *a*, dolgi naglašeni končni *o* prehaja v *u* n. pr. *celu telu* i. d.[1])

VI. Kratek pregled evropske zgodovine od 1815. do 1848. l.

1. Zemljepisne izpremembe v začetku tega stoletja.

V drugem pariškem miru je morala Francija na severni in vzhodni meji odstopiti nekaj pokrajin in trdnjav, Prusiji prepustiti Saarlouis in Saarbrücken z dotičnim ozemljem, Nizozemskemu vojvodino Bouillon in dve neznatni trdnjavici, Bavariji lepo obrežje rečice Lauter z Landavo, Sardiniji del Savojskega, dobila pa je Avignon ter Mömpelgard, Alzacijo in Lotaringijo. Pruski minister Stein se je trudil sicer te dve deželi rešiti za Nemčijo, pa ni uspel, ker se zavezniki niso zanimali za nemške koristi. Zavezati se je pa morala Francija, v 17 mejnih trdnjavah na pet let vzdržavati 150.000 môž zavezniške vojne ter plačati 700 miljonov frankov odškodnine; postala je pa celó nekaj večja, nego je bila pred revolucijo.

Avstriji je vrnila Rusija vzhodno Galicijo, od Bavarije je dobila Tirole, Predarlsko in Saligrad; za izgubljeno Nizozemsko in Prednjo Avstrijo lombarško-beneško kraljestvo in Dalmacijo, zraven

[1]) Podrobnosti o jeziku glej Fr. Pečar na platnicah Dom in Svet-a 1895, št. 2, 3.

tega slovenske (ilirske) dežele. Lepo okrožena in ojačena je stopila Avstrija v nove čase.

Nizozemsko se je ustanovilo iz Belgije ter Holandije; da bi bilo močen mejaš proti Franciji, pridejalo se mu je vojvodstvo Luksenburg, Limburg in del opatij Stablo in Malmedy. Najboljše holandske naselbine v Guajani, Ceylon in Rog (v Afriki) so dobili Angleži.

Na Italijanskem je dobil kralj Viktor Emanuel kraljestvo sardinsko, ljudovlado genueško in del Savojskega. Vojvodino Modeno in veliko vojvodino Toskano so dobili udje avstrijske cesarske rodbine, ki je s tem prevladala na Italijanskem. Cerkvena država, kamor se je vrnil papež Pij VII., se je obnovila v starem obsegu. Neapolj se je združil s Sicilijo v »kraljestvo obeh Sicilij« in vrnil poprejšnjemu kralju Ferdinandu IV. Otoku Siciliji je bil angleški namestnik lord Bentinck 1812. l. dal primerno ustavo, uravnano po angleškem uzorcu, a restavracija se ni ozirala nanjo.

Ljudovlada Sedmih jonskih otokov, ojačena po svobodomiselni ustavi, se je v varstvo izročila Angliji, ki je dobila Gibraltar in Malto ter tako zagospodovala na Sredozemskem morju; razven poprej omenjenih naselbin si je osvojila tudi francoske naselbine na zahodno-indijskih otokih. Sploh pa se je znala Anglija pri končni ureditvi evropskih razmer najbolj okoristiti.

Ker skandinavski in španski polotok ne uplivata toliko na zgodovinski razvitek Evrope, ju tukaj ne omenimo pobliže.

Med krajevnimi vprašanji na Nemškem je bilo težavno saksonsko. Prusija je dobila polovico Saksonije s Torgavo in drugimi mesti izvzemši Lipsijo, Nižje Lužice, polovico Gornje Lužice in nekaj Saksonskih posestev v Turingah. Izmed poljskih dežel je dobila Prusija veliko vojvodino Poznanjsko, četrtino nekdaj posedene vojvodine Varšavske, Zahodne Pruske s Torunom in odpravljeno »ljudovlado« gdansko. Na levi strani od Labe so se vrnile Prusiji pokrajine, odstopljene v tilzitskem miru, poprejšnja pruska posestva na Westfalskem; poprejšnja posestva ob Renu, in vojvodine Jülich ter Berg, kolonjske, trierske pokrajine, vse vkupaj združeno pod imenom Velika vojvodina Nizozemska. Težavna so bila pogajanja med Prusijo, Hanoveranskim in Skandinavijo. Prusija je tu dobila Pomorjansko, Stralsund, Greifswalde in otok Rügen, oddala pa je vojvodino Lauenburg, vzhodno Frizonsko, Osnabrück. Proti Nizozemskemu so se meje za Prusijo neugodno uredile.

Bavarci so se izkazali kot nasprotniki Prusom in so dobili kneževine Aschaffenburg in Würzburg in Palacijo (Pfalz) na levem bregu Rena.

Nekatere malenkostne odškodninske reči na Nemškem so se končno rešile šele po frankobrodski pogodbi iz 1819. l.

Prusija za svoje žrtve primeroma ni bila bogato odškodovana, dasi je pridobila kot samonemška sila uže s tem, da je zavzela važno mesto ob Renu, (Die Wacht am Rhein), katero je odklonila Avstrija, in s tem odkazala pot Prusiji kot zaščitnici nemškega življa.

Nemška zaveza.

Kako bi se Nemčija uredila kot celota, je bilo silno težavno vprašanje; načrti so se križali, nedostajalo je jasnih političnih pojmov; javno mnenje je omahovalo med bujnimi nadami v prihodnjost in obupnim jadikovanjem in zatajevanjem. Görresov časnik: *„Der Rheinische Merkur“* je budil narodno mišljenje s plamenečimi besedami; Görres je bil odličen romantik in si je tudi za slovstveni preporod pridobil lepih zaslug; njegove plameneče besede so se poslušale tudi zunaj Nemčije z navdušenjem. Kljub temu pa je vender vladala splošna zmedenost v nazorih, kako razkosane nemške dežele urediti v celoto. Avstrijsko-pruski dualizem je bil na poti lepim sanjam o slavnih Hohenstaufih in Otonih; zavirale so ugoden razvitek tudi trmoglave nemške manjše in najmanjše državice. Najkrepkeje je narodno jedinstvo gojil bistroumni pruski minister Stein, ki bi bil rad vse srednje male državice izbrisal iz nemške zemlje; naglašal je: *„Jaz znam samo eno očetnjavo; dinastije so mi v tem trenotku velikega razvitka manjše važnosti; moja želja je, da se Nemčija ojači in poveliča, da postane samostalna, neodvisna in narodna.“* Mislili so, da je treba oživiti samo staro cesarstvo, pa je dobro; nekateri so hoteli avstrijsko cesarstvo s pruskim državnim oskrbništvom (Reichsverweseramt), drugi zvezo brez obeh velevlastij, tretji so hoteli Avstrijo povzdigniti v nemško cesarstvo, Prusijo v nemško kraljestvo; drugi zopet, naj se menja cesarstvo tako, da zaporedoma vsi odličnejši knezi po vrsti pridejo do cesarske časti. Širilo se je mnogo krajevnega ozkosrčnega rodoljubja. Nespretne roke kratkovidnih diplomatov so potem skrpucale rahlo in slabotno konfederacijo.[1]) Würtem-

[1]) Weber, Weltgesch. XIV, 519.

bersko je celó protestovalo proti temu, da bi se ustvaril eden narod iz tako različnih plemen, kakor so Prusi in Bavarci.

Končno so celó državniki, ki so podpisali »zavezo«, priznali sami, da je ista jako nepopolno delo.

Rusija je v novo dôbo stopila ojačena in razširjena: dobila je Finsko, Besarabijo in del Moldave; vojvodina Varšavska se je Rusiji priklopila kot »Poljsko kraljestvo« ter dobila ustavo, po kateri sta senat in poslanska zbornica vladala z ruskim carom vred, upravo je vodil na Poljskem podkralj z odgovornim ministerstvom; sodstvo je postalo samostalno, mesta so dobila dovolj svoboščin. Kopernenje po nekdanji veličini in samostalnosti je zaviralo Poljake, da se v svojo škodo niso mogli do cela sporazumeti z Rusi. Poznanjsko in Torun sta pripadla Prusiji; Krakov je bil kot ljudovlada početkom pod zaščito Avstrije, Rusije in Prusije, dokler ga niso ponavljani upori spravili pod avstrijsko žezlo.

Švicarsko se je ojačilo po kantonih Wallis, Genf in Neuenburg; priznala se mu je stalna neutraliteta; kot glavna mesta so se vrstila: Zürich, Bern in Luzern. Veljava posameznih kantonov je začela rasti na škodo vzajemnosti; enotno vojstvo in skupni položaj proti inostranstvu je bila še najmočnejša vez med raznimi deli.

V balkanskih prašanjih se niso zjedinili. Car Aleksander je predložil načrt, naj bi sploh vse oblasti krščanom čuvale človeške pravice, Rusija ščiti pravoslavne, Avstrija ter Francija pa katoličane ali latince. Avstrija ni marala za to nalogo ter je kolikor toliko sama Rusijo privedla na pot, po kateri zdaj hodijo Rusi.

2. *Zgodovinski dogodki.*

Francoska revolucija je bila v srcih narodov vzbudila nagone in nazore, ki jih ni bilo moči uničiti več, če so bili tudi začasno postavljeni v stran. Evropske države so po dokončanih bojih smatrale za svojo nalogo, vzajemno služiti konservativnim idejam v tem smislu, da bi združeni vladarji čuvali javno življenje, da bi evropska brambena zaveza, podprta po »sveti alijansi«, branila narodni mir ter na novo ustanovljeni svetovni red. V ta namen so se vršili zaporedoma kongresi, da bi se velevlasti dogovarjale o tekočih prašanjih. Najpoprej so vodile evropsko politiko Avstrija, Prusija, Rusija; od ahenskega kongresa 1818. l. tudi Francija, ker so tuje vojne zapustile Francosko, ki se je vsprejelo v evropsko

pentarhijo. V romanskih deželah, kjer je francoska revolucija pognala najkrepkejše kalí, so se snovala tajna društva — na Italijanskem »karbonarji« — ki so gojila rodoljubje, omiko, svobodomiselno državno upravo na demokratski podlagi.

Tako gibanje se je javljalo tudi na Španskem, Portugalskem, Francoskem in Nemškem, kjer je osobito mladina na visokih šolah sanjala o enotni državi v srednje-veškem blesku. Te napore zatirati je bil namen kongresom v Opavi (1820), v Ljubljani (1821) in v Veroni (1822). V kratki dôbi od 1819. do 1821. l. so se oglasile tudi španske naselbine v južni Ameriki, in vzdignili so se Grki v odločen odpor proti Turkom; na Nemškem in Francoskem so strašili politični zavratni umori. V Opavi in Ljubljani je knez Metternich Avstriji izposloval nalog »naravnega čuvaja in branitelja miru« na Italijanskem. On bi bil za grške razmere rad provzročil evropsko vmešavanje, da se mu ni uprl car Aleksander. V Veroni se je naložilo Franciji, naj na Španskem miri radikalne »korte«.

Na Francoskem so zopet vlado nastopili Bourbonci: kralj Ljudovik XVIII. je zasêl prestol in ustavno vladal z ministrom vojvodo Richelieu-jem, možem čistega značaja a brez odločnosti, in z Decazes-om; nasprotovali so mu »kongregacijonisti«, prijatelji plemstva in starih nazorov; v ministerstvu jih je zastopal grof Vaublanc. V zbornicah so bili v večini prijatelji monarhičnih načel; predlagali so se najostrejši zakoni: *a)* da se omeji osebna svoboda; *b)* da se smejo osebe izvenredno devati pod ključ; *c)* da se smejo ustanoviti preventivna sodišča, to je, na pol vojaška izredna sodišča, ki naj vse kot ustajniško naznačene čine obsodijo na debelo. S tem se je uvelo vohunstvo najgrše vrste: nasilstvo je nastopilo namesto osebne pravice. Nasprotstva so se poostrila; kralja je obhajala bojazen, kaj bo iz tega; zato je razpustil zbornico. Zanimivo je za nas Slovane, da je car Aleksander kralju nasvetoval v zasebnem listu, naj se radi splošnega miru drži ustavne poti. Ljudovik se je rad kazal zvestega čuvaja ustave. Novi volilni red ni ustvaril pravega narodnega zastopstva, omogočil pa je samovladarstvo v ustavnih oblikah.

Na kongresu v Ahenu se je določilo, da so tuje posadke zapustile Francosko; car Aleksander in pruski kralj Viljem sta prišla v Pariz ter kralju izrazila svoje zadovoljstvo o vladanju; Francija je celó vstopila v »sveto alijanso«. Francozi sami pa niso bili do cela tega prepričanja, da je vlada odkrito udana ustavi, in

prosti narod se je začel navduševati za slavno Napoleonovo dôbo; ustanavljala so se društva s svobodomiselnimi načeli. Poslanca Manuela, ki je govoril nepremišljeno odločno, so s silo odpravili iz zbornice, kar je jako škodilo Bourboncem. Srečna vojska proti Španiji je osrčila konservativce. 1824. l. je umrl kralj Ljudovik XVIII. Ustanovil je več koristnih naprav; umetnost in slovstvo sta napredovala.

Po smrti Ljudovikovi je njegov brat Artois pod imenom Karol X. zasedel prestol. Začel se je približavati Metternichovim načelom ter oddaljevati Aleksandru. Dal se je venčati v Rheimsu z veliko slavnostjo in je skušal na vse načine uvesti stari dvorni sijaj; javno mnenje pa se je temu upiralo. Svobodomiselniki so ustanovili društvo: »Aide-toi, le ciel t'aidera.« (Pomagaj si sam, in Bog ti bo pomagal); tem so načelovali: Guizot, Duchâtel, Rémusat, Joubert id. Pri občnih volitvah so zmagali tako odločno, da je izmed 428 poslancev bilo vladnih samo 128. Nastopilo je ministerstvo Martignac in vladalo v ustavnem smislu, dasi to ni ugajalo Karolu X.; tudi svobodomiselniki niso bili edini, s katerimi se je sprl vladar. Po srečno dovršeni vojski proti Algieru je Karol dné 10. majnika 1830. l. razpustil zbornico, uvel cenzuro iz 1814. l., po kateri se za knjige z manj nego dvajsetimi pôlami pisatelju, uredniku in tiskarju more odvzeti dovoljenje; določil se je novi volilni red, ki je število poslancev od 430 skrčil na 262. Proti temu državnemu prevratu je nastal splošen upor. Adolf Thiers, urednik največjega glasila svobodomiselne stranke, „*National*", je sestavil protest proti kršenju zakonov. Dné 29. julija je upor krepko bruhnil ter urno uspeval: kralj je zbežal na Angleško, potem v Gorico, kjer je umrl 1836. l., in Ljudovik Filip je zavladal Francozom kot generalni namestnik in pozneje kot kralj francoski; bil je takozvani »meščanski kralj«.

Edini mož, ki se je zavzel za poprejšnjega kralja, je bil pesnik Chateaubriand, ta je izstopil iz zbornice; njega so posnemali vojvoda Montmorency, Laval, Croy in dr., ter so osnovali stranko Karlistov ali legitimistov, ki so pa malo uplivali na javno mnenje. Novi vladar je mirno vodil državo (juste milieu), dokler se je držal srednjih stanov in dokler se je pokoraval nazorom, ki so ga bili dvignili na prestol. Pa skoro se je odtujil narodu, ko se je približaval Bourboncem in starim cesarskim krogom.

Na Nemškem se niso izpolnile nade svobodomiselnih narodnjakov gledé na narodni preporod; sploh so bili nezadovoljni z

obstoječimi političnimi razmerami: narod je bil vstal v mladostnem ognju proti tujemu nasilstvu in v zahvalo za to bi moral prenašati nezdrave in malostne razmere malih državic, biriško stiskavanje, gospodstvo plemenitašev in neenakost v pravnih razmerah; narodnjaki so s pomilovanjem gledali razkosano Nemčijo. Pri vsem tem sta pa Avstrija in Prusija bili gorki načelom narodnega zastopstva, ki so se v različni meri uvedla v raznih deželah. Nemci so se zanašali na Prusijo, ki se je častno vedla v časih francoskih vojsk, pa so se varali, ker se je udala uplivom Metternichove politike. Narod se je delil v dve povsod se nahajajoči stranki, v plemenitaško, ki se je naslanjala na kneze in vlade, in v svobodomiselno, v kateri so starejši izkušeni možje poželjivo gledali na Francosko in Angleško, dočim se je mladina, napojena z romantično poezijo, koprnéče ozirala v srednji vek, sanjaje in brez jasnega namena, tudi ne uvažujé zaprek. Vse to bi se bilo morda razkadilo v nič s sodnimi preiskavami ter preganjanjem tega gibanja. Povsod so stikali po puntarjih in demagogih: odprlo se je globoko žrelo med voditelji držav ter najboljšimi možmi naroda.

Pod zaščito prosvitljenega in narodno mislečega velikega vojvode Karola Avgusta Weimarskega je mesto Jena postalo središče duševnega gibanja v Nemcih; ondi se je zbirala mladina, ki je, včasih uhajaje čez ojnice, v srcih imela dovolj plemenitih idejalov. Tam se je 1815. l. izcimila takozvana »Burschenschaft«, ki se je po znanstvenih, narodnih in nabožnih težnjah lepo odlikovala od poprejšnjih surovih krajevnih dijaških društev (Landsmannschaften). Akademiško življenje se je ublažilo; oglašali so se narodni pesniki. Z dijaki so se družili telovadci; »očetu Jahnu« so bili vsi knezi, uradniki in vojaki samosilniki, trinogi in biriči.

1817. l. se je obhajala na Wartburgu tristoletnica reformacije; ta slovesnost je vzbudila splošno zanimanje in je predočevala istodôbno nagoto. Ognjevito se je govorilo, navdušeno pelo in sežgalo nekoliko knjig, proslavljajočih absolutizem. Pisali so take knjige Kotzebue, Haller, Schmalz. Sežgali so tudi korporalsko palico.

Wartburški tovariš Karol Ljudovik Sand iz Wunsiedlna, národen a prenapet mladenič, je umoril ruskega državnega svetnika Kotzebueja.[1]) Vlade so smatrale kot svojo najvažnejšo nalogo, da

[1]) Kotzebue je ruskemu dvoru poročal v sovražnem smislu o svobodomiselnem gibanju, poveličeval je pravice plemenitašev in zasmehoval gibanje akademikov.

spravijo v red vroče duhove. Niso mogle dočakati, da bi »zaveza« kaj odredila, nego dve prvi vlasti sta se dogovorili radi punktacij v Toplicah, da se snidejo v Karlovih varih (Karlsbad) zastopniki desetih vlad. Tu je hotel knez Metternich, kateremu se je popolnem uklonila Prusija, uničiti zastopniško načelo. Tu se je ukrenilo 1) omejiti tiskovno svobodo; 2) odpraviti hibe na vseučiliščih, gimnazijah; 3) ustanoviti v Moguču osrednjo komisijo, ki bi naj preiskavala vse demagoške homatije in zarotniške zaveze; 4) sporazumeti se o pomenu in razlaganju čl. 13. zavezne točke o deželnostanovskih zastopstvih; 5) ustanoviti začasni izvršilni red, da se po zavezni skupščini v moč uvedó ukrepi proti demagoškim homatijam. »Zavezni« zbor (Bundestag) je v osrednje oblastvo v Moguču pozval sedem udov. Deset let je delovala ta »osrednja preiskovalna komisija« ter iskala izdajalcev, zasledila pa je samo nedolžna dijaška društva; narod jo je imenoval »črno komisijo«; 1829. l. je zaspala. Tej komisiji je bil pregrešen uže duh, ki je netil boj proti Francozom.

Ti »karlovarski ukrepi« so močno predrugačili pravni stan na Nemškem, ker je »zavezni zbor« dobil moč, da ukrepe tudi z orožjem izvrši proti manjšim državam; širilo se je samovladarsko načelo. Samo bavarski in würtemberški zastopniki so se uže iz zavisti proti Avstriji in Prusiji gibali nekoliko bolj v svobodomiselnih strujah.

Ti karlovarski ukrepi so vladarje in vlade popolnem odtujili narodu. Med pruskimi ministri je Humboldt označil te ukrepe kot nenarodne in sramotne; ker pa ni uspel, je zapustil ministersko službo. Začeli so preganjati »demagoge«.

V notranjem državnem razvitku nemških dežel se je začel jug oddaljevati od severa; v severnih deželah so se vračali k absolutistični obliki vladanja, v južno-nemških državah pa je vender začelo kliti novo življenje po vzorcu francoske »charte«; južni Nemec je tudi bolj živahen od resnobnega Nemca v severnih delih. Na Pruskem je vladal kralj Viljem III., dobrohoten, pameten mož, pa brez odločnosti; 1819. l. je Viljem Humboldt postal minister ter je izdelal ustavni načrt, ki pa ni uspel; v gmotnih stvareh se je pa vlada pošteno trudila za narod.

Naučni minister Karol pl. Altenstein je od 1817—1838. leta resno skrbel za povzdigo naukov vseh strok.

Na Saksonskem svetovna vojska Napoleonova ni mnogo predrugačila; kralj Friderik Avgust je tudi pospeševal gmotno stran. Na Hanoveranskem je restavracija nastopila osorno; vse francoske naredbe so se odpravile, uradniki in plemenitaši so veljali vse kakor poprej. V Brunšviku se je stari red zopet uvajal, pa počasi in dobrohotno. Na Kurhesenskem sta bila Viljem I. in Viljem II. (do 1847. l.) svojevoljna vladarja in zapravljala deželne denarje.

Prvi nemški vladar, ki je narodu dovolil prosto politično gibanje, je bil rodoljubni in prosvitljeni veliki vojvoda Karol Avgust Weimarski. V srednji Nemčiji je blagodejno uplival njegov vzgled. Uvel je ustavo v svoji državici.

Na Bavarskem se je uvela ustava 1818. l., ki v bistvu velja še zdaj; tam je vladal Ljudovik I. (od 1828—1848. l.), prijatelj romantikom, podpornik vede in umetnosti, pa dostikrat samo na videz. Na Würtemberškem je (1797—1816. leta) vladal Friderik I., samogolten pa energičen kralj; njemu je sledil Viljem (do 1864. l.) ter uvel ustavo 1819. leta, ki je še sedaj v moči. Leto poprej je Badensko dobilo ustavo. Francoska soseščina je badensko zastopstvo krepko oživljala.

Ko je glas o revoluciji na Francoskem došel v Nemce, je splošna nezadovoljnost z obstoječimi razmerami bruhnila naglo na dan; nadejali so se sploh, da je prišel čas združenja, svobode in veličine; v vsaki državi in državici so skušali odpraviti zastarele naredbe. Nastale so male rabuke v raznih mestih, pa brez splošnih in občnih nazorov. Ko so zahteve svobodomiselnikov prihajale odločnejše, je odločil ukrep zaveznega zbora, da je dolžna vsaka nemška vlada sosedu z vojaki priti na pomoč, da se vzdržuje red in mir.

Poljski izgnanci so na Nemškem netili razburjenost in so bili povsod vsprejeti z navdušenjem. Sicer se je govorilo in zahtevalo mnogo nezrelega, pa Pavel Pfizer je v knjižici *„Briefwechsel zweier Deutschen“*, in Dollmann v *„Rede eines Fürchtenden“* 1831. l. povedal Nemcem mnogo pametnih in resnobnih besed z ozirom na celokupne interese.

Ob Renu, na Badenskem, v bavarski Palaciji (Pfalz) je širil dr. Wirth iz Hofa francoske ideje; odonod se je najglasneje širil glas po preporodu vsega Nemštva. Izrazilo se je to koprnenje pri narodni slovesnosti na grajski podrtini v Hambachu ob gorovju Hardt, ki nas spominja slovesnosti na Wartburgu

1817. l. Nad 30.000 ljudij je poslušalo navdušene govore o svobodi in domovini, o svetem boju proti despotski sili, o krasnem narodnem majniku in o bratstvu narodov. Enake veselice so se vršile tudi drugod. Ko je pa knez Wrede prišel z vojaki in govornika dejal pod ključ — pa mirna Bosna. Mnogo je bilo dima pri takih prilikah, pa tudi mnogo opravičenih tožeb. Nepremišljen je bil frankobrodski atentat, ki so ga uprizorili göttinški docent Rauschenplatt, dr. Gärth in dijak Bochau 1833. leta. Mnogo je škodil dobri reči, ker se je zdaj začelo tožiti, preiskavati, preganjati in kaznovati. Žrtva Fridr. Reuter je tako postopanje opisal v spisu *„Festangstid“*. Profesorja Rottecka in Welckerja so odstavili; zmagale so vlade, pa ne za stalno. »Zavezni zbor« se je na prigovarjanje Metternichovo 1832. l. odločno uprl modernim idejam in storil ukrepe glede časnikov, društev, zborovanj, vseučilišč in tujcev. Tem so se pridružile »tajne ministerske konference« na Dunaju 1834. l., ki so odpravile pravice, da bi se smelo odrekati davke, in niso dovoljevale, da bi vojaki prisegali na ustavo; omejile so število dnevnikov, podvrgle vseučilišča vladnim komisarjem in strahovale profesorje z grožnjo, da jih takoj odstavijo id.[1]) Zavezne vlade so mogle na podlagi teh določeb obustaviti vsak razvitek ustavnega življenja. To so bila navodila za notranjo politiko, za zunanjo politiko je bil odločilen kongres v Monakovem Gradcu (Münchengraetz), na katerem so se sešli avstrijski in ruski cesar ter pruski kraljevič. Taborišče Kališevo, kamor je car Pavel povabil avstrijskega ter pruskega vladarja v proslavo dejstva, da so Poljaki zmagani, je vrhunec ruskega nadvladanja čez zavezance.

Pod uplivom ukrepov dunajske konference je moralo jenjati vsako svobodno gibanje; postavljeni so bili cenzorji knjigam in so lahko postopali zelo samovoljno; uporne časnike so nadlegovali tako dolgo, dokler niso nehali izhajati. V ljudstvu se je morala ukoreniniti misel, da je pravica samo za visoke stanove, da se more sukati in zavijati, kakor je komu drago. Navada, vse javno življenje urediti po redarskih propisih, je rodila nasprotstvo do uradnikov in pisaren.

Prvi pojav širšega obzorja je ustanovitev »carinskega društva«, s katerim je Prusija v trgovinskem obziru objela nekaj nemških držav. Ko je 1840. l. Francoz na meji postal nekoliko ozbiljen, so

---

[1]) Glej pobliže Weber, Allg. Weltgesch. XVI. 1. 207.

nemške vlade same napele nekaj narodnih strun; takrat je zapel Nikolaj Becker pesen »Vom freien deutschen Rhein«; praznovala se je 400letnica, odkar se je iznašlo tiskarstvo. Da bi do cela dozidali kolonjsko stolno cerkev, prispevali so vsi Nemci; početnih slovesnostij so se udeležili celo nekateri nemški knezi; to je močno budilo nemško narodno zavest; kongresi prirodoslovcev, jezikoslovcev in germanistov so tudi pripomogli mnogo; na korist je bilo tudi šlezviško vprašanje.

V podrobnosti zgodovine posameznih nemških držav se pa ne moremo spuščati.

Anglija je imela največjo korist iz dolgih vojsk s Francozi. Premagavši brodovje Francozov, Špancev in Holandčanov si je povečala posestva v Ameriki, naselila se v zahodni in južni Afriki, utemeljila indijsko državo ter si osvojila Gibraltar in Malto. Vse to se je zgodilo, ne da bi Anglijo bili vodili ženijalni državniki, ki so se uklanjali absolutnim nazorom »svete zaveze«. Angleškemu narodu pa to ni ugajalo, bolj so mu prijali mladi svobodomiselni Wighs, ki so težili po reformah; tem naprednjakom na čelu je stal sila nadarjeni Jeremija Bentham. Pri vsem sijaju na zunaj in pri vsem bogastvu nekaternikov je večina vender obubožala bolj in bolj. Kadarkoli so si skušali pomagati, vselej jim je izpodletelo. Skeleča rana je bila nesrečna Irska. Minister Pitt je po trdih bojih s kraljem Jurijem III. in angleškim parlamentom bil katoliškim Ircem izposloval nekaj svoboščin.

Jurij IV. je bil na Irskem lepo vsprejet; imenoval je Irca markija pl. Wellesleya namestnikom v »zeleni Irski«. Irska pa se vender ni zadovoljila; odvetnik Daniel O' Connel je bil ustanovil tajna društva po vsej deželi. Katoliški Irci so dobili volilno pravico za angleški parlament po velikem trudu ministra Peela.

Kralj Jurij IV. radi razuzdanega življenja sploh ni bil priljubljen; njegov zvesti minister lord Castlereagh se je umoril sam. Njegov naslednik, minister Jurij Canning, je proglasil načelo, da mora Anglija v Evropi posredovati med konservativnimi in svobodomiselnimi strujami.

Jurija IV. je nasledoval brat Viljem IV. in v naselbinah osvobodil sužnjike, razširil volilno pravico pod uplivom revolucije na Francoskem (1830). Svobodomiselna stranka (Wighs) z grofom Grey-em na čelu je prevzela vlado, in Palmerston

je vodil zunanje stvari. Bil je važen dan v razvitku Anglije, ko je John Russel predložil izpremembo volilnega reda v pravičnejšem smislu, kateremu je po sedemdnevni hudi borbi v parlamentu mladi Macaulay izbojeval zmago 1832. l. Na čelu demokratom je stal Francis Burdett, v državni zbor sta bila voljena Cobbett in Home. L. 1833. je bilo ponovljeno dovoljenje za »angleško banko«, ponos angleških trgovcev; za dvajset let se je podaljšalo tudi dovoljenje za »vzhodno-indijsko kompanijo«, s to določbo, da se tudi indijski domačini nastavljajo kot sodniki, brez ozira na vero. Dognalo se je tudi »osvobojenje sužnjev«. Po pametnem gospodarstvu so lahko znižali nekatere davke, podpirali reveže. Drugo ministerstvo enake struje je uvedlo novi mestni red. L. 1837. je umrl kralj Viljem IV.

Njegova naslednica je Viktorija.

Svobodomiselnikom so se začeli upirati radikalci, zahtevajoči splošno volilno pravo brez davka, tajno glasovanje, vsakoletno zasedanje državnega zbora, dnevnice za poslance; vse zahteve so napisali v spomenici in so se imenovali od tod »chartisti« in povzročili upor v Kentu. Po starih zakonih se je visoko obdačevalo uvažano žito; tudi temu se je uspešno upirala ta stranka. Od 1840. do 1846. l. so vladali zopet konservativci (Tory) z ministrom Peelom na čelu. Anglež, osebno svoboden, z zavarovanim imetjem in pravom, je bil prepričan, da zastopniki skrbé za njegovo blaginjo, in je posvetil vse svoje moči poljedelstvu, obrtniji, trgovini in omiki, bogatel je in si pridobil ugled na vse strani.

Angleži so za časa svobodnih ministerstev povsod v Evropi podpirali enake struje; v razpornih rečeh so Anglijo klicali na posredovanje.

O Španskem in Portugalskem, ki nista važna za razvitek ostale Evrope, omenimo samo to, da je kralja Ferdinanda VII. prisilil vojaški upor, da je obnovil ustavo, podeljeno 1812., pa odpravljeno 1814. l. Vzgled na Španskem je vzpodbudil Portugalce, da so z uporom prisilili kralja Ivana VI., da je za Portugalsko in Brazilijo izdal ustavo.

Avstrija.

Cesar Franc je bil prepričan, da je strogo izpolnjevanje verskih dolžnostij prvi pogoj, da se v državi vzdrži red; zato je uvel ali ponovil škofijska semenišča, na Dunaju ustanovil višji zavod za posvetne duhovnike, na Ogrskem in Poljskem pa nove škofije.

Opiraje se na geslo: »Justitia fundamentum regnorum« je izdal 1804. l. zakonik o zločinih, 1812. l. državni zakonik.

Učne zavode je vodila 1795. l. ustanovljena »dvorna komisija za študije«; verozakonskemu pouku na srednjih šolah se je odkazalo po več ur; liceji v Lvovu, Inomostu, Gradcu in Olomucu so se povišali v vseučilišča. Dunaj in Praga sta dobila politehnike, vojaška medicinska Jožefova akademija se je razširila, protestantom se je na Dunaju odprla višja bogoslovna učilnica. Cesarske prirodoslovne in starinarske zbirke so se bogatile z novimi pridobitvami; v šestnajstem stoletju ustanovljena zbirka starega orožja in umetnin v Ambrasu se je prenesla v grad Belvedere na Dunaju. V Gradcu se je ustanovilo Ivanišče (Joanneum), znanstvena zbirka z učnimi stolicami; kar je nadvojvoda Ivan nabral na svojih potovanjih in si nakupil za lepe novce, vse je podaril temu zavodu, katerega so podpirali tudi deželni stanovi štajerski.

Češki muzej omenimo na drugem mestu. Brno se ima zahvaliti za moravski muzej grofu Frideriku Mitrovskemu, Lvov za narodno knjižnico grofu Jožefu Osolinskemu; narodnemu muzeju v Pešti je bil oče grof Franc Szechenyi. Akademija obrazujočih umetnostij je prirejala razstave.

Na Dunaju so živeli glasbeniki Mozart, Haydn in Beethoven.

Prva obrtna razstava v Avstriji se je vršila 1791. l. v Pragi, prva splošna avstrijska pa 1833. l. na Dunaju.

Za olajšavo v trgovini so se kopali vodotoki, n. pr. na južnem Ogrskem Francov vodotok, ki veže Donavo in Tiso; Novomeški vodotok od Dunaja na ogrsko mejo bi se bil imel razširiti do Trsta. Lujizina cesta od Karlovca do Reke je bila dodelana 1809. l., cesta črez Štilfski klanec se je delala od 1820. do 1825. leta. Od Linca do Budejevic se je zgradila prva železnica.

Avstrijska narodna banka ima svoj začetek v 1816. l.

Trgovinske pogodbe je cesar Franc sklenil z Rusijo, Prusijo, Anglijo, Brazilijo, z Zjedinjenimi državami v Ameriki, s Švedijo in Norvegijo, z Danskim, Hanoveranskim in Grškim.

Leta 1817. se je uvel novi način zemljiškega davka, ki je imel moč v vseh deželah, izvzemši Ogrsko in jeden del Lombardije. Da bi se davki odmerili enakomerno, so se zemljišča premerila in na novo cenila.

Na Dunaju si je 1819. l. občina Leopoldovo zasnovala prvo hranilnico v Avstriji; sledile so ji v kratkem Praga, Gradec, Ljubljana, Celovec, Inomost in druga mesta.

Ferdinand I. (1835—1848), najstarejši sin cesarja Franca I., je bil uže 1830. leta v Požunu venčan kot mlajši kralj ogrski in je zasêl prestol z odločno izjavo, da hoče vladati po nazorih svojega očeta, zaupajoč v Boga, in pospeševati blaginjo svojih podložnikov. Ustanovil je državne konference, katerih stalni udje so bili nadvojvode Franc Karol in Ljudovik, pa grofa Metternich in Kolovrat. L. 1835. se je dal v Pragi venčati kot kralj, 1838. l. pa v Milanu. Deset let pozneje se je pa odpovedal prestolu. Podrobnosti tega dogodka se bodo omenjale v III. zvezku.

Vkljub temu, da sta se Franc in Ferdinand pošteno trudila za gmotno blaginjo svojih podložnikov, vender nista svojega časa razumela.

Uprav skrbi za gmotno blaginjo raznovrstnih narodov, pohlevnost slovanskih plemen in morda lahkoživnost Dunaja, od koder se vender še-le nove misli širijo po širnem cesarstvu, so bile zapreke, da svobodomiselno gibanje iz 1830. l. ni toliko uplivalo na avstrijske narode: v »sveti alijansi« združeni vladarji so se tem tesneje oklenili drug drugega. Zaupniki cesarja Franca so dalje vladali tudi Ferdinanda I., od katerega so se narodi nadejali milejših nazorov, ker je bilo znano njegovo dobro srcé. Ferdinand se je 1835. l. s carom Nikolajem v Toplicah razgovarjal o vladnih načelih; Metternich se je obdržal kot »nenadomestljiv«, policijo je skoz trideset let vodil grof Sedelnicky.

Rak-rana tega sistema so bile denarne zadrege, katerih tudi Kübeck ni mogel odpraviti, dasi je javno mnenje mnogo pričakovalo od njega. Splošno zaupanje je ginilo; med državno upravo in med zahtevami ter potrebami omikanih slojev se je vedno širil prepad. Iz inostranstva se je vtihotapilo mnogo knjižic z novodobnimi idejami; najostrejša cenzura ni mogla zabraniti občnega upornega duha. Splošno pozornost je vzbujal s svojimi spisi Schuselka; pl. Andrian-Wartburg je rekel na koncu svoje knjige *„Oesterreich und dessen Zukunft“*: »Trideset let ne more ostati tako, kakor je zdaj v Avstriji; to prepričanje prešinja vladajoče in vladane; uže samo to dejstvo bi moglo povzročiti prevrat, ki se mora izvršiti v kratkem času.«

Na Ogrskem so začenjali odrivati latinščino, ki je bila poslovni jezik v uradih in zastopstvih. Na državnem zboru 1843. l. se je Pulszky odločno zavzel za madžarščino, ki se je uže nekaj let poprej polagoma uvajala v šole, sodstvo in upravo. »Ogrska akademija«, ustanovljena 1825. l., je najbolj podpirala to stremljenje, 1844. l. je postala madžarščina vladni in uradni jezik; upirali so se močno Hrvati.

Na Ogrskem je z uspehom gojil narodnostno idejo grof Štefan Szechenyi, duhovit plemenitaš; njegova stranka je zahtevala, naj se odpravi robota, desetina, prostost plemstva od davkov, naj se izjednačijo pravice in dolžnosti, naj se zavaruje ustava in naj se izboljšajo gospodarske razmere. Radikalci pa so šli dalje; te je vodil slovaški renegat, zgovorni in častilakomni odvetnik Košut. Poleg njega se prikazuje Fr. Deak. Tudi v Zalesju (Sedmograški) so po mnogih letih zopet enkrat sklicali deželni zbor 1834. l. Tu so si stale nasproti razne narodnosti, Madžari, Nemci in Rumuni.

Socijalno-agrarno gibanje se je javljalo na Poljskem, kjer so proti Malorusom postopali Poljaki kot kruti zatiralci, dočim so se inostranstvu kazali kot mučeniški branitelji svoje domovine. Krakov, jedina ostalina poljske neodvisnosti, je bil središče poljskemu gibanju. Velevlasti so uže leta in leta s paznim očesom gledale nanj in so preinačile njegovo ustanovo; 1836. leta so vojaki treh velevlastij zasedli mesto, iztrebili upornike ter upravo prenaredili po avstrijskem vzorcu. Neumno načrtan upor bi naj bruhnil na Poznanjskem in v Torunu. Uporniki so bili premagani, njih voditelji pa postavljeni pred sodnike; dokazali so, da so bili sicer požrtvovalni, pa tudi neizmerno zaslepljeni.

V Krakovu pa so slabo uspevali avstrijski vojaki; mladega zdravnika dr. Tysowskega je začasna vlada postavila diktatorjem. V Galiciji pa upornikov niso podpirali, ker maloruski kmet ni maral seči pod pazduho svojim zatiralcem, nego se je hudo maščeval radi sto in stoletnega zatiranja in trpinčenja. Benedek je hitro zatrl poljski upor, in grof Franc Stadion je stopil na čelo gališki upravi. Vlada pa vender ni odpravila trde robote in drugih krivic, nego jih je samo olajšala; zatorej se je odslej nezadovoljnost polastila tudi kmetskega ljudstva. Dné 6. sušca so avstrijski, ruski in pruski vojaki zasedli mesto. Metternich je hotel mesto zasesti samo mimogredé; Rusija pa je hotela za vselej ugasiti tleče ognjišče poljskih

ustaj; zato se je Krakov prepustil Avstriji, kljubu temu, da sta ugovarjali Francija in Anglija.

Na Italijanskem je Avstrija nadvladala in je uvela na Milanskem in Beneškem konservativne nazore, dušila narodno gibanje, odpravljaja francoske naredbe, ki so se opirale na narodno samoupravo. V tem smislu je skušala uplivati tudi v drugih državah, tako n. pr. v Parmi in Modeni, v Cerkveni državi (Kirchenstaat), Sardiniji in Pijemontu. Tu je vladal Karol Emanuel do 1802. l., Viktor Emanuel do 1814. l., kateri je tega leta odpravil vse francoske naredbe in hotel uvesti razmere, kakeršne so bile 1770. l. Nasprotoval je celo sorodnik Karol Albert, princ Carignan.

V Siciliji je bil Napoleon uvel 1806. l. kot vladarja Jožefa Bonaparte-ja, ki je poleg francoskih ministrov imel tudi nekaj domačih svetovalcev. Vladal je po nazorih cesarske Francije, bil je mož milega značaja in človekoljubnega mišljenja, pa vender ni mogel pomiriti dežele, po anarhistih in banditih razruvane. Njemu je bil naslednik Murat; sovlado so izvrševali tudi Angleži. To pa je bilo zoperno kraljici Karolini. Angleški poveljnik lord William Bentinck je odgovoril 1812. l.: Ali ustavo ali ustajo. Odločili so se za ustavo, ki je pa bila v moči samo dve leti.

Rusi in Poljaki.

Veliko ulogo je igral ruski car Aleksander, ki so ga vrnivšega se iz Pariza povsod slavili kot zmagovalca in reditelja sveta, ker so ga prešinjale človekoljubne ideje. Poljakom je pozabil njih naklonjenost do Napoleona in jim obljubil ustavno vlado z narodno samostalnostjo. Na Ruskem je namerjal uvesti primerne reforme v vseh strujah državnega življenja. V inozemskih stvareh je slušal svête svobodomiselnega Kapodistrija, ker se je minister Nesselrode preveč klanjal Metternichovim nazorom; Novosilcovu je dal nalog, naj izdela načrt za ustavo; knez Aleksander Galicyn je vodil bogočastne reči, Poljakom je zapovedoval general Zajączek, spoštovan veteran iz Napoleonovih časov, ki je v junaški bitki pri Smolensku izgubil nogo; uk je vodil carov prijatelj Adam Czartoryski. Sčasoma pa se je car izpremenil, morda radi tega, ker vsi njegovi dobri naklepi na Poljskem niso mogli zatreti zavratnih zarot. Vsled živejše dotike z inostranstvom se je tudi po slovstvu in časnikih v Petrogradu in Moskvi, v Varšavi in Vilni začelo javljati zanimanje za prostejše gibanje. L. 1817. je Pavel Pestel s častniki Aleksandrom in Mihaelom

Muravievim, s knezom Trubeckim in pesnikom Turgenjevim ustanovil »družbo blaginje«.

Bolelo je to občutljivega cara, ki je s »sveto alijanso« prevzel tudi nalog, da zatira pojave narodne volje. Zato je nauku in bogočastju na čelo postavil strogega Šiškova. Da ni bil več tako priljubljen kakor poprej, je tudi utegnilo temniti mu dušo: umrl je duševno potrt. Naslednik mu je bil Nikolaj (1825—1855), ki je z angleškim ministrom Canningom dogovoril zapisnik o rusko-angleški zavezi, da bi pospeševala sporazumljenje med Turčijo in Grškim.

Odločno in dosledno je vladal Nikolaj. Zapustil je pota, po katerih je hodil Aleksander, ter se oklenil samodržniških načel. Ruske zakone so uže za Katarine začeli zbirati in urejati; priznani pravoslovec Speranskij je dobil nalog, da dovrši to važno delo. Njegova poglavitna skrb je bila, da se Rusija razvija po prirojenih svojstvih. Nikolaj ni bil prijatelj ni Francozom ni Poljakom. Ker so v poljski ustaji uplivali zraven narodnih tudi verski oziri, zato je smatral kot svojo dolžnost, pospeševati jedinstvo v veri. V poprejšnjih stoletjih je bil Rim pridobil mnogo pravoslavnih na svojo stran s tem, da jim je dovolil rabiti narodni jezik pri službi božji in da je duhovnikom dovolil ženiti se; zato priznavajo »unijati« papeža vrhovnim poglavarjem. Te je skušal Nikolaj zopet pridobiti, a uspeh je bil neznaten.

Na zunaj se je Rusija močno širila. Vojska s Perzi je v turkmančajskem miru Rusiji pridobila dve armenski deželi in lepo odškodnino. »Petrograjska pogodba« 1834. l. je provincijo Georgijo povečala ter Moldavo in Valaško spravila pod rusko pokroviteljstvo.

Da se je Nikolaj trudil Rusijo postaviti na narodno podlago, na lastne noge, je bilo slovstvu v velik prid. Častni položaj proti inostranstvu je povzdigoval narodni ponos. Geslo: »Jeden zakon, jedna vera, jeden jezik« je zelo ugajalo mlajšemu zarodu, ki se je hotel otresti tujega upliva. Zdaj so začenjali opazovati, kako živi in dela ter misli narod; leposlovje, zlasti lirska poezija in pripovedništvo, je dobivalo primerne in hvaležne snovi iz domačega vira. Slovstvo se je pomladilo in začelo vzbujati pozornost inostranstva; od Nikolaja sèm zavzema Rusija v znanosti in umetnosti, v svetovni omiki med omikanimi narodi tisto mesto, ki ji gre, ne da bi bil Nikolaj to hotoma namerjal. Zaprl je Rusijo inostranstvu in jo prisilil delovati za sebe samo. Realistična romantika na domači

podlagi je rusko slovstvo uvedla v svetovno slovstvo: zato se nam zdi potrebno, nekoliko ozreti se tudi na razvitek ruskega slovstva. Zgodovinar Karamzin (1765—1825) je v svoji obširni zgodovini ruskega naroda pokazal rojakom, kako so se po trpljenju in po trdih bojih prerili do svetovne države, in da more samo car, t. j. samodržec ustanoviti moč in slavo Rusije. V vseh učnih zavodih uvedena ruska zgodovina petrograjskega profesorja Ustrialova uči, da je samo enotnost v plemenu, v veri, v jeziku in v šegah dovedla Rusijo do sedanje veličine. Zgodovina moskovskega profesorja Sergeja Solovjeva opisuje zgodovino rusko do 1774. l. v 28 zvezkih. Učeni časnikar Pogodin je tudi razjasnjeval domačo zgodovino ter uvajal tuje umotvore v rusko slovstvo. Basni je pisal Krylov (1768—1844). Ruskim vojakom je zlagal navdušujoče pesni Žukovski. Pesnik Deržavin (1743—1816) je podoben našemu Vodniku, Aleksander Puškin (1799—1837) pa našemu Prešernu; ta je znal vse čute, veselje in žalost, ljubezen do domovine in narodni ponos izražati v elegičnih, humorističnih in satiričnih oblikah. Slovstveni zgodovinarji ga primerjajo angleškemu pesniku Byronu. Zavoljo odkritosrčne besede je moral Puškin v prognanstvo. Snovi svojim pesnim je zajemal iz domačega vira, zato so se prikupile tako hitro ruskemu občinstvu, kateremu se je takrat podalo več zbirk staroruskih pravljic, pripovedek in narodnih pesnij. Duševni brat mu je bil Mih. Lermontov (1814—1841). Ženijalni pesnik je bil pregnan v Kavkaz, čegar velikanski gorski svet se mu je priljubil tako, da je iz onih bajnih pokrajin jemal predmete najlepšim umotvorom. Da je bil črnogled, to nam razjasnjuje tok njegovega življenja. Dobri znatelj kavkaških krajev Fr. Bodenstedt je mnogo Lermontovih poezij presadil v nemško slovstvo, kjer so ugajale po bujni domišljiji in plemenitem jeziku. Kavkaz je pobliže naslikal tudi Aleks. Bestužev (1795—1837). Gogol (1809—1852) je opisal ruske razmere humoristično. Njegov duševni razvitek se sme deliti v tri dôbe; v prvo spadajo med drugim slike maloruskega življenja; med proizvodi druge se odlikuje Taras Bulba, v tretjo spada gledišćna igra »Revizor«, ki slika slabe strani ruskega činovnika. Verska otožnost se ga je poprijela, ko je videl, koliko je še treba storiti za ruskega kmeta. Potoval je iz Petrograda v Rim, iz Rima v Jeruzalem.

V tej dôbi ne smemo pozabiti Aleks. Herzena. Porojen v odlični rodbini ruski pa od nemške matere, je v inostranstvu izdajal

vpliven list »Kolokol« (Zvon). Šibal je pa tudi v novelah in romanih slabosti ruske družbe.

Revolucija na Francoskem 1830. l. in njen srečni uspeh v Belgiji je podkuril tudi Poljake. Lepo je napredovala ruska Poljska pod ustavo, katero ji je podelil blagi Aleksander. Trgovina in obrt sta napredovali in množili blagostanje, slovstvo se je razvijalo, umetnost se je gojila marljivo, v mestih je rastel srednji stan, in višji namestnik, veliki knez Konstantin, je uredil vojsko; a vkljub vsemu temu so se upirali višji stanovi, uradniki in častniki; snovale so se skrivne družbe, ker je to značaj poljskega plemstva. Širila se je na tihem misel, da bi združili vse Poljake v jedno državno celoto: na srednjih in visokih šolah se je mladina navduševala za staro slavo Poljske. Bogati knez Adam Czartoryjski, ki bi bil rad postal namestnik, je podpiral tako narodno stremljenje.

Dne 29. novembra 1830. leta je vdrlo dvajset mladeničev v palačo podkralja, kateri se je umaknil iz dežele: v osmih dneh je bilo vse v rokah Poljakov, ki pa niso bili složni, ker so se mlajši in odločnejši hoteli popolnem odcepiti od Rusije, višje plemstvo pa je hotelo po vzgledu francoske ustave (charte) samo izpremeniti ustavo; izvolili so si zato generala Chlopickega za diktatorja. Car Nikolaj je 120.000 môž pod poveljem Dibiča in 400 topov poslal nad upornike. Poljski državni zbor je odstavil cara, ker se je zanašal na pomoč francoskega kralja Ljudovika Filipa. Bitka pri Grahovu je zadrževala Ruse, da niso mogli napasti Varšave, vender so bili Poljaki naposled premagani pri Ostrolenki. Dibiča je umorila kolera; njegov naslednik je postal Paskievič. Poljski demokratje so besneli proti lastni krvi in pomorili mnogo poljskih plemičev, katere so imeli za izdajalce. Iz podvržene Poljske je ubežalo več tisoč upornikov na Francosko, Angleško, Švicarsko in druge dežele ter uživalo bridki kruh prognanstva. Vsled »organičnega štatuta« je Poljska izgubila ustavo, državni zbor in se je kot provincija morala podvreči Rusiji, ki je ostro postopala. Vseučilišči v Varšavi in Vilni sta se odpravili, zdrobil se je poljski grb. Odslej je vladal Paskievič v ponižani Varšavi do 1856. l. Georg Weber, *„Allg. Weltg.“* XIV. 846, pravi o poljskem plemstvu: »Stari podedovani greh poljskega plemstva, strankarstvo in izdajstvo, plemenitaška sebičnost so zaprečili obnovljenje narodne države, kakor so jo bile uničile poprej.«

Balkanski narodi.

Francoske vojske tudi na **balkanske dežele** niso ostale popolnem brez upliva; uže na pariškem kongresu je ruski car Aleksander svoje vedenje proti Francozom ravnal po obzirih na Turke. Kapodistria, njegov zastopnik na dunajskem kongresu, je vzbudil zanimanje za helensko društvo »**prijateljev muz**«. Tudi drugod so se pokazale prve kalí razpadanja Turčije. V Albaniji sta se Skenderbeg in Ali Paša (1741—1822) krepko upirala sultanu. Grška »heteria« je združila na Grškem in drugod enako misleče grške rodoljube v društvo, ki je hotelo domovino osvoboditi turškega nasilstva. V Moldavi in na Valaškem so Turki v poprejšnjih stoletjih v neki meri dovoljeno samostalnost dostikrat prekršili. Konstantin Ypsilanti, prebrisan Fanariot, je uže v Napoleonovih časih naganjal cara Aleksandra, naj se požene proti Turkom. Grk Konstantin Rhigas se je na Dunaju z Bernadottom in potem z Bonapartejem razgovarjal radi osvobojenja Grške; beligrajski paša ga je pa ujel in 1798. l. utopil v Donavi. Nesrečneža so potem slavili kot prvega mučenika, čegar junaške pesni so se razlegale po grških hribih in dolinah.

V Srbih se je oglasil Črni Jurij, pa ni bil toliko podprt, da bi bil mogel kaj opraviti; zbežal je na Avstrijsko. Po vročih bojih je srbski narod od sultana izposloval ferman, ki mu je dovolil lastnega kneza in narodno »skupščino«. Srbi so si izbrali pametnega in pogumnega Miloša Obrenovića za kneza.

Povsod je bilo dovolj netiva, ki je najpoprej vsplamtelo na Grškem 1821. leta, kar pa ni prijalo caru Aleksandru, ker »sveti zvezi« sploh ni bilo po godu ustajniško gibanje. Zlasti za Grke so se zanimali omikanci drugih narodov; v Angležih je lord Byron s plamtečimi besedami govoril, pisal in pel za potomce termopilskih junakov; vender sta zavirali njegove uspehe skrb za Jonske otoke in zavist proti Rusiji. Vkljub temu je 1821. l. Aleksander Ypsilanti v Moldavi oglasil upor, ki pa je bil zadušen v bitki pri Dragačanu istega leta. Ypsilanti je zbežal na Avstrijsko ter umrl 1821. l. v Munkaču na Ogrskem. Kljub tej nezgodi so se vender gibali Grki; med drugimi je v Beociji dvignil prapor upora **Odisej**. Strašno so postopali Turki: častitljivega grškega patrijarha Gregorija v Carigradu so obesili; na otoku Kiju so pomorili 23.000, prodali v sužnost 47.000 Grkov; 5000 jih je pobegnilo. Vender

so ustaši zmagali pri Valtetsi 1821. l. Aleksander Maurokordatos je dné 1. januvarja 1822. leta v Piadho sklical prvo grško skupščino. Zapadni narodi so se začeli zanimati za Grke. »Sveta alijansa« se sicer ni kaj brigala za nje; na pomoč so jim prihiteli posamezni prostovoljci; bogati Švicar Eynard jim je segel z denarjem pod pazduho. V tem, ko so evropske vlasti pod vodstvom Metternichovim poslale rahlo pismo sultanu, je egiptovski podkralj Mehemed Ali poslal v Peloponez precejšnjo vojno z okrutim Ibrahimom na čelu, ki je dve leti grozno pustošil grške dežele. Združen s Turki je 1826. l. vzel pomorsko trdnjavo Missolunghi, zažgal nesrečno mesto in uničil junaške branitelje.

Še-le zdaj se je vzbudila Evropa; Filhelenci (= prijatelji Grkom) so v vseh evropskih deželah nabirali prostovoljce, denarje [1]), orožje. L. 1827. so Francija, Anglija in Rusija sklenile pogodbo o grških rečeh in poslale skupno brodovje v grško morje; pa vender so padle Atene. Na srečo Grkom pa je brodovje zaveznikov v luki navarinski 1827. l. zmagalo turške ladije. Nastopnega leta je Rusija Turčiji napovedala vojsko; odlikoval se je vojskovodja Paskievič na armenskem bojišču. Balkan je prestopil ruski vojskovodja Dibič, in Turka prisilil v »drinopoljski mir« 1829. leta, vsled katerega je Turčija v Aziji odstopila nekaj ozemlja, porušila več trdnjav v Valahiji, plačala deset milijonov zlatov ter priznala ukrepe zaveznih vlad o Grškem. Londonska konferenca je 1830. leta Grški priznala neodvisnost in jo preustrojila v ustavno kraljestvo; vlado je nastopil Oton I. iz bavarske vladarske rodbine.

Narodi zahodne Evrope, ki bi bili radi Turke izpodili iz Evrope, niso bili povsem zadovoljni s takim koncem boja.

[1]) Pesnik Henrik Voss, ki je ponemčil Ilijado, je sam živeč ob pičli pokojnini v Heidelbergu dal 1000 gld. »als einen kleinen Beitrag jener grossen Schuld für die von Hellas erhaltene Bildung«.

VII. Upliv nemških romantikov, čeških in hrvatskih preporodnikov.

Ko je bil Goethe še mlad, je mnogo Nemcev prešinjala ljubezen do minolosti: navduševali so se za gotske dome, za srednjeveške viteze, napolnjevali so germanske gozde z bardi in druidi[1]); klasična omika ni zaostajala, pa ni vladala sama z okusom. Narodi, katere je stiskal Napoleon, so se tolažili z minolostjo svojo: narodnjaštvo in srednji vek sta postala geslo. Vse vednosti so se gojile z novega stališča; poprej se je bila ta struja osredotočila v Herderju, v tej dôbi so širili to misel uže mnogi pisatelji, pesniki in učenjaki, modroslovci in pripovedniki, jezikoslovci in bogoslovci. Fichte je dalje izobraževal Kantov nazorni nauk, po njegovem nauku je subjektivni človeški duh stvarnik sveta. Drugače je postopal Schelling, kateremu je bil »absolutno neodvisni Jaz« zrno vsemu modrovanju. Skupina takih naukov je uplivala na razvitek treh najodličnejših zastopnikov romantizma: to sta brata Friderik in August Viljem Schlegel ter Ljudovik Tieck, ki je najslovitejši v tej družbi. Najvažnejša njegova dela so: „*Volksmärchen*“ (1797, tretji zvezek), potem „*Ritter Blaubart*“, „*Der gestiefelte Kater*“, „*Die verkehrte Welt*“ id., ki se odlikujejo po pereči satiri.

V tem času, ko se je razvijal Tieck, so v Berolinu in v Jeni duhovite židinje Rahel Levin. Henrieta Herz, Karolina Schelling zbirale okolo sebe mlade pisatelje in ukazovale okusu.

V ta krog je prišel (1797) neizkušeni Frid. Schlegel (1772—1829); pisal je najpoprej o grški poeziji, pod vplivom Schallerjevim o Grkih in Rimljanih, o Dijotimi (duhoviti grški ženi). Leta 1800. je bil docent na jenskem vseučilišču, potem se bavil v Parizu s staroindskim jezikoslovjem, prestopil 1809. l. v Kolonji v katoliško vero. Istega leta je v vojski med Avstrijo in Napoleonom spisal glasovite proklamacije, čital na Dunaju 1812. l. o zgodovini novega in starega slovstva, postal ljubljenec kneza Metternicha. ki ga je poslal kot legacijskega svetnika k »zaveznemu zboru« (Bundestag). Od 1819. do smrti 1829. leta se je pečal samo s slovstvom.

Njegov brat Avg. Viljem (1767—1845) se je odlikoval po nenavadnih zmožnostih v jezikih in po spretnosti v izrazu in prevajanju. Učil se je na vseučiliščih v Jeni in Berolinu, prepotoval z duhovito Francozinjo pl. Staël Italijansko, Francosko in Švico, predaval 1808. l. na Dunaju o dramatskem slovstvu. L. 1813. in 1814. se je udeležil francoskih vojsk kot tajnik prestolnega kneževiča švedskega; umrl je kot profesor indskega jezika v Bonni. Pisal je *Ueber die Sprache und Weisheit der Inder* in druge knjige.

Ta dva Schlegela sta romantikom v Berolinu ustanovila in izdajala časopis „*Athenaeum*“ 1798. Naslednji odstavki nam podajejo njih geslo: »Romantično pesništvo je progresivno, občno pesništvo: njega namen ni samo združiti vse ločene vrste pesništva in jih združiti z modroslovjem in govorništvom. Ono hoče in mora tudi zdaj mešati, zdaj zliti pesništvo in prozo, ženijaliteto

[1]) Wilh. Scherer, Gesch. der deutschen Litteratur, Berlin, 1883, 616.

in kritiko, umetno in narodno pesništvo, pesništvo stvariti živo in družno, v pesništvo preobraziti življenje in društvo« id.

Predno opišemo na kratko, kako so uplivala ta načela na razne stroke slovstva, omenimo še odličnega uda te družbe, pesnika Novalisa, ki se je s Schellingom vred poprej omenjenim pridružil v Jeni 1799. l. Pravo ime mu je Leopold pl. Hardenberg (1772—1801). Njegove pesni, n. pr. *„Hymne an die Nacht“* in druge, pričajo, da je njegovo navdušenje za naravo uhajalo uže v fantastiko. Roman *„Heinrich von Ofterdingen“* je preobrnen Goethejev *„Wilhelm Meister“*. Novalis je bil visoko nadarjen, a duševno in telesno bolehav pesnik.

Kljubu meglenim nazorom, kljubu enostranskemu naglašanju domišljije, ki uničuje zmožnosti in značaje, pa so romantiki vedoma dajali napotke raznim strokam, da so se začele razvijati na novo in rodile celo nove vednosti: vse to je uplivalo tudi na nenemška slovstva.

Romantiki so početniki svetovnega slovstva. Uže Herder in Goethe sta gledala čez meje nemškega slovstva, pa še-le romantiki so začeli v nemško slovstvo prenašati najboljše umotvore drugih narodov Nemcem in Nenemcem na korist. Tieck je svojim rojakom udomačil Cervantesa, Vilj. Schlegel Calderona, obadva pa Shakespearea. Ker so se Nemci začeli zanimati za srednjeveško pesništvo, so tudi drugi narodi, n. pr. Slovani začeli preiskovati svojo pesniško minolost; to je morda napotilo tudi Hanko, da je podvrgel »kraljevodvorski rokopis«, kateri je tako silovito vzbujal narodno zavest, da so po vsem Češkem oduševljeno praznovali petdesetletnico, odkar so se »našli« ti spomeniki. Na stran pustivši bolj oddaljene znanosti, n. pr. pravoznanstvo, zemljepis in druge, omenimo, da je romanticizem vsaj posredno povzročil germansko, romansko, slovansko, indsko in sploh primerjalno jezikoslovje. Zopet moramo tu omeniti dva brata, Jakoba (1785—1863) in Viljema (1786—1859) Grimma. Prvega so vzbudile Tieckove *„Minnelieder aus dem schwäbischen Zeitalter“;* preiskavši do dna svojstvo nemškega jezika in izdavši *„Deutsche Grammatik“* (1819—1837), *„Deutsche Mythologie“* 1835, *„Deutsche Rechtsalterthümer“* id. je postavil trdno podlago nemškemu jezikoslovju; Jakob je prevel Karadžićevo srbsko slovnico na nemški jezik in zelo laskavo naznanjal njegove narodne pesni. Drugi se je bavil z nemškimi pravljicami, ki so postale narodna knjiga. Zanimanje za vzhodne jezike je porodilo Bopp-ovo knjigo *„Conjugationssystem“* 1816. leta, ki je dokazala sorodnost arijskih jezikov (staroindščine, staroeranščine, armenščine, grščine in latinščine, celtščine in germanščine, litvanščine in slovanščine). Iz romantike so vstali zgodovinarji Müller, Raumer, Schlosser, Ranke in drugi; Ranke je spisal tudi zgodovino srbskega naroda.

Občudovanje in zavist lahko vzbuja življenje in delovanje obeh bratov Humboldtov, ker sta, ne znajoč trpkega boja za življenje, izredne svoje zmožnosti razvijala, kakor jima je prijalo. Aleksander (1769—1859), imeniten prirodoslovec, je, prepotovavši mnogo sveta, spisal slavno knjigo *„Kosmos“* (1845—1848, 4 zvezki) in pokazal, kako je treba združiti znanje in domišljijo. Brat Viljem (1767—1835) je mogel kot naučni minister dejanski izvrševati svoje visoke nazore — ustanovil je berolinsko vseučilišče 1810. l. Kot jezikoslovec je v knjigi *„Ueber*

die Kawi-Sprache" pokazal, da je z modroslovskim bistroumjem premotril svojstvo jezikov; vrstnik v tej stroki mu je samo naš rojak Miklosič.

Tudi v drugih evropskih slovstvih se kažejo sledi novega gibanja; ker pa na nas Slovence vender le najbolj uplivajo Nemci, se zadovoljujemo s tem kratkim pregledom.

* * *

Jan Kollar, porojen 1793. l. v Mušovcah na Ogrskem od imovitih starišev, je bil poseben prijatelj naravi ter je rad poslušal narodno petje; čital je marljivo češke knjige. Devetleten deček skoval je prve verze. Učil se je v mestecu Kremnici, kjer je nanj ugodno uplival izvrstni rektor in učitelj Štefan Komary. Tam se je učil tudi risanja. Proti volji svojega očeta se je učil na gimnaziji v Bistrici, kjer je nanj najbolj uplival učitelj Magda. V počitnicah l. 1812. je potoval po slovaških in madžarskih pokrajinah ter do 1815. l. nadaljeval študije v Požunu, kjer mu je jako ugajala krasna okolica. Po dovršenih naukih je prišel v prijetno mu Bistrico za odgojitelja, kjer se je seznanil s francoskimi enciklopedisti ter z modroslovci one dôbe. Tudi je začel pečati se z materinščino. Štipendijo dobivši je odšel na vseučilišče v Jeno. V tej dôbi pa Kollar ni bil narodnjak v poznejšem pomenu; domovina mu je bila Ogrska, njej je bila posvečena njegova prva tiskana elegija. Jena je imela takrat imenitno vseučilišče, ker je vojvoda Karol Avgust, na svojem dvoru zbirajoč najodličnejše pisatelje okoli sebe, n. pr. Goetheja, Schillerja, Herderja in druge, skrbno se trudil za razcvit bližnjega vseučilišča.

Ondi se je gojil pangermanizem, kateri je v Slovanih, tam učečih se, vzbudil enaki čut: slovanski patrijotizem. Šafařik je tam preživel od 1815. do 1817. l., in Kollar je tje prišel, ko je odhajal Safařik. V Jeni je bilo razvito »turnerstvo«, tu se je osnovala tudi »Burschenschaft«.

Na vseučilišču je poslušal predavanja o bogoslovju, modroslovju, zgodovini, naravoznanstvu in jezikoslovju, kar je seveda preobširno; glavni predmet pa mu je bilo bogoslovje. Profesorji so tu nanj uplivali na razne načine, tako da si je v verskih, modroslovnih in političnih nazorih prisvojil nekako dvojstvenost; njemu je jako ugajala nemška romantika, ker ga je uže od mladosti vodila narodnost, poezija in slikarstvo. Iz Goethejevega romana „*Wilhelm Meister*“ je Kollar crpil svoje nazore o življenju in društveni oliki.

Izpisaval je iz pesnikov in časnikov, kar mu je prijalo, ali o čemer je mislil, da mu utegne koristiti, prepisal je v svoj dnevnik več pesmic, polnih sovraštva proti tiranom, kateri so bili njemu tlačitelji Slovanstva. Estetični Kollar si je izbral geslo za življenje, ki je ugajalo njegovi naravi, in to geslo je bilo »srednja zlata cesta«. Ljubil je Slovane, a ker jih ni poznal na lastne oči, si je osnoval pesniško domovino »Vseslavijo« po vzoru »Germanije«. Slovaka se je čutil vedno.

Prehodil je vso bližnjo okolico, da bi našel sledove in ostanke staroslovanske narodnosti, mitologije, stavb id.

L. 1819. je zapustil Jeno predrugačen v svojih nazorih in je domu vračajoč se bival nekaj časa v Pragi v družbi Jungmanna, Dobrovskega, Hanke in Presla. V Požunu najde Palackega.

V Pešti je živel Kollar od 1819. do 1849. l. najpoprej kot dijakon župnika Molnarja; cerkev je bila nemško-slovaška. L. 1820. se je osnovala slovaška šola s pomočjo nabranih novcev; mnogo se je zanjo trudil Kollar ter 1825. l. spisal »Čitanko pro slovanské školy«. Ker ga dotične oblasti niso hotele imenovati naslednikom Molnarjevim, ga je imenovala občina sama. On je postal polagoma vodja Slovakov ter imel silno težavno stanje. L. 1833. je cesar Franc potrdil samostalnost slovaške cerkve.

Poleg svojega uspešnega uradniškega dela je bil jako plodovit pisatelj, kajti 1824. l. je izšla njegova slavna pesen »Slavy Dcera« (hčerka Slave), ki se je 1832. leta natisnila uže tretjikrat. Velikanski pa je bil uspeh njegove knjižice: *Ueber die literarische Wechselseitigkeit zwischen den verschiedenen Stämmen und Mundarten der slavischen Nation* (Pesth 1837); 1844. l. je izšel spis na novo v Lipskem in bil preveden v ruščino in srbščino. Jako izborna pa je izdaja slovaških narodnih pesnij z naslovom: »Narodnie Zpievanky, čili písně světské Slováků v Uhrach.« 1834, I., IV. + 456; II., IV. + 570 str.

Ne omenivši njegovih govorov navedemo tu na kratko samo take spise, ki se tičejo Slovanstva, n. pr. bajeslovni spis »Slava bohyně a původ jmena Slavův.« (1839. leta.) »Slovnik slavjanských umělčův vsěh kmenův.«

S temi knjigami se je proslavil po vsem slovanskem svetu in razširil mnogo idej, ki so povzročile preporod slovanskih plemen.

V poznejših letih ga je sicer zapustila poezija, pa je v uradnih bridkostih iskal tolažila v zgodovini, osebito v starinoznanstvu, kjer

se je ravnal po načelih nemških romantikov; povsod v starodavnosti je iskal Slovanov, kakor kaže knjiga, ki jo omenimo še pozneje. Ko se je pa začel upirati madžarskemu šovinizmu pod Košutom, prihajalo je njegovo stanje tako neprijetno, da so morali stražiti njegovo hišo; vender so ga zgrabili in vrgli v ječo, iz katere so ga rešili cesarski vojaki spomladi 1849. l.

Prišel je na Dunaj kot zaupni mož slovaškega naroda, postal potem izredni profesor slovanske arheologije. Dobil je na Dunaju veliko podporo za svoje fantastično delo: »Staroitalija slavjanska«, katero je objavil 1853. l. in posvetil cesarju.

Naprošen po vladi je odgovoril na ta-le vprašanja: 1. Kaj je treba storiti na Slovaškem, da bi se prepričali Slovaki, da je njih narodnost enakopravna z ogrsko? 2. Kako se naj organizuje protestantska cerkev na Ogrskem? 3. Uvede se občinski red na Slovaškem in dežela se v ta namen razdeli v okroge in okraje. 4. Kako je treba ustanoviti šole?

Odgovore na ta vprašanja sta dobila grof Stadion in baron Helfert. Kollar je zahteval, naj se pošlje cesarski komisar na Slovaško; šolo je delil v nazorno, porisalno, pojmovno in potovalno; otroci bi se morali učiti v materinskem jeziku; v tretjem oddelku meščanske šole zahteva popolno znanje materinščine in primerjanje z ostalimi sorodnimi narečji in jeziki.

L. 1849. je deloval tudi v komisiji za sestavljanje juridičnopolitične terminologije za slovanske jezike v Avstriji.

L. 1850. se je na Meklenburškem ukvarjal devet tednov z retranskimi maliki.

Umrl je na Dunaju 1852. l.

Jožef Jungmann (1773—1847) iz Hudlic je pohajal najpoprej nemško šolo bližnjega mesta, nato gimnazijo pijaristov in vseučilišče v Pragi, kjer je dokončal 1779. l. juridične nauke. Med profesorji so bili po odstranjenju jezuvitov ostali še trije patri tega reda, ki so bili češki narodnjaki in so ugodno uplivali na mladino. Med njimi pa so bili nekateri prijatelji prosvitljenim idejam minolega stoletja ter so vzbujali zanimanje do evropskih slovstev. Jungmann je bil odgojen nemški; doma so se mu pa nekoč posmehovali, da ne zna lepo govoriti češki; odslej je ukrenil, učiti se temeljito materinščine. Udeležil se je pesniške zbirke Puchmayerjeve, ki je enaka Pohlinovemu »Skupspravljanju«; učiteljeval je (1799—1815) pri gimnaziji v Litoměřicah in naposled v Pragi.

Radovoljno je počel učiti češčino na gimnaziji, kjer je takrat vladal nemški poučni jezik, pa tudi na duhovnem semenišču. Njegova dela so: »Izgubljeni raj« Miltonov, izdan 1811. l. (počet 1800. l.). Hotel je dokazati s tem prevodom, da je češki jezik sposoben za izražanje tudi vzvišenih mislij. Ker ni mogel izhajati s češčino »zlate dôbe« Husovih časov, se je obrnil do poljščine in ruščine. Za razvitek češkega slovstva je važen tudi prevod Châteaubriandovega romana »Atala« 1805. L. 1806. je ustanovil časopis »Hlasatel český«. Koj v prvem letniku je objavil glasoviti »Govor o češkem jeziku«, ki je vzbudil marsikaterega mladega češkega pisatelja, n. pr. Šafařika, Palacke-ga in druge.

V tem času so se sprijeli Francozi in Rusi; Jungmann ni dvomil, da zmagajo Rusi; ruskega cara Aleksandra so z navdušenimi odami vsprejeli v Pragi.

V Pragi je Jungmann iz gimnazijskega učitelja postal vseučiliščni profesor in načelnik napredni stranki v češkem slovstvu; starejšim pisateljem je načeloval Nejedly.

Drugo važno delo Jungmannovo je bila »Slovesnost« (Zgodovina češkega slovstva) 1825. l. (II. izd. 1849. l.), obširno biblijografsko delo s kratkimi opazkami o jeziku in razvitku češkega slovstva in ne pragmatska zgodovina slovstvena; to delo še do sedaj nima vrstnika; v slovenskem slovstvu so mu enaki prispevki Čopovi k zgodovini slovenskega slovstva.

Tretje delo je njegov »Slowník česko-německý«, pet velikih zvezkov v četverki, 1835—1839; začel ga je sestavljati uže 1800. leta.

Sestavil ga je, da bi rojakom pomagal ustvarjati nov slovstveni jezik. Z izrednim trudom je sestavil te dve deli, ki sta mnogo pripomogli, da se je češki preporod mogel naslanjati na trdno podlago.

Izdal je še slovstveno čitanko, potem »Zbrane spise«, 1841; »Zapiski« so izšli še-le po njegovi smrti 1871. l. v časopisu »Českého muzeum« ter so važni v slovstvenem in zanimljivi v življenjepisnem obziru

Za probujo občeslovanske zavednosti in slovenskega slovstva je mnogo storil Fr. Lad. Čelakovský (1799—1852. l.); njegove »Smíšené básně« 1822, »Slovanské narodné pisně« 1821 (3 deli), prevodi iz Herderja, Walter Scotta so dovršeni v lepem in čistem jeziku. Poslavili sta ga pa najbolj »Ohlas písní

ruskych« 1828, in »Ohlas písní českych« 1840. Od l. 1834. izdajal je »Pražske Noviny« in časopis »Česká Včela«. Radi svojih simpatij za Poljake je izgubil profesuro in redakcijo; vdova kneza Kinskega ga je imenovala svojim knjižničarjem. L. 1842. je prišel na vratislavsko, l. 1849. pa zopet na praško vseučilišče, kjer se je bavil večinoma z jezikoslovjem ter izdal med drugim »Mudrosloví národa slovanského v příslovích« 1852. l.

On je prvi opozoril v širšem krogu na lepe pesni Prešernove in nagovarjal Slovence, naj se poprimejo češko-ilirskega pravopisa.

Pavel Josip Šafařik (1795—1861), sin slovaškega evangeljskega duhovnika v severni Ogrski, vstopil je 1810. leta v evangeljski licej in se po Jungmannovem »Pogovoru o češkem jeziku« navdušil tako za domovino, da je 1814. l. izdal pesni: »Tatranská musa z lyrou slowanskou«. Šolal se je na jenskem vseučilišču in prevzel učiteljsko in ravnateljsko mesto v Novem Sadu na Ogrskem, kjer se je temeljito pečal s srbščino in slovanskimi slovstvi. Razmere so postajale tam neprijetne; češki prijatelji ga pokličejo v Prago; 1848. l. je postal učitelj slovanščine na praškem vseučilišču in nastopnega leta knjižničar pri vseučilišču; umrl je 26. junija 1861. L. 1826. je izdal *„Geschichte der slavischen Sprache und Litteratur nach allen Mundarten“* (nova izdaja 1869), ki je prav za prav biblijografija, ne slovstvena zgodovina, pa prvo in temeljito delo v tej stroki. Velike splošne važnosti za vse Slovane so »Slovanské starožitnosti« v dveh delih, v zgodovinskem in kulturnem; drugi oddelek se ni mogel dovršiti, ker je nedostajalo potrebnih pomožnih del. Obče slovanskega pomena je bil tudi »Slovanský narodopis« z zemljevidom. Ne omenjaje drugih za Čehe posebej važnih del moramo naglašati, da je Šafařik s temi spisi pospeševal tudi slovenski preporod.

Venceslav Hanka (1791—1861), sin premožnega trgovca-kmeta, se je uže doma seznanjal s srbskimi in poljskimi trgovci, ki so se oglašali v očetovi hiši, in se je tako nekoliko naučil slovanskih narečij. Svojo omiko si je pridobil v Kraljevem Gradcu, v Pragi in na Dunaju. V Pragi se je 1813. l. seznanil z Dobrovskym, ki mu je postal vodnik v čeških študijah; neumorno je preiskaval in natiskaval stare spomenike. L. 1818. je postal knjižničar »Češ-

kega muzeja« in je opravljal to službo do smrti. Tu je imel priliko, osebno se seznanjati s pisatelji drugih slovanskih plemen.

Uže kot dijak je začel zlagati pesmice, ki so zelo ugajale; mala zbirka: »Dvanáctero písni« iz l. 1815. se je do 1851. l. natisnila petkrat; marsikatera njegova pesen je postala narodna.

Osobito so ga zanimale narodne pesni drugih slovanskih plemen, katere je prevajal na češki jezik, n. pr. »Prostonárodní srbská musa do Čech převedená« (1801); istotako tudi ruske in poljske.

»Starobylá skládánie« (5 zv., 1817—1826) so spomeniki starega češkega slovstva; tvarino mu je dal Dobrovsky.

On je bržkone zložil in podložil »Kraljevodvorski rokopis«. V podrobnosti tega prepornega vprašanja se tukaj ne moremo spuščati; dosegel pa je namen, da je mogočno vzbudil češko narodnost in češki ponos.

Jako živahno se je udeležil političnega gibanja 1848. l. kot delaven ud političnega kluba »Slovanská lipa«; bil je navdušen panslavist, goreče je gojil slovansko vzajemnost; bil je tega mnenja, da more postati le ruščina obči slovanski občevalni jezik; zato se je tudi trudil za razširjanje ruščine; ko je umrl, so bile njegove zadnje besede ruske. Zaradi tega je bil tudi na glasu kot rusofil.

Ker Palackega delovanje sega uže v ustavno dôbo avstrijske zgodovine, ga omenimo tukaj le mimogredé v tem smislu, da je kot najslavnejši zgodovinar postal celo vodja vse narodne češke politike. Kakor Šafařika je tudi njega pridobil za narodno reč Jungmannov »Pogovor o češkem jeziku«. Leta 1823. v Prago prišedšega so prijazno vsprejeli Jungmann, Dobrovsky, Hanka in drugi. Dobrovsky ga je navel na zgodovinske študije ter mu je nasvetoval, naj spiše zgodovino grofov Sternberg. Najimenitnejše je njegovo delo »Dějiny národu českého« v več knjigah, početo 1836. leta.

* * *

Ljudevit Gaj (1809—1872), porojen dné 8. julija 1809. l. v Krapini, je pohajal najpoprej šole v rojstnem kraju v zavodu frančiškanskem. Omeniti je to, da je imel rodoljubno mater, ki je naglašala dostikrat, da narod potrebuje knjig, pisanih v materinem jeziku. Kot 15letni deček se je seznanil s poljskimi in češkimi kronikami in je hotel izdati spis: »Brevis descriptio loci

Krapinae«, ker se je zeló zanimal za zgodovino svojega rojstnega kraja. Svoje nauke je nadaljeval v Karlovcu, kjer je izdal 1826. l. *„Die Schlösser von Krapina sammt einem Anhange von der dortigen Gegend in botanischer Hinsicht“*. V Karlovcu se je seznanil s Srbi in Hrvati in se navdušil za Kačića-Miošića delo »Razgovor ugodni naroda Slovinskega.«

V časniku »Luna« je objavljal svoje prve pesniške poskuse v narečju zagorskem, to je kajkavskem. Svoje nauke je nadaljeval na Dunaju, vpisavši se v modroslovsko fakulteto. Ker se je pa čutil preveč osamljenega, je odšel na graško vseučilišče, kjer je uže našel družbo mladih rojakov, ki se je imenovala »Ilirski klub«. Tu se je seznanil s češkim pravopisom in je nagovarjal Murka, naj svoj slovar izda v tem pravopisu, a brez uspeha. Seznanil se je tudi s srbskimi narodnimi pesnimi. Njegov učitelj Muchar mu je svetoval, naj se temeljiteje uči zgodovine, predno kaj napiše; Wartinger pa, ki se je mnogo trudil za razširjenje znanja štajerske zgodovine, ga je nagovarjal, naj dela za slovstvo v materinem jeziku. Srčno je občeval tudi z nadarjenim rojakom Dimitrijem Demetrom.

Iz Gradca je Gaj odpotoval v Pešto, nadejaje se, da najde tam izvirnikov za zgodovino naroda hrvatskega. Bivanje v Pešti je zeló uplivalo na razvitek njegovega delovanja, ker se je bil tam seznanil s Kollarom in Šafařikom. Dviganje in napori Madžarov za svojo narodnost so tudi v Gaju vzbudili nade, da mora čas prerojenja priti tudi za južne Slovane. Zelo se je Gaj navdušil za Kollarove ideje o slovanski vzajemnosti in je pismeno in ustno razširjal njegove nazore.

Šafařik je Gaju pisal in ga naprosil, naj donaša prispevke za njegovo »Zgodovino slovanskih slovstev«.

Leta 1831. je dokončal vseučiliščne nauke in je svojemu življenju postavil cilj: preporoditi hrvatsko slovstvo in zjediniti vsa južno-slovanska plemena v jeden slovstveni jezik. Videl je v Pešti na lastne oči, kako silno so se trudili Madžari, da namesto latinščine postavijo svoj materin jezik v prirojene mu pravice; to stremljenje je Gaja napolnilo z nado, da pride tudi Hrvatom čas preporoda. V Pešti je takrat živel in mladino navduševal Jan Kollar, katerega je zelo zanimalo vse, kar mu je Gaj pravil o narodnih pripovedkah svojih rojakov, o Slovanih.

V to dôbo spada Gajeva zbirka hrvatskih pripovedek in prislovic ter njegov spis: „*Ueber die Vereinigung der in altilirischen Districten wohnenden Slaven zu einer Büchersprache*“ (Knjiž. Gajeva, str. 187), pa vse to je ostalo v rokopisu.

Po dovršenih študijah je Gaj med mladino v Zagrebu, v Gradcu in na Dunaju razširjal svoje misli o preporodu hrvatskega naroda; v Zagrebu so se mu pridružili Babukić, Derkos, Marić, Anton Mažuranić, Rakovec, Smodek in dr., v Gradcu sta se zanimala zanj Miklosič, Stanko Vraz in dr.. V Zagrebu je Smodek[1]) začel učiti hrvatski jezik brezplačno in je imel mnogo učencev. Podpiral je te trude tudi Štefan Mojzes, takrat profesor na zagrebški veliki gimnaziji in pozneje škof v Bistrici na Slovaškem. Babukić, prvi profesor hrvatskega jezika in slovstva, je spisal prvo slovnico in se je trudil za boljši pravopis, ker se je bil temeljito naučil češčine.

Pa tudi izven književniških krogov se je začela širiti narodna samozavest. Ko so volili poslance za državni zbor v Požunu, je nastopil grof Janko Drašković kot narodni poslanec, priporočujoč se z brošuro: »Dissertatio iliti razgovor«. Dokazalo se je s tem, da tudi med plemenitaše prodira narodna ideja.

Gaj je zlagal tudi ode, n. pr. na slavo Ožegoviću, s katerim se je bil seznanil v Pešti. Bil je Gaj tudi ognjevit govornik ter zbiral okolo sebe somišljenike meščanskega stanu, dočim so se pri Draškoviću zbirali plemenitaši.

Ker so imeli Ogri več časnikov, zastopajočih njih težnje, je Gaj tudi ukrenil izdavati list, in se je zato predstavil ministru Kolovratu, priporočen po grofu Draškoviću in Janu Kollarju, da bi dobil potrebno dovoljenje za izdavanje lista. Vsprejel ga je knez Metternich, pa tudi cesar Franc I. sam, ki je rekel: »Če mogó Madžari tiskati svoje časnike, zakaj bi jih ne smeli imeti Hrvatje?« Vsled ugodne rešitve Gajeve prošnje sta se izdavala dva lista, eden političen z naslovom: »Novine Horvatzke«, drugi pa slovstveni, imenovan: »Danicza Horvatzka, Sla-

[1]) Smodek, porojen 1807. leta v vasi Novakih varaždinske županije, je od 1832—1835. l. predaval v Zagrebu »Jus naturale« in »Ogrsko-hrvatsko pravo«; od 1851. leta je učil »Gorsko pravo« (Bergrecht). Izdal je spis »Pravo gorsko, inače rudno, države avstrijske«. Umrl je v Belovaru 1881. l. (Plat. Kulakovskij, »Illirizem« 424).

vonzka y Dalmatinzka«.[1]) Oglas, datovan z dné 20. oktobra 1834. l. se obrača k: »Szvetloj y Prepostuvanoj Gozpodi vszakoga Ztalisha y Reda szlavnoga Naroda Szlavenskoga vu jusneh ztrankah, kakoti: Horvatom, Slavonczem, Dalmatinom, Dubrovnichanom, Szerblyem, Krajnczem, Stajerczem, Korushczem, Iztranom, Boshnyakom, ter oztalem Szlovenczem, vszem zadnih Roda nashega y Jezika Lyubitelyem y Zavetnikom lepo pozdravlenye!«

Okolo teh listov so se zbirali starejši in mlajši pisatelji.

V 10. št. »Danice« je začel pesni objavljati v novem pravopisu, ki ga je sprejel od Čehov[2]); prva pesen je bila Mihanovićeva: »Lěpa naša domovina«; v 29. št. se je pisal ves list v novem pravopisu; tudi jezik se je izpremenil: kajkavščina se je zamenila za štokavščino. Tudi je širil misel o jedinstvu vseh južnoslovanskih plemen, vzbudil je narodne moči in postal s tem tudi politični vodja Hrvatov v borbi z Madžari.

Po uvedenju češkega pravopisa je za Gaja nastopila druga naloga, namreč slovstveno zjediniti vse južne Slovane, ki bi potem tvarjali »Veliko Ilirijo«. V tem obziru je bil njegov cilj: »Vzbuditi v Ilirih ljubezen do svojega naroda in do ilirske domovine, zjediniti v soglasje brate, ločene po nesoglasju, iztrebiti vse, kar se ne vjema s krasoto ilirskega narečja, povrniti vsem Ilirom njih silni in plemeniti jezik, s kratka, iz nova povzdigniti slavo plemen in domovine v ljubezni, zvestobi in v moči tako, kakor je bila v davni dôbi, — glej, to je naša naloga, katero odobruje morda razven pekla vsakdo.«[3])

Proti nakanam ilirizma so se vzdignili Madžari, členi višjega plemstva in starejše duhovstvo, v tem ko je mlajši duhovski naraščaj uže 1833. l. ustvaril si »Kolo mladih rodoljubah«.

---

[1]) Pravopis je tu z namenom obdržan, da se razvidi, kako so pisali Hrvati, predno so vsprejeli gajico. — *Pis.*

[2]) Uže 1830. l. je bil izdal v Pešti knjigo o pravopisu z naslovom: »Kratka osnova Horvatsko-Slovenskoga Pravopisaňa« id.

[3]) »Danica« 1835, str. 234 id.

Iz raznih južno-slovanskih pokrajin so se Gaju radostno pridružili pisatelji; Slovenci na Štajerskem, Jarnik in Matija Majar na Koroškem, Jurij Kobe in Luka Jeran na Kranjskem.

Gaj je nameraval spisati zgodovinsko knjigo: »Dogodivština Ilirije« in tudi »Bibliografijo«, pa ni dovršil nobenega dela, ker mu je nedostajalo znanstvene podlage. Zgodovinski je opisal Ilirijo Švear v knjigi »Ogledalo Iliriuma« 1839—1843. (4 zv.), zemljepisno pa Seljan v knjigi »Zemljopis pokrajinah ilirskih« id. Zagreb 1843.

L. 1839. je podelil cesar Ferdinand Gaju dragocen prstan v priznanje njegove delavnosti. Ta naklonjenost se je pa omajala, ko so začeli »Iliri« naglašati svoje tirjatve; celó ime »Ilir« se je prepovedalo; to je napravilo na Hrvatskem globok vtis. »Ilirske narodne novine« so se odslej imenovale samo »Narodne novine«.

Koj iz početka so skušali »ilirski« domoljubi pridobivati tudi ženski spol za narodno stvar; Drašković je izdal navdušen spis: *„Ein Wort an Illiriens hochherzige Töchter“*, (Zagreb 1838), in je lepo ž njim uspel: v društvih se je začel bolje gojiti jezik hrvatski.

Slovencem misel o Iliriji ni bila neznana, ker je uže Vodnik opeval »Ilirijo oživljeno«. V Gradcu se je bil Gaj seznanil z mnogimi tam učečimi se mladeniči; on je nagovoril Stanka Vraza, da se je ta 1838. leta preselil v Zagreb in postal »ilirski« pisatelj. Seznanil se je Gaj tudi s Kočevarjem, ki je umrl 1883. leta kot okrajni zdravnik v Celju, 75 let star; s Trstenjakom, Muršecem in drugimi. Miklosič, dasi je v »iliriščini« zlagal pesnice, se vender ni navduševal za zjedinjenje Hrvatov in Slovencev. Slovence v celoti je bilo težko pridobiti, ker v njih samih ideja o slovenski skupnosti še ni bila razširjena in niso imeli niti enotnega pravopisa. Leta 1837. so se v Krapini Stanko Vraz, Kočevar, Trstenjak in Caf obvezali z moško besedo, da hoté do smrti delati za preporod južno-slovanskih plemen. Od istega leta si je Kočevar z Vrazom samo »ilirski« dopisoval. V tem ko so se štajerski Slovenci nagibali na »ilirsko« stran, je Celakovský odsvetoval Prešernu bližati se »Ilirom«; v nasprotnem smislu pa je delal nanj Stanko Vraz, dasi brez uspeha. Zato se je Gaj v pismu do Korytka mrzko izrazil o »kranjskih separatistih«. Prvi in najvažnejši plod »Ilirizma« za Slovence je bil ta, da so vsprejeli gajico in opustili bohoričico.

Gibanje ali pokret, ki ga je Gaj povzročil v slovstvu in v politiki, imenujejo tu pa tam namestu »ilirsko« tudi »gajevsko«, vkljub temu, da on ni bil plodovit pisatelj niti učenjak, dasi je za zgodovino »ilirstva« nabral veliko knjižnico in dasi je bil doktor lipskega vseučilišča. Pa vender so se začele prikazovati pri njem temne strani značaja, ki so morda imele svoj vzrok v gmotnih stiskah. Začeli so ga smatrati za orodje dunajske politike. Drašković sam je bil za časa teške borbe z Ogri v 1830—1840. letih večkrat na Dunaju, iščoč podpore v dvornih krogih. Ilirski javni činitelji so bili mnenja: »Aula est pro nobis« (dvor je za nas).

Gaj je izdajal svoja časopisa na lastno roko in je prišel kmalu v zadrego: črez tri leta se je odločil v Rusiji iskati podpore. Šel je 1838. leta v Berolin in se predstavil grofu Benkendorfu, ki je spremljal cara Nikolaja; prosil je za podporo ilirskim podjetjem. Dobil je za potne stroške nazaj v Zagreb — 200 gld. L. 1839. je poslal Gaj v Petrograd pooblaščenca Gerkalovića s prošnjo za 52.000 gld. v podporo slovstvenih podjetij; njegov pooblaščenec je dobil 300 gld., da se povrne v domovino. L. 1840. je prišel Gaj v Varšavo in v Petrograd in se zopet predstavil Benkendorfu, pa brez uspeha. Potem je šel v Moskvo in se oglasil pri Pogodinu. Tam so neki nabrali zanj 20.000 rubljev.

Sploh je Gaj po svojem postopanju v gmotnih stvaréh prišel ob vse zaupanje in je od vseh zapuščen umrl 1872. l.

V mlajših letih je bil podjeten mož in je sodeloval pri ustanavljanju raznih narodnih zavodov. Kot dijak je zbiral pravila muzejev, knjižnic, narodnih arhivov in učenih društev. Po njegovih naporih se je 1838. leta ustanovila v Zagrebu »Čitaonica ilirska«. Iz te so se izcimila vsa druga narodna društva na Hrvatskem.[1]) (Jednako se je iz čitalnice ljubljanske razvilo »Dramatično društvo« in »Glasbena Matica«.) »Matica ilirska« (= »Društvo za jezik ilirski« in »Slovesnost« ali »Učeno društvo«) bila je od 1842. do 1850. l. pod okriljem »Čitaonice« in se je še-le 1874. l. začela imenovati »Matica Hrvatska«.[2])

[1]) Plat. Kulakovskij, »Illirizem« str. 248.

[2]) O drugih društvih glej Plat. Kulakovskij, »Illirizem« str. 284 id.

VIII. Slovstveni pregled od 1815—1848. leta.

Ko je bil 1819. l. utihnil naš prvi pesnik, je prenehalo za eno desetletje pesniško delovanje v Slovencih, vsaj kar se tiče na zunaj. Tudi v drugih narodih so se duševno nadarjeni ljudje, ki bi se inače brigali za napredek slovstva, vglobili v sé, ne meneč se za javno življenje; ta dôba je enaka letom od 1848—1860. Četudi se duh ni kazal na zunaj, pa vender ni počival na znotraj, nego zbiral se in jačil, da potem tem krepkeje stopi na vidik. Oglašal se je sicer na Štajerskem Modrinjak, na Koroškem Jarnik, na Primorskem Stanič, a njih glasovi niso naznanjali pevcev po milosti božji. Izobraževal in likal pa se je v tem času na tihem prvi pesnik slovenski, Franc Prešern, kateri je prvi Slovence proslavil pred svetom. L. 1830. so Prešern, Čop, Zupan in M. Kastelec ustanovivši »Kranjsko Čbelico« združili slovenske pesnike na Kranjskem in krenili po novi poti. Iz Miklosičevega življenjepisa razvidimo, da so tudi štajerski rodoljubi, bivajoči na vseučilišču v Gradcu, osnovali poseben list, a niso uspeli. »Kranjske Čbelice« so od 1830. do 1833. leta izšli štirje zvezki, katerim se je 1848. l. pridružil peti. Za vso smer ali prav za prav za tedanje stanje značilna je pesen, ki stoji »Čbelici« na čelu:

Prijatlam Kranjščine:

Preteklo dvakrat dvajset osmo leto,
Kar združeni so domovini peli;
Srcé od pisanic je komej zgréto,
Slovo od njih so razskropljêni vzéli;
Preneha petje u Emon' začéto —
Le eden srca vnema po deželi;
Iz njega ust nar slaji pesem zvira —
Prehitro take strune glas umira.

Slovensko pesništvo je zdrobilo s to zbirko ograje ozkega obzorja; trebalo je bilo pobiti krive nazore o leposlovju, ki so bili nastali o namenu in smeri umetne poezije. Leta 1831. je Prešern zložil satirično pesen »Nova pisarija«, ki nam podaja sliko tedanjih književnikov, katerim velja samo načelo: »Utile.« S perečim sarkazmom šiba Prešern te zastarele nazore. Prvi zvezek »Kranjske Čbelice« je Zupan posvetil baronu Šmidburgu, poglavarju Ilirskega kraljestva, prijatelju kranjske dežele:

Kraj'na poglavarju dati
Druge hvale mogla ni;
Mikalo bo vnuke brati,
Kol'ko Šmidburg nam stori.

On, podoba domovinstva
Neutruden, tih, krotak;
On, podpornik sirotinstva,
Ilir'janom vsim enak.

V »Kranjski Cbelici« so se oglašali dr. Jakob Zupan, Miha Kastelec, Fr. Prešern, Janez Cigler, Blaž Potočnik, Holcapfel, Jurij Kosmač, Jožef Žemlja, Levičnik.

Pravi oče tej zbirki je bil Matija Čop, pripraven za tak posel po temeljitem znanju najvažnejših evropskih slovstev; bil je tako duhovit kakor skromen mož; on je zbiral okolo sebe zgorej omenjene književnike in jih vodil; Prešern mu priznava:

Ti nam otel si čolnič, si mu z jadrami krmo popravil,
Ti mu pokazal si pot pravo v deželo duhov.

Kakor Zupan tako kaže Prešern s »Povodnjim možem« in »Leonoro« upliv nemške romantike.

Prava pesnika med čebeličarji sta samo Potočnik in Prešern; s Prešernom je slovensko pesništvo stopilo na vrhunec dovršenosti. Upliv romantike kažejo v »Čbelici« tudi slovenske narodne pesni, katere je zapisal Vodnik med narodom, potem iz srbščine (22), iz češčine (2) in iz ruščine prevedene. To je ena in jako znamenita zasluga »Kranjske Čbelice«. Na to so uplivale Karadžićeve srbske (1814—1815, 1824—1833) in Čelakovskega češke (1822—1827) pesni.

Druga lepa zasluga »Kranjske Čbelice« je ta, da si je slovenska književnost odprla pot v izobražene kroge, ki so merodajni v javnem, torej narodnem življenju. Ni bila namenjena prostemu narodu, kakor zdaj knjige »Družbe sv. Mohorja«.

Tudi v tem je koristila, da je rabila bohoričico, dokler ni zmagala gajica, in je tako ohranila jedinstvo. V tej zbirki so imeli vsaj pesniki svoje ognjišče, okolo katerega so se zbirali.

V Slovencih je prevzel nalogo nabiranja narodnih pesnij najpoprej Poljak E. Koritko, katerega so podpirali Prešern, Smole, Ravnikar in dr.

Da bi se bolj pospešilo nabiranje narodnega blaga, se je na Dunaju ustanovila družba z namenom, da skuplja narodne pesni v Avstriji živečih narodov; vlada sama je bila prijazna temu podjetju. Vsled tega se je na Štajerskem Peter Danjko poprijel tega važnega posla, pa ni bil kos svoji nalogi, ker sploh ni temeljito poznal pravega namena. Bolje je v Srbih izvršil to nalogo Vuk Štefanović Karadžić in v Čehih Jaromir Erben.

Na Štajerskem je Leopold Volkmer prevajal Gellertove, Gleimove in Lessingove pesni na slovenski jezik, v Savinjski dolini se je oglašal s humorističnimi pesnicami Jožef Lipold, oba je prekosil

po izvirnih mislih in primeroma lepem jeziku Štefan Modrinjak, nad vsemi pa stoji Stanko Vraz.

Vrazovo načelo je bilo: »Iz naroda za narod«; slovenske pesni in pripovesti je slišal v nežni mladosti od matere, sestre Anke, od sorodnikov in znancev in še kot slaven pesnik v poznejši dôbi se hvaležno spominja teh ugodnih činiteljev v svojem duševnem razvitku. Blagodejno so nanj uplivali njegov ujec, učeni Mihael Jaklin, kateremu posvečuje Vraz tretjo knjigo pesnij »Gusle i tambura« 1845. l., pesnik Cvetko, pozneje župnik na Ptuju, in še zdaj v Gradcu živeči dr. Muršec, ki mu je bil vsestranski na pomoč ter mu priskrboval in razprodajal knjige. Skoro vsi tedaj živeči odlični Slovenci so ž njim občevali.

Franjo Miklosič je bil njegov pravi duševni oče in mentor; zlagal je tudi pesnice in poslal Vrazu 1839. leta pet pesnic za »Almanach« ali »Ilirsko Danico«; skoro vsi so bili ognjeviti Ilirci, izvzemši nekatere rodoljube in pisatelje na Kranjskem. Josip Drobnič je dopisoval od leta 1838—1850. Vrazu in se je hrvaščine naučil toliko, da je sestavil dober slovar »ilirsko-nemški«, ki ga je izdala »Matica ilirska« 1846. l. Da bi se Slovenci približali Hrvatom, naj bi se po njegovem mnenju izdajal časnik; pozneje se je sam prepričal, da tu to sredstvo ne pomaga. Uzoren prijatelj ilirščini je bil dr. Ferd. Kočevar, kateri je marljivo razširjal slovenske in ilirske knjige; on je znal strokovnjaški ocenjevati pesniške proizvode; vedno se je tudi gorko zanimal za hrvatske razmere in je pozneje odločno uplival na politično in društveno gibanje Slovencev na Štajerskem, osobito v Savinjski dolini. Jurij Matijašič, bivši stolni dekan v Mariboru, je razprodajal od Vraza priposlane knjige. Dasi niso bili pisatelji slovenski, vender so podpirali slovstveno gibanje duhovniki Ivan Klajžar, Mirko Bratuša in Fr. Simonič.

Na Goriškem je prirejal Val. Stanič umotvore manj imenitnih nemških pesnikov v slovenski obliki, ki so bile namenjene bolj v probujo prostega naroda, nego v razvitek pravega pesništva.

V tem smislu je uspešno deloval na Koroškem Matija Ahacelj vkljub temu, da se je pozneje njegovim pesnim pripoznavala le majhna vrednost. Njemu se je pridružilo nekaj častnih mož, n. pr.: M. Slomšek, Val. Orožen, Urb. Jarnik, Hašnik; večina teh sega uže v Bleiweisovo dôbo, samo Urban Jarnik, koroški »polyhistor«, se prišteva povsem v Vodnikovo dôbo in je v prvi dôbi svojega pisateljevanja srečno posnemal pesnika »Ilirije oživljene«.

Poskusili pa so bili Slovenci uže poprej ustanoviti si glasilo slovstvenemu trudu: koncem 1824. l. so nameravali Janez Cigler, Ks. pl. Andrioli in Ignacij Holcapfel izdajati slovenski tednik z naslovom »Slavinja«; vlada pa z odlokom z dné 1. junija 1825. l. ni dovolila tega, ker po mnenju tedanjega škofa A. Wolfa prositelji niso imeli dovolj znanja (!) (A. Kobler, Lj. Zv. 1886, 316). *„Illyrisches Blatt“* in *„Carniolia“* sta potem nekaj časa združevala slovenske in nemške pisatelje, dokler prvim ni otvorila prostega pota »Kranjska Čbelica«.

Poleg pesništva se je drugi del leposlovja, namreč pripovedništvo, v tej dôbi začelo razvijati iz nova; tudi to se naslanja na dve podlagi; deloma so prevodi iz nemškega: prevod Krištofa Šmida povestij (Jožef Burger, Jurij Kosmač), Janez Cigler pa je zadel pravo struno, izbravši snov prvemu slovenskemu romanu: »Sreča v nesreči« iz narodnega življenja, ki se vrši za francoskih vojsk. Njegove poznejše povesti so sicer osnovane blizu po istem načrtu, pa vender so v prostem narodu vzbudile zanimanje za čitanje in pripovedovanje.

Ko je Kopitar 1808. l. spisal prvo temeljito slovnico slovenskega jezika, je njegovo delo nadaljeval na Kranjskem Metelko s svojo izborno slovnico »Lehrgebäude«, pa vender je bil preomejen njegov duševni obzor. Da ne smejo meje raznih slovenskih dežel zavirati slovenskega slovničarja, je prvi naglašal Anton Murko, ki je zahteval, da se morajo v poštev jemati vsa slovenska narečja. Šmigovčeva slovnica ni imela upliva, istotako ne slovstvena dela inače zelo marljivega Danjka. Tudi koroški Slovenci imajo dičnega zastopnika te stroke; znanstveno stran jezikoslovja pa naglaša Jarnikov »Etymologicon«, ki je nastal vsled rastočega upliva primerjajočega jezikoslovja. Jarnik se je sploh preobširno bavil s spisavanjem slovarjev, ker je hkrati izdelaval troje slovarjev nemško-slovenskih in nemško-slovensko-latinskih.

Zasledoval je tudi tuje elemente v slovenščini, primerjal osnovo latinskega in slovenskega glagola in izdal Gutsmannovo slovnico.

Za učila v računstvu je skrbel Metelko. Širšemu poduku so namenjene Jarnikove »Nevarnosti mladih ljudi«, Danjkov »Kmet Izidor« in Primčeva »Prava pot«.

Bogoslovska stroka zaostaja v tej dôbi za pesniško in jezikoslovno. Za prosti narod so najvažnejši katekizem, evangelij in razlaganje krščanskega nauka.

»Majhni katekizem« po nemškem izvirniku je sestavil Jurij Alič 1830. l., porojen na Gorenjskem, naposled nadžupnik v Laškem. P. Danjko »Veliki katekizem« 1826. l.; v Gradcu se je med l. 1800 in 1830 natisnil »Veliki katekizem« Prim. Jarnik.

Mnogo pisateljev se je trudilo spisati učila za krščanski nauk, n. pr. Jož. Burger »Keršanski nauk za slovenske šole« 1831. l., »Jedro keršanskih resnic« 1820., M. Ravnikar: »Keršanski katoliški navuk« 1822, Veriti: »Razlaganje Jezusovih naukov« 1827, »Keršanski Nauk za odrasle in otroke« 1836, And. Albrecht je spisal troje knjig eksegetične vsebine.

Pri prevajanju sv. pisma sta se udeleževala Burger in Danjko.

Primeroma jako obširno je slovstvo cerkvenega govorništva. Govore za sv. leto 1826. je izdal Janez Trauen; Anton Krempl je 1839. l. izdal »Kratke Predge za vse nedele in svetke celega leta«. Govornik na glasu je bil Paskal Skrbinec pa bolj po govorjenji nego pisani besedi; po Josipu Stibielu je dr. Štefan Kocijančič izdal govore z obširnim životopisom. Nekaj let pred Kremplom se je oglasil Anton Šerf s svojimi govori, ki so pisani v narečju Slovenskih Goric. Jakob Dolenc je izdal v letih 1824 in 1826 dvoje govorov škofov Wolfa in Gruberja.

Na Kranjskem sta še omeniti Felicijan Rant in Ferdinand Vonča.

Tomaža Kempčana sta izdala v slovenskem jeziku Bedenčič in Zalokar, ki je bil delaven na mnoge strani ter je poleg molitvenih knjig in premišljevanj obdelaval tudi gospodarstvo.

Zgodbe sv. pisma in življenje svetnikov je bil priljubljen predmet Veritiju, pa tudi Danjku, Burgerju in Kremplu.

Redka osebnost je Franc Veriti, rojen Italijan pa skoro najplodovitejši pisatelj te dôbe; njega »Življenje Svetnikov« obsega štiri debele zvezke; pripravljati ga je jel korar Hofman, popravljal pa tudi Albrecht. Zraven tega je njegova stroka še meditacija in krščanski nauk.

Zanimljiv pisatelj je škof Friderik Baraga, ki je pisal molitvenike pa tudi »Premišljevanja« in poročila ob Indijancih v nemškem in francoskem jeziku; sestavil je katekizem v jeziku Očipve-Indijancev in ga dal natisniti v Ljubljani 1843. l.

Najvažnejše sredstvo, da se probudi in oživi narodna zavest, so zgodovinski spomini slavne minolosti; Slovenci se ne morejo ponašati z bleskom kraljevske slave, pa vender so se

posamezniki pečali z razjasnjevanjem naše prošlosti: Perger in Krempl sta proučavala staro zgodovino slovenskega dela Štajerske, Jarnik je iz lastnih krajevnih imen na Koroškem dokazal, da so v prošlih stoletjih Slovenci zasedali mnogo več ozemlja nego zdaj, Zupan je slavil slavne kranjske plemenitaše in škofe.

Tudi za kmetijstvo se je začelo skrbeti: Jarnik je spisal »Sadjerejo«, Danjko »Čbelarstvo« in Pavel Ješenak je v Celju 1821. l. poslal na svetlo »Bukve za pomoč inu Prid kmetom potrebne«, omenivši v predgovoru, da imajo Slovenci sicer mnogo molitvenih knjig, ki učé ljudi Boga moliti, pa isto tako potrebno je tudi obdelovati zemljo. Enako mnenje je pozneje izrazil Vertovec.

»Češko-moravsko-šlezka družba za umno obdelovanje« je skrbela za to, da so Štajerski Slovenci dobili podučno knjigo za lan z naslovom: »Podvučeine za sedtve tega prediva«. Na zadnji strani omenjene knjige se nahajajo imena voditeljev te družbe: Joseph Grof Malabailla od Kanal Poglavar; Joseph Anton Schreyer cesarski kralovi svetvauc tega komercia; Franc Fuhs Secretar.[1])

Jurij Jonké (J. Žemlja), porojen 17. aprila 1777. l. v Srednji vasi (Mitterdorf) na Kočevskem, mašnik 1803, župnik v Črmošnjicah 1813, umrl 12. maja 1864. l., je izdal »Kranjskega Čbelarčka«.

Kmetijska družba za Kranjsko je 1841. l. izdala kratek poduk o sviloprejkah.

Zdravilstvo ima nekoliko zastopnikov: Potočnik je pisal o koleri; kakor v drugih strokah, je tudi tukaj ledino oral, kakor smo zgoraj slišali, uže Vodnik.

Slovenska ustavna listina Kranjske.[2])

Ko je bila francoska vlada (1809—1813) v Iliriji po bitki pri Lipskem uničena, so kranjski stanovi 1814. leta na Dunaj poslali deputacijo, ki se je poganjala za to, da bi zopet dobili staro ustavo. Dotične obravnave so trajale do 1818. l.; še-le dné 29. avgusta tega leta je izdal cesar štatut, ki je znova oživil staro ustavo. Ta štatut se je izdal v obeh deželnih jezikih in je bil tudi tiskan v obeh

[1]) Gašpar Križnik, Ltp. Mat. Sl. 1881, 201.

[2]) P. pl. Radics: Prva slovenska ustavna listina Kranjske, Lj. Zv. 1886, 757—61.

(2½ pôle) na rumenkasto-sivem papirju; določbe, ustanovljene v 15 paragrafih, so veljale do 1848. l.

V vzgled bodi paragraf peti:

Stanovi so za vse leto postavleni, kar k' pridu dužéle ali vsih stanov, ali kakiga posebniga stanu služi; za tiga voljo se stanovom ne prepové v' njih postavskih sohódih próšne inu pertožbe v' imenu dužele pred duželno Poglavarstvo, ali skozi taisto pred dvorne Gospóske, ali tudi naravnost pred nas položiti.

Izbranci pak se ne smejo brez Našiga prej dobleniga dovoljenja v Naše dvorno prebivališe pošilati.

IX. Pisatelji.

Jakob Zupan (1785—1852).

Porodil se je 4. julija 1785. l. v Prevojah v kamniškem okraju na Kranjskem in potem večji del latinskih šol izvršil na Hrvatskem; gimnazijska poročila povedó, da se je učil izvrstno. V duhovnika posvečen je bil 5. febr. 1809. l., doktor sv. pisma postal na Dunaju 1813. l.; potem je bil duhovni pomočnik pri sv. Petru v Ljubljani, nato v Šmariju pod Ljubljano. Leta 1817. je zasêl stolico učitelja sv. pisma stare zaveze »professor publicus palaeobiblicus« in opravljal to službo do 1832. leta, ko se je moral umakniti v Celovec, kjer je umrl.

Deloval je kot pesnik, izvrsten jezikoznanec in zgodovinar.

Svoje slovenske in nemške pesmice priobčeval je po *„Illyr. Blatt“*, *„Carinthia“* in po *„Čbelici“*.

V *„Illyr. Blatt“* 1830. l. se nahajajo te-le pesmice: »O godu rojstva našiga presvitlega cesarja Franca I.«; »O godu barona Jožefa Kamila Šmidburga«; »Cesar Karol VI., oče kranjskim cestam«; »Veliki Petek pred 1797 letmi« (z obširnim opomnilom); »Francu I., našimu svitlimu Cesarju, Očetu Iblanskemu, in Karolini, naši svitli Cesarici o petimu prihodu v Ilirijo.«

V »Kranjske Čbelice« prvi knjigi 1830. leta so natisnene: »Čebelica, katero podaje hvaležna kranjšina Njega Ekscelenciji gospodu Jožefu Kamilu Baronu Šmidburgu« in druge, katerim je predmet »Kranjsko«.

Kakor se razvidi iz teh naslovov, opeval je Zupan rad odlične domačine; posebno pa kaže to »Krajnski Plutarčik«, v katerem se proslavljajo baroni Hans Ungnad, Žiga Herberstein, Andrej Turjaški, Valvazor, Pelchofer, Halerstein, Kavalar; tem možem sledé še dva Kobencelna, Ludovik in Filip, dva Janša, čebelar in slikar.

V teh slavospevih pa se ponavljajo dostikrat iste misli.

Kobenclnoma se glasi slavilka:

Si brata sta bila
Iz Krajne oba,
Evropa častila,
Pozabit ne zna.

Oba sta Gorénca
Si brata b'là,
Častiti Slovenca
Europo uč'ta.

„Illyr. Blatt“ 1831. l., št. 2. ima pesen: »Njega Blagorudju g. Vocher Gustavu, c. kr. Polkovniku Kranjskega Polka Princ Hohenlohe-Langenburg, Prijatlu Ilirščine; slavil je dalje Sentimerjana Florijana, zdravnika iz Kranjskega, umršega na koleri v Moskvi 1830. leta, Mateja Ravnikarja, škofa tržaškega.

»Krajnskemu Plutarčku« sledi »Krajnski Nestorček«, kjer opisuje deset zgodovinskih dogodkov, tičočih se več ali manj ožje ali širše slovenske domovine: Avgust od Metljanov ranjen; — punt rimskih soldatov v Iblani 16 po Kr.; — Cesar Trojan vrh gore Trojanske 102; — Cesar Konstantin v Iblani 331; — Svet Jerom, rojen v Zorenji sredi Istre 341; — Cesar Teodor prepodi Maksima od Emone 388; — Attila razvali Emono 452; — Sora, boj na Sorskim polji 461; — Narzez gradi Iblano 554; — Samo, slovenski vajvod, umrl 662.

V teh slikah je skušal razjasnjevati dogodke blizu 600 let obsegajoče važne dôbe.

Enaki deli sta: »Desetka rodovine Baron Galov«, »Desetka škofov Kranjcev«; tudi tukaj se pokazuje nekaka monotonija v slavljenju, n. pr. Hren Tomaž:

Iblana rodila,
Tibinstvo krotil:
Mat Krajna rodila,
Slovenstvo častil.

in Kavčič, škof »iblanski« :

Idranka rodila,
Bil slaven jezuvit,
Iblana častila,
Zna Krajno slavit.

Zložil je tudi dovolj »Pšic«, ki pa Prešernu niso posebno ugajale:

Ni, bratec! vsaka ž'val lesica
In epigram ne vsak pušica.

Večji del Zupanovih epigramov je objavil še-le Wiesthaler v korenitem življenjepisu (Lj. Zv.); predmeti tem epigramom se nanašajo dostikrat na ožjo domovino in Slovence, n. pr. »Slovenci med Madžarji«, »Istra«, »Grki Slovencem«, »Obradovič Turkom«, »Herder od Slovenca božan«, »Iblana opravljivcam po kongresu«, »Krajnci Anglam 1804 od bibelske družbe«:

Med nami nehala,
Med vami začne,
Velika nam hvala:
Od nas se uč'te.

Predmeti drugi so jako raznovrstni, n. pr. da se izpreminjajo časi; glej *„Krajnci, kdaj, zdaj“*; *„Kdaj trlica, zdaj postljica“*; *„Kdaj plesavka“*, n. pr.:

Prerada plesala,
Prerada klečim;
Prerada kvantala,
Prerada svarim.

Goreč rodoljub slovenski uvidel je kmalu, da bi Slovenci sami kot slabotno osamljeno pleme težko se vzdrževali po koncu, ko bi se ne hoteli ozirati po svojih bližjnih bratih, po Hrvatih. Da bi se temeljito podučil o tamošnjih razmerah, potoval je večkrat po Hrvatskem, Primorskem in po Istri, povsod iščoč narodnih izrekov, pregovorov, običajev, starinskih rečij itd.

»Novice« so 1846. l. povedale, da natisnejo vseh 500 pregovorov. ki jih je nabral dr. Jaka Zupan in objavil v *„Illyrisches Blatt“* 1832. l.; natisnile so jih pa samo kakih 80—90.

Prikupili so se Zupanu posebno Hrvatje, skušal je njim kolikor moči približati Slovence; to stremljenje se mu je štelo v greh; odgovoril je s pesnijo: »Kranjc dolžen hrovatenja«.[1])

---

[1]) »Kr. Čb.« I.

Omilile so se mu srbske narodne pesmice tako, da jih je nekaj poslovenil in objavil v »Čbelici«; posebne kratke ženske pesni iz Vukove zbirke, n. pr. »Srbska deklica«, »Mlad uzel vdovo«; dobro se mu je obnesla: »Ne gledaj me, bom naj majhina«:

»Deklica, ti mala ljubezniva,
Ljubil bi te, pa si tako majhna!«
»Ljubi, ljubi me, bom tudi čvrsta,
Majhini so kameniči dragi.
Pa se nosijo na gospodskem vratu.
Majhina je tica prepelica.
Pa upeha konja in junaka.«

Zupan je poslovenil tudi slovečo pesen »Asan Aginica«, katero je prevel prav spretno.

Zupan bi bil uplivnejše delal na pesniškem polju, da je prelagal zgolj slovanske klasične pesniške proizvode, ali pa narodno pesništvo srbsko in rusko, nego je pa s tem, da je zlagal sam okorne izvirne pesni zgodovinske vsebine, katerim je moral pristavljati razjasnila; pesniškega duha ne nahajamo v njegovih pesmicah, izvor jim je učenost in goreče domoljubje, pesni so rimovana proza. Mero je rabil tisto, ki je doma v čveterovrstnih poskočnicah, izposojenih od Nemcev.

Priznati se mu pa mora, da je pogodil bistvo slovenskega šestomera v tem smislu, kakor sta ga pozneje uvela Boris Miran in Jos. Cimperman, da rabi namreč same moške zareze in ponarejene spondeje.

Zraven svojega pesnikovanja je spisal Zupan mnogo zgodovinskih del, ki so se nanašala na ožje ali širše slovanske pokrajine; te sestavke mu je narekovalo rodoljubje, prinašala pa jih je *„Carinthia“*.

Z velikim veseljem opisuje *„Die acht glagolitischen Klöster im Königreich Illyrien“*. 1.) Dobašnica na otoku Krku, 2.) Glavotok (santa Maria da Capo), 3.) Krk, 4.) Kozje lono (Valle di Cassione), 5.) Martinšica (Valle di s. Martino) na Čresu, 6.) Naresina na Lošinju, 7.) Poresina na gorenjem Čresu, 8.) Vir.

Velika Zupanova zasluga je ta, da je bil prvi Čebeličar, ki je zložil največ pesmic za prvi zvezek »Čbelice«.

V abecedni vojski se je vzdignil proti metelčici s spisom: »Cyrillisirung des windischen Alphabets«, kjer pripoveduje šaljivo, da se učita dva tujca slovenščine iz knjige brez naslova pa v taki abecedi, da ne poznata vseh črk; ta pisava je

prê metelčica, katere se je poprijela peščica pisateljev, ostali Kranjci pa da se trdno držé stare šole. in to je po Zupanovem mnenju prav; dokler se ne izmisli primerna pisava, piši se — po starem.

Isti časnik je objavil njegov spisek: »Etymologie der Namen der Flüsse in Kärnten«; tam razlaga »Drava« iz *dreti* = strömen; »Krka« iz *Krk* = Froschlaich; »Zila« iz *Sila* = Gewaltstrom; »Lavant«-Labod od starosl. *lava* = ein Steg zum Uebergehen; »Liser« od *lizati*.

Zupan je celo mislil, da slovenščina prekaša ruščino. V spisu »Vorzug des Krainerischen vor dem Russischen und Serbischen, von den Russen und Serben selbst anerkannt« razklada, da je on za velikega vladarskega shoda v Ljubljani 1821. l. do jasna razložil nekemu ruskemu knezu, da je staroslovenščini bližja novoslovenščina, nego ruščina; istotako istega leta Demitru Grestiču, srbskemu arhimandritu fruškagorskega samostana Krušedola v Sirmiji, ko je (Zupan) potoval v Zemun.[1])

Ponosen je objavil v nemškem in francoskem jeziku »Des Prinzen de Ligne Urtheil über Slaven und Slavismus« (Suite des lettres et pensées de Maréchal Prince de Ligne, Vienne, chez Schrömbel. 1818, p. 153—4), kjer knez hvali grščino in ilirščino; potem razglašuje »Herders Schilderung der slavischen Völker« v *„Ideen zur Philosophie der Geschichte der Menschheit.“*

Občeval je Zupan z vsemi tedaj živečimi odličnejšimi pisatelji, ki so ga visoko čislali radi njegovega obširnega in temeljitega znanja.

Slavil ga je Franc pl. Hermannsthal v lepi pesni: »Dem Doctor und Professor Jakob Zupan« v XII gazelah, ki jih je prevel na slovenski jezik Zupan sam; za njegove pravde z višjo duhovščino poklonili so mu njegovi hvaležni učenci slavospev v desetih kiticah z akrostihom: »Vivat Zupan.« Zložil je to pesen tedanji bogoslovec Emanuel Jožef Kovačič.

Zupan je bil posebnež, kakoršnih se je v prejšnjih dôbah več nahajalo v učenjaških krogih: nosil se je manj ubrano, nego je zahtevala tedanja šega med omikanci, stanoval na poseben način, rad brusil svoj oster jezik in si s tem nakopal sovraštva do glave. Več o tem Wiesthaler v omenjenem življenjepisu.

---

[1]) Illyr. Bl. 1831, 10.

Matija Čop (1797—1835).

por. 26. januvarja 1797. leta v Žirovnici, mali vasi brezniške fare na Gorenjskem, bližnji sosed Prešernu, hodil je k upokojenemu duhovniku Jos. Pogačarju v pouk, ker na Breznici ni bilo javne šole. Desetletnega dečka je spravil oče v Ljubljano v šolo 1807. l. Francozi pridero v deželo, a mladi Čop zbeži na Gorenjsko; toda mladi profesor Jan. Krsnik, bivajoč na svojem posestvu v Mostah, je poučeval Čopa tako uspešno, da je ta 1810. l. jako dobro izvršil normalko. Prvih šest latinskih šol izvršil je Čop v štirih letih, modroslovje (sedanji 7. in 8. gimn. razred) na ljubljanskem liceju, 1815. in 1816. l. Deloma samotež, deloma pri učiteljih naučil se je italijanščine, francoščine, angleščine in španščine; italijanščine se je učil pri Vodniku. Leta 1816. gre na Dunaj dovrševat svoje modroslovne študije; na materino željo pa vstopi pozneje v bogoslovje v Ljubljani, kjer se je posebno poprijel hebrejščine in slovenščine, katero je takrat učil Metelko. Duhovski stan mu pa ni ugajal; izstopil je iz bogoslovja in 1819. leta dovršil z izvrstnim uspehom učiteljski izpit. Cesar ga je imenoval 21. marca 1820. l. gimnazijskim učiteljem v Dubrovniku s 500 gld. letne plače. Ker Čop te službe ni vsprejel, dobil je 7. septembra 1820. leta mesto humanitetnega profesorja na Reki s 600 gld. plače.

Opravljal je službo po najnovejšem načinu in z najboljšim uspehom: latinske in grške klasike je razlagal tákó, da se je vedno oziral na najboljša pesniška dela nemška, romanska in slovanska; vodil je svojo mladino kakor skrben oče.

Na Reki si je nabiral novih znanostij: tu se je naučil do dobra hrvaščine in se udomačil v starih pesnikih Dubrovniških ter v glagolski in cirilski pisavi; v družbi osebnega prijatelja, angleškega konzula na Reki, Johna Learda, naučil se je korenito angleščine; pri tovarišu Baziliju Klučenku, Rusinu, ruščine in poljščine; potujoč o šolskih počitnicah po Italiji in preiskujoč ondotne knjižnice se je uril v italijanščini; v vsakem obziru je bila tedaj služba na Reki nekaj časa zanj ugodna, pa tudi samo za nekaj časa, kajti zaželelo se mu je iz malega primorskega mesta priti v kako večje mesto. Njegovi želji se je ustreglo s tem, da so mu dali 22. sept. 1822. l. službo humanitetnega profesorja na II. državni gimnaziji v Lvovu z 800 gld. letne plače; tu sta se mu pa prikupila poljski jezik in slovesnost tákó močnó, da so mu bili Poljaci skoraj naj-

bolj priljubljeni narod na svetu; ti pa so ga imenovali »biser kranjske dežele«.

Humanitetni profesor je bil samo tri leta, kajti uže 30. avgusta 1825. leta pozvala ga je vlada radi korenitega znanja na lvovsko vseučilišče in mu poverila pouk v klasičnem jezikoslovju, v občni in avstrijski zgodovini, v pomožnih zgodovinskih znanostih in v angleščini. Vse te službe je opravljal tako točno, da bi bil lahko postal redni profesor, da je le hotel. Daleč na severnem Avstrijskem začelo mu je namreč milo prihajati po ožji domovini: ni se mogel udomačiti na Poljskem. L. 1823. prosil je za službo knjižničarsko v Celovcu, dve leti pozneje za stolico nemškega jezika in literature na vseučilišču v Padovi, a še le čez dve leti se mu je izpolnila goreča želja: dobil je službo profesorja »poetike« na ljubljanski gimnaziji.

Presrčno je ogovoril mladino, začenši učiteljevanje na domači zemlji, češ, kakó ga veseli, da mu je dano v domači deželi drage rojake voditi po potih človeške učenosti.

Kratek čas je učiteljeval na ljubljanski gimnaziji. Po smrti Matije Kalistra, knjižničarja ljubljanske licejalne biblioteke, je prevzel Čop 15. novembra 1828. leta začasno, 8. junija 1830. leta za stalno to službo. Prefekt ljubljanske gimnazije ga je toplo priporočal vladi, naglašajoč njegovo obširno jezikoslovno znanje in gorečo ljubav do bibliografske stroke. Poleg te nove službe je ostal Čop še dalje učitelj poetike in retorike na gimaziji; ko je pa začel v red spravljati knjižnico ljubljanskega liceja, moral se je povsem posvetiti temu poslu.

V tem času se je izpraznilo mesto prvega varuha v dvorni knjižnici dunajski. Iz prošnje, katero je Čop vložil za to mesto, se vidi, da je umel, večji del pa celo gladko govoril in pisal devetnajst jezikov, in ti so: 1. slovenski, 2. srbski, 3. češki, 4. poljski, 5. ruski, 6. lužičko-srbski, 7. staro-slovenski, 8. nemški, 9. latinski, 10. grški, 11. italijanski, 12. francoski, 13. španski, 14. portugalski, 15. provensalski, 16. staro-francoski, 17. angleški, 18. madžarski, 19. hebrejski. Znani so mu bili najimenitnejši spisi v teh jezikih; ker ni bil suhoparen jezikoslovec, je znal pesniško-omikani in s finim ukusom nadarjeni mož samostojno ocenjevati vsacega pisatelja. Izredno zmožen, je bil tudi nenavadno marljiv: brez knjige ga ni videl nihče.

Toda to marljivo življenje je končalo kmalu. Dné 6. julija 1835. l. popoludne se je šel s skriptorjem M. Kastelcem kopat v

Savo in je utonil: vsa Ljubljana in ves omikani slovenski svet je zajokal.

V onih časih je živelo v Ljubljani mnogo duhovitih za vsak napredek vnetih môž. Med te odbrane može šteli so se odvokatje dr. Baumgartner, dr. Oblak in dr. Chrobat; profesorji Krsnik, Martinjak, Heinrich, Schulz pl. Straznicky, slikar Langus in nemški pesnik Fr. Hermann pl. Hermannsthal in bivši grajščak Andrej Smole; izmed duhovnikov Potočnik in dr. Jaka Zupan, a prvak vseh — dr. Prešern. Duša temu odličnemu krogu je bil Čop, ki se je kaj ugodno počutil v Langusovi, Oblakovi in Schulzovi rodbini.

Čopove zasluge za slovensko književnost.

Kjer je bilo nakupičenega toliko duševnega blaga in kjer je bistra glava, po svojem ukusu nadkriljujoča svoje vrstnike, vodila te duševne veljake, je celo naravno, da se je mislilo o tem, kako bi se odduška dalo kipečemu duševnemu delovanju na korist slovenski književnosti. Čop je izprevidel, da je treba glasila slovenskim pesnikom; in kot tako glasilo zagledala je beli dan »Kranjska Čbelica«, kateri je bil pravi duševni oče »velikan učenosti« — Čop.

Druga nevenljiva zasluga je, da je z dr. Zupanom nadaljeval vojsko proti novotarski metelčici ter — voditelj — naklonil zmago zopet jedinstveni bohoričici.

Tretja velika zasluga je, da je spisal novo-slovensko bibliografijo ter jo 1831. l. poslal na Dunaj Kopitarju, ta pa Šafařiku v Novisad, pomnoženo z nekaterimi svojimi opazkami. Porabil je tvarino Šafařik v »Časopisu Českého Mus.« 1833—1834. leta, in V. Križek 1859—1860. l. Nemški izvirnik Čopov je pa čakal belega dne, dokler ga ni 1864. l. izdal Jireček z naslovom:

P. J. Šafařik's Geschichte der Südslavischen Litteratur. Aus dessen handschriftlichem Nachlasse herausgegeben. I. Slowenisches und glagolitisches Schriftthum. Prag. 1864. 8. 190.

Najpoprej navaja pisatelje in opisuje njih življenje, v drugem delu našteva njih dela razvrščena po vsebini. Z veliko marljivostjo je nabiral vse knjige, spise in podatke o slovenskih pisateljih. Kopitar jih imenuje krasne doneske, kakoršnih Šafařik morda ni dobil od nobenega svojih sodelavcev.

Ker se Čop z jezikoslovjem ni pečal radi jezikoslovnih oblik, nego radi slovstvene vsebine, je jako temeljito, dasi kratko in blagohotno, ocenil vrednost posameznih del. Slovenci še do zdaj nimajo popolne bibliografije. Slovstvena zgodovina prav za prav ni njegovo delo, ker ne razjasnjuje upliva enega pisatelja na drugega in upliva, ki ga ima zgodovinski razvitek in slovstvo drugih narodov na slovenske pisatelje.

Opravičeno je pel o njem Prešern:

Polno si znanost imel njih, Čop, velikan učenosti,
Ti si zaklade duha Krêzove bil si nabral!

Andrej Smole,

porojen 1800. leta v Ljubljani, je zbiral narodne pesni, n. pr. »Od lepe Vide«, »Od kralja Matjaža«, »Od. Rožlina in Verjankota«. Izdal je dvoje gledališčnih iger, namreč »Varh«, katero je prevel iz angleščine, in ponatisnil Linhartovo igro: »Veseli dan« ali »Matiček se ženi«, ter »Pesni Valentina Vodnika«.

Prešern je pel o njem:

Videl si Nemško, Francosko, Britansko,
Videl si Švajca visoke goré;
Videl si jasno nebo italjansko,
Sreče ni ranjeno našlo srcé.

Mihael Kastelec (1796—1868),

porojen v Gorenji vasi pri Zatičini 1. sept. 1796. l., je bil najpoprej skriptor, potem varuh licejalne knjižnice v Ljubljani, umrl 1868. l.

V slovenskem in nemškem jeziku je začel pesni zlagati in izdajati v „*Illyr. Blatt*“: »Pesem na god rojstva Svitlega Cesarja«, Das Grab (Salis) — »Grob«, poslovenila S. in K. (= Zupan in Kastelic); »O godu rojstva našiga svitliga Cesarja Franca I. ino Karoline naše svitle Cesarice«; »Pesem svitlimu Cesarju Francu I. našimu preljubeznivimu Očetu.«

Izdajal je »Kranjsko Čbelico« I. zv. V Ljubljani. J. Blaznik. 1830. 8. 101. — II. zv. 1831. 100. — III. zv. 1832. 110. — IV. zv. 1833. 94. — V. zv. 1848. 94. Kastelčeve pesni so: I. zv. »Prijatlam Krajnšine«, Vezilo, Vertnica, Zadovoljna Nedolžnost, Smrt, Zvestoba, Stanovitnost, Poletni večer, Vince, Zdravica; v II. zv. Zaterti, O mraki, Veseli, Pozimska, Mladenču, Nezvesti, Pivska, Nevesti, Fantovskim, Napak Lepota smrt prave, Sleparija, Zlati vek, Orožje nedolžnosti, Zapertodurnik, Prevzetnim; v III. zv. Gorenec, Dolenec, Blagor prostim, Pomlad, Vošilo, Minica, Zdihljeji, Povračilo, Svét, Kisloti, Nevošljivcu; v IV. zv. 28. jutro velciga travna 1828. Natura Grob, (Lud. H. K. Hoelty). Solnce, Odlašavec, Sonet, Premišlevavec, Pustno zdihovanje, 17 Epigramov; v V. zv. Bravcu, Triolet, Sonet, Zdihljeji, Bolezen, Svét, Nedolžna deklica, Zapušeni, Vprašaj, Mina, Poslednja pesem, Žena deklici, Nedolžnim, Pesem za narodno stražo v Ljubljani 17. sušca 1848. l.[1]), Svojim pojdašom, Zapeljana. Na koncu tega zvezka je 12 »Muh«.

[1]) »N.« 1848, 58.

V »Novicah« 1849. l. je objavil Kastelec pesen »Na grobu slavniga pesnika Franceta Prešerna. Zadnji njegov proizvod je pesen na »Slavo Vodniku« v Vodnikovem Spomeniku 1859. l., str. 116.

Koj po njegovi smrti opozoril je Jurčič[1]) Slovence v Ljubljani, da se naj brigajo za njegovo zapuščino, nadejaje se, da se še utegne tam najti kaj Prešernovih pesnij.

Blaž Potočnik (1799—1877),

iz Struževega na Gorenjskem, šolal se je v Kranju in Ljubljani, služil za kapelana v Št. Jerneju, za stolnega kapelana pri svetem Miklavžu v Ljubljani in nad 25 let za župnika v Št. Vidu nad Ljubljano, kjer je tudi umrl.

Za slovenščino so ga vneli Vodnik, Zupan in Metelko. Uže učenec donašal je Metelku naloge v vezani besedi.

Mož prijaznega vedenja, dobrega srca in prebrisane glave pa skromnega mišljenja se je bil zelo prikupil tedanjemu ljubljanskemu škofu Gruberju, kateri ga je pustil le kratko časa v Šent Jerneju ter ga poklical za kapelana v stolno cerkev v Ljubljano. Uže kot bogoslovec 3. tečaja je poučeval svoje tovariše v petju in se je pozneje kot kapelan in pevovodja mnogo trudil za napredek cerkvenega petja. Bil je pesnik in pevec.

»Kranjska Čbelica« objavila je prva nekoliko njegovih pesnij, n. pr. v I. zv. *„Nebesa“*, *„Vodniku pri Savici 1829“*, *„Ženjice“*, *„Slaba vinska letina“*, *„Zdravica“*, *„Dolenskà“* (Pridi Gorenc! — Z mrzle planine itd.).

Njegove pesmice so prinašale tudi »Novice«, n. pr. »Mlatiči«, »Češka predica Slovenskim«, »Zvonikarjeva« (Ko dan se zaznava itd.), »Zvestiga Slovenca pesem« (Cesarska), »Hči na grobu matere« (Srota, srota ne zaspim itd.), »Besede vere« (po nemškem), »Sveti Martin«, »Planinar« (Visoko vrh planin stojim), »Prašanje, odgovor«, »Žalostni glas zvonov« (Pojó pojó zvonovi). »Pratika dr. Bleiweisa« 1847: »Prerokovanje vremena«. »Slovenski Cerkveni Časopis«: »David in Goliat«, »Marija zgodnja Danica«, »Pred sv. rešnjim Telesom«, »Sedem žalost Marije Device«.

»Ljubljanski Časnik«: *„Mi smo bratje“*, *„Spomlad“*, *„Tri želje“*, *„Miklavž“*. »Drobtinice« 1851. leta: *„Bojna pesem avstrijskih vojakov v Lombardii“*. »Vodnikov Spomenik«: *„Vodniku“*.

---

[1]) »Slov. Narod« 1868, št. 97.

Urejeval je »Ljubljanski Časnik« od aprila do decembra 1850. l., kar mu je prizadelo mnogo truda, ker je bival v Št. Vidu nad Ljubljano. V tem listu je napisal mnogo člankov sam, n. pr.: »Prijatlam slovenskega ljudstva«, »O časnikovih namenih«. Kar se tiče jezika, je bil odločen nasprotnik hrvatskim oblikam, potegoval se je za čisto, nepomešano slovenščino. Vkljub temu pa vender ni njegova slovnica slovenskega jezika dovršena, ker jo je izdelal prenaglo.

Tudi se je zanimal za zgodovinsko in umetniško stroko; opisujoč »Cerkve na Kranjskem«,[1]) pohvalno omenja slikarja M. Tomca v Št. Vidu, ki prê dela po vzgledu Vischerja, Canove in Thorwaldsena.

Nekatere njegovih pesnij so postale národne, n. pr. »Zvonikarjeva« (Ko dan se zaznava), »Planinar« (Visoko vrh planin stojim), »Dolenjska« (Pridi Gorenjc). Zato je preostra sodba Prešernova:

Popred si pel, zdaj pa homeopatiš,
Popred si čas, zdaj pa življenje kratiš.

Izdal je cerkveno pesmarico z naslovom: »Svete pesmi za use velike praznike in godove med letam« (Ljubljana, 1827), ki se je natisnila 1874. l. četrtokrat. Učiteljem cerkvenega petja je namenjena njegova knjiga: »Das Officium in Nativitate Domini« (Ljubljana, 1859).

Tudi dijakom ljubljanske gimnazije, ki so popevali poprej nemške pesni, priskrboval je rad slovenske besede nemškim napevom.

Razven dveh molitvenikov spisal je tudi poljuden in poučen sestavek o koleri in slovensko slovnico.[2])

Jurij Grabnar (1806—1862),

iz Št. Jerneja na Dolenjskem, je dovršil srednješolske, modroslovne in bogoslovne nauke v Novem mestu in v Ljubljani, kapelanoval v Št. Vidu nad Ljubljano, bil šolski ravnatelj v Kranju, kapelan v Šmarju, na zadnje pristav in vodja v Alojzijevišču v Ljubljani.

Pesniška žila se mu je rano oglasila, kajti uže dijak je svojemu učitelju Metelku donašal naloge v vezani besedi. »Zgodnja Danica« je objavila sem ter tje take naloge odličnejših Metelkovih učencev. V »Kranjski Čbelici« je objavil nekatere pesmice, n. pr. »Domu me mika (II. zv.), »Mina v molitvi« (III. zv.). Sodeloval je tudi pri Wolf-Cigaletovem slovarju.

[1]) »Nov.« 1843, str. 40.

[2]) Grammatik der slovenischen Sprache, Laibach 1849.

Blagodejno je uplival na mladino, kateri je posojeval ali daroval primerne knjige v zabavo in omiko. Kako gorko je uprav mladina občutila njegovo smrt, kaže Fr. Marna pesen: »Alojzijanci v spomin svojemu rajnemu vodji preč. gospodu Juriju Grabnarju«,[1]) kjer poje pesnik med drugim:

Spremlja ga mladost otožna, zapuščena,
Žalosti se mlado lice jej bledi;
Bila njemu v milo varstvo je zročena,
Hujše, kakor druge, zguba njo skelí.

Dr. Mihael Tušek,

por. 1803. l. pri sv. Lenartu, je bil v Ljubljani mestni zdravnik in umrl 6. marca 1843. leta.

V »Kr. Čbel« IV. je prevêl »Mladenič pri potoku« (po Schillerju) pa »Cesar in opat« (po Bürgerju).

Ignacij Holzapfel (1799—1868),

iz Tržiča, je kapelanoval v Kamniku, Mengšu, pri sv. Jakobu v Ljubljani, dekanoval v Ribnici.

V »Kr. Čbel.« I. se nahaja njegova pesen: »Na posipu hudiga grada«, »Pod slapam o povodnji«, »Vetriču na vertnici.«

V »Zgod. Dan.« 1858, 18, je po latinski pesni „*Qui mundum probe noscit, de mundo nihil poscit*", priredil: »Posvetna nečimurnost.«

Janez Trauen (Traun) (1781—1847),

iz Doba na Kranjskem, duhovni pomočnik pri sv. Petru v Ljubljani, potem pri stolni cerkvi, župnik v Poljanah, dekan v Ribnici. »Ravno za Trebniškega tehanta izvoljeni častitljivi gospod Janez Traun so po kratki bolezni v Ribnici umrli. Za inštaliranje odločeni dan je bil dan njih pogreba.«[2])

Pisal je Trauen v slovenskem in brezimensko tudi v latinskem jeziku. V slovenskem: »Opominjevanje k' pokori v svetim letu«. 1826. Ljubljana 1829.

Jurij Kosmač (1799—1872) (Danecki),

por. v Danah pri Ložu na Notranjskem, je bil najpoprej služabnik, potem skriptor v knjižnici ljubljanski.

Opeval je v »Kr. Čbel.« letne čase, kar mu je očital Prešern, češ:

Kdor govoriti kaj ne vé,
On vreme hval' al toži,
Kdor pevcev péti kaj ne vé,
Od letnih časov kroži.

Stanovski posel ga je dovêl do tega, da je opisal „*C. kr. licealno bukvarnico v Ljubljani*" in „*Rokopise Ljubljanske bukvarnice*". Za slovensko gledišče je priredil z dr. Kleemanom vred iz češčine: »Tat v mlinu« in »Dobro jutro«.

---

[1]) »Zgod. Dan.« 1862, 173.

[2]) »Nov.« 1847, 152.

Gojil je tudi pripovedno slovstvo ter po Krištofu Šmidu poslovenil: Ita, Togenburška grafinja«. Marljivo je podpiral »Novice«: »Vodnikovo življenje« (»Nov.« 1844); »Kako cesar časti kmetijstvo« (»Nov.« 1844).

Dr. Jernej Levičnik (1808—1883),

iz Železnikov na Gorenjskem, je dovršil v Ljubljani gimnazijo in modroslovske šole, bogoslovne pa v Celovcu. V Ljubljani je uplival nanj Metelko, v Celovcu Slomšek. Služboval je za kapelana v Grabštajnu, pri Gospé Sveti in v Nemškem Bleibergu, za kurata v Zgornji Plesi, za dekana v Št. Mohorju.

Uže bogoslovec je objavil v »Kr. Čbel.« II. zv. »Iskana dežela«, v III. zv. »Žal po prijatli v vojski«, in v IV. zv. »Hrepenenje« (po Schillerju).

„Carinthia“ 1832. l., št. 1. ima: »Občutljeji 1. dan 1832. l.« — »O prazniku 40letniga Cesarstva Franca I.« Pred Koseskim je poslovenil Schillerjevo: »Devico Orleansko«, spisal balado »Baron Turjaški Andrej«, in zložil epopejo »Katoliška cerkev«, junaško petje v petih pesnih.

Emanuel Jožef Kovačič (1808—1867),

iz Čateža pri Brežicah, je služboval v Trstu in Žminju; 1847. l. postal je dekan v Dolini, čez štiri leta nadzornik ljudskih šol v Trstu, zopet čez štiri leta pa kanonik.

Kot pesnik se je oglasil uže v mladih letih v »Kr. Čbel.« II. zv. »Modri pivec« in v IV. zv. »Solnce«. Zložil je umetno pesen: »Vivat Supan« v desetih kiticah, v katerih se začenja vsak stih s črkami teh dveh besed; pesen je zložena v okornem teško umevnem Zupanovem zlogu.

Bolj ugaja humoristična v narodnem duhu zložena pesen: »Torba dijaka.«

Krepko je podpiral »Drobtinice«; letnik 1858. prinaša: »Sveti Cene in Justina, mučenika tržaškega mesta«; letnik 1859—1860: »Marija Pomočnica« in »Zlati perstan ali potop nad Čateškim gričom«; letnik 1862: »Viteški strunjar«; letnik 1863: »Božja pot na Dobrovi«; letnik 1865—1866: »Leseni križ«. Lep je »Sonetni venec za sedanjo dôbo« z začetnicami iz besed »Pius Nonus«.

Rad se je ukvarjal Kovačič z životopisi, n. pr. »Matevž Ravnikar«, »Ivan Bajkart Valvazor«, »Anton Klaj«, pobožni istrijanski krajan; »Jožef Walland«, goriški višji škof in ilirski metropolit.

V njegov uradni delokrog segal je spis: »Od slovenskiga bitja v začetnih ljudskih šolah Teržaških.« Živo je popisal »Romanje na Tersat« in »Azijatsko kolero«.

Nedokončan je njegov spis »Jezuiti« v 14 oddelkih. Semeniška knjižnica v Trstu hrani spis »Zgodovina Teržaške škofije«.

Dr. France Prešern (1800—1849)

se je porodil dné 3. dec. l. 1800. v Vrbi na Gorenjskem. Mati njegova je govorila tudi nemški in je bila jako razumna žena. Sedemletnega Prešerna je vzel k sebi sorodnik Jožef Prešern, imovit župnik v Kopanju blizu Šmarja na Dolenjskem. Gimnazijske in modroslovne

nauke je dovršil France v Ljubljani do 1820. l.; juridične na Dunaju; doktor prava je postal 1828. l.

V Ljubljani je poučeval kot dijak v hiši deželno-sodnega svetnika Lavrina, na Dunaju v Klinkowströmovem zavodu in v Terezijanu; imel pa je uže kot gimnazijski dijak obiteljsko, na Dunaju pa Knaflovo stipendijo; ni imel torej tožiti o bridkih dijaških letih. Na Dunaju je poučeval mladega in nadarjenega grofa Auersperga, poznejšega pesnika Anastazija Grüna; skupno čitajoč Valvazorja sta se navduševala za krasno svojo domovino. Od 24. julija 1829. do 17. decembra 1831. leta je bil neplačani priseženi praktikant pri c. kr. komorni prokuraturi; dasi je večkrat prosil za plačano službo, je vender ni dobil. Leta 1832. je prebil v Celovcu advokatursko skušnjo in je potem vstopil v pisarno svojega prijatelja advokata dr. Chrobata, kjer je ostal do l. 1847., ko je dobil v Kranju advokaturo, katero je izvrševal samo dve leti, kajti umrl je uže dné 8. febr. 1849. l.

Kar se tiče zunanjih uplivov na mladega Prešerna, se gotovo ne more tajiti, da mu je mlado srce prešinjal divno lepi rojstni kraj, romantična »gorenjska stran«. Sorojak in bližnji sosed mu je bil tri leta starejši Čop, s katerim se je shajal v šolskih počitnicah in čital knjige. Ne zdi se pa verjetno, da bi se bil Prešern kot deček v ljudski šoli v Ribnici navzel krepkega in jedrnatega narodnega govora in tiste šegavosti in zabavljivosti, katera je od nekdaj doma v tej dolini, kakor misli Stritar, ker je človek v teh detinskih letih še vender negoden za take vtise, posebno če je tam bival le mimogredé.

Med njegovimi učitelji v Ljubljani omenimo Jerina, dr. Tuška, Debeljaka, Hladnika in M. Kalistra. Odločilne važnosti pa je bilo zanj znanje s češkim pisateljem in pesnikom Fr. L. Čelakovskim, katerega je bil spremil na Češko; še-le ta Čeh je pokazal Slovencem in ostalemu slovanskemu svetu, koliko je vreden pesnik Prešern; on mu je tudi pokazal širše slovansko obzorje. Ostala sta si prijatelja vse žive dni.

Od dijaških let do prerane smrti je spremljal Prešerna njegov blagi mentor — Čop; brez dvojbe sta nadarjena in marljiva dijaka slastno čitala Vodnikove in Ravnikarjeve spise. Uže v dijaških letih se je Prešern poskušal v pesništvu. On pripoveda sam,[1]) da je

[1]) V listu, pisanem 13. febr. 1832 iz Celovca Čopu v Ljubljano.

kot pravoslovec četrtega leta dal »formulariju« (Kopitarju) čitati cel zvezek svojih poezij; ta mu je prê svetoval, naj jih pusti ležati nekaj let in naj potem vzame pilo v roke. Vestno se je držal Prešern tega sveta in potem sežgal vse, razven »Povodnjega moža«, »Leonore«, in pesni »Lažnjivi pratikarji«. Dobro je preučil Vodnika in Ravnikarja in se mnogo naučil pri Čelakovskem. Prvo pesmico je objavil v *„Illyrisches Blatt“* 1827. leta: »Dekelcam« z nemškim prevodom. Tudi drugi pesniki »Novične« dôbe so nastopili s slovenskimi umotvori in nemškimi prevodi, n. pr. Svetličič, Malavašič i. dr.

Jako ugodna za njegov duševni razvitek je bila družba duševnih veljakov one dôbe, ki so začeli izdajati »Kranjsko Čbelico« (več o tem glej pri Čopu). Koj v I. zv. je dr. Prešern dal na svitlo uže omenjeni pesni: »Povodnji mož« (Od nekdaj lepe so Ljubljanke slovele), balada po Valvazorju; »Leonoro« (po Bürgerju) in »Slovo od mladosti« (Dni mojih lepša polovica kmalu itd.). Takrat je bil v Ljubljani neplačan praktikant.

Tudi v nastopnih letih je zlagal balade in romance; pa uže 1831. l. objavi prve svoje sonete, n. pr. »Očetov naših imenitne dela« in humoristično pesen: »Nova pisarija« (De zdaj, ko že na Kranjskem vsak pisari), pa spušča svoje »sršene« in smeši črkarske pravdarje (1832—1833), pridružujoč se Čopovim razpravam z nemškim spisom: »Literarische Scherze in August Wilhelm von Schlegels Manier«. Leta 1833. so se prikazale »gazele« (Pesem moja je posoda tvojiga imena), »glose« (Slep je, kdor se s petjem vkvarja); z romanco: »Od dohtarja in učenca« se konča 4. zvezek »Kranjske Čbelice«.

Takratna kratkovidna cenzura ni dopuščala vsem Prešernovim pesmicam gledati belega dné. Dasi je Čop kot cenzor bil odstranil nekatere pesmice, to še vender ni ugajalo strogim sodnikom (Kopitarju in Pavšku); uplivali so na vlado, da je zabranila nadaljni tisek.

Ker so mu slovenska tla ginevala izpod nog, pel je nemški v *„Illyr. Blatt“* 1834 sonete.[1]) L. 1835. tugoval je za Čopom.[2])

Kakor 1827. l., tako je tudi 1836. l. izdal v slovenskem in nemškem jeziku: »Prekop« (Wiederbeerdigung).

---

[1]) Fr. Celestin 9.

[2]) *„Illyr. Blatt“* 1835, št. 30:

Jung stirbt der, den die Himmelsmächte lieben.
Der Spruch, mein Freund, hat sich an Dir bewähret.

Najlepša pesen tega časa je: »Kam?«

Ko brez mirú okrog divjam,[1]
Prijatli prašajo me kam?

Sredi 1836. l. se je prikazala epična pesen: »Kèrst per Savici«[2]) Povest v verzih. Zložil Dr. Prešerin. V Ljubljani. Natisnil Jožef Blaznik 1836. l.

Prešern sam je pisal Čelakovskemu, da ima ta epična pesen tudi namen, pesniku duhovščino zopet nakloniti; enako je skušal tudi Vodnik popraviti, kar je pokvaril (!) z »Ilirijo oživljeno«; — pa oba truda sta bila zaman.

Dasi je zlagal tudi klasične nemške pesni, je zahteval, da mora vsak Slovan svoj rojstni ali materin jezik više ceniti, a v tujem jeziku dati samo kaj izbornega od sebe.

Leta 1839. se je *„Illyr. Blatt“*-u pridružila še *„Carinthia“*, v kateri je spravil na dan nekaj pesmic z nemškim prevodom. V štiriletni dôbi do 1845. l. pa je objavil mnogo lepih ljubezenskih pesnij, n. pr. »Za slovo« (Kaj od mene proč okó), »Ukazi« (Da ne smem, si ukazala), »Izgubljena vera« (Nebeško sijejo oči) in pesni v spomin (Andreju) Smoletu,[3] (Valentinu) Vodniku,[4] ljubljanskemu županu Hradeckemu[5] in Čopu[6].

Potem je zbral večji del svojih pesnij in jih izdal 1847. l.:

Poezije Doktorja Prešerna. U Ljubljani. Natisnil Jóžef Blaznik. 1847. 8⁰. 192.

Za geslo jim je napisal na čelo:

Sem dolgo upal in se bal,
Slovó sem upu. strahu dal;
Srcé je prazno, srečno ni,
Nazaj si up in strah želí.

V zadnjem zvezku »Čbelice«, ki je izšel 1848. l., je še bilo natisnenih več, n. pr. »Nuna«, »Zdravica«, »Sv. Senan«,[7]

[1]) Wenn ich herum irr' ohne Rast,
Fragt ihr: Wohin mit solcher Hast?

[2]) Pretiskani v »Nov.« 1844, 29—35.

[3]) *„Illyrisches Blatt“* 1844, št. 44.

[4]) »Nov.« 1845, 12.

[5]) »Nov.« 1845, 105.

[6]) »Nov.« 1846.

[7]) J. Cimperman, »Lj. Zv.« 1881, 312 je tega mnenja, da je Prešern vzel tvarino za to pesen iz Th. Moore-ove pesni »St. Senanus and the lady«; tem mislim se upira T. Črv (»Sl. N.« 1884, št. 205) iz Puškinovega »Sapožnik«-a. Josip Cimperman, »Lj. Zv.« 1884, 629.

»Nebeška procesija«, »Šmarna gora«, »Nečimurni up« in »Čudni dihur«. V *„Illyr. Blatt“* so »Licovski strelci«[1]), v Koledarju 1852 »Parizina«[2]).

Prešern je svoje pesni razdelil sam v: pesni, balade, romance, različne poezije, gazele, sonete in lirično-epično pesen.

Ime »pesem« je dal Prešern takim poezijam, ki so pripravne tudi za petje; uglasbene so skoro vse in se popevajo tudi v sorodnih slovanskih plemenih. Večini je predmet ljubezen; do neusmiljene deklice se obrača, proseč, naj mu dovoli gledati ji v oko, misliti nanjo; samo pogled in misel nanjo bo vzbujala v njem pesni — »Prošnja«. — V prvi pesmici »Strunam« prosi strune, naj naznanjajoč njegove bolečine omečé njeno trdo srce; »Pod oknom« zdihujoč se boji smrti, ako bi deklé ljubilo druzega. Deklé je trdó: še pred obličje ji ne sme pesnik — »Kam?« — niti govoriti o ljubezni — »Ukazi« — saj pa bo prevzetno dekle pozneje samovalo — »Dekletom«. — Dasi je dekleta nestanovitno srcé drugi vlovil v skrbno nastavljene mreže, bo vender pesnika pomnila do zadnjega dné, kajti tudi trdna stena, segajoča do strmih nebes tega ne more zabraniti — »Sila spomina«. Če je deklé še tako prijazna, kakor poprej, je vender »Izgubljena vera«, kajti:

Ak bi živela vekomej,
Kar si mi b'la, ne boš naprej.

Ponosen je pesnik, saj nihče ne sili drage, da bi ga ljubila, naj mu tedaj poda roko »Za slovo«; s pomočjo stare ljubezni nosil bo življenja pezo do — bele smrti.

Nezvestobo — od moške in ženske strani — opevajo tri pesni; »Mornar«, preveslavši mnogo sveta, je vender ostal zvest dragi, katero je našel prišedši domu poročeno z drugim; istotako očita »Zapuščena« neznačajnežu, da jo je grdó prevaril; to jo je pretreslo tako, da si želi smrti, predno povede nezvesti ljubimec drugo pred oltar. Kakor naravno, prenaša »Mornar«[3]) moško svojo nezgodo:

Moj up je šel po vodi,
Le jadrajmo za njim.

---

[1]) Ponatisneni v Bleiweis. Kol. 1854.
[2]) Od 9. oddelka počenši.
[3]) Misli se, da je Prešern mislil na prijatelja And. Smolé-ta.

Obe pesmici pa presega »Nezakonska mati«[1]) po nedosežni nežnosti izraza in vsebine: izvrstno riše nesrečne mlade deklice tužni položaj, ki ga vsaj nekoliko lajša pogled zalega deteta.[2])

Dve pesni »Soldaška« in »Od železne ceste« sta pevani v narodnem duhu; v prvi ponosno povdarja slovenski vojak, da plačejo ob njegovem odhodu žene in deklice, on pa hoče veselo živeti in umreti za jedino ljubico — čast. V drugi pripoveduje dragi, da se hoče popeljati skoz razna mesta, celo v Brno po bogato židovko; ona pa si hoče izbrati premožnega vdovca in ga vzeti v strah; ker pa obema njuni ideali ne ugajajo, hočeta si ostati zvesta in se skupno odpeljati po železnici v velika mesta, »ak ne bo na poti krst«.

Zopet dve pesni sta zloženi v spomin umrlih. Vodnik je samoten ptiček, ki neutrudno nabira in iz grmade splava kot ptič fenis; Andrej Smole, mož plemenitega srca, okusil je nezvesto ljubezen, videl mnogo sveta pa malo bratoljubja in našel naposled v domači zemlji zaželeni pokoj.

Te in še druge nenatisnene pesni sta izdala J. Stritar in J. Jurčič 1866. l.:

Pesmi Franceta Preširna, s pesnikovo podobo, z njegovim životopisom in z estetično - kritičnim uvodom. V Ljubljani. Založil in prodaja H. Ničman. Stari trg h. št. 5.

Josip Stritar je v uvodu (1—10) opisal Prešernovo zunanje življenje, nato (11—46) ocenil njegove poezije tako na drobno, kakor doslej še nobeden pisatelj.

Po pravici se pa mora očitati tej izdaji, da je po nepotrebnem izpremenila Prešernov tekst, da ga je skušala prilagoditi pismeni slovenščini 1866. l.

Napredek od Vodnikovih pesnij, izdanih 1806. l., ki so prvi klasični proizvodi slovenske muze, je tako velik, da se v nobeni drugi literaturi ne najde tak nenavaden skok.

---

[1]) Izborna je zlasti kitica:

Meni nebó odprto se zdi,
Kader se v tvoje ozrem oči,
Kadar prijazno nasmeješ se,
Kar sem prebila, pozabljeno je.

[2]) To pesen sta pobliže ocenila J. Stritar v »Klasju« stran 32 do 34, in Fr. Levstik v »Lj. Zv.« I., 440. Levstik šteje to pesmico med najlepše — na svetu.

Pesnik nas koj s prvimi kiticami seznani s položajem, da se čitatelj koj čuti vdomačenega; beseda je takó blagoglasna, da je našim prvim skladateljem izvabila najlepše napeve: mogočno je tedaj Prešern uplival na razvitek višje muzikalne skladnje v Slovencih. Med vsemi se odlikujejo besede in napevi »Strunam«, »Kam?« in »Nezakonska mati«.

Balade in romance.

Obe ti vrsti lirično-epične poezije sta si tako sorodni po predmetu, duhu in obliki, da jih je težko vselej ločiti na drobno. Balada, prihajajoča od Vlahov, pestovana po Angležih in Nemcih, je navadno fantastična; resnobna z vznesenim efektom in v svečanostni obliki opeva ljubezen kakor romanca, samo da je ta skromnejša in včasih tudi humoristična.

Prešern je zložil tri romance v španski meri (dvostopni troheji), vse tri šaljive vsebine. »Hčerin svèt«[1] nam slika premožnega kmeta, ki ne dovoljuje svoji lepi hčerki razgovarjati se z dragim pod oknom. Ona pa svetuje skrbnemu očetu, naj jo dá za ženo dragemu, potem se nehajo vse te njegove skrbi. »Učenec« je proklinjal na pepelnično sredo pust, ker je izgubil čas in denar; pa vse to bi še prenašal, samo pozabiti ne more lepe nemške Rezike, ki se je omožila. »Jezični dohtar« je stopal za šestnajstletnim dekletom, ki se sicer še ne ženi, tudi nima pravd, pa je vender tako lepó, da pesnik želi služiti njeni ljubezni.

Trem baladam je vzet predmet iz domačih — kranjskih razmer. »Turjaška Rozamunda« je imela mnogo snubačev iz laške, nemške, štajerske in kranjske dežele; vse je odbila, samo Ostrovrharja je počastila s svojo ljubeznijo, toda samo s tem pogojem, da privede bosenskega paše sestro Leljo, ki je prê lepša nego Rozamunda. Ostrovrharju pokloni srce Lelja, katero vzame junak za ženo, Rozamunda odide v samostan.

Oholost se kaznuje sama; oholost lepega spola pa je tudi dostikrat vzrok nesreči moških src. »Povodnji mož« odvede krasno Uršiko, ki je na Starem trgu v Ljubljani plesala z drugimi krasoticami, pa oholo odbijala plesalce; urno jo vrti proti Ljubljanici in skoči ž njo v vodo.

---

[1] »Lj. Zv.« 1881, 442. To romanco je prevel Vraz na hrvatski jezik.

Ne bogat, pa slaven pesnik je v mnogih pesnih slavil neusmiljeno Severo brez uspeha; zato zapusti grad s čutarico ob ledjih —; pozneje ga najdejo mrtvega in ga brž zakopljejo, ker duhovnik hití k poroki Severini. Domu gredé sliši duhovnik prepir med mrliči, in pesnik sam prihiti ven in pové, kako je umrl:

Odkopan pevec ležal je zjutraj vrh zemlje,
Pokopat k tolovajem, biričem ga dadé. *(Prekop.)*

Tudi »Nestrohneno srce« opeva žalosten položaj neuslišane ljubezni. Ko so kopali jamo za mrliča, trčijo na bledega mladeniča truplo, ki se takoj razvali v prah, živo je ostalo samo srce pesnika Dobroslava, ki je zaman peval lepe pesni neusmiljeni deklici:

Ko vstane drugo solnce, srcé takó skopni,
Ko beli sneg spomladi, da kaj zagrebsti ni.

»Zdravilo ljubezni« je dostikrat mirni grob. Mladeniču je umrla draga; da bi pozabil to gorje, gre k trem stricem: trgovcu, opatu in vojaškemu poveljniku. Pri prvih dveh ni našel tolažbe; predno je minilo leto, pride od zadnjega zapečačen črn list:

Oj mati, tvoj sin je mir dobil!

Če ne ugonobi, pa vsaj silno razžalosti ženska nestalnost in nezvestoba. Jeden vzgled je uže omenjena romanca: »Učenec«; drugi je mlad godec (»Ženska zvestoba«), ki je ljubil lepo županovo Miciko, dokler mu je ni odtujil »mlad kancelir« v gradu; poči mu struna. Potem se zaljubi v dekle, ki mu obljubi zvestobo, pa vzel mu jo je »mušketir«; odslej je godel na dve struni. V tretje se je zaljubil v lepo hišino, ki se je pa udala mlademu baronu: odslej je godel samo na eno struno.

Večina balad in romanc prepeva oholost ali nezvestobo ženskega srca, moško nestalnost opeva samo »Ribič«.

Med »Različnimi poezijami« se posebno odlikuje »Nova pisarija«, ki v nedosežni satirični obliki slika pravec nasprotnikov prave poezije; to se zgodi v dvogovoru med učiteljem (Pavšek, kanonik in cenzor) in učencem (Prešernom); v prvem priporoča učitelj, da je treba pisati tako, kakor govori prosti planinar, brez lepotičja, v drugem pa, naj opevamo to, kar je potrebno. »Slovo od mladosti« spada med najdovršenejše njegove pesni. Zabavljivih napisov je 21; večinoma so naperjeni proti slovstvenim možem; nekateri so dobrovoljni, kakor n. pr. Vodniku,

Ravnikarju, Slomšku in Čopu; ostreje je prijel samo Kopitarja. Krivična pa je sodba o Vrazu in Ahaclju.

»Glose« izražajo njegovo mnenje, da je slep, kdor se ukvarja s petjem. »Gazele« poveličujejo njegovo drago; pesen je posoda njenega imena, ki se bo razširjalo od naroda do naroda. Vse zna, da on ljubi drago, samo ona tega ne veruje (tretja glosa). Prepričan je pesnik, da morejo njegove izborne pesni proslaviti njeno ime na veke. On še sam ne vé, je-li čita draga njegove pesni, pa vender je ona izvor njegovih poezij.

Pravi biseri pa so njegovi soneti, v katerih opeva svojo ljubezen do drage. Slavne junake opevati prepušča epičnim slovenskim pesnikom, on hoče opevati ljubezen (1. sonet); njena lepota prekosí vse lepote (2.), njene oči so svetle zvezde (3.); v Trnovski cerkvi je videl deklé, za katero je vzplamtelo srcé.

Tem peterim sonetom sledi »Sonetni venec«, čijih početne črke nosijo posvetilo: »Primicovi Juliji«; ona mu je »magistrale«[1]) celega življenja. Dekleta bodo odslej bolj spoštovale zvesto ljubezen, tudi Slovencem pridejo lepši časi; žalost srca pokazuje mokrocvetoče cvetje poezije (3). Njegove pesni niso iz solnčnih krajev (4), pesni so vznikle brez prijetnih spomladnih dnij (5); naj bi torej nebo poslalo Orfeja z domačimi pesnicami, da bi razgrel Slovence, razpodil neslogo, združil Slovence. Samo solze so rodile dosedanje slovensko pesništvo. Pesnik ljubi drago in domovino in želi, da bi se njeno ime slavilo skupno z njegovim; ali njega preganjajo zle sile. Če mu pa ona pošlje iz svojih očij mile žarke, takrat na novo oživí njegovo srcé.

Temu sonetnemu vencu sledi še deset ljubezenskih sonetov. Na onem svetu snideta se Prešern in Petrarka, — tako poje pesnik; njune poezije so dejali na tehtnico; ko so pa dodali kreposti Leonorine in Julijkine, takrat sta skudelici bili enako visoki.

Mojsij je od daleč gledal obljubljeno deželo; tudi pesnik je zadovoljen, če more le gledati lepo lice svoje drage. Med temi soneti se nanašajo trije na »Abecedno vojsko«. Ostali soneti izražajo žalost, da mu življenje ni izpolnilo nâd, katere je gojil v mladih letih. Zadnji sonet je posvečen prijatelju Čopu.

V sonetih je izrazil Prešern svoje najglobljе čute in najvišje misli. V marsičem se morata primerjati Petrarka in Prešern; gotovo

[1]) L. Pintar: Akrostihon v Prešernovih sonetih, »Lj. Zv.« 1889, 705.

je naš pesnik učenec italijanskega mojstra, pa učenec, ki si je ohranil samostalnost.

Svoje poezije završuje Prešern z epično pesnijo »Krst pri Savici«. Pesen sestaja iz »Uvoda« in iz »Krsta« samega; tvarina je vzeta iz slovenske zgodovine osmega stoletja. Valhun, vodja uže pokristjanjenih Slovencev, se bojuje s poganskimi rojaki, katere vodi Črtomir. Prizorišče je Gorenjska. Vodja poganskih Slovencev se je bil zaljubil v Bogomilo, lepo hčer duhovnika boginje Žive. Krasna Bogomila se je pa v teku vojne z očetom vred dala krstiti in pregovori tudi Črtomira, da zapusti staro vero; Črtomir se posvetí duhovskemu stanu, oznanja rojakom Kristovo vero in se odpové posvetni sreči — resignacija odstrani vse konflikte.

S to pesnijo je hotel Prešern potolažiti svoje nasprotnike duhovniškega stanu.

Pesen je po svoji vsebini bolj lirična nego epična, ker ji nedostaje dejanja.

V Stritar-Jurčičevi izdaji Prešernovih pesnij 1866. l. je pridejanih še nekoliko poezij. Izmed treh prevodov: »Tri želje« (A. Grün: »Drei Wünsche«), »Licovski strelci«[1]) (Körner: »Lützow's Jäger«), »Parizina« (po Byronu)[2]) je druga poslovenjena tako mojstersko, da popolnem dosega izvirnik, dočim prevoda Byronove »Parizine« pesnik ni pripravil za tisek.

»Šmarna gora« nad Ljubljano je vsebina dvema pesnicama; lepa je »Pésem od zidanja cerkve na Šmarni gori«. Kjer zdaj stoji cerkev, je bil poprej plemiški dvor. Mlad plemič je onečastil kmetsko deklico, ki je umrla ob porodu. Pustinjak odgoji dete ter ide ž njim v Rim; tam se posvetí odrasli mladenič duhovskemu stanu. Ko pride domu, dá njegov oče, ki ni imel zakonitega zaroda, cerkev postaviti v svojem gradu.

Tu se nahajata tudi grobna napisa M. Čopu in Linhartu.[3])

Iz »Novic« 1845. l. je ponatisnena: »Janezu N. Hradeckemu na njegovega mestnega županstva petindvajsetletnice dan.« Po načinu klasičnih rimskih pesnikov slavi pesnik dolgoletni trud župana na blagor mestu in deželi; pesen se je deklamovala, ko se je odgrnila slika županova.

---

[1]) „*Illyr. Blatt*“ 1830 in Bleiw., Kol. 1854.

[2]) Kol. 1852.

[3]) Prešernu se pripisuje tudi grobni napis Francetu Julijanu, duhovniku na gori sv. Jošta blizu Kranja, pokopanemu v Šmartnu pri Kranju.

Da je posvetna prostost pogubna nežnim stvarcam, se opisuje v pesni »Nuna in kanarček«. Nuna bi rada dala kanarčku prostost; drobni ptiček je neče, kakor tudi nuna ne.

Satirične vsebine je tudi »Zarjavela devica«,[1]) ki se ima pokoriti v poznejši dôbi za svoj napuh v mladih letih. Isto takó se je kesal »Sveti Senan«. Ta svetnik se je bal upliva ženske lepote in zbežal na odljuden otok; pa uprav tje pridrvi vihar lepo deklico, katere menih ni hotel vsprejeti na kopno. Valovi jo odnesó, in menih si očita, da jej ni pomagal. Jožef Cimperman[2]) misli, da je Prešern snov našel pri angleškem pesniku Th. Moore v pesni »St. Senanus«; T. Črv[3]) pa misli, da je Prešern zajemal iz Puškinovega »Sapožnik«-a. Verjetneje se mi dozdeva prvo, ker je znano, da se je naš pesnik rad pečal z angleškim slovstvom; rusko slovstvo je še sedaj premalo znano zapadnim Slovanom, tem manj pred 50 leti.

Labudnica Prešernova je »Zdravica«, natisnena v »Čbelici« 1848. l. Bržkone mu je živahno leto 1848. vdahnilo to pesen, ker pravi koj v prvi kitici:

V potrtih prsih up budi.

V navdušenih besedah priporoča edinost.

V zadnjih letih se je le malo še kaj zasledilo Prešernovih poezij; Fr. Levec navaja[4]) napis na velikem zvonu romarske cerkve sv. Jošta pri Kranju, ki slôve:

Moj bron je najden bil v dnu morja, ko Turčije
Kraljestva v Heladi končal je Navarin.
Ga kupi romar, ga Samasa v zvon prelije;
Glasim zdaj božjo čast iz svet'ga Jošta lin.[5])

Tolike raznovrstnosti gledé pesniških oblik, pesniške mere in izvirnosti, kakor pri Prešernu, ne nahajamo do one dôbe pri nobenem slovenskem pesniku.

---

[1]) Kr. 1883, 376; satirična je tudi »Nebeška procesija« v »Kranjski Čbelici« 1848; mnogo novih poslopij, gledišče, kolizej in kazino bo pohujševalo do sedaj nedolžno prebivalstvo.

[2]) »Lj. Zv.« 1881, 312; J. Cimperman, Senanus redivivus, »Lj. Zv.« 1884.

[3]) »Sl. N.« 1884, št. 201.

[4]) »Lj. Zv.« 1881, 127; istotam navaja Fr. Levec Prešerna nemški grobni napis po Mariji Simonettijevi na pokopališču sv. Krištofa v Ljubljani. Jožef Cimperman: Prešern gratulans: Dem Wohlgebornen Fräulein Aloisia Chrobath. Dvanajst nemških verzov; čestitanje na imendan l. 1842. »Lj. Zv.« 1881, 377.

[5]) Costa: Reiseerinnerungen aus Krain 1848. Žlogar: »Slov.« 1881.

Po nemškem in ruskem vzgledu je izbral Prešern naglas za temelj pesniške mere. *Pesmi* so pevane v trohejih, n. pr. »Strunam«, »Dekletu«, »K slovesu« i. dr.; v jambih, n. pr.: »Prošnja«, »Kam?«, »Mornar« i. dr.; daktilska v »Sila spomina«, »V spomin Andreja Smoleta; *Balade in romance* v trohejih, na primer »Turjaška Rozamunda«, »Orglar« i. dr.; v nibelunških kiticah »Prekop«; v jambsko-daktilski meri »Zdravilo ljubezni« in »Ženska zvestoba«; balada »Povodnji mož« v obliki *a bbb ccc* ima v vsaki kitici po štiri daktile, ki so v prvih štirih vrsticah katalektični »in syllabam«, v dveh zadnjih »in duas syllabas«; *Različne poezije* so pevane v trohejih, n. pr. »Glosa«; v jambih »Zvezdogledom«, »Slovo od mladosti« (ottava rima), »Krst«; »Uvod« v pet in pol jambih = v treh dipodijah; »Krst« sam je spevan v stancah; v tercinah »Nova pisarija«, rimana po obliki *aba, bcb, cdc* i. dr.; v distihih »V spomin Matija Čopa«.

Priljubljene so mu tudi stalne oblike: *gazele* in *soneti.*

Jezik njegov je čisto gorenjsko narečje, pomešano z nekaterimi germanizmi; Jurčič in Stritar sta v svoji izdaji 1866. l. skušala jezik približati sedanji slovenščini, kar se pa ne more odobravati.

V Prešernovi dôbi je megleni romanticizem vladal v Evropi, in naravno je, da je uplival tudi na Prešerna, vender si je naš pesnik vsled svoje genijalnosti ohranil dovolj samostalnosti. Dasi je gorko čutil, kako oddaljen od pravih idejalov je realni svet, vender ni postal preobčutljiv črnogledec, dobro prepričan, da je življenje pravih pesnikov in mučenikov neskončne vrednosti za njihov narod.

Nobenega slovenskega pesnika niso v toliki meri prevajali na druge jezike, kakor Prešerna.

Na hrvatski jezik so Prešernove poezije prelagali St. Vraz, Preradović in Trnski.

Malokatero pleme slovansko se tako vestno briga za slovensko slovstvo, kakor češko; saj je še-le Čeh Čelakovský opozoril slovanski svet na Prešernove poezije. Leta 1882. je izšla v Jičinu knjiga: »Basně Františka Preširna.« Přeložil a životopisem basnikovym opatřil Jozef Penižek. Založil Ladislav Sehnal. Penižek se rad ozira na slovenske pisatelje; prevodi njegovi so precej dobri.

Zraven Čehov so Slovencem prijatelji Rusi. Obširna zgodovina slovanskih slovstev od Pypina-Spasoviča se sicer čudno malo peča s Prešernom, a itak se nahajajo v Rusih možje, katerim se je omililo slovensko slovstvo. Akademik Jagić je poročal o Jevgeniejeviču Koršu,[1]) profesorju grškega jezika na moskovskem vseučilišču, ki je »glavni poklonik« našega pesnika v Rusih, kajti tam je našel dr. Murko[2]) »celo vrsto« čestilcev Prešernovih. Korš se je bil 1869. l. seznanil s slovenskimi dijaki in s Prešernovimi poezijami, katere prišteva v svetovno slovstvo. Sonetni venec je že natisnen v 7. knjigi moskovskega mesečnika »Ruske Mysli«; magistrale se glasi takó-le:

Venôk pêvec tvoj novyj vьet dlja svêta:
V nem budut žitь ljubovь moja i ty;
Iz serdca eti vyrosli cvêty
Priznanija nesčastnago poeta.

Oni vzošli v stranĕ, gdĕ nêt razsvêta,
Ich rost ne znal dychanьja teploty
Ich okružali dikich gor chrebty
Kraj bujnych vêtrov, vêčni čuzdy lêta.

Vospitany stenanьem i slezoj
Rostut. n ovzoru ne dajut odrady
Nad nimi tuč skopilisja gromady.

Za to teperь i vid u nich bolьnoj
Pustь jasnyj luč pošljat tvoi im vzgljady
I budet vesel cvêt ich molodoj.

Leta 1871. je Nikolaj Vasiljevič Gerbelj izdal v Petrogradu slovansko hrestomatijo, ki je sicer gledé slovenskega slovstva uborna, a ima ipak dvoje Prešernovih pesnij, namreč »Turjaško Rozamundo« in »Slovo od mladosti«; prevod te druge je bolje uspêl nego prevod prve; prelagatelj je M. Petrovski.[3])

Tudi Italijanom Prešern ni več neznan; dr. Jakob Chiudina, izdajatelj zaderskega lista »Osservatore Dalmata« je prevel nad dve sto narodnih slovanskih pesnij, ki jih je potem izdal 1878. l. v Firenci v dveh zvezkih; v oddelku »Canti sloveni« se nahaja prevod Prešernove pesni *„Hčerin svet“* z naslovom: »Il consiglio«. Zadnja kitica slôve:

Padre mio, vuoi tu le porte
Fa' che presto alla sua corte
Mi conduca il mio fedel.

[1]) »Lj. Zv.« 1885, 574.
[2]) »Lj. Zv.« 1890, 47—49.
[3]) Ivan Hribar, »Lj. Zv.« 1881, 740.

Na italijansko je prevel pesni: »Luna sije«, »Prošnja«, »Strunam« in »Kam?« Canini,[1] ki sodi, da je Prešern sploh največji pesnik v južnih Slovanih.

Canini-ju se pridružuje M. Sabić,[2] sotrudnik lista »Il Diritto Croato«, ki je 1890. l. pod črto omenjenega lista spretno prevêl »Iztrohneno srcé« in »Izgubljena vera«.

Največje zasluge za to, da se širi slava Prešernova po svetu, imajo brez dvombe Nemci. Posamezne pesni v nemški besedi so prinašali v Ljubljani izhajajoči v nemški obliki pisani listi, n. pr. „*Triglav*“. Najbolj pa je seznanil Nemce s Prešernom Samhaber s knjigo „*Preširenklänge*“ v Ljubljani 1879. l. Sicer Stritar ni bil povsem zadovoljen s prevodi, a morda je ta sodba preostra. Kdor je navajen na mehke slovanske glasove, se ne more sprijazniti lahko s trdimi glasovi germanskega porekla.

Samhaber ni prevel vseh; izbral je nekatere najlepše in jim pridejal prozaičen uvod. »Krst pri Savici« je predelal popolnem. Ta prevod je vzbudil mnogo zanimanja v Nemcih; „*Magazin für deutsche Literatur des Auslandes*“, Gottschallovi „*Literaturblätter*“ (Rob. Waldmüller), „*Deutsche Revue*“ v Berolinu, Otto pl. Leixner v svojem listu „*Illustrirte Weltliteratur für die reifere Jugend*“, pl. Radics v Sacher-Masochovem listu „*Auf der Höhe*“ so vsi več ali manj prijazno pozdravili našega pesnika v nemški obliki.

Janez Cigler,

porojen 1792. l. v Udmatu blizu Ljubljane, je dovršil latinske in bogoslovne šole v prestolnici kranjski in prišel za domačega učitelja v neko odlično rodbino, ker je bil premlad, da bi ga posvetili v duhovnika. V tej rodbini se je popolnoma naučil francoščine. Po kratkem službovanju na raznih kapelanijah je prišel za Schillingovega kapelana na župnijo sv. Petra v Ljubljani, kjer je takrat župnikoval slovenski pisatelj Janez Bedenčič, in potem za kaznilniškega kurata 1823. l. Tu se je do dobra priučil italijanščini, da jo je govoril kakor Toskanec. Od tod je prišel 1832. leta za župnika v Višnjo Goro, kjer je umrl 1869. l.

Vesten duhovnik in plemenit značaj je bil tudi vnet rodoljub in plodovit pisatelj. Leta 1829. je v celovški „*Carinthiji*“ ocenil

[1]) Canini, Il Libro del' Amore. Venezia 1885, »Lj. Zv.« 1890, 192.

[2]) »Lj. Zv.« 1890, 124.

šestnajst raznih del, ki so izšla izza 1813. leta, in naglašal vedno rastočo znanstveno omiko v Slovencih.

Govoril je Cigler hrvatski ali srbski, češki in ruski; ruščino je začel gojiti, ko je bil 1821. l. v Ljubljani kongres.

V svojih povestih je rad povdarjal, da smo si Slovenci v rodu z drugimi Slovani. Od 1728. l., ko je izdal molitvenik za bolnike, do 1866. l., ko je v Celovcu v zalogi »Družbe sv. Mohorja« izšla povest »Kortonica«, je bil marljiv sotrudnik »Kranjski Čbelici«, »Novicam«, »Drobtinicam« in »Družbi sv. Mohorja«.

V »Kranjski Čbelici« je objavil proste pesmice, čijih snov je vzel iz narave, n. pr. »Mravlja s kobilico«, »Šinkovec všel«; pesmici »Ljubljanski kovači« v »Novicah«, vzeta je podstava iz zgodovine rojstvene župnije. Cigler je bil tudi humorist; to se razvidi iz pesmice »Zmota«; zadnja kitica slôve:

Peter zmoten kar popravi,
Žensko glavo vragu dá;
Ženi vragovo postavi —
Marsikdo še to pozná.

»Novicam« je bil skozi dvajset let zelo marljiv sotrudnik v raznovrstnih tvarinah: prirodoznanskih, n. pr. »Ječmenova rodovitnost« (»Nov.« 1844), »Korist čebelic« (»Nov.« 1845), »Kukovica« (1860); zgodovinskih in zemljepisnih (Ozir na pretečene čase na Kranjskem, namreč na francoske boje) »Višnja gora« (1854), »Črtica iz življenja sedanjega papeža Pija IX.«; šaljivih, n. pr. »Žalostne in pustne zgodbe« (1845), »Bezeg, daj moža«, »Ukleti osel« (1859) in dr.[1])

Mnogo teh kratkih sestavkov se peča z zgodovinskimi dejstvi, kar kaže, da mu je bil priljubljen predmet pripovedovanja. Ne bomo se torej čudili, da je to svojo zmožnost porabil za spisovanje obširnih povestij. Njegova prva povest je »Sreča v Nesreči« (1836). Vsebina je ta-le:

Živela sta v neki vasi pobožni France Svetin pa njegova žena Neža ter imela dva sina Janeza in Pavla. Očeta Svetina prisilijo v vojsko — bilo je to v časih Napoleonovih — kočico pa prodade upniki, ker ni bilo gospodarja doma. Pavle gre past krave k nekemu kmetu, Janez gre v Trst učit se pekarstva, Svetinova žena pa vstopi v službo pri vdovi Korduli blizu mesta C. na Štajerskem. Sin te vdove Karol pa je z Napoleonom šel nad Rusa.

[1]) Glej Vrhovnik: Janez Cigler 43—48.

Pavel je bil postrežen nekemu popotniku — baronu — ko se mu je na cesti strlo kolo. Zato ga je vzel baron s seboj v Gradec in ga je tam pošiljal v šolo.

Po smrti dobrotnikovi gre Pavle brez gmotnih pripomočkov na Dunaj in naleti med potom na znanca Zormana, kateremu je bil tudi na uslugo, ko je bil Zorman nevarno bolan v sirotišnici v Gradcu. Ta mn je hvaležen za to uslugo in podpira Pavla tako dolgo, dokler ne dovrši vseh bogoslovskih študij. V duhovskem stanu se je odlikoval tako, da je naposled postal škof blizu Dunaja. Tu Zorman obišče Pavla in obadva naletita v neki revni koči na bolnega barona Gapa, sina gospe Kordule, ko je iz Rusije potoval domu; uprav ta težavna pot mu je povzročila bolezen. Z Gapom pa je potoval zvesti prijatelj Bazilij Hudon, Francoz iz Toulona. V reki Berezini bi bil utonil Gap, da ga ni rešil zvesti Hudon. Odslej sta postala nerazdružna prijatelja. Smrtne nevarnosti rešena sta prišla v roké Rusom, ki so jima sicer pustili življenje, ker se jim je Gap prikupil s slovensko besedo, pa v Sibirijo sta vender morala. Ko je Gap ozdravel, mu pové Svetin, da pozna njegovo mater; nato odrinejo vsi na Štajersko. Ker je Neža še služila pri Korduli, najdeta oba svoji materi, Bazilij pa je odpotoval.

To je prvi del povesti. V drugem delu se pripoveduje, kako se je godilo Janezu.

V Trstu je našel mošnjo z mnogim denarjem ter jo dal trgovcu, ki jo je bil izgubil. Ker Janez ni hotel sprejeti nobenega darila, ga je vzel trgovec v službo, dal ga poučiti v raznih jezikih in ga poslal v Toulon k Teodoru Eskelezu, kateremu je služil takó zvesto, da mu je gospod obljubil svojo jedino hčer Kristino v zakon. Pri Eskelezu pa je služil tudi Ludovik Bodin, katerega je to peklo do dna duše, da so tako radi imeli Svetina. Trudil se je na vse pretege, da bi ga izpodrinil. Dolžil ga je pregrešne zveze s Kristino in še celo tatvine, v skrinjo podvrgši mnogo cekinov, vzetih gospodarju. Svetina so obsodili, da mu odsečejo roko in glavo. Vender je še v pravi čas prišla resnica na dan. Bodinu odsečejo obe roki in glavo, Svetin pa je dobil Kristino za ženo in vse Eskelezovo premoženje v last. Bil je srečen mož.

Tretji del obsega dogodke očeta Svetina. Njega so ujeli in gnali v francosko mesto Besançon, od koder je moral z Napoleonom nad Špance. Vojvoda M. ga je vzel v službo; oba sta bila ujeta pri Salamanki. France Svetin se je smel vrniti v domači tabor, ker je bil svetoval vojvodi udati se brez boja. Vojvodi, katerega so obsodili na smrt, je Svetin rešil življenje. Dovolili so mu radi tega lepega dejanja, da se je smel vrniti na Francosko. Ker pa je bilo nevarno potovati po kopnem, je ukrenil po morju voziti se. Med potovanjem so ga ujeli pomorski roparji in ga v Afriko prodali v sužnjost, kjer je mnogo trpel dve leti. Ko je ušel, prišel je v roke takemu poveljniku ladje, kateri je kupčeval z ljudmi in revnega Svetina prodal v Ameriko. Po dokončanih Napoleonovih vojskah je prišel vojvoda M. v Ameriko in odkupil Svetina in s seboj vzel v Toulon, kjer se je uprav takrat vršilo Janezovo ženitovanje. Bazilij Hudon pa pové, kje sta brat Pavel in mati Neža. Oče je ostal pri Janezu, mati pa pri Pavlu do smrti.

Snov te povesti se je zelo prikupila Slovencem, ker so prve osebe slovenske, ker se povest deloma vrši na Slovenskem, deloma

na Francoskem, za katere dežele imajo Slovenci simpatijo. Slovenci se zelo zanimajo tudi za morje, ker obpluje našo južno mejo. Francoske vojske so bile v živem spominu mnogoterim Slovencem v tistem času, ko je izšla povest, namreč 1836. l.

Najvažnejši deli te povesti so srečno izbrani; tudi dejanja je dovolj, oporekati je samo to, da so značaji ukrojeni preveč po enolični meri; tudi so osebe vse dobre, samo Bodin je hudobnež. Tudi to je preveč po jednem kroju, da se obadva brata prikupita s tem, ker nočeta plačila vzeti za storjeno uslugo. Posamezne osebe se najdejo tudi preveč slučajno.

Kljub vsem tem hibicam se je povest Slovencem zelo prikupila ter pokazala, da je Cigler imel dar pripovedanja; samo žal, da se je izcrpal uže s prvo povestjo, ker se enaki načrti nahajajo tudi v naslednjih njegovih povestih.

Druga povest je »Življenje Sv. Heme, brumne koroške grofine.« Iz tega zadnjega delca je razvidno, da je Ciglerja jela zapuščati pisateljska zmožnost. Vsebina je na kratko ta: Hema ima s svojim možem dva sina, Viljema in Hartvika, ki ju umoré rudarji. Viljem umre na božji poti v Rim; njegova vdova je storila silno mnogo dobrega. Vsled njenih daril se je ustanovila krška škofija.

Ker je bil Levstik tako pohvalno ocenil njegovo prvo povest, se je 70letni pisatelj z nova lotil pripovedovanja ter izdal povest: »Deteljica ali življenje treh kranjskih bratov soldatov« (1863). Kratko vsebino podajemo v »Prilogi«.

Po povesti, objavljeni v časniku *„Pusterthaler Bote“*, je spisal zadnjo povest »Kortonica, koroška deklica« (1866).

Poleg svojega obsežnega jezikoslovnega znanja, poleg marljivega pripovednega pisateljevanja je vestno opravljal dolžnosti svojega stanu in spisal tudi devet knjig nabožne vsebine; iz teh omenimo tukaj samo »Bratovščino sv. Leopolda«, v kateri je poročal o misijonarskem delovanju svojega rojaka Barage, ki se je 1854. l. kot škof vrnil v domovino.

V zapuščini Ciglerjevi se je našel rokopis: »Skušnje gospodarske in zdravilske«. Viri so mu bili: »Novice«, *„Laibacher Zeitung“*, *„Vaterland“* in *„Bürger- und Volkszeitung von Brunneck“*.

Njegov jezik je bil dosti pravilen za ono dôbo; to pa izvira odtod, ker je dobro znal sorodna slovanska narečja; tudi misli

svoje je razvijal primerno; k temu pa mu je najbolj pomoglo znanje italijanskega in francoskega jezika ter prirojena nadarjenost. Živeč med narodom je uvel marsikateri narodni izraz v pismo.

Franc Metelko (1789).

Krščen 14. jul. 1789. l. v Škocijanu pri Dobravi na Dolenjskem, prišel je v šolo k frančiškanom v Novo mesto. Gimnazijski dijak je poučeval v laški rodbini, kar mu je pozneje jako koristilo. V mašnika posvečen 11. sept. 1814., je šel za duhovnega pomočnika v Gorje, kjer je takrat dekanoval J. Škrinar, prelagatelj sv. pisma, drugo leto v Ljubljano za kateheta k stolni cerkvi, katero službo je opravljal do smrti.

Vsled naporov barona Žige Cojza, Jerneja Kopitarja in Matevža Ravnikarja se je ustanovila 1817. leta stolica za slovenski jezik v ljubljanskem semenišču; Metelko je dobil to službo s 400 gld. letne plače s pogojem, da poučuje po štiri ure na teden v II. bogoslovnem razredu; licejalni učenci so tudi smeli zahajati v ta nauk. Po Vodnikovi smrti 1819. l. je jel Metelko sloveniti uradne ukaze in razglase; to službo je opravljal do 1847. l.

Uže 1818. l. je jel iz proste volje učiti pripravnike za ljudske šole na kmetih, kako je brati in pisati slovenski jezik.

Metelko je učil po Kopitarjevi slovnici, ki pa za ta namen ni bila primerna; glasoslovje ima osnovano preveč na široko, skladnje pa nima skoro nič; brez ročne knjige pa je vsak nauk živega jezika od sile težak. Slovencem primerno slovnico napisati je bilo uže radi tega vrlo težko, ker so priporočali tak pravopis, ki bi služil vsem Slovanom. Ravnikar je spravil Metelka v Ljubljano, on ga je morda tudi pripravil, da se je lotil težavne izumitve primerne abecede; sešli so se na Dunaju 1820. leta Dobrovsky, Kopitar, Ravnikar, Metelko, Kalister, Šlakar, da bi se posvetovali, kakó je osnovati jednoten slovenski ali slovanski pravopis, pa se niso zjedinili. Nato se vender odloči Metelko, da izumi nekoliko črk za slovenske šumevce in polglasnike staroslovenske. L. 1826. je izdal slovnico *„Lehrgebäude der slovenischen Sprache“*.

V predgovoru govori o Slovanih in njih jezikih, o delovanju Cirila in Metodija, o početkih slovenskega slovstva, navaja brižinske spomenike, razpravlja slovenske (kranjske) slovnice, omenja Dobrovskega »Ausführliches Lehrgebäude der Böhmischen Sprache«, Prag

1809. Slovnica sama mu je urejena takó: Glasoslovje in izgovarjanje slovenskih (kranjskih) besed, 1—18; naglas, 18—22; slovotvorje α) z enim, β) z dvema, γ) s tremi alj več temeljnimi glasovi; končnice, 22—36; oblikoslovje samostavnikovo, obrazovanje lastnih imen, 36—69; spol in obrazovanje pridevnikov, stopnjevanje, 69—92; števnik in zaimek, 92—102; obrazovanje in delitev glagolov, 102 do 142; predlog, veznik, medmet, 142—168; sklanjatev, 168—204; spregatev, 204—222; skladnja (Regeln der Angemessenheit, der Abhängigkeit), 222—264; razni izreki in pregovori, 264—280; berilo, 280—294.

Ta slovnica je temeljito premišljena in za one čase izvrstno delo. Kopitarjeva bila je preobilna v glasoslovju, skladnje ni imela nobene. Poznejši slovničarji opirali so se nanjo; da so pisatelji odslej začeli pisati čistejšo slovenščino, je zasluga te slovnice. Tedanji odlični pisatelji, Slomšek, Jarnik so naglašali, da je treba jezik imenovati slovenski, a ne kranjski.

Ko je bila ustanovljena stolica v semenišču, segati je jel pouk v slovenščini tudi v nižje šole; v to svrho je napisal Metelko poučni knjigi: *a)* Abecednik za slovenske šole, *b)* Abecednik za slovensko-nemške šole.

Naprosila ga je vlada, naj napiše primerno slovnico tudi ljudskim učiteljem in učiteljskim pripravnikom; rad je ustregel tej želji in izdal »Slowenische Sprachlehre«.

V resnici je ta slovnica spreten posnetek; na koncu ima tudi nekatere izreke in pogovore in je namenjena tudi tujcem.

Nekaj let pozneje izdal je Metelko šolsko knjigo, pa ne v svojem pravopisu, nego v bohoričici, katera je po srditi črkarski ali abecedni vojski prišla zopet na površje, namreč: »Berilo za male šole na kmetih.« 1834.

Vsebina temu berilu je raznovrstna: govori o zemljepisu, o dolžnostih podložnikov do oblastnikov, obsega pregovore za mladost, pravila za priljudnost, pravila za zdravjevarstvo id.

Ko je ponesrečil Čop, se je potegoval za njegovo službo tudi Metelko; povdarjal je v prošnji, da zna slovenski, nemški, latinski, grški, hebrejski, francoski, italijanski, da razume vseh deset narečij slovanskih, zaželjeno mesto pa je dobil Likavec.

Ko je izdal Kopitar svoj »Glagolita Clozianus«, mu Metelko objavi svoje opazke.

Zanimal se je za vsako podjetje na slovstvenem polju slovenskem; tako je podpiral Korytka pri nabiranju slovenskih narodnih pesnij.

Do 1849. l. štele ali imele so naše gimnazije štiri gramatikalne razrede, potem dva humanitetna; dva licejalna sta bila združena prav za prav uže z vseučiliščem; zdaj se je združilo vse v jedno učilišče; v višjo in nižjo gimnazijo. V teh novih razmerah prestopi Metelko iz bogoslovnih na srednje šole. Sedaj pa je nedostajalo potrebnih učil za slovenski pouk: slovnice, berila in književne povestnice. Slovenci so dobili takrat tri nove slovnice, namreč: 1847. l. je izdal dr. Muršec v Gradcu »Kratko slovensko slovnico za pervence«, Bl. Potočnik v nemškem jeziku »Grammatik der slowenischen Sprache«. Laibach 1849, 8, VIII., str. 183, in Fr. Malavašič »Slovenska slovnica za perve slovenske šole v mestih in na deželi«. V Ljubljani. 1849, 8, VIII., str. 176. Ta je bila namenjena v prvi vrsti šolam; radi tega jo je dobil Metelko v presojo; sodba je bila ostra, dasi je bila slovnica večinoma sestavljena po Metelkovi slovnici; grajal je imenoslovje, uravnavo in posebno črkoslovje; to poslednje seveda sè stališča metelčice.

Za berilo je sestavil in izdal 1850. leta Ivan Macun v Trstu »Cvetje jugoslovansko«. I. del. 8°. XII., str. 270. Tudi to knjigo je dobil Metelko v razsodbo in jo ostro grajal. Po pravici je očital knjigi premnogo germanizmov in nepravilnih oblik, hrvatskih izrazov, pesnic brez vrednosti, srbske pesni brez potrebnega komentara; naposled zatrjuje v nemško pisani razsodbi, da je ‚Cvetje‚ »für studierende Slovenen ganz unbrauchbar«.

V presojo je dobil tudi »Keršćanski katolški nauk« za slovenske ljudske šole labodske škofije z vprašanjem, ne bi li kazalo to knjižico uvesti v šole ljubljanske škofije.

Razsodba pravi, da delce »nikakor ne zadošča«, in razsodnik se čudi, češ, da je skoro nemožno verjeti, da bi bila slovenščina storila tak korak nazaj.

Kjer pa je videl Metelko zmožnost in pošteno voljo, tam je rad sodeloval. A. Janežič ga je poprosil 1853. l., naj mu pregleda rokopis njegove slovnice, kar je Metelko storil drage volje. Tudi je sodeloval pri prevodu sv. pisma, ki ga je oskrbel škof ljubljanski Anton Wolf v šestih zvezkih; Metelko prevêl je proroka Ecehiela in Daniela v VI. zvezku 1859. l., str. 382—592.

Ali ne samo slovnica in berila so bila potrebna za uspešni pouk v slovenščini, nego tudi književna zgodovina slovenskega slovstva; tudi na to stran je delal Metelko, pa svojega spisa ni spravil na svitlo, ker ga je prehitel Janežič 1854. leta sè svojim »Pregledom«, pridejanim slovenski slovnici.

Dasi je vrlo rad občeval s književniki in se posebno veselil, če so ga pohajali učenjaki iz tujih dežel, n. pr. Sreznĕvski in drugi, vender se je rad izogibal vseh izjav in javnega delovanja; tudi v abecedni vojski se je bojeval bolj v zatišju. Ko je napočila 1848. l. svobodnejša dôba, v kateri so bili Slovenci osnovali na Dunaju in v Ljubljani »Slovensko društvo«, da bi se potegovalo za pravice slovenskega naroda v vseh razmerah, povabili so tudi Metelka na prvi veliki zbor tega društva 9. junija 1848. l.; on pa je odklonil povabilo s tem pismom:

Blagi Slovenski Zbor!

Prejemši dans Vaše povabilo za pristop v Slovenski Zbor, se Vam častiti Gospodje za to čast prav lepo zahvalim. V zadevi Vašiga hvalnega prizadevanja, Slovenščino bolj in bolj izobraziti in olikati, sim že od nekdaj z vsimi blazimi Slovenci, tedaj tudi z Vami iz celiga serca v ljubezni združen in želim vsim k pridu biti. Vaš namen pa tudi zadene silno visoke in nežne reči, ki moj um presežejo in na tako tankih nitih visijo, da se jih jez s svojimi hodnimi rokami ne upam dotekniti in za to se časti meni z Vašim slavnim pismam namenjene, bodi mi brez zamere, nikakor ne morem udeležiti.

V Ljubljani 5. Rožniga cveta 1848.

Vam sluga najponižniši
Metelko.

Omenili smo bili poprej, da je po Vodnikovi smrti Metelko vladi in raznim oblastvom jel sloveniti »zakone in razglase«; dobil je 1810. l. službo kranjskega tolmača; posel prelagatelja je dostikrat muden, ker je težavno uradniško nemščino sloveniti jasno in natančno; saj Levstik sam priznava to v predgovoru svojega »Nauka županom«.

V lastnosti tolmača obrnil se je Metelko 1822. l. s prošnjo do deželne vlade, naj dá popisati krajevna imena po Kranjskem, ker je pri prevajanju imel dosti težav s tem, kakó pravilno pisati imena mestom, trgom, vasem, gradovom itd.; imena naj se pišejo pravilno in naj bi se dodal tudi genetiv (rodilnik). Metelko je zložil poseben pouk, kako je ravnati pri tem poslu. Vlada mu je 1823. l. oddala nabrano tvarino, iz katere si je Metelko sestavil abecedni red vseh imenitnejših krajevnih imen na Kranjskem.

Tudi drugim je rad pomagal pri jednakih delih, na primer H. Freyerju pri sestavi knjige: „*Alphabetisches Verzeichniss aller Ortschafts- und Schlossnamen des Herzogthums Krain in deutscher und krainerischer Sprache etc. als Commentar zur Specialkarte des Herzogthums Krain 1846*“.

Pa ne samo kot slovenski jezikoslovec, nego tudi kot duhovnik je bil marljiv pisatelj ali pravzaprav prelagatelj; na svitlo je dal: »Serce, ali spoznanje in zboljšanje človeškega serca.«[1])

Čisti donesek te knjige je bil namenjen slovenskim misijonarjem v Ameriki.

Naravno je, da Metelko ni ostal pri tej knjigi; med prelagatelji sv. pisma je slovel tudi Škrinjar, ki je na slovenski jezik prevel štiri evangeliste in psalme. Po smrti Škrinjarjevi je Metelko dobil njegov rokopis in ga izdal z naslovom: »Vir in izvirek vsih zveličanskih naukov«. V Ljubljani 1849.

V predgovoru pravi med drugim:

Tistim kristjanom, kateri per branji svetiga pisma nič ne znajo prav misliti in le nekako dušno suhoto čutijo, s to izlago na pomoč priti, to je ves namen teh bukev.

To knjigo in poprej omenjeno posvečuje v nemškem predgovoru škofu Antonu Alojziju Wolfu.

Koliko se je bil trudil Vodnik sè slovarjem in kako daleč je dospel v izdelovanju, omenili smo na svojem mestu. Vodnikov rokopis je bil last Metelkova; 1848. l. ga je radovoljno prepustil »Slovenskemu društvu«. Leta 1854. sproži dr. Bleiweis stvar slovarjevo, poklonivši tedanjemu ljubljanskemu škofu Wolfu izvod slovenskega koledarčka s podobo Vodnikovo. Plemeniti mecenškof je prevzel stroške; delo je prišlo zopet v tok. Marljivo je prebiral in dopolnjeval Metelko rokopis; bil je sicer za znanstveno uravnavo slovarja, večina pa je odločila za uravnavo porabnega (praktičnega) slovarja.

Dasi umirovljen učitelj, ostal je stolni kapelan do smrti. Navadno je propovedoval pustni pondeljek in govoril v takó čisti in lahko umevni slovenščini, da je bila prava gnječa, ker so njegovih govorov prihajali poslušat tudi taki ljudje, ki navadno ne zahajajo v cerkev.

---

[1]) »Nov.« 1847, 88.

Lepo svoje premoženje (70.000 gold.) je volil večinoma v ustanove na korist učencem in rokodelskim pomočnikom, katere je poučeval skozi 40 let.

Jožef Burger (1800—1870),

porojen v Krašnji, je služboval kot duhovni vodja v ljubljanski bogoslovnici in kot dekan v Šmartnem pri Litiji.

Uže kot bogoslovec je zlagal pesmice, n. pr. »Spomlad«, »Tirsid in Lisid«; potem je prirejal Šmidove povesti za slovensko občinstvo, izdal 1833. l. mnogokrat natisnene »Liste in evangelije«, po Buchfellnerju prikrojil »Svete Terezije premišljevanje«, o kateri knjigi pravi, da se morejo celo škofje učiti iz nje, tem bolj bo še-le ugajala mladini, katera naj se uvaja ž njo v božje kraljestvo.

Leta 1831. in 1832. je izdal govore Antona Pekca, bivšega kapelana pri sv. Jakobu v Ljubljani, z naslovom: »Razlaganje dopoldanske službe božje«, katere je hvalno omenil Anton Slomšek v knjigi: »Mnemosynon Slavicum«, in »Kristusovo trpljenje«.

Pri knjigi: »Krščanski nauk za Slovenske šole« (1831) je sodeloval z Jerinom in Jelovškom. Jerin (1785—1849) je bil stolni dekan v Ljubljani in šolski nadzornik. Jelovšek (1793 do 1868) je bil kanonik v Novem Mestu.

Svoj delež ima tudi pri prevodu sv. pisma (sveti Evangelii). Poslovenil je bil ta del nove zaveze najpoprej Andrej Gollmayer (por. dné 28. novembra 1797 v Radovljici, umrl kot nadškof v Gorici dné 17. marcija 1889), takrat učitelj bogoslovja v Ljubljani. Pregledala sta prevod razven Burgerja tudi Blaž Potočnik in Jurij Zupan.

V predgovoru se razlaga razvitek slovenščine od časa, ko sta Japelj in Kumerdej sv. pismo prevela na slovenski jezik; nekatere tujke so se nadomestile z domačimi izrazi.

Sodeloval je tudi pri Wolf-Cigaletovem slovarju in pri sestavljanju Bleiweisovih beril.

Po svojem delovanju je v marsičem jednak Zalokarju.

Janez Zalokar (1792—1872),

iz Šmarjete na Kranjskem, je dovršil latinske in bogoslovne šole v Ljubljani, kjer so mu bili učitelji Vodnik, Jož. Valant, Ravnikar, Krsnik in drugi. Bil je kapelan v Metliki, 1818. leta spiritual v

ljubljanskem semenišču, župnik v Tržiču in Škocijanu na Dolenjskem. Povsod, kjer je služboval, svojim župljanom ni bil samo skrben dušni pastir, nego tudi svetnik v vsakdanjih razmerah.

Kot pisatelj je obdelaval tri stroke: nabožno, gospodarsko in jezikoslovno.

Tomaža Kempčana »Hojo za Kristom« je priredil za Slovence v dveh izdajah 1820. in 1826. l.; spisal je tudi molitvenik: »Kratko premišljevanje«.

Navdušen mladinoljub, kakor Jurij Japelj, je izdal več otrokom primernih spisov.

Zalokar je bil prvi, ki je pisal v metelčici in o metelčici ter je bil jeden izmed najboljših pisateljev Metelkove dôbe; zagovarjal jo je v spisu: »Splohin nauk od krajnskih čerk, posebni glas novih in navoj, po njih prav brati«; spisal J. Zalokar. V Ljubljani 1825. 12⁰. $^1/_2$ pole.

Zvest prijatelj je ostal metelčici, dokler je bilo možno, kajti še 1844. l. je spisal v *„Extrabeilage zur Laibacher Zeitung“* članek: »Noch ein Wort über die neue slovenische Orthographie« in se proti bohoričici in gajici oglašal za metelčico.

Spisaval je slovenski slovar in prepustil svojo tvarino Cigaletu, ko je po Wolfovi določbi ta prevzel uredništvo. Leta 1855. je za poskušnjo objavil »Slovenski rodovnik žlahte in svakovščine« proseč, naj se dopolni z izrazi iz drugih krajev. Složil ali sestavil je svoj slovar po družinstveni osnovi, pozneje ga je prepisal po abecednem redu, ker so se strokovnjaki odločili za to. O znanstveni vrednosti njegove zbirke more izreči temeljito sodbo samo pisatelj slovensko-nemškega slovarja.

Poleg svojega pisateljevanja v nabožni in jezikoslovni stroki je bil skrben kmetovalec; izdal je »Umno kmetovanje in Gospodarstvo«. Ljubljana 1854. V predgovoru naglaša Zalokar, da imajo Slovenci sicer lepa dela v posameznih strokah kmetijstva, da pa še pogrešajo celotne knjige; to delo stalo ga je baje mnogo truda.

Pisana je knjiga v lepi slovenščini in vsebina razdeljena razumno.

Bleiweisu je bil marljiv sotrudnik pri »Novicah«; navedimo tu le nekatere sestavke, n. pr.: »Bolezni vinske terte«; »So naši dedje bolje gospodarili ali mi?«; »Kako živež hraniti, da se ne spridi?«

Zadnje njegovo delo je bil prevod 1. in 16. Hartingerjevih kmetijskih tabel; prvo je v izvirniku sestavil baron Barbo in jo imenoval »Sadje«, drugo pa baron Doblhoff; predmet ji je bil: »Raba živine«. Ugajale so te table osobito ljudskim šolam in kmetski mladini.

Andrej Albrecht (1782—1848)

iz Idrije je kapelanoval v Semiču, na Krki, v Kranju, v Dolenji vasi, bil kanonik in stolni župnik v Ljubljani, prošt v Novem mestu. Kakor Veriti je tudi on bil plodovit apologetski pisatelj.

Jurij Alič (1779—1845),

porojen v Poljanah na Gorenjskem, dekan v Gornjem Gradu na Štajerskem, višji šolski nadzornik labodske škofije, dekan v Vidmu za Savo, kanonik in nadžupnik (Hauptpfarrer) na Laškem (Tüffer), je bil učen Slovenec in je bržkone sestavil: »Majhni Katekizmus« (Gradec 1830). Na eni strani je nemški, na drugi strani slovenski tekst.

Zbiral je tudi slovenske besede in prislovice, katere je s svojimi pristavki Jos. Drobnič izročil uredništvu nemško-slovenskega slovarja.

Mej govorniki imenujemo Felicijana Ranta (1790—1842) iz Šmartina pri Kranju, redovnika sv. Frančiška in župnika v Ljubljani; njegovi govori v cerkvi pri Materi Božji iz 1829. l. so se natisnili 1834. in 1849. leta. Njegov rojak Ferdinand Vonča (1792—1840) iz Šent Vida nad Ljubljano, tudi redovnik sv. Frančiška, posebno poučen v orijentalskih jezikih, umrl je nagle smrti na vizitaciji v Nazaretu. V proslavo svetega leta 1826 govoril je v cerkvi sv. Petra pri Natisoni Videmske škofije in je dal svoje govore 1827. l. v Celovcu natisniti pri Ferdinandu pl. Kleinmayerju.

Friderik Baraga (1797—1868),

porojen v Dobrničah, se je šolal v Ljubljani in potem učil pravoslovja na Dunaju; opustivši to stroko, vpisal se je v bogoslovje v Ljubljani, kapelanoval od 1823. l. v Šmartinu poleg Kranja, od 1828. l. v Metliki. Preselivši se v Ameriko je v raznih krajih — Cincinnati, L'Arbre croche, Lapointe, Lac superior idr. — med Indijani razširjeval krščanstvo. V priznanje zaslug postal je namestnik Detroaškega škofa, 1893. l. škof v Sainte-Marie, se preselil v Marquette.

S posebno marljivostjo se je koj s početka poprijel spisovanja molitvenikov in je to delo pričel kot pesnik, dasi ne preveč srečno, kajti: »Opominjevanje eniga duhovniga pastirja na svoje ovčice v' sredi svetiga leta 1826. Zložu Fridrih Baraga, kaplan.« 8½ pole je v jezikovnem oziru pomenljivo delce.

Jako sta se prikupila Slovencem molitvenika: »Dušna paša« (natisnena osemkrat) ter »Od počeščenja in posnemanja Matere Božje«.

V daljni Ameriki Indijance učeč Kristovo vero vender ni nehal pisati za nepozabne mu rojake; ker jih ni mogel ustno navajati k pobožnemu življenju, jim je pošiljal iz Amerike dušno hrano, ki se je seveda tiskala v Ljubljani. Te knjižice so: »Zlate Jabelka« (1844. l.), »Premišljevanje štirih poslednjih reči« (1832), »Nebeške rože« (1844).

Vešč je bil mnogim jezikom; 1854. l. je spisal prvo slovnico in slovar očipvejskega jezika in ga poklonil papežu Piju IX.; pisal je v nemškem in francoskem jeziku ob Indijancih (Geschichte, Charakter, Sitten und Gebräuche der nordamerikanischen Indier. Laibach, Blasnik 1837. 8°.). To knjigo je preložil na slovenski jezik J. Kek.

O Indijanih je dopisaval v razna glasila.

Janez Bedenčič (1777—1843)

iz Šent Vida nad Ljubljano je kapelanoval v Kranju in Cerknici, župnikoval v Logatcu, pri sv. Petru v Ljubljani, naposled pa služboval kot dekan v Kamniku. — Oskrbel je 4. natis knjige: »Sveti Križevi pot«. Ljubljana 1808. Njegovo lastno delo je: »Tomasha Kempensarja čvetere Bukve«, »Pot h nebesam, katero je pokazal Jezus Kristus«. Petiga natisa. V Lublani. A. Hon. — Leta 1825. natisnil J. Saffenberg. 8°. XI. 315.

Andrej Bohinc[1]) (1795—1871),

porojen v Zapogah, kapelan pri sv. Petru v Ljubljani, umrl kot župnik v Cerkljah na Gorenjskem. Spisal je molitvenik: »Družba vernega človeka« V Lublani natisnil L. Eger. Na prodaj ima Hohn. 1827. 12°. 240. — II. nat. 1835, 294.

Jožef vitez Jakomini (1755—1830)

iz Vipavskega je pel 1779. l. v Rimu novo mašo, 1829. l. pri Novi Cerkvi na Štajerskem zlato sveto mašo in je umrl tam kot dekan. Izdal je: »Keršanskiga nauka razlaganje«. I. II. bukve. V Ljubljani 1801; »Molitve vernega kristjana«. V Celji 1820. »Razlaganje sv. maše«. V Celji 1823 [2])

Jožef Kek (1796—1855)

iz Zatičine na Dolenjskem, na zadnje škofijski tajnik in častni kanonik, je spisal tri knjige: *a)* »Mali besednjak slovenskiga in nemškiga jezika«, (Ljubljana 1834), *b)* molitvenik: »Duhovni tovarš pobožnega kristjana« (Ljubljana 1838. l.), *c)* »Popis navad in zaderžanja Indijancov polnočne Amerike« (po Baragi). Ljubljana 1837. Daljnega upliva te knjige niso imele.

Franc Veriti (1771—1849)

iz trga Tolmezzo v videmski nadškofiji je pohajal latinske šole in semenišče v Vidmu, zbežal radi obrekovanja, služil v trgovini v Požunu, bil štiri leta mornar na Laškem, nekaj časa gospodar doma, potem dovršil bogoslovje v Vidmu, kapelanoval v Horjulu, v Selcih, na Krki, vikar v Rovtah, župnik v Horjulu 1812. leta, na zadnje kanonik v Novem mestu.

Spisal je mnogo obširnih knjig v dveh različnih strokah, namreč v pripovedni in razlagalni; uvod k jedni je: »Popotnik

[1]) »Zg. Dan.« 1869, 217. — J. Marn: Jez. XXIII.

[2]) J. Marn: Jez. XXII, 76; XXIV, 28.

široke in ozke poti.« Obširnejše delo v tej stroki je: »Življenje Svetnikov in Prestavni godovi« v štirih debelih knjigah. Spisovati je začel to delo kanonik Miha Hoffmann; po njegovi smrti je je nadaljeval Veriti; jezik pilil in popravljal je tudi Andrej Albrecht.

V predgovoru priznava Slovencem, da radi čitajo dejanje svetnikov, da pa nimajo primernega berila; naj beró to z mislijo in voljo poboljšati svoje življenje.

Druga stroka Veriti-jevega pisateljevanja je »Razlaganje«; v tej stroki je napisal sedem knjig.

Kot pridevek k tema glavnima strokama pridenemo knjigo premišljevalne tvarine, namreč: »Perpravljanje k' smrti ali premišljevanje resnic v' srečno smrt pomagljivih.« V Ljubljani 1841. 8. 258.

Če se premisli, da je bil Veriti Lah, se mora priznati, da je pisal še precej uglajeno slovenščino; njegovi spisi se sicer ne odlikujejo po visokih mislih, pa njegova prosta beseda ide čitatelju in slušatelju do srca. Dovolj spisov zapustil je v rokopisih.

* * *

V tem času se je tudi na Štajerskem slovstvo slovensko vedno bolj razvijalo. Mej pisatelji omenimo naslednje:

Alojzij Perger (1776—1839),

porojen pri sv. Urbanu blizu Ptuja, bil je zadnja leta oskrbnik grajščine na Naričkem Vrhu (Narrenbüchl) blizu Radgone.

Vrlo se je zanimal za staro zgodovino svoje ožje domovine in za jezike; uže petdeset let poprej, ko se je »Štajersko zgodovinsko društvo« brigalo za stare spomenike, je bil Perger marsikaj napisal v svoje beležke, nabiral pesmice in pesnikoval sam. Iz njegovih zapiskov sestavil je bil Hofrichter, ki je bil beležnik v Slovenjem Gradcu, svoj spis: »Die Heeresstrassen der Römer in Niederösterreich«. Ko je Hofrichter zapustil Slovenji Gradec, je Trstenjaku zapustil dva zvezka Pergerjevih izpiskov, iz katerih se je razvidelo, da je bil Perger izpisal vse podatke starih pisateljev o Noriku in Panoniji in vse, kar so bizantinski pisatelji povedali o Slovencih. Hofrichter je pri njem videl »Primerjalni slovar slovanskih jezikov«.

Vzbudil je Perger mlade rojake v rodoljubno delovanje, n. pr. Petra Danjka, Antona Šerfa in Antona Krempla, ki se je mnogokrat posvetoval pri Pergerju, pišoč svojo zgodovinsko knjigo. Prijazno je občeval tudi s Čehom Pischellijem, ki je bil vrstnik Dobrovskega, in je raznim učenjakom odgovarjal na njih vprašanja.

Andrej Gutman,

porojen v Žetincih blizu Radgone na Štajerskem, šolal se je v Mariboru in v Gradcu, v duhovnika posvečen 1811. l. je služboval na mnogih krajih, n. pr. v Soboti, pri Št. Jakobu v Slovenskih Goricah; umrl je dné 10. jul. 1850 v župniji Ratten nad Borovo (Varau).

Bil je mož šaljivega značaja pa zbadljivega jezika in je prišel radi tega v nasprotja s svojimi načelniki in torej v korekcijo. Sestavil je nekaj molitvic in pesmic ter prevel Lukijana na slovensko, kar se pa ni natisnilo. Izdal je šaljivo pesmarico »Vedež«.

Vsebina je v »Vedežu« razvrščena na štiri dele: *a)* o zadržanju, *b)* o ženitvi za moške, *c)* o ženitvi za ženske, *d)* kaj se komu zgodi. Vsega je 576 štirivrstičnih kitic.

Napadal je v tej humoristični knjigi svojega dekana; zato je ta nakupil 300, neki kmetski velikaš 100 izvodov, da bi se »Vedež« ne razširjal preveč.

Jezik Gutmanov ni ravno odbran; n. pr.:

Druge sodiš po krivici,
Kakti stara nora baba,
Vidiš muho v ljudski žlici,
V tvoji pa je celo žaba.[1])

[1]) Prevajal je pesni tudi iz nemščine, na primer »Drobtinice« 1850. leta objavljajo:

»Jezus moje poželenje«.
(Prevod iz nemškega po Al. Schlörju.)

1. Jezus, moje poželenje,
Moj edini ljubnik!
Ti si moje vse življenje
Dobrotliv odrešenik.

2. Grehi me potreti čejo,
Kda se Jezus ne glasi;
Ino dušno mojo žejo
Samo on mi pogasí.

3. Želja če me dolpobiti.
Zato se za njim podam;
Hočem noč noj dan hoditi,
Če le najt' ga trošt imam.

4. Kdo mi v nebo da zleteti,
Noj celo do trona prit';
Kde bom Jezusa imeti
Znal in večno si zavžit'?

5. Vse nadloge on prežene,
Grešni ogen pogasi,
Terdo serce k' joči žene
Ino britko posladi.

6. Vsaka, tudi dolga cesta,
Celo lehka bo za mé,
Če le pridem taj do mesta,
Kjer mi Jezus proti gre.

7. Kteri brumno vunizreče
Sladko Jezusa imé,
Tej, če kaki greh ga peče,
Lehko grata mu sercé.

8. Jezus, daj mi tvojo gnado,
Ti mogočni božji Sin!
Naj mi gre celo v navado
Sploh imeti tvoj spomin.

9. O posvetne vi norosti!
Lahko vas celo predam,
Če le Jezusa sladosti
V serce zadobiti znam.

10. Žalost mi celo premine,
Nič mi ni želeti zdaj;
Poln od Jezusa sladine
Že imam nebeški raj.

V vzgled bodi iz tretjega oddelka: »O ženitvi za moške.«

Tvoja, dar' je postni petek,
Od bolenja ma začetek;
Dar' pa velki god pozdravi,
Te si moč nazaj popravi.
Tvoja rada bo sedéla,
No koražno ti velela:
Ded nemarni! hitro beži,
No mi to no to postreži.
Tvoja s pojbami de jela
Časi kako medlo kašo;
Dar pa sama nede mela,
Bo nagnala je na pašo.
Prišla bo ti ena Gradčka,
Kera nič ti nima dati,
Te 'ta rekla pes no mačka:
Srečno zdaj ostante, Mati!
Sreča pa prijagala
Tebe skoro bo k nevesti,
Kera bo pomagala
Tvoj ovseni kruh pojesti.
Dar si tvoja zobe šteje,
Skoz le pravi: Eden, dva,
One pa neznano kleje,
Da nikol so ne doma.

Tretja bo ti zdaj nedelja
Dala, kaj so tvoje želje,
Z ženoj bota vkup sedela,
Kak mesarski pes no tele
Tvoja žena bo ti jaka,
Prav, da tebe bo dobila,
V enem leti dva dečaka
Bo ti srečno porodila.
Tvoja malogda oprana,
Černa hodi, kakor mor,
Zobe skoro ma, ko brana,
Vunja pa, ko sam dihor.
Tebi dragi gospodar!
Edna roko že tiši,
S kere lubi božji dar,
Vsako vuro vun diši.
Ti če negda boš oženjen,
Te se bo godila čuda:
Kamen bo iz mesta ganjen,
No letela neka gruda,
Malo zakonske dobrote,
K tebi ta se posadi:
S tvoje plantave sirote
Zlo se božno vun kadi.

Njegovi molitveniki: »Jesus moje želje«, »Pobožnost sv. Alojzija« in »Angel varuh« so pisani v gladki in pravilni slovenščini.

Peter Danjko (Dainko) (1787—1873),

porojen 23. sept. 1787. pri sv. Petru poleg Radgone, v duhovnika posvečen 1813. leta, kapelan v Radgoni, dekan v Veliki Nedelji, častni kanonik mariborske škofije, umrl 22. februvarja 1873. leta zlatomašnik v pokoju.

Med najmarljivejše pisatelje slovenske, ki so na Štajerskem budili narodno zavest, se mora prištevati Peter Danjko, ki je kot marljiv slovenski pisatelj v raznih strokah bogatil slovensko slovstvo.

V prvi četrtinki tega stoletja so se začele pri raznih narodih — slovanskih in neslovanskih — zbirati narodne pesni. Radi tega ustanovilo se je tudi na Dunaju društvo, ki je začelo zbirati narodne pesni v Avstriji živečih narodov; vlada sama je podpirala to podjetje. Za vsak napredek vneti Danjko, krivo razumevajoč stvar, se je lotil tega posla in izdal knjižico:

1. Sto in petdeset posvetnih Pesmi. Radgona 1827. Danjko pravi v predgovoru, da

»Na povelenje sekretera igranjske dryžbe nizoesterajskega kralyvanjskega svétnika, gospoda Jožefa od Sonlaitnara sem tyde jaz ne nikakega tryda maral, naše Slovenske narodne

pesmi, tak dobro pobožne, kak tydi posvetne, zred pevoglasi, kere je Andreaš Šef spisal, spraviti, keliko potrebno, pobolšati ino na sgorah povedano igranjsko dryžbo poslati. Vsim, keri so mi pri totemi pesmospravljanji bili na pomoč, rečem mojo dužno hvalo, posebno duhovnemi Antonji Korošaki, keri so mi vse Volkmajarove pesmi v' roke spravili, ino kere sem, keliko njih je cesarsko-kralovsko predno pregledišе knižno dovolilo, tydi vu mojo sbirko vsel. Tydi vsem pevzom, keri ſo na mojo prošnjo is vnogoterih stranov eden drygega primarili, k' meni priti, ino svoje pesmi dati sapisati, povem mojo serčno hvalo. Da pa si tote pesmi vsaki Slovenez tydi v' rokah imeti želi, sato sem skerben bil, nje tydi na svetlo dati.

Izprevidi se torej iz tega predgovora, da so napevi in pesni zložene »ad hoc« ter tu pa tam popravljene; narodne pesni v pravem pomenu torej niso; napevi pa pesmarici tudi niso pridejani.

Da se pa vidi, kako se je v začetku tega stoletja »pesnikovalo« ob nemški meji, naj se tu natisnejo tri pesni, namreč »Kmetički stan« (v odlomku), »Mlatitba« in »Mladenec na svojo deklič«.

Kmetički stan. (9 kitic).

1. Poštenja si vreden, o kmetički stan!
Ne z' veliko hvalo potreben si zvan;
O, kaj bi začeli na sveti lydje,
Či ne bi blo kmèta, ke dela za nje.
Brez hrane bi červ te (ne?) človek no vtič,
Vsi stani na sveti bi prišli na nič;
Kaj koli kom treba, od kmeta dobi,
Od njega vsa stvar ino človek živi.

9. Kmet tryda ne mara, pobožno živi,
No s' prošnjo od Boga pomoči dobi,
Naj celi den dela preveno (!) vesel
No naj bi tak sebe, no druge živel.
Vse svetke, nedele, kmet zvesto časti,
Naj tydi za dyšo svoj strošek dobi.
No zato pošteni je kmetički stan,
Po božji mudrosti tak dobro zebran.

Mlatitba.

1. Puna snopna glava — Mlatmo le,
Sladko zernje dava; — Copkajmo,
'Z njega mamo dar — Mlatmo le,
Mi no vnoga stvar. — Copkajmo,
Zato le, — Mlatmo,
Copkajmo, — Mlatmo!

2. Kdo če kryhec jesti,
More snop prinesti
Ino s' cepmi rad
'Z njega tepsti sad.
Zato le id.

3. Kdo pa rad ne dela
Marno kakti čela,
Tydi nič ne mej,
Ino naj ne jej.
Zato le id.

4. Kda se že domlati,
Te je šega djati
Nam gybance v' peč,
Kryh no bravskih pleč.
Zato le id.

V pesmarici se nahajata tudi pesmici »Mladenič na svojo deklič« ter »Deklič na svojega mladenča«. Druga pesmica je jako prozaična in hvali mladeniča samo radi tega, ker je petičen. Mladenič je mnogo bolj idejalen, ko poje:

1. Draga moja lybica!
Kda na te le zmislim ja,
Se vu serci veselim,
Od veselja ves gorim.

2. Zlate lastnosti imaš,
No se zaderžati znaš,
Tak da meni razvi te
Nega dragše lybice.

3. Kda te koli vidim ja,
Te si pripodobna vsa
Belemi golobici
V oblačili tvojemi.

4. Tvojo oko čisto je
Kak nebeške zvezdice,
Tvoj pogled priatelni,
Kak bi bil on angelski.

5. Vyjsta no obličje vso —
Tebi rečem slobodno —
Se mi smeje, liki cvet,
Kda najlepše je odet.

6. Tvojo dobro serčece
Ino tvoje misli vse
Se mi zdi, da vidim ja
Pune straha Božjega.

7. O predraga lybica,
Bodi le preueno vsa,
Kak sem tebe zdaj vesel
Tvoje kreposti popél.

8. Ino či ostaneš ti
V' žitki tak nedužnemi,
O kak srečna bodeva,
Či va se zaročila!

Pobožne pesni je Danjko izdal v pesmarici z naslovom:

2. »Sto cirkvenih ino drugih pobožnih Pesmi.«

V prvem predgovoru razlaga Danjko svoj pravopis, v drugem pa pravi:

»Nikaj dragi Slovénec! ne lübiš v' tvojemi narodi več, kak pobožne pesmi. Kak hitro se v jutro zbüdiš, se tvojo serce še veselo v' pesmah glasi. Niedna najvekša vročina letnih dnevov, niedno naj težešo delo, ne premore tebe zaderžati, ki se ne bi zmes popéval. Celi dén, in še večer, kda ves trüden od opravila na polah, po travnikih ino med vinogradi domo greš, se pajdašiš k' tvojim továršom, ino is serca vesélo popévajoč ideš po poti. Koliko kolikrat na té, dragi z' malim dovolen 'Slovenec! smislim, kak si ti pri

svoji živini ino vu vsemi tvojemi teškemi stani veséli, se mi zdi, da pobožnega krala Davida v Izraeli vidim ino péti čüjem.

Teliko več, moj Slovenski priátel! si pri tvojih pesmah vse hvale vreden, ki išeš le s' lepimi pobožnimi pesmami sebe in svojega bližnega v' düši veseliti ino k' večnemi svela ičanji ravnati.

Iz radosti proti tvojemi pobožno veselimi serci, sem niĉdne protivnosti ino nikakega trüda ne maral, pesmi, kere naj rajši peješ, zebrati, keliko potrebno, pobolšati, ino v' nazočni knigi natisnjene tebi sporočiti. Pej je s' vüstami inu sercom, ino kaj v' njih Božjega navüka najdeš, po tem se zaderžávaj, te bode tvoja düša v' Bogi veséla na veke.

Za vzgled bodi:

»Romarſko ſlovo pri Marii celſki na sgornem 'Shtajerſkem«.

1. Sdaj mi ſlovo vsememo,
Domo ſe napotimo,
Zhi vezh ne mo ſrezhe meli,
Da bi v' toti zerkvi peli,
'Sproſi, o Maria! nam,
Naj ſe bomo vidli tam
Vu nebeſhkem kraleſtvi
V düſhnemi svelizhanji.

2. Kda na ſveti revni mi
'Smo sajeti v' shaloſti,
Naſhe proſhnje k' Bogu noſi,
Boshjo miloſt sa naſ proſi,
'Sproſi, o Maria! nam id.

3. Kda ſe koli grehov mi
Najdemo okrivljeni,
Te nam proſi odpüſhenje
Ino düſhno veſelenje.
Sproſi, o Maria! nam id.

4. Kda na ſmertni poſteli
Vu teshavah bomo mi,
Proſi Boga Sina v nebi,
Naj dobimo mir vu ſebi.
Sproſi, o Maria! nam id.

Deset let pozneje se je trudil pošteno, da bi prosti narod slovenski naučil pisati in čitati; v ta namen je 1816. l. v Radgoni izdal knjižico:

3. »Začetek vučenja Slovenskega po nedelah«.

V oni dôbi so v raznih pokrajinah slovenskih poskušali namesto bohoričice uvesti slovenskemu jeziku primernejšo abecedo; tudi Danjko se je lotil tega posla. Da bi razširil svojo abecedo, izdal je 1824. l. v Radgoni knjižico:

4. »Abecedna knjižica na hitro in lehko podvučenje Slovenskega branja«.

Da bi širše kroge seznanil sè svojimi črkami, izdal je 1824. l. slovnico z naslovom:

5. »Lehrbuch der Windischen Sprache.«

V predgovoru pravi, da je slovnico spisal v narečju severnih pa vzhodnih štajerskih Slovencev, katerim prišteva tudi ogrske Slovence iz gornje Železne Stolice; Slovence iz dolnje Železne Stolice prišteva Hrvatom, iz južne ter zahodne Štajerske pa Kranjcem in Koroščem.

Sklanje razločuje štiri: *„rak"*, *„riba"*, *„reč"*, *„leto"*; sprege tri: *„delam"*, *„grizem"*, *„vučim"*. Drugi del slovnice, namenjen v čitanko, obsega reke, pogovore, smešne in resne povesti, uganjke, prislovice.

Slovnica je urejena pregledno in spretno in se za one čase odlikuje po jedrnatem in krepkem zlogu.

Tu bodi v vzgled nekoliko besed: *áškerc* = Tuchabschnitzchen; *bojak* = Pathe; *grajanec* = Anrühmer; *hotiv* = Wohllüstling; *kartač* = Bürste; *nedug* = Unschuld; *oli* = olje; *prstoy* = prstan; *sedlak* = jezdec; *svilar* = Drahtzieher; *štacun, -a; gnezda, -e* = gnezdo; *podperda* = prepelica; *svetija* = svetnica; *teja* = senca; *deklič, -i* = deklica; *dvojčet, -i; pošteje* = spoštovanje; *vreče, -a* = vreča.

Precejšnje število samostalnikov je navedenih z drugim spolom, nego so navadni v pismeni slovenščini.

Danjko navaja v svoji slovnici »Lehrbuch der Windischen Sprache« str. 88: *bryn, -a* = der Balken nam. bruno; *dlan, -a* = die flache Hand nam. *dlan, -i*.

Pa ne samo za duševno nego tudi posvetno blaginjo slovenskega naroda se je marljivo trudil s tem, da je izdal dvoje prostemu kmetu namenjenih knjig, namreč:

6. »Kmet Izidor s svojimi otroki ino lydmi.« Radgona 1824.

V prvem predgovoru uči pisatelj svoj pravopis, v drugem pa uvaja ubožnega, pa poštenega kmeta Izidorja, kako bi lepo napredoval in učil svoje otroke in sosede. Ta pouk se vrši v 130 kratkih sestavkih, n. pr.: 1.) Popevajoči škerlec, 10.) Pridoča vihta, 20.) Zima, 30.) Stüdenec na poli, 40.) Lepi ino dobri dušeči cvet, 50.) Kokodačeča kokoš, 60.) Ne solena hrana, 70.) Šumeči potok, 80.) Mesec in sredonoč, 90.) Namalano sonce, 100.) Razvržen mravlinovec, 110.) Kervna žila, 120.) Lovlenje slepih miši, 130.) Noč po žetvi.

Zadnji oddelek se konča tako-le:

Izidor:

O tiha, lehka, sladka večnost ti,
Na te se moja duša veselí.

Žena:

O večnost! sladko vujpanje si tí,
Na te se moje srce veselí.

Oba:

Le skoro vzemi naj vu sveti raj,
No Angelsko obličje nama daj.

Leta 1831. je izdal:

7. »Bčelarstvo« (Čelarstvo).

V kratkem, dve strani obsegajočem predgovoru hvali Danjko korist čebeloreje. Nastopna stran ima Danjkov pravopis. Vsebina knjige je navedena v 500 vprašanjih na XXIV straneh; na koncu zadnje strani vsebine, ki jo pisatelj imenuje »vujetek«, je natisneno: »S' pismencami pokoj. Andr. Lajkama naslednikov vu Gradcu«.

Knjiga je razdeljena na šest »glav«, na koncu je na enem listu naslikanih 10 obrazcev čebelorejnega orodja.

Če Šafařik, navajajoč naslov pri izrazu »vſakega ſtrana« pristavlja opombo: *soll wohl heissen*: »ſtana«, se moti, kajti Danjku rabi beseda *„stran, strana"* gen. masc. za *„kraj"*. Na strani 5. vpraša pisatelj: *„So za čelno rejo vsi kraji ednako dobri?"* in odgovarja: »Ne! Sicer je nieden stran ne tak neroden, da ne bi v' njemi zelinje, zasadinje, germovje ino drevje raslo, is kerega rož ino cvetov čele svoj med brati znajo; le pa so neki strani s' takim rastlinjom bogateši, zato za čele bolši, kak drugi.«

Nastopno vprašanje se glasi: *„Keri so toti strani?"*

Da se je lotil spisovanja tega dela, opravičuje s tem, da se za kmete zelo splača trud, ki se ima s čebelami, in ker je zelo zanemarjena ta stran »deželskega gospodarstva«.

Jako marljivo in spretno je sestavljal in spisoval knjige nabožne vsebine, namreč: 8) Evangeliomi na vse nedele in svetke (1817); 9) Veliki Katekizmus (1826); 10) Listi ino Evangelji (1826); 11) Svetega pisma zgodbe (1821, 1826); 12) Opravilo sv. meše (1829); 13) Molitve za katolške keršenike; 14) Sv. križni pot (1829); 15) Božja služba keršanske mladosti (1830); 16) Knjiga pobožnosti.

Spisal je tudi nemško-slovenski slovar, ki je bil uže za natis dovoljen po cenzuri 1832. l., pa ni zagledal belega dne. Potem pa je umolknil in skoro popolnem opustil pisateljevanje; samo v »Drobtinicah« 1862. leta se je oglasil s sestavkom: »Štajerski Jeruzalem.« 192—198.

Dr. Josip Pajek omenja, da mu je poslal g. Slekovec rokopis: »Hodierni Vinidi in Styria sermonem conferentes cum antiquissimo Glagolita Cloziano ..... a Petro Dainko ad Magnam Domenicam Décano 1836« in »Mali Vinogradnik ali rednik vinskih goric« 1844. »Knjiga, pravi Pajek, je zanimiva zavolj slovarja.«

Vzrok temu, da je utihnil, nahaja njegov življenjepisec[1]) v tem, ker ga je prê ujezilo, da njegovega pravopisa niso vsprejeli vsi Jugoslovani; tudi mu očita, da se je nasprotnikom vrgel v naročje, in da se ne sme nič več pričakovati od njega.[2])

Temu nasproti se pa mora priznati, da je blizu dvajset let z nenavadno marljivostjo delal v raznih strokah slovenskega slovstva: pisal je molitvenike, slovnico in knjige narodnega gospodarstva; to je tem večja zasluga, ker je v onem času skoro samotež oral slovensko ledino na Štajerskem.

V danjčici so pisali tudi:

Davorin Veršič, porojen 1779. l. pri sv. Rupertu v Slovenskih Goricah, umrl 1850. l. v Radgoni, je prevêl iz nemščine molitvenik: »Duhovni varuh za mladost.«

Anton Lah (1803—1861) iz Jarenine, umrl kot župnik v Lembahu, je prevêl Schmidtovo povest »Das hölzerne Kreuz« z naslovom: »Leseni križec.«

Vido Rižner (1793—1861) iz Ptuja, duhovnik v kaznilnici karlovski (Karlau), umrl župnik v Gnasu na Štajerskem, je tudi pisal v danjčici in izdal dva molitvenika: *a)* »Nabirki za mlade Kristjane« I. del (II. del ni zagledal belega dné) in *b)* »Katolška mešna Knižnica«, natisnena 1828. in 1831. l. Pri prevodu knjige: »Sveti četiri evangeliji« sta mu pomagala Koloman Kvas (Quass) in Anton Murko.

Anton Šerf (1798—1882) iz Radgone, kapelan pri Veliki Nedelji in naposled župnik na Svetinjah.

V danjčici je izdal:

1.) »Pad no zdig človeka«. Gradec 1832; 2.) »Predge za vse Nedele no Svetke«. Gradec 1835.

Na drugi strani naslovnega lista je v nemškem jeziku podeljeno dovoljenje sekovskega škofijstva, da se knjiga sme tiskati. Na tretji strani je naslov ponovljen

[1]) »Kres« 1881, 475.

[2]) Razlagova »Zora« 1852, 130.

s tem, da je tiskano v prvi vrsti: »Nedelni Del«, da je izpuščena peta in šesta vrsta in da je uvrščeno:

I. zvezek, / zderžavajoči: / Predge od perue Adventne nedele do sledne / nedele po Vyzmi.

Tudi je natisneno drugo geslo.

Prvi zvezek sega do 256. strani, drugi do 480. Zadnje besede zadnje strani so: »Zdravi ostante! — Anton Šerf, kapelan.«

Poleg dovoljenja sekovskega škofijstva pa je pisatelju na peti in šesti strani Peter Dainko, tehant, šolnega okraja priglednik ino farmešter, pripisal to-le priporočilo:

»Shrani toto postavno besedo sebi no svojim sinom na veke«. Eksod. XII. 24. — Jas sem nazočne predge pazlivo prebral ino najšel, da so skerbno po bogoslovnih postavah sporedene, ino nič nezaderžijo, kaj bi katolškim vernim ino zaderžavanskim navukom, cirkvenim ino deželskim zapovedam bilo zopertno ino razkolno; dosti več se more povedati, one so lepi cuetni sbori naj sveteših navukov našega Gospoda Jezuša Kristuša, blaženih apostolov, ino cirkvenih očakov, pune svetiga duha ino močne človeki na podvučenje ino pokoro, na časno no večno srečo. — Beri, veri ino zaderžavaj nje zato vsaki rad, ne samo za se, temoč tudi drugim, namjreč, či se je tvoj brat (bližnik) pregrešil, pojdi (z' Božjo besedo) k' njemi, ino mu njegov pregreh med sobo ino njim oponosi. Mat. XVIII. 15. — Pripovedavaj (Božjo) besedo, nadstoj prigodno, nezgod karaj, prosi, kregaj, vu vsemu poterplenji ino navuki. II. Tim. IV. 2. — Ne pozabi jočečih odžaluvati. Sir VII. 38. — Molte eden za drugega, naj bote zveličani. Jak. V. 16.

Na dragočestnih nemških križnikov predni ino tehantiski fari S.S. Trojice pri Velki Nedeli 10. den Majnika 1833.

Pisatelj, ali kakor se podpiše Šerf — »zložitel« je spisal ta-le predgovor:

Nagajaven beratel!

Moj vyk je ne moj. Ivan. VII. 16.

S' tem jas, dobrovolen beravec! celi letni tok predeg, v' nedelnem no svetešnem deli, s' pridavkom na neke potrebneše priložnosti, tebi v' roke dam. Pri zlaganji totih predeg, ednako kak pri sedmeh postnih, kere so lani v' Miholšeki na svetlo prišle, si jaz nečem nikakše hvale, časti ali zaslyža iskati; kajti jas moram očivestno obstati no rečti: »Moj vyk je ne moj«, Ivan. VII. 16, temoč tistega, kerega besedo jas oznanyjem. Moja skrb no mojo delo pri spravljanji totih knig je edino samo bilo, postavlenje vseh potrebneših verskih, zaderžavanjskih no vadbenih navykov, iskanje no odvzetje 's svetega pisma, cirkvenih očakov no drygih dobrih knig priličnih mest za poterdenje postavljenih glavnih vykov, ino njihovo primerno no priležno vkypzestavljenje v' celino, naj bi prave hasnovite knige mojim slyžebnim tovarišem no vsem vernim beratelom v' roke dati mogel.

Z Bogom! Spisal pri velki Nedeli na samo pepelnico 1833.

Ivan L. Šmigavec (Šmigoc) (1787—).

Šmigavec se je narodil dné 6. junija l. 1787. v Gruškovcu, v župniji sv. Barbare v Halozah; gimnazijo je menda pohajal v Varaždinu; 1811. l. je bil pravoslovec II. tečaja, modroslovje je tedaj dovršil 1808. in 1809. l.

Štajerski stanovi so razpisali 1811. leta natečaj za profesuro slovenskega jezika na graškem liceju; poganjali so se zanjo Ivan Šmigavec, Ivan Primic iz Kranjskega in Fr. Cvetko, bogoslovec II. tečaja. Predlagan je bil na prvem mestu Šmigavec, ker mu je bila znana štajerska slovenščina od mladih nog, ker je v njej uže poučeval in ker je bil spisal slovnico, katero je bila uže odobrila cenzura; vender je dobil profesuro Primic.

Omenjena slovnica ima ta-le naslov: »Theoretisch-praktische windische Sprachlehre.« Gratz 1812.

Knjiga je posvečena Ignaciju grofu Attemsu. Matjašič misli, da je Kvas, bivši učitelj slovenščine na graškem liceju, pri izdelovanju te slovnice pisatelju mnogo pomagal.

Omeniti je to slovnico, ker ima mnogo vaj za prevajanje; opira se na Kopitarjevo slovnico in se ozira tudi na štajersko-slovensko narečje; berila pa ima premalo, morda radi tega, ker ima več berila slovnica Primčeva. Znano je, da so takrat v Gradcu živeči slovenski pisatelji vzajemno delovali in med seboj obzir jemali na spise, ki jih je spisal ta ali drugi.

Anton Krempelj,

por. v Črešnjevcih pri sv. Petru blizu Radgone 1790. l., je latinske in bogoslovske šole pohajal v Mariboru in v Gradcu, bil v duhovnika posvečen 1814. l., službоval za kapelana na Svetinjah blizu Ljutomera, v Ormožu, na Ptuju, bil župnik pri sv. Lovrencu 1827., v Mali Nedelji od 1836. l. dalje, kjer je umrl 20. dec. 1845. l.

Uže kot bogoslovec je začel Krempelj pisati pripovedke in zlagati pesni. Ugodno je nanj uplival župnik Jaklin na Svetinjah, s katerim se je vsak dan vadil jedno uro v slovenščini.

V Ormožu službujoč je zložil pesen »O štirih letnih časih« pa tudi »Pesni za vse nedelje po evangeljih«; jezik je okoren in hrapav.

Ko je slavil tristoletnico šentlovrenške fare, je sam imel slovesen govor in ga potem razdelil natisnenega med prosti narod. Tu je spisal in izdal tudi »Molitvenice« srednje velikosti za ljudstvo; 1833. l. je izdal »Življenje svetnikov«; v Mali Nedelji je spisal »Male molitvenice«, »Slovenske predpise za učence«, »Slovenske propovedi« I. tečaj; 1844. leta so bile izdane »Evangeljščine s kratkimi nauki« (Sveti nedelni in svetešni Evangelji, z kratkimi ez njih izidočimi navuki, 1843).

Obširnejše delo njegovo je: »Branje od tih v kmetičke kalendre postavlenih in nekaterih drugih Svetnikov«. Gradec 1833.

Marn l. c. navaja v vzgled zloga odlomek o Cirilu in Metodu, ki se končuje tako-le:

Nemci so nas Slovence od negda čertili in še zdaj nas čertijo; ali zahvalmo milostivnemi bogi, kaj je našemi narodi poslal razsvečene moži, keri so naše predstarše vučili to vero, v keri se pravi: Mi preganjanje trpimo ino prenesemo, drugi nas preklinjajo ino mi prosimo.

Najvažnejše njegovo delo so

»Dogodivščine štajerske zemlje.«

Knjiga je razdeljena v štiri zvezke in v osem »pretekov«, namreč: 1. od prvega znanega oblidovitenja do rimske oblasti; 2. do preselitja narodov; 3. do Karola Velkega; 4. do Leopolda Markeža; 5. do cesarja Maksimiliana; 6. do Ferdinanda II.; 7. do Jožefa II.; 8. v čase avstrianskega cesarja Ferdinanda I. 1843. l.; knjiga ima devet slik, med temi je n. pr. Samo, Karol Veliki, Jožef II.

Vsakemu »preteku« je pridejal pesmico, ki se naslanja na tvarino dotičnega oddelka.

Druga kitica pesni k prvemu oddelku slôve:

Že z veseljem si Slovenka
Kopa, orje njivice,
Vseja si ta luba ženka
Proso, oves, ječmen v nje;
Setvo rodovito zrase,
Že zoriti se hiti,
Kak te beložute klase
Spevajoča si gledí.

Navel je tudi vire, po katerih je spisal svojo knjigo, n. pr. Muharja, Povodna, Rojka; njegovi viri in njegove zgodovinske znanosti niso zadoščale, da bi bil spisal znanstvenim zahtevam primerno zgodovino. Vender pa se je njegova knjiga mnogo čitala celo med prostim narodom in je pomagala vzbujati narodno zavest.

V »Novicah« je razglašal pesni in prislovice štajerskih Slovencev od 1844. l., št. 10, do 1848. l. in jim pošiljal pesmice, n. pr. »Zadovoljni kmetič.«[1])

V »Novicah« 1843. leta koj v začetku, št. 23, je priporočal gajico in z veseljem pozdravil »Novice«.[2])

Slovenščina Krempljeva ni bila uzorna, posebno v skladnji ima mnogo neprimernega, vender se pa nahaja marsikak lep izraz iz štajerskega narečja v njegovih spisih; znana je Prešernova »pušica«:

Nisi je v glavo dobil, si dobil le slovenščino v kremplje;
Duh preonemčeni slab, vóljni so kremplji bili.

vender pa moramo reči, da je ta sodba preostra.

---

[1]) »N.« 1844, 18.

[2]) »Iz dolniga Štajerskega« se zôve dopis in končava takó-le: »Bog živi Štajerce, Korošce, Krajnce in Horvate, vsi smo od edne slovenske matere.« Dopisoval pa je v »Novice« tudi o gospodarskih rečeh, glej »N.« 1844, str. 200. Pesen: Mladletje »Sl. Bč.« III. 153.

Stanko Vraz (1810—1851),

porojen dné 30. junija 1810. leta v Cerovcu v ljutomerskih goricah na Štajerskem, pohajal je početne šole v svetinjski župniji, potem v Ljutomeru, kjer je bil njegov ujec, učeni Mihael Jaklin, za župnika. Domače ime rojstni hiši je bilo »Pri Korošcih«. Latinske šole je pohajal v Mariboru od 1824. l.; modroslovske in pravdoznanske v Gradcu, kamor je prišel 1833. l. L. 1838. se je preselil v Zagreb, uredoval »Kolo«, bil tajnik »Ilirski Matici« in umrl 24. maja 1851.

Doma v rojstnem kraju je slišal od starih ženic raznovrstne pripovedke in pravljice. V Gradcu se je v družbi izbornih mladih Slovencev Miklosiča, Cafa, Murka, Košarja, Trstenjaka navdušil za slovensko slovstvo. Z Jakobom Šokličem z Gorenjskega, ki je bil pozneje profesor na lvovskem vseučilišču, in s Trstenjakom je čital Shakespeare-a, Byrona in Lamartina.

Od 1833. do 1839. l. je marljivo nabiral slovenske narodne pesni in je v ta namen prepotoval Kranjsko, Koroško, Štajersko in Ogrsko; uže 1833. l. jih je nabiral v domačem okraju, 1834. in 1837. l. po ostalem Štajerskem, Kranjskem, 1838. l. po zahodnem Ogrskem. Lepo opisuje to potovanje v pismih Dragojili Stauduarki. Plod tega nabiranja so:

Narodne pesmi ilirske, koje se pěvaju po Štajerskoj, Kranjskoj, Koruškoj i zapadnoj strani Ugàrske. Skupio i ne svět izdao Stanko Vraz. U Zagrebu. Ilir. nar. tiskarna Dr. Ljudevita Gaja. 1839. XXVI, 204.

Knjiga obsega 15 davorij, 95 balad in romanc in štiri dodane; nabral jih je deloma sam, nekaj jih je vzel iz »Kranjske Čbelice«, nekaj so mu jih drugi nabrali, n. pr. J. Muršec, M. Prelog, Prešern, M. Kastelec, D. Trstenjak, J. Košar, Rudolf Gödel, V. Šparovec, N. Leskošek, J. Varga, St. Soldatič, Ant. Rudež, Urb. Jarnik, Fr. Cene. Knjiga je posvečena Vuku Štefanoviću Karadžiću in ima dva predgovora; v prvem, »ilirskem« navaja izdaje narodnih pesnij raznih slovanskih plemen, pričenši z Andrijo Kačićem - Miošićem in končavši s slovenskimi izdajami, katerih ne more odobravati; radi tega pravi:

»Odlučio sam, da sastavim jedno zàrcalo, u kojem će poleg mogućnosti sakupljene biti sve zrake narodnoga života gornjih Ilirah.« Izvolil si je načelo narisati obraz Slovencev »bez ikakva umětna bělila ili rumenila«.

V drugem, slovenskem predgovoru, pisanem v bohoričici — knjiga je inače tiskana v gajici — se zagovarja, zakaj je tiskana v gajici, in zakaj prvi predgovor v ilirščini.

Te narodne pesni so bile neprestane spremljevalke in učiteljice tudi njegovim izvirnim poezijam; priznava tudi sam, da se je njegova vila odgojila v vrtu narodne poezije. V Gradec prišedši je začel sam pesni zlagati ali pa prevajati iz tujih literatur, k čemur ga je najbolj navajal Miklosič; njegovi pesniški prvenci iz let 1833—1835, pozneje predelani na »ilirski« jezik, so vsi ilirskega duha: hrepenenje po rojstvenem kraju in po veselju prve mladosti, želja, da pomaga zaničevani domovini, slasti in bolečine prve ljubezni. Ti prvenci se nahajajo v Dělih II. *b*, Gusle i tambura; n. pr. »Prvi razstanak«, »Izpovest«, »Barba«, id.

Snoval je daljšo epsko pesen, ki bi imela biti vrstnica Prešernovemu »Krstu«; to je sam poročal Prešernu, omenjajoč, da mu mera dela težave. Kaj bi bila utegnila opevati ta epska pesen? Dvoje obširnih pesnij nahajamo v njegovih »Dělih« (III.), z naslovom: »Babji klanjac, istinita poviest u šest razdielah« (god. 1839) in »Bjelotinci« (ulomak) istotam; prva pripoveduje, kako so junaške Slovenke potolkle ljute Madžare v neki soteski v ljutomerskih goricah, druga pa, da je gospa Živa, posestnica grada Belotinskega, izgubivši deset sinov, pozneje porodila Radka in šla svojo tugo tožit »ljekaricam plavokosim vilam«.

Nameraval je Vraz za bolj izobraženi del slovenskega naroda »Kranjsko Čbelico« nadomestovati z enakim podjetjem — z »Metuljčkom«, in je ta namen tudi naznanil Kastelcu in Prešernu; Vrazu sta se še pridružila Miklosič in Trstenjak, da osnujeta list v zvezkih, v novem češko-ilirskem pravopisu in v »štajerskem«, t. j. panonsko-slovenskem narečju.

Omeniti nam je še, da je St. Vraz zložil domoljubu Antonu Stranjšaku slovensko pesen; na prvem listu Šamperlove knjige »Navuk v peldah«, ki je lastnina mariborske gimnazije, se nahaja troje sonetov, zapisanih od Vraza; prvi je preveden iz »Slawy dcere« Kollarjeve, druga dva sta pa izvirna.

Davorin Trstenjak je 1864. leta objavil romanco »Slovenski pisavnik«, katero mu je Vraz ob ločitvi iz Gradca v Zagreb dal v spomin. A. Fekonja je našel v bogoslovski knjižnici v Mariboru zvezek v 12° s pesnijo 64 štirivrstnih kitic, posvečeno nadvojvodi Ivanu, z jako dolgim naslovom.

To pa še niso vsi njegovi slovenski pesniški izdelki; kajti na svojem zadnjem potovanju je izgubil vse svoje slovenske spise iz 1832—1836. l., med njimi sonete po Mickiewiczevem načinu; to toži sam tudi Prešernu v listu z dné 19. novembra 1837, rekši:

»Računal sem, da se pridružiš mojim nazorom, in v tej nadi se mi je zdelo možno, da more slovensko slovstvo še dalje životariti. Ker se je pa to zgodilo, zapuščam od pretekle spomladi počenši nehvaležno polje, ki sem ga z vso ljubeznijo obdeloval pet let, in sem se pridružil navdušenim Ilirom in ne mislim več vračati se. S Slovenijo sem končal, posebno ker sem na svojem zadnjem potovanju izgubil vse svoje spise, ki sem jih imel od 1832. do 1836. l.«

S tem važnim pismom je utemeljen prehod Vrazov iz slovenskega slovstva k »ilirski ideji«. Ker ni čutil v sebi veselja do pravoslovja, posvetil se je povsem književnemu delu in se preselil v Zagreb. Tam je zbral svoje poezije in jih izdal z naslovom »Djulabije« leta 1840., posvetivši jih svojemu prijatelju Ljudevitu Vukotinoviću; nastopnega leta zvezek poezij: »Glasi iz dubrave žerovinske«, posvečene hrvatski pisateljici »Dragojili«, in 1845. l. »Gusle i tambura«.

Po vzgledu češkega časnika: »Časopis Českého Museum« osnoval je 1842. l. z Dragotinom Rakovcem časopis: »Kolo, članci za literaturu, umětnost in narodni život«, v katerem je sam napisal mnogo lepih sestavkov o estetiki in kritiki, od 1847. l. mu je bil tudi urednik.

Dopisoval je tudi v razne liste.

»Matica Ilirska« je izdala njegove spise z naslovom: »Děla Stanka Vraza« v četirih zvezkih: I. »Djulabije« 1863. l.; II. »Glasi iz dubrave žerovinske«, »Gusle i tambura«, »Razlike pěsme« 1864. l.; III. »Izvorne pěsme«, »Razlike pěsme«, l. 1866; IV. »Prevodi« 1868. l.

Natančno preiskavanje teh del spada v zgodovino hrvatskega slovstva; tu zadošča, da se pove vsaj njih glavni obsežek in pomen. Turška beseda »Djulabija« pomeni po Vrazovem razlaganju neko vrsto sladkih, dišečih jabolk in so »ljubezne ponude za ljubicu«. Pesni se delé v štiri dele in v uvodno pesen »Razlog«, vsak oddelek pa obsega več štirivrstnih pesmic in nas spominja Prešernovih sonetov, Juliji namenjenih; početek je dovršenejši od konca; zložene so od 1836. do 1841. l. Razven ljubezni do drage pa opevajo »Djulabije« tudi domovino, otožno razmišljujejo slovensko zgodovino in hrabré Slovence na Koroškem in Kranjskem na vztrajno delovanje.

»Glasi iz dubrave žerovinske«, nazvani po občini Žerovinci, kamor spada Cerovec, rojstni kraj Vrazov, obsegajo balade in romance; sam jih imenuje »pověstice«. — »Gusle i tambura« ima štiri oddelke: *a)* »Prvo listje«, *b)* »Cvětje i voće« (sadje), *c)* »Izza mora«, *d)* »Pověstice«; v »Prvem listju« nam razlaga svoj pesniški razvitek, v »Izza mora« spleta svoji dragi sestri Anki ogrljek iz alemov (dragih kamenov) lepoznanske književnosti slovanskih (češke, ruske in poljske) in neslovanskih literatur (angleške, francoske, španske in italijanske književnosti). »Razlike pjesme« obsegajo »Sanak i istina«, 27 sonetov, gazele, različite pjesme, povjestice, »Komare in obadove« = satire na ondašnje pisatelje, »Ose« = politično-satirične pesni proti Madžarom. Prevajal je iz raznih jezikov: iz slovenskega »Ilirijo oživljeno«, iz češkega nekaj kosov kraljedvorskega rokopisa in »Blago« Erbenovo, iz ruskega od Homjakova, Jazykova, Lermontova, Puškina, Venetianova in Žukovskega; iz poljskega od Mickiewicza in Magnuszewicza; iz angleškega od Byrona, Cowleya, Goldsmitha, Herricka, Hume-a, Th. Moore-a; iz italijanskega od Orossi-a in Maffei-a.

Vraz je torej dobro poznal duševno gibanje zapadne Evrope, pa vender ni slepo posnemal tuje romantike; zametaval je njih slabosti in si osvajal njih kreposti, n. pr. občno človekoljubje; posebno je bil zvest Byronovemu duhu; našemu romantiku je nada boljših časov slovanskih prva voditeljica, in njegova muza je skoz in skoz lirična.

Najvažnejše so za nas Slovence uže omenjene »Narodne pěsne ilirske«; med davorijami je 6 štajerskih, 10 kranjskih; med baladami je 64 štajerskih, 5 ogrskih, 22 kranjskih in 7 koroških; pri nekaterih je zaznamovan kraj, kjer so bile zapisane.

Z velikim veseljem jih je pozdravil Čelakovský, ki je deset pesmic s slovenskim tekstom in češkim prevodom objavil v »Časopisu českého Museum« 1840. l.

Ta knjižica je za nas Slovence slovstveno-zgodovinske imenitnosti, ker je prva v gajici natisnena slovenska knjiga; tudi so pesni tiskane vernejše in korektnejše nego v drugih zbirkah narodnih pesnij.

Obširna je njegova zapuščina; nanaša se deloma na staro hrvatsko književnost, n. pr. na Gundulića in Gjorgjića in na slovensko narodno in umetno blago. Umetno blago obsega pesnikove proizvode, polne visokega in blagega uma, pa tudi pesni drugih

slovenskih pesnikov, n. pr. Modrinjaka, Cvetka, Drag. Šamperla, Dav. Trstenjaka in drugih. »Matica Hrvatska« je podarila »Matici Slovenski« 1868. l. Vrazovo literarno zapuščino, ki jo je dobil v pregled dr. Krek; vrlo ugodno se je izrazil ta učenjak o tej zapuščini, naznačujoč jo kot »pravi repertorium« pravega našega narodnega pesništva in vrhu vsega druzega velike vrednosti za narodni ethos, slovensko bajeslovje, za narodno običajno pravo, posebno za slovansko dialektologijo id.

Vsled te ugodne sodbe je sklenil odbor »Matice Slovenske« izdati Vrazovo zbirko in izdajo izročiti Kreku samemu. Čez tri leta je odbor zahteval od Kreka vso zapuščino nazaj, in tako se je stvar odložila na negotov čas.

Sijajno brani A. Fekonja Stanka Vraza proti sumničenju, da je slovenski uskok.

Anton Janez Murko (1809—1871),

porojen 8. junija 1809. l. pri sv. Rupertu v Slovenskih Goricah, se je šolal v Mariboru od 1820. do 1825. l., potem v Gradcu; v duhovna je bil posvečen 1835. l.; med dokončanimi licejskimi študijami in predno je vstopil v semenišče, poskusil je nemirni talent marsikaj, da bi se preživil. Rižnerju, duhovskemu oskrbniku v Karlavi (Karlau) prepisoval je od avg. do januvarija 1827. l. po tri, štiri do sedem ur na dan svetopisemsko in slovstveno tvarino. Nato se je poprijel prirodoslovja, slušal nauk profesorja Kvasa. Iz samostana izstopil je 1830. l. Nastopili so zanj slabi časi; Ferstelnova knjigotržnica naprosi ga, naj napiše slovensko slovnico, kajti je bil na glasu, da je dobro poučen v slovenskem jeziku. V treh letih, to je od 1830. do 1833. l., je spisal slovar in slovnico, o katerih delih izpregovorimo takoj. Oglasil se je v graško semenišče, ali obotavljalo se je ravnateljstvo, sprejeti ga, ker je bil znan kot nemiren duh, kajti lotil se je tudi zdravilstva. Uplival je na dotičnem mestu tedanji škofovski dvorni kapelan Marko Glaser, da so ga vsprejeli.

Po dovršenih bogoslovskih študijah je bil v semenišču adjunkt do 1838. l.; nato ga je vzel tedanji namestnik štajerske dežele Wickenburg za odgojitelja v svojo hišo, kjer je preživel tri in pol leta. Po dvamesečnem kapelanovanju je postal župnik v Stadlu na nemškem Štajerskem, nato dekan v Zavrču in naposled v Hočah pri Mariboru, kjer je umrl 31. dec. 1871. Bil je doktor bogoslovja in poslavljen z zlatim križem s krono za zasluge.

Izdal je: »Theoretisch-praktische Slovenische Sprachlehre für Deutsche.« Gratz 1832.

V predgovoru prve izdaje razpravlja na drobno, zakaj se je držal bohoričice, izogibljoč se metelčici.[1])

Leta 1833. je izdal »Nemško-slovenski in slovensko-nemški slovar v dveh delih«, ki ima radi temeljitosti še zdaj svojo vrednost, in 1836. l. Volkmerove »Fabule in Pesmi«. V predgovoru pripoveduje, da sta mu pomagala pri tem delu duhovna gospoda M. Glaser in Š. Povoden na Ptuju.

Murko je bil izreden talent; žal, da je pisateljeval samo takrat, kedar je živel v nenavadni bedi in da je utihnil tedaj, ko so mu dnevi začeli teči brezskrbno. Nenavadno lepo in sigurno se je vêdel v najbolj izbrani družbi; Trstenjak je trdil opetoma, da bi se bil sijajno odlikoval — v diplomatski karijeri. Pa tudi v jezikoslovju je sodil in mislil trezno in bistro, kakor njegov rojak Miklosič.

Marko Glaser (1806—1892)

iz Ruš nad Mariborom, je služboval v kaznilnici v Gradcu, bil dvorni kapelan sekovskega škofa, od 1844. l. pa do smrti župnik pri sv. Petru pod Mariborom. Mnogo se je trudil v ta namen, da se je sedež labodskega knezoškofa iz Št. Andraža prestavil v Maribor 1859. leta. Škof Slomšek, kateri mu je bil srčno naklonjen, ga je imenoval častnim kanonikom, cesar pa ga je odlikoval s Franc-Jožefovim redom. Mnogo je storil Glaser za olepšanje župne cerkve in podružnice na Gori. Italijanske slikarje je imel mnogo časa pri sebi na lastne stroške, da so mu slikali v cerkvah.

Izdal je zraven nekih nemških molitvenikov tudi štiri slovenske.[2])

---

[1]) Pobliže o tem v »Prilogi«.

[2]) Zlagal je M. Glaser tudi nabožne pesni, ki so natisnene deloma v njegovih molitvenikih, deloma v »Drobtinicah«; iz letnika 1850 objavimo za vzgled:

»Pesem od nar slajšiga serca Jezusoviga«.

1. Na nebi no na zemlji,
Na vseh krajeh sveta
Mi v svetem zakramenti
Častimo Jezusa.
Kor: Češeno, hvaleno,
Od vseh naj ljubleno,
Presveto serce Jezus
Na večne čase bo.

2. Za nas je serce klalo,
Pred kak smo spoznali:
Vse gnade nam je dalo
V altarski skrivnosti.
Kor: Češeno id.

Janez Dragotin Šamperl (1815—1836)

iz Gomile pri sv. Urbanu blizu Ptuja, se je šolal v Mariboru in v Gradcu ter je po nemškem priredil knjigo: »Navuk v peldah«, Gradec 1836. l., in objavljal pesmice brez vrednosti v »Sloveniji«, v Janežičevem »Cvetju slovenskega pesništva«, v »Novicah« ter v »Vedežu«; opeval je sušo, kreganje, »kazavca ceste«, voznika in enake nepesniške osebe in reči.

Mariborska gimnazijska knjižnica ima jeden izvod Šamperlove knjižice »Navuk v peldah«; na prvi listek je St. Vraz zapisal sam tri sonete; drugi se glasi tako-le:

Tam v onem kraji, kjer se pašči Drava,
Da sestro Muro berž in berž objame,
Tam vidiš v lepih dolih bele hrame,
Tam sina je spočela ljubav prava.

Za slabih let že misli bistra glava,
Kak materi povrne, kar ji vzame,
Ni mi blaga zvun proste pesmi same,
Al gane to, da k Bogu vpije Slavo:

»Ah, oče, pošlji mi to dete v raje,
Naj ljubav moja s solzami ga zmoči.«
Bog milo sluša, kar hči prosi daje.

Brž anjgelca, odpošlje Ji pa sina:
Anjgel mu sklene roke, sklene oči
Ter v krilo ti pernese Dragotina.

Šamperl je umrl kot 21 letni modroslovec.

Jožef Zabukošek[1] (1804—1870),

porojen pri sv. Petru pod Svetimi Gorami 1804. l., kurat pri svetem Lenartu pri Laškem 1839—1849., potem župnik na Bizeljskem 1849—1870, je izdal molitvenik: »Sveti križ.«

Franc Ser. Bezjak,

porojen 1. oktobra 1814. l. pri sv. Rupertu v Slovenskih Goricah, župnik pri sv. Marku blizu Ptuja, izdal je, ko je bil kapelan pri Negovi, molitvenik: »Marija, žalostna mati«, V. natis. Na Ptuji 1882. 8⁰. 352.

---

3. Krez vsakiga se smili,
Če ravno grešnik je;
Tam zgrivani dobili
So grehov smilenje.
Kor: Češeno id.

4. O Jezus, v ranah tvojih
In v serci tvojem jas
Dobim v nevoljah svojih
Narvekši trošt vsak čas.
Kor: Češeno id.

5. K tem serci pribežimo
Tej, kda nam umreti bo;
Če vredno zadobimo
Sveto rešno Telo.
Kor: Češeno id.

6. Od grehov nas očisti
Skoz svojga serca kri;
De milost znamo v tisti
Dobit k zveličanji.
Kor: Češena id.

[1]) A. Fekonja, »Lj. Zv.« 1884, 697.

S i g i s m u n d J u v a n č i č,

porojen na Jamnah blizu Konjic na Štajerskem 1798. l., je dovršil srednješolske in bogoslovske nauke v Mariboru, Gradcu in Celovcu; po kapelanskem službovanju v raznih krajih je postal 1826. leta dvorni kapelan labodskemu knezoškofu Zimmermannu, 1834. leta kanonik in šolski nadzornik. V tem poslovanju je spisal nemško računico z naslovom: „Kurze Vorübungen, Regeln und Vortheile für das Kopf- und Zifferrechnen." Gratz 1843.

Ker mu ni ugajalo pisarniško delo, katero je opravljal s silno vestnostjo, se je 1843. leta preselil v Laški trg (Markt Tüffer) za dekana in umrl tam dné 15. januvarija 1845. l.

Izdal je molitvenik: »P r e m i š l j u v a n j e i n o m o l i t e v e n i g a K r i s t j a n a«. V Gradci 1828. 12°. 250.

J u r i j C a f, ki je v »Novicah« 1845. l., str. 31, naznanil njegovo smrt, pravi, da je ta molitvenik izšel v drugo v Celju, ne omenivši letnice. »N o v i c e« 1840. l. v priloginem listu 1. priporočajo tretji natis, ki je izšel pri Jožefu Geigerju.

J o ž e f L i p o l d (1796—1855)

iz Mozirja na Štajerskem, se je šolal v Mariboru in v Gradcu, bogoslovja pa se učil v Ljubljani. Mnogo let je župnikoval v Rečici, od koder se je imenoval sam Leopold Rečički.

Živahna leta francoskih vojsk so v njem vzbudila pevsko žilo; bil je 1810. l. kapelan domačim brambovcem in jim zložil primerne pesni, ki so se natisnile v Celju. Njegove pesni se nahajajo v Ahacljevi knjigi »Koroške in Štajerske Pesme«, pa tudi v letnikih »D r o b t i n i c« od 1846. do 1856. l.

»Drobtinice« 1846. l. imajo pesni: »T e r i c e«, »P e r i c e«; 1849. l. »P e s e m z a f l o s a r j e a l i v e s l a r j e«, 1850. leta »Z d r a v i c a s v e t l i m u c e s a r j u.«

Marn l. c. premalo naglaša, da se Lipold v svojih poezijah najrajše ozira na dnevna prašanja; takim je bil posvetil svoje »O s o l j e n e p e s m i«, (»Drobtinice« 1850), »S e d a j n i s v e t«, »P i j a n c a m ž g a n j e p i v c a m«, »O d k o m u n i s t o v«).

Op. Šest rokopisnih zvezkov njegovih pesnij se še hrani v Lipoldovi hiši v Mozirju.

Zadnja se glasi:

1. Svet misli si zlo premetén,
Od vsih strani jako učen,
Že vsak lenuh gospod če bit',
Vsak potepuh starino pit'.

2. Kar pridni so pridelali,
Se komunistam lastno zdi,
Saj pravijo, vsi bratci smo.
Kar gleštamo, je vsih blagó.

3. Kar si poerbal, tvoje ni,
To sliši tud' med vse ljudi.
Kar ti v darilo si dobil,
Boš ravno tak med nas delil.

4. Tak ubožnih ljudi več ne bo,
Vsi lehko tak bogati so.
Kar si prihraniš, pridobiš,
Zopet med druge razdeliš.

5. »Posestva tvojiga več ni,
Kakor do zdaj pod ključami,
Razločka stanov več ne bo.«
Tak komunisti hočejo.

6. Vsi so gospodje in gospé;
Kaj s tega bo, vsak lehko vé:
Kedar požerto vse blagó,
Potim sromak tud' vsaki bo.

7. Lenuh ni sjal, tud nima žet',
Kar je pridelal priden kmet;
Pokaj bi potepuh zapil,
Kar je gospod si pridobil?

8. Mestlan, teržan dost' truda 'ma,
Ki rokodeli, baranta;
Naj vživa, kar pridelal je,
Ne potepuh, ki križem gre.

9. Na kmete se zanašajo,
Da tumpci z njim' potegnejo;
Alj Bog je kmetu glavo dal,
De bo goljfijo berž spoznal.

10. Katolška vera nas uči,
De Bog talente razdeli,
Da en'mu dva, pa drug'mu pet,
Ne vsak'mu en'ga, ne deset.

11. O komunist, poberi se!
Tvoj nauk slepar iz pekla je,
Ljubezen Bog od nas želi,
Ne pa oropati ljudi.

12. Le pridno radi delajmo,
In vbogim pa pomozimo;
To nas uči keršanski nauk,
To srečnih je ljudi opravk.

Jurij Verdinek (Berdinek),

porojen v Ribnici na Pohorju, župnik pri sv. Antonu na Pohorju 1816—1817, kurat v Selih pri Slovenjem Gradcu 1817—1831, umrl v Starem Trgu 1836. l., je spisal molitvenik: »Vsakdanji kruh, prav lepe molituvne bukvice«.

Felicijan Globočnik (1810—1873)

iz Braslovč na Štajerskem je prirejal Krištofa Šmida povesti in spisaval poučne sestavke, n. pr. »Čujte, čujte, kaj žganje dela«, opisal Janeza Goličnika, župnika v Grižah, zlagal pesmice za »Drobtinice« in Ahacljevo zbirko koroških in štajerskih pesnij ter sodeloval pri knjigi: »Djanje Svetnikov Božjih«.

Franc Cvetko (1789—1859),

porojen v Dornavi pod Ptujem, župnik v Lembahu, dekan na Ptuju, potem v Ljutomeru in v Mariboru.

Njegove spise homiletične vsebine je objavljal »Slov. Prijatelj« v Celovcu še v letih 1879—1881.

Franc Cvetko je v slovensko-hrvatski mešanici zlagal slavospeve visokim cerkvenim dostojanstvenikom, n. pr.: »Zdihljeji pravovernih Slovencev v Sekavski škofiji prama svojimu Visokimu Višjipastirju Ottmarju Jožefu,

vitezu od Raušer«; »Zdihljeji pravovernih Slovencev za svetim Očetom Rimskim Papom Pijom IX.«

V vzgled bodita dve pesmici:

Zdihljeji pravovernih Slovencev v Sekavski škofiji prama svojimu Visokimu Višjipastirju Ottmarju Jožefu, vitezu od Raušer.

Motto: Omnes In Charitate
Othmari Josephi Celsissimi
Oves Jesu Christi: O. J. C.

Rumenog' Sunca svitli žar
Vitez serčan Jožef Othomar
Svetjenik Velki Knezoškof!
Pridi, vodi, spasi čedo,
Pridi, sliši, stor besedo
Pred sveti ta oltar
Podel' nam Duha svet'ga Dar
In Tvoj Slovencam Blagoslov.

To — pros'mo Toe ovčice
In dušne verne zveste:
Usliši Jožef mili glas
Othmar! naj Ti bode za vse mar,
Nágrada bo Tebi v dar:
Večna v nebeščanov zborih
Tamo pri angelskih korih
Othmaru »Slava« radi nas.

SLaVa sLoVanoV
sVoIMV CarV
FranCV IozIpV
Na DonaVI.

Motto: FranCIsCVs IosephVS
DeI GratIa et
VnItIs VIrIbVs
Caesar MagnVs
AVstrIae VnItae.

1. Ni blo Cara, ni blo krala,
Glasovitog' kot si Ti!
Roka božja ti je dala
Meč, kateri vse vmiri.

2. So vihrele strašne borje
Vetrov silne naglosti:
Pa že tudi totih morje
Svoje sanje mirno spi.

3. Te ugrizti b'la hotela
In požreti Hunska zver[1]),
Pote Tebe sta otela
Slavjan, Ban in njuj handyer.[2])

4. Že se nezvesta Italia
Pri Sardinčanu slini:
Tva naj prepadne Avstria
In vera zgine v Rimi.

5. Al' hrabrog' top Radeckita
In hrabrog sabla Sina
Bana Avstriu rešita
Pretirata Sardina.

6. Pastirje tud poklical si
Kod sebe ta na Dunaj;
In kakšni, Nje popital si,
Imade cerkev slučaj?

7. Veselje b'lo Te gledati
U sredi trum pobožnih
Slovesne poje spevati
Gospodu Carov zmožnih.

8. Le z Bogom boj začeo si,
Le z Bogom boš ga končal:
Austriu svu oteo si,
Slavom si boš jo venčal.

9. Presvitlo Tebi kronu tam
Iz nebeščanov Raja
Nese Angel že naproti sam,
Nagrado zmage daja.

10. Nagrada Tebi, Svitli Car,
In krona časna in rajska:
Od večnog' Boga bodi v dar
Deržava Avstrijanska.

11. Ni gà Cara, ni ga Krala,
Čudovitnog, kak si Ti:
Roka Božja Ti nam dala
Cara, Krala »Slavnosti«.

Te dve pesni sta natisneni v »Zgodnji Danici« 1849. l.

[1]) Košut. — [2]) Handžar.

Košič Jožef (1788—1867),

por. 9. okt. 1788 v Belotincih ob Muri, je dovršil gimnazijo v Kiseku, kjer je bil zavod, imenovan »Adelffy Keltzian orfanotrophium«; modroslovja in bogoslovja se je učil v Sombotheli. V duhovnika posvečen 11. vel. srp. 1811 je kapelanoval v Belotincih, županikoval mnogo let na Gornjem Siniku, kjer je umrl 1867. l.

On ni pisal čiste prekmurščine, nego je vmešaval v svoj jezik besede iz štajerske slovenščine, pa ne vselej pravilno. Smoter mu je bil pospeševati posvetno omiko svojih rojakov. Izdal je »Kratki návuk vogrskega jezika za začetnike...« V Gradci 1833.

Na koncu ima pridejan kratek madžarsko-slovenski slovar: »Poučna knjiga níkih korenástih i penjástih vogrskih rejči «

V prvi dôbi svojega pisateljevanja je bil zavzet za madžarsko misel in je gorko priporočal Slovencem madžarski jezik.

Druga knjiga je: »Zobrisani Sloven med Murov in Rabov.« Letnica? Mesto? Tu govori o običajih in zgodovini Slovenov.

»Zgodbe vogrskega kraljestva« 1848.

V tej knjigi ni preslavljal več na tak čuden način Madžarov, nego je postal pošten narodnjak.

Priobčil je nekoliko pobožnih spisov, zapisal obilo cerkvenih govorov, ki se še nahajajo v rokopisih.

Mihal Barla

je izdal pesmarico: »Krščanske nôve pesmene knjige.« Predgovor se glasi:

Verni Krfzsenik!

V' eti Knigaj fze ti Krfzcsanfke nôve Pefzmi davajo v-rôke. Szprávlene fzo v-csistom Tvojem Szlouenfzkom jeziki; csifzte fzo i na Krfzcsanfztvo gledôcs, takáj razumne i pobo'zne. Naides v-eti na vfzake Szvétke, na vfzáko priliko, vu kaksojste fztavi fzi, i vu vfzakoj düsevnoj potrêbcsini, prípravno Boga zvisavanye, düsevni trôst, i fzrdcsa Tvojega pobôgsávanye.

V-tom prvom Gráduváli fze je dofzta zmenkanya nahájalo, i nistere nefzpodobne recsí; niti ta Szlovenscsina je nej bila práva, nego vu vnôgom táli na tühi jezik zaobrnyena: stero vfzaki lehko na pamet vzeme. Kakoli je pa pravo v-oni prvi pefzmaj, tô vfze fze i v-eti, v-lepsi réd pofztavleno, nahája.

Ali mogócse bode sto pitao, gde fzo ti *nedelni Hymnuske*, gde fzo te *Invocatie*, gde fzo te pefzmi *po Predgi?* Té vfze fze csifzte nahájajo med timi Pefzmami od *Bo'ze rêcsi*. Te drüge fze ti pa fzame kâ'zejo, gda je más naprêvzéti, i popévati.

Imena i hvále je vrêdna pri etom déli nasega Vifzoko postüvanoga Superintendensa G. Kis Jánosa fzkrb, ki pôleg fzvoje pafzterfzke dü'znofzti poglednovsi te Szlovenfzke Gmaine, i na pamet vzévsi, kaj one zvüna drugi knig tüdi pefzmene knige potrebüjejo, fzo tak zravnali, i mené na tô nagnoli, naj bi eto tesko delo na fzébe vzéo, stero fzem i z-Bo'zov pomocsjov, kak stimam, dofztojno i pobo'zno fzkoncsao; hvále je vrêdno vu imenüvanom Visesnem Pafztéri i tô, kaj, geto fze je zadofzta naprê-

placsárov nej naislo, ſzo escse tüdi z-ſztroskom eti pêſzem vö Stampanye naprêpomogli.

'Zivi tak z-etimi ſzamomi Bôgi na diko, szam (ſzam Pis.) ſzebi na pobogsanye, na trôst vu trplênyi, i naj bole na zveliesanye Bôg ſzam naj dá vſzem onim, ki ga vernoscséjo dicsiti, Szvétoga Düha pomôcs, i vekivecsno miloscso!

V-Kövago-Őrsi Profzincza 4toga dnéva 1821.

Pesmarica je razdeljena na pet »talov«; pred njimi se nahaja kratko, jedno stran obsegajoče: »Peſzmeno zdühávanye pri sacsetki bo'ze ſzlo'zbe.« To delo obsega 1.) pesni na velike praznike, 2.) o nauku vere, 3.) o pravem krščanstvu, 4.) za razne stanove, 5.) za določene čase ali prilike.

V vzgled bodi:

'Zirovnoſzt zemlje.

Gde koli cslovek na zemlji prebiva,
Tvojo dobrôto, oh Bog povſsved v'živa:
Od tebe vſzaka ſztvar ma hrano, hrambo,
Pomocs, obrambo.

Gda naſz priglednes, zemla ſze ponovi,
Po tebi roſza zemlo blagoslovi;
Szilje ſze vrsi, oh dobrocsinenye,
Nam na 'živlênye.

Daš ráſzti travo na brêgi, i v doli,
Nyive oſzna'ziš k — nasoj dobroj vôli;
Naj ſzad prinaša poſzejano ſzemen,
Das dobro vremen.

Ti naplodjávas potrebno 'zivino
Z' nyôv napunjávas to zemle sirino;
Naj csloveki bo vu deli na pomôcs,
Ti nyej davas môcs.

Tvojoj dobrôti ſze vſza veſzelijo,
Lôg no polé li Tebe dicsijo;
Uſzaki jezik Te v radoſzti zvisava
Diko Ti dáva.

Ti branis polé. Goſzpôd vſzamogôcsi,
Od kvara tocse; v deli ſzi k-pomocsi;
Nezrecsena je Tvoja dobrotivnoſzt,
Vzemi zahvalnoſzt!

Da nam 'ze eti vnogo dobra dávas,
I nase delo verno blagoſzlávas,
Verjemo v — Nebi, gde vecsno diko mas,
Nam escze vecs das.

Na Koroškem se odlikujeta Ahacelj in Jarnik.

Matija Ahacelj (1774—1845),

porojen 24. febr. 1774 v Gorenjem Rožu na Koroškem, pohajal je latinske in eno leto bogoslovske šole v Celovcu, postal 22 let star suplent in kratko potem stalni učitelj matematike in fizike na celovškem liceju, katero službo je opravljal 38 let; umrl je 23. nov. 1845.

Posebno se je zanimal za kmetijsko stroko in je slušal v letih 1809—1811 predavanja slavnega dr. Burgerja, profesorja stolice za kmetijstvo. 1811. l. pristopil je Ahacelj h koroški kmetijski družbi, postal 1820. l. njen kancler; vestno je opravljal to službo do smrti in je uredoval nemško glasilo tega društva; v prvem zvezku razvija svoje nazore o kmetijstvu; sploh se je zanimal za vse stroke gospodarstva in je na Koroškem deloval v tem smislu, kakor Bleiweis na Kranjskem.

Poleg svojega raznovrstnega dela pa ni zanemaril materinega jezika; ko je Slomšek 1822. l. začel bogoslovce poučevati v slovenskem jeziku, je Ahacelj kupoval mladim rojakom potrebnih slovenskih knjig.

Posebno ljube pa so mu bile slovenske pesni; pel je sam rad in širil slovenske pesni med narodom s tem, da je izdal pesmarico: »Pesme po Koroškim in Štajerskim znane« Celovec 1833. — III. izd. 1852.

V nemškem predgovoru izjavlja, da je izdal pesni na prospeh slovenščini, duhovnikom in učiteljem, naj skušajo s tem odstraniti umazane pesni, ki so toli razširjene med prostim narodom.

Vrsté se koroške s štajerskimi, največ iz celjskega okraja. Pesmarica ima ohraniti tudi spomin njegovemu rojaku Mihaelu Andreašu.

Da bi se pesni tkalca Andreaša ne poizgubile, jih je dal Ahacelj popisati in zbrati; razven Andreaša so pesni zložili za prvo izdajo tudi: Slomšek, Jak. Strašek, Val. Orožen, Mat. Vodušek, Andrej Urek, U. Jarnik; za drugo izdajo še Pet. Globočnik, Hašnik, Lipold; v tretji se nahajajo tudi pesni Volkmerove.

Šafařik je pisal o teh pesmicah: »To so ničvredne, jalove in neokusne čečkarije nekega polučenega tkalca in drugih učencev g. Ahaclja, nikoli ne narodne pesni. Gospod izdavatelj pa te proizvode do neba povzdiguje, a ob enem se znosi nad pravimi narodnimi pesnimi, češ, da so take pesni nasladne, umazane, četverovrstične, katere je neki sam peklenščak po svojih pomagačih spravil na svet in med ljudi, kakor je ljulko med pšenico zasejal.«

Vender je Šafařikova sodba preostra, kajti tri izdaje pričajo, da so pesmice vender segle Slovencem do srca.

Urban Jarnik (1784—1844).

V tistem času, ko so se Slovenci začeli gibati na Kranjskem in Štajerskem, tudi slovenski Korošci niso bili brez svojega »Vodnika«; na Goriškem je dramil Slovence Stanič, na Koroškem pa Jarnik. Porodil se je Jarnik dné 11. majnika 1784. leta pri Nadižarju »na Potoce« v malem selu spodnje Ziljske doline v župniji sv. Štefana. Oče mu je bil premožen in spoštovan kmet in voznik. Ker je Urban imel bistro glavo, poslali so ga 1795. l. v Celovec na gimnazijo. Viharne one čase francoskih vojsk popisuje Jarnik sam. Po izvrstno dokončanih latinskih šolah je vstopil v semenišče, iz katerega je sicer pobegnil, pa se zopet vrnil. V mašnika posvečen 1806. l. je prišel za kapelana v Čanjče in potem v Podkrnos (Gurnitz).

Leta 1811., zapustivši Podkrnos, je dobil Jarnik službo mestnega kapelana pri stolni cerkvi v Celovcu; ker mu je bilo službovanje pretežko, plača prepičla, je prosil čez dve leti k drugi mestni župniji, in dobil mesto, 1818. leta pa šmihelsko župnijo. Leta 1827. dné 18. januvarija je dobil z odlokom c. kr. ilirskega gubernija v Ljubljani župnijo Blatograd ob meji nemško-slovenski, kjer je ostal do smrti, ki ga je dohitela 11. junija 1844. l.

Lepi kraji, v katerih je služil sprva, navduševali so mladega idealno navdahnenega moža, nadarjenega s pesniško žilo, da je začel v slovenskem in nemškem jeziku zlagati pesni, ki so vse večinoma didaktične vsebine. Take pesmice so: »Zvezdišče«, »Denica«, »Arfe«, »Bučelica« Opeval je letne čase: »Pomlad«, »V vigredi«, »Jesen«, »Kres«; marsikatero njegovo pesen prevêl je na nemški jezik Fellinger.

Kakor je Vodnik opeval Savico in Triglav, tako Jarnik svoj priljubljeni Podkrnos:

Za hrbtom je skalna gora,
Pravi se Kernos pri nas,
Je za Špice 'na podpora
In za pevca pa Parnas.

Spodej zvira Hippokrene,
Čisti zvirk za pevce vse,
Belkaste on pluje pene,
Umnost pev'c iz njega p'je.

Po vzgledu Vodnikovem (»Na moje rojake«) je zložil tudi Jarnik pesen: »Na Slovence«, kjer poje:

Zarja lepa se razliva
Čez slovenji Gorotan,
Zbuja dremanje,
Oznanja svetli dan

Zlagal je izvirne pesmice, prelagal pa tudi nemške na slovenski jezik, n. pr. Fellingerjeve »Damon an Melite«, »Lebensfunken«, »Der Kampf mit dem Lindwurm im Sonnenfelde«; Erminove »Nähe der Geliebten«, »Herkules am Scheidewege«, iz Lichtwerove knjige: »Recht der Vernunft«, Schillerjev »Gang zum Eisenhammer« in »Graf von Habsburg«.

Jarnikove pesni niso vse zagledale belega dné; zgodovinsko društvo koroško hrani rokopis Jarnikovih pesnij, ki pa ima izrezanih 60 listov do (121 strani); urejene so po kronološkem redu; ostalo je še 30 pesmic, ki so zložene od 15. aprila do 24. novembra 1809; na treh posamnih pôlah je še ostalo 12 drugih pesnij. Nekaj se jih nahaja natisnenih v Primčevi knjigi »Nemško-slovenske branja«, v »Kranjski Čbelici«, v »Ahacljevi zbirki«, v Miklosič-Navratilovem berilu in v »Razlagovi pesmarici«.

Mnogo pesniškega duha ne kažejo ti proizvodi, pa oblika je marsikateremu gladka in blagodoneča.

Ko ni bil več v lepih romantičnih krajih, nego živel in deloval v hrupnem mestu, mu je ugasnila pevska žila, želel pa je vender koristiti dragim rojakom; radi tega jel je spisavati poučne knjige za prosti narod, n. pr.: »Zber lepih ukov za Slovensko mladino.« Celovec 1814.

V tej knjigi se nahajajo štiri poučne pesni, razni nauki v podobah, dva razgovora »med enim fajmoštram in eno farmanco od žegnanih reči in od božjih potov«, 100 pripovestij in prislovic, lepo število Ezopovih basnij in Schillerjev »Gang nach dem Eisenhammer«.

V zanimljivem predgovoru pripoveduje, da je nova, v Ljubljani po Kopitarju 1808. l. izdana slovnica pokazala pravo pot v našem jeziku; ne piše se več 1.) *„dobru jutru“* nego *„dobro jutro“*, 2.) *„dal sem“*, ne pa *„dav sem“* id.; 3.) treba je pisati *„svét“*, *„brég“*, ne *„sviet“*, *„brieg“*; 4.) *bog, rog*, ne *bug, rug* id.; 5.) *klešče, pišče*, nam. *kleše, piše*; 6.) *k meni, v hiši, z ljubeznijo*, ne *k'meni, v'hiši* id.

Tudi prostemu ljudstvu spisana je knjiga: »Sadjereja.« Celovec 1817. To je prevod nemškega izvirnika »Geigers Lehrbuch von der Obstbaumzucht«. Prevod je pisan v ziljskem narečju, katero pa ni toliko razširjeno, da bi knjiga mogla mnogim koristiti; za poznavanje koroških narečij pa je vender velike vrednosti. Poleg tega je tudi prva v tej stroki.

Na ogled nekaj stavkov:

Besieda za kmeta ino za vsakega, ki le za štiri pedi zemle ima. Lubi moji ludi! Kdo je med vami, kateri bi ne videv. ne očutiv, da njegove hišne potriebe od dne do dne rastejo? Davki so povišani, posli so drajši, kovači, kolarji vse sorte delavci svoj zaslužik vzdignejo; oblačilo, pijača, vse. kar potrebujete, na viš lieze; kamor so vaši očovi z eno petico prišli, vi še z ranjšam ne zajdete; z eno besedo! vse, kar zase ali za svoje hišuvanje potrebujete, je dva ali trikrat drajše, kaker je nekdaj bilo.

Omiki prostega naroda namenjena je tudi knjiga »Nevarnosti mladih ludi«, Celovec, ki pa je prirejena po nemškem izvirniku.

Kakor se je v Ljubljani za Čopove dôbe zbralo lepo število znanstveno delujočih mož, tako se je tudi v Celovcu obudilo literarno delovanje, ko je bil Jarnik tje došel iz Podkrnosa. L. 1811. je začel izdavati *„Charinthijo“* zdravnik dr. Kumpf, za njim dr. Jenull in za tem S. M. Mayer, Jarniku naslednik pri stolni cerkvi. Poleg

teh nam je še omeniti Fellingerja, Gallensteina, očeta in sina Tschabuschnigga, Budika, zgodovinarje in starinoslovce Eichhorna, Hermanna, Ankershofna, dr. Burgerja in Slovenca Ahaclja. *„Carinthia“* ni več zadostovala; pridružila sta Mayer in Kumpf 1818. l. še *„Kärntnerische Zeitschrift“*. V naznanilu tega lista pravi sedma točka: »Navajajo se najboljši pripomočki, kakó bi se najhitrejše in najprimernejše razširjalo najboljše narečje slovensko z zakladi nemške omike in vede.«

Jarnik je zastopal slovenski oddelek in toliko uplival na list, da je bil nepristranski.

Ker je bila glavna smer tema listoma domovinoslovje, napel je tudi Jarnik vse svoje sile, da bi častno izpolnjeval svojo nalogo.

Kopitar ga je poprosil, naj popravi one zmote in hibe, ki sta jih zagrešila Sartori in Hacquet. To je storil v *„Vaterländische Blätter für den österreichischen Kaiserstaat“* 1813. l.

Vsled Jarnikovega upliva so se objavljali razni jezikoznanski in starinoslovni spisi. Največji uspeh dosegel je razlagajoč krajevna imena in s tem izzivajoč marsikateri spis nasprotnega mnenja. Celih trinajst let je nabiral tvarino za razpravo: *„Andeutungen über Kärnten's Germanisirung“*, kjer je natančno določil nekdanje meje slovenske; razloživši vzroke ponemčenju sodil je: »da so današnji Nemci po Koroškem v obče stari korotansko-slovenski, s Kelti in Nemci, zlasti Bavarci spojen narod.«

Te svoje trditve pa je hotel podpreti tudi s starimi napisi; nabiral je rimske kamene in druge starine; skušal je napise tolmačiti, pa s slabim uspehom. Iz teh preiskavanj vzrastla sta mu dva zgodovinska spisa; v prvem trdi, da so Slovenci zedinjeni po kralju Samu dospeli do vrhunca svoje veljave, v drugi razpravlja, kakó se je bil pokristijanil Korotan; očitali so mu ocenjevalci njegovih spisov, da je premalo rabil bizantinske in zapadne pisatelje.

Spisa o narečju koroškem ni mogel dovršiti radi nedostatnih podatkov; kar je spisal, objavil je njegov prijatelj S. M. Mayer.[1])

Tista leta, ki jih je preživel v Blatogradu, smemo imenovati njegovo j e z i k o s l o v n o d ô b o. Pritegnil je Dobrovskemu, ki je v slovnici češkega jezika glagole razdelil na šest vrst; upiral se je Metelkovemu »kranjskemu« jeziku, zahtevajoč, naj se imenuje jezik »slovenski«.

[1]) *„Carinthia“* 1859, št. 3,

Metelkov pravopis se mu ni zdel »omnibus absolutus numeris«, vender se mu je prikupil; prepiral pa se ni, ker mu je bilo pričkanje zoperno.

Da se je pečal s slovnico in slovarjem, je naravno; potrebovali so takrat uže primerne slovnice, kajti pošle so bile razne izdaje Gutsmannove slovnice. On jo je izdal na novo 1829. l.

Vsak temeljit jezikoslovec se mora baviti s starejšo obliko tistega jezika, ki ga preiskuje; zato je Jarnik rad pogledoval v najstarejšo dôbo slovansko, v dôbo Cirila in Metodija, da bi razjasnjeval slovenščino; tega preiskovanja sad je bila knjižica: *„Kleine Sammlung solcher altslavischer Wörter, welche im heutigen windischen Dialect noch kräftig fortleben.“* Klagenfurt 1822.

To delo je pot napravljalo večjemu, ki je izšlo deset let pozneje z naslovom: *„Versuch eines Etymologikons der slovenischen Mundart in Innerösterreich.“* Klagenfurt 1832.

Ta knjiga je uravnana po Dobrovskega osnovi in razlaga korenike v treh vrstah: I. *Wurzelsilben mit einem* (1—28), II. *mit zwei* (28—156), III. *mit drei oder mehr Grundlauten* (157—240).

Knjiga je zarad tega uravnana takó, ker se je v onem času začelo razvijati primerjalno jezikoslovje, kateremu so služili na tak način spisani slovarji in ker se tudi domačin temeljiteje nauči materinščine. Porabil je vse svoje prednike, Pohlina in Gutsmanna, izpisal je Metelka in Danjka, dobival tvarino tudi od stanovskih tovarišev. S tem delom hotel si je ustvariti trdno podlago, na kateri bi mogel izdelati potem slovensko-nemški in nemško-slovenski slovar, kajti po teh so takrat močno popraševali. Tiskar Kleinmayr je nagovarjal Jarnika, naj pregleda Gutsmannov slovar in naj napravi novo izdajo. Izprevidel je, da ne kaže na tak način izdavati slovarja, nego da je treba spisati novega. Lotil se je tega posla; Metelko mu je izročil v porabo Vodnikov slovar z Bilčevimi doneski, prepustili so mu svoje spiske Zupan, Stucin in Smolnikar, posebno marljivo ga je podpiral Slomšek, takrat spirituval v Celovcu. Vseh del pa ni mogel dokončati, nego je ostalo nedokončanih v rokopisu troje nemško-slovenskih slovarjev.

Jarnikov duševni obzor pa se ni omejeval samo na slovenske slovarje; vse, kar je takrat prešinjalo slovenske rodoljube, vse to je tudi njemu segalo do srca. Slovenske rodoljube je takrat živo zanimalo prašanje, v katerem narečju bi najbolj kazalo pisati južnim Slovanom.

Ko je 1835. l. Lj. Gaj ustanovil »Novine« in »Danico Hrvatsko« in v njih začel širiti idejo ilirstva, sta se na Koroškem navdušeno poprijela te misli Jarnik in Matija Majar. Jarnik je bil odločno za stališče skupnosti v »Dopisu iz Koruške, od Bratomira Dolinskoga«. (»Danica ilirska« 1837, št. 8 i. d.)

Jarnik imenuje »Danico ilirsko« glasilo, v katerem se stekajo življenjske níti južnih Slovanov. Spisal je tudi v tem smislu »Obraz slovenskoga narečja u Koruškoj«. (Z uvodom in opazkami od St. Vraza. Kolo I. 1872, 41—57.)

Jarnik pa ni samo z radostnim očesom gledal duševno gibanje Hrvatov in Srbov, nego marljivo se je učil tudi ostalih slovanskih narečij, kar dokazujejo rokopisi v zapuščini.

Če se premisli, da je gledé slavistike bil osamljen v vsej koroški deželi, se vender mora priznati, da je v tej stroki lepo napredoval.

Pa še preko mej slovanskih mu je silil ukaželjni duh; to dokazujeta ta-le dva rokopisa:

»Sammlung fremder Wörter, die in den slavischen Mundarten als nothwendig (eigene Namen der Völker, Länder, Berge, Flüsse u. dgl.) oder mit geringer Veränderung aufgenommen, wie auch solcher, die durch wechselseitige Revision und Aufnahme der einheimischen gut gebildeten Wörter entbehrlich werden können.«

Rokopis ima 99 velikih stranij; jeziki, iz katerih je pisatelj nabiral izposojene besede, so ti-le: 1) slovanski, 2) hebrejski — arabski, 3) grški — latinski — italijanski — francoski; 4) nemški — holandski — švedski; 5) madžarski; 6) turški — tartarski; 7) sanskrtski; osma vrsta je prazna brez naslova.[1])

»Gebäude des lateinischen und slovenischen Verbums in seiner fortlaufenden Harmonie dargestellt.« 2. str. iz l. 1832.[2])

Vrlo zanimiv je tudi spis:

»Die ersten Herzoge Kärntens oder kurzgefasste Geschichte der Bekehrung der Karantaner Slaven und der Gründung des Herzogstuhles. Nach alten Quellen bearbeitet von U. J., Pfarrer zu St. Michael am Salfelde« (sic). 60 str.

---

¹) Scheinigg, »Kr.« 1883, 420.

²) Scheinigg, l. c.

Ta spis je poklonil pisatelj nadvojvodi Francu Karolu Josipu, ki si je prišel ogledat koroško deželo. Zgodovina je razdeljena na tri dele; Jarnik je ohranil pri tej priliki slovensko in nemško prisego fevdnikov, podložnih koroškim knezom; glasila se je tako-le:

»Kako mene je sedaj naprej brano y zapouedano, tako hoču sturiti y vuse dopernesti, tako meni Bog pomozi sueta diua Maria Mate bozja y vuse Svetce.«

Tako se je prisegalo 1637., 1657. in 1711. l. Jarnik stavi to prisego med XII. in XIV. vek.

Leta 1849. je objavil *Archiv für österreichische Geschichte und Geographie* 17:

»Windische Lehenspflicht 1737. Aus dem schriftlichen Nachlasse des verstorbenen Pfarrers von Moosburg U. Jarnik.«

V knjižnici celovškega zgodovinskega društva nahaja se še ta-le drobiž: »Besieda na Rotmane«; obsega posebne dolžnosti »rotmanove« — na 6 $^1/_2$ straneh v koroškem narečju. Rotman ali prišuštnik, voljen vsako ali vsako tretje leto po grajščinskem ali krajnem sodniku, oznanoval je vaščanom grajščinske ali sodne ukaze; morda je tedaj Jarnik koroškim Slovencem prevajal uradne ukaze.

Razven teh del je izdal tudi več knjig nabožne vsebine, n. pr. »Molitne bukvice za otroke«, Celovec 1817; »Jedro keršanskih resnic« 1820; »Evangelije in branja«, »Evangelije na posebne dneve svetega posta« 1821; »V duhi katolške cerkue moleč kristjan« 1822. — Oba tu navedena »Evangelija« sta nam znana iz Danjkove Abecedne knjižice str. 5—7.

Občeval je z najimenitnejšimi slavisti svoje dôbe, s Kopitarjem, Vodnikom, Metelkom, Primcem, Slomškom, Lj. Gajem, St. Vrazom, Šafařikom, Sreznĕvskim idr.

Svoja stanovska opravila izvrševal je tako vestno, da ga je krški knezoškof štel med svoje najspretnejše duhovnike; skrbel je vestno za časno in večno srečo svojih župljanov.

Bil je Jarnik na glasu kot spreten govornik. Pesnik in jezikoslovec, zgodovinar in skrben gospodar, vesten duhovnik in iskren rodoljub je Slovencem na Koroškem v oni dôbi bil zvezda voditeljica in prvoboritelj.

Na Goriškem je za narodno stvar delal samo

Valentin Stanič (1774—1847).

Dné 12. februvarija 1774. leta porodivšega se Valentina je poslal oče Andrej, trden kmet v Bodrežu, prijetni vasi ob Soči, v Gorico, kjer je deček bistre glave dovršil prve šole. Da bi se priučil nemščini, upotil se je Stanič v Celovec v tretji razred, kjer mu je bil sošolec Matija Ahacelj. Višje šole, latinske in bogoslovske, dovršil je v Saligradu. Tam je prišel za odgojitelja k bogatemu plemenitašu. Leta 1802. 6. januvarija v mašnika posvečen, je prišel za samostalnega kapelana v Banjšice sv. Duha; tam je ostal do marcija 1809. l. Tako se je po svojem vsestranskem blagem delovanju prikupil tamošnjim prebivalcem posebno s tem, ker je razširjal petje, da so po njegovem odhodu za vikarja v Ročinj ljudje rekali, da tacega gospoda Banjšice niso imele in ga ne bodo imele. V Ročinju je ostal deset let; škof Walland, po rodu Gorenjec, je poklical svojega prijatelja Staniča 1819. l. v Gorico za kanonika; 1828. l. je postal višji šolski nadzornik in umrl 29. aprila 1847.

Uže v Saligradu je začel Stanič zlagati slovenske pesni; posebno priden je bil v tem obziru na Banjšicah: svete in posvetne pesni so mu bile pri srcu, pa ne toliko iz notranjega nagiba do pesništva samega, kakor iz veselja do petja. Neutrudljivo je učil in širil petje med mladino in starino. Učil je mladino tudi drugih predmetov, razdelil mnogo knjig med ljudi. Kupil je stare črke od tiskarja, osnoval si svojo tiskarno, naučil se tiskarstva, spisal in natisnil sam eno knjižico na Banjšicah, dve v Ročinju; vezal in prodajal jih je tudi sam. Njegovi pesniški proizvodi, ki jih je spravil v teh knjižicah med ljudi, so okorni prevodi iz nemščine v kanalsko narečje in brez pesniške vrednosti. Ni se brigal niti za Kopitarjeve slovnice pravila, niti za čistoto in pravilnost Ravnikarjeve knjige »Zgodbe sv. pisma«, brigal pa se je neutrudno za gmotni blagor svojih župljanov v Ročinju, kjer je ustanovil tudi šolo ter uvel sadjarstvo.

V Gorico prišedši je izdal: »Pesme za kmete in mlade ljudi«, 1822. l.

Razven dveh so pesmice prevodi Mildheimske pesmarice in opevajo kmetova opravila. Na zadnji strani:

»Lubi Bravec! — Na! njekaj veči del iz nemškega na slovenski jezik prestauljenih Pesem. Sim mislil, da bi znalo z' njimi Slavencam, ki radi

pojejo, pa malo takih Pesem imajo, vsluženo biti. De one veliko pomanjkanja imajo, spoznam tudi sam; pa dokler bolših ne bo, posluži se teh, kakor moreš: tudi ni mogoče, per toljko sort slovenskiga govorjenja, vsim dopasti! Starih bukuv navajenim bom prenov in novih — prestar — . . .«

Janezu Bleiweisu je koj iz početka za »Novice« pošiljal pesmice poučne vsebine, na primer »Domača živina« (Novice 1843), »Orač«, »Pesem po dokončanim poljskim delu« (Novice 1844). K molitveniku »Molitve in premišljovanja« v proslavo svetega leta 1826. je čez dvanajst let priskrbel »Drugi perstavik starih in novih cerkvenih in drugih pesem« in istodôbno izdal na novo »Pesme za kmete in mlade ljudi«.

To so prevodi iz Höltyja, Bürgerja, Stollberga, Denisa, Matthisona, Blumauerja, Vossa in drugih nemških pesnikov manjše vrednosti. Tri pesni, str. 34, 73, 76, so morda njegove izvirne.

»Cesar ino prelat.« Is njemškiga prestavil V. St. K.

To je prevod Bürgerjeve pesni *„Der Abt von St. Gallen"*. Pridejana je tudi izvirna pesen »Rož'ce na grob Marjane D.«[1])

Pri Petru Vabroju je dal Stanič natisniti nekaj pesnij iz nemščine poslovenjenih, pa tudi nekaj na nemško preloženih slovenskih na posameznih listih; med njegove najboljše se štejejo tu natisnene: »Vesela pastarica«, »Pesem dekle, ki je v šolo hodila«, in »Vakance.«

Tudi »Kratke povesti s podobami«, poslovenjene iz nemških bukvic monakovskega društva zoper mučenje živalij itd. 24⁰. 24 str., ki jih je izdala goriška družba zoper trpinčenje živalij ter so se priložile tudi »Novicam«, prevel je bržkone Stanič.

Tu nam je omeniti še njegovega obsežnega človekoljubnega delovanja; 1846. l. osnoval je družbo zoper trpinčenje živalij, prvo družbo enake vrste v Avstriji, istotako je utemeljil goriški zavod in redno šolo za gluhoneme; odslej je prebil večji del svojega življenja med gluhonemimi in je ž njimi vred delal izlete v okolico goriško. Tak izlet popisuje v nemškem spisu: *„Die Walfahrt der Taubstummen auf den heiligen Berg bei Görz am 21. Juni 1844. 8. 8."*

Vertovčev sestavek »Hvala vinske trte« je Staniča razvnel takó, da je starec zasêl Pegaza in zložil pesmico, ki se sme prištevati njegovim najboljšim.

---

[1]) Marjana Darjavova je bila pridna učenka v Ročinju in je umrla v osemnajstem letu svoje dôbe.

Kot pisatelj ne zavzima Stanič visokega stališča; nedostajalo mu je temeljitega znanja materinščine, istotako izvirnih mislij; po vsem pa, kar je v raznih službah storil za Slovence na Goriškem, je on znamenita kulturna prikazen in ima svojo vrednost, katere nikakor ni prezirati.

Njegovo skromnost pokazuje prva kitica poprej pohvaljene pesni:

Slišal sem, trtica, undan hvaliti
Tvojo dobrotljivo žlahtno lastnost;
Pesem tud' jaz ti želim pokloniti,
Močnó pa ustavlja me siva starost.
Dvajsetkrat tri ino zraven deset
Štejem življenja preteklega let.

Radi njegovega človekoljubnega delovanja so resnične besede Jeranove v pesni: »Solzica ‚Novic' ranj. v. g. Balantu Staniču«.[1])

Komur serce, kakor Tebi, bije:
Da bi vsaka stvarca srečna bila,
Mu solzica gorka lice oblije,
De Ti luč življenja je ugasnila.

[1]) »Nov.« 1847, str. 88.

Priloga I.

Viri, popolni naslovi knjigam in spisom spredaj omenjenih pisateljev in manjše pripomnje.

Blaž Kumerdej.

Str. 10, v. 15: M. Pohlin, Bibl. Carn. — Šaf. 108. — J. Marn, Jez. XXII. — Apih, »Ltp. Mat. Sl.« 1894.

Krainerisch-deutsches Lexicon. Rokopis. Tudi to delo Kumerdejevo se nahaja v licejalni knjižnici ljubljanski, in obsega 57 zvezkov po sedem pôl; izdelan je slovar do črke *L.* — Deutsch-krainerisches Wörterbuch. Rokopis. 34 pôl; slovar je dodelan do besede „*Aderbinde*". — Sbirka kranjfkih befed. Rokopis.

Anton Janša

Str. 10, v. 22:

Pogovor od Zhebelnih Rojou fkusi A. Jansha, zhebelniga Dunajskiga Vuzhenika v' nemfhkim jefiku popiffan, na Kranfku preloshen inu pogmiran fkusi vifoku vuredniga, Zhaftitliviga, Vuzheniga Duhouniga Petra Pavla Glavarja, nekadajniga Commende S. Petra fajmafhtra, Sedajniga Landsprefhke Gofpofke laftniga gospuda. V tem Leitu 1776. Rokop.

Slovenski pravopisi.

Str. 43, v. 33: J. Kopitar, Gramm 1808. — J. Marn, Jez. IX—XI. — Kopitarieva Spomenica 1880, 82. — Fr. Levec, »Zvon« 1879, 227. — Joh. Košan, Slovenischer ABC-Streit; mit besonderer Berücksichtigung des Danjko'schen Alphabetes. Gymn. Prog. Marburg 1890, 1—31. — A. Fekonja, Kratka povestnica slovenskega pravopisa, »Lj. Zv.« 1891, št. 10—12.

Baron Žiga Cojz.

Str. 36, v. 3: Dr. J. Bleiweis, Kol. 1855. — J. Marn, Jez. XXIV. — Malavašič, V spomin 100letnega rojstnega dneva barona Žiga Cojza 23. listopada 1747, »Nov.« 1847, 185.

Anton Rudež.

Str. 38, v. 5: »Lj. Zv.« 1885, 123.

Franc Bilc.

Str. 38, v. 19: J. Marn, Jez. IX[10]. XXIV. 42. — »Nov.« 1858, 58. — Vod. Spom. 43.

Franc Hladnik.

Str. 38, v. 25: Dr. J. Bleiweis, »Nov.« 1849, 43. — J Rozman, »Drobt.« 1853, 127—133. — Drag. Dežman, Žalovanje ob smrti Fr. Hladnika id., »Nov.« 1844, 193.

Jurij Japelj.

Str. 52, v. 2: M. Pohlin, Bibl. Carn. 27. — Šaf. 27. — Anton Slomšek, »Drobt.« 1852. — J. Bleiweis, Kol. 1856. — J. Marn, Jez. XXII. — »Sl.« 1887, št. 195. — J. Benkovič, »Dom in Svet« 1894. — Iz Japljevega pisma iz 1803. l., »Lj. Zv.« 1886, 125.

Der groſſe / K a t e ch i ſ m u s / auf Befehl / Seiner Fürſtl. Gnaden des / Fürſt-Biſchofen von Laybach / überſetzt / von / Georg Japel der Schillingiſchen Cura- / tenſtiftung bey St. Peter zu Laybach Di- / rektoren, und Konſiſtorialrathe. / Und durch eine zu dieſem Ende aufgeſtellte Kom- / mißion überſehen, und feſtgeſetzt.

Na drugi strani ima nemško ter slovensko posvetilo; slovensko se glasi:

NA / PREȘVETLO / INU / NARVIKȘHI RIMȘKO / ZEȘSA-RIZO / V' NĘMȘHIH DUSHELAH, / NA OGERȘKIM / INU / PEMSKIM / APOȘTOLSKO KRAJLIZO, VIKȘHI VAIVODNO V' ESTERRAIHU etc. etc.

PREȘVETLA / ȘAMOBLAȘTNIZA!

Premilostiva gospa gospa!
(Pol lista praznega.)

Sedai ſo enkrat naſhe gorężhe shele ſpólnene. Otrozi ſo kruha proſili, inu nikógèr ny bilú, da bi ga njim enaku rèslomil, Męra inu visha, je bila raunu taku mnoga, kokèr duskele (dushele), kir ſe je dèlil. Oni Zeſsarſka Svètlóſt, ſo ſkusi Njih materno ſkèrb, po timu, kir ſo kèrſhanſkim ſtariſham tę nar modrejſhi Poſtave v' obylnoſti vſih potreb dodelili, tudi Njih otrozhizhe po zęlimu krajlęſtvu k' eni misi vkup ſpravili, kir ſe jim lę ene ſórte krùh, ta krùh namrezh tiga po vſih podloshnih Dùshelah enakiga kerſhanſkiga Navuka lomi.

Prav tèdaj ſpoſhtujemo v' Njih tó nar vikſhi Beſsędnizo tę zęrkve, kir Oni ta Navuk taiſto tim malim takú rekózh, s' mlękam pérpravio. Inu satęgavolo ſamú ſim Njih narvikſhim nevmèrjozhimu Imęnu totę na Șlavenſki Jesik preneſſene Bukvè pèrpiſsati shelil, de bi moje hvalęshnu ſèrze sa letó neismęrjeno dobróto ozhitnu na snanje dal, inu to miloſtno

Rokó te narbólſhi Matere tudi Slavenzam pokasal, katera sa njih otroke takú lubesnivu ſkèrby. V' leto narvikſhi Materno Zeſſarſko Şkèrb inu Miloſt ſe jeſt inu moje zelu Kèrſhanſku Kardelu ponishnu pèrporozhim.

ZEŞSARŞKA
KRAJLEVA ŞVETLOŞT

Njih narpórniſhi (! narpokorniſhi)
KARL Lublanſki Şhkoff.

Na 10. in 11. strani je nemški in slovenski naslov; slovenski se glasi:

1. TA VELKI / KATEKISMUS / S' PRAŞHANJAMI[1]) / inu / ODGOVARMI / sa / OZHITNU, INU POSŞEBNU / POD-VUZHENJE / TE MLADOŞTI / v' zeſſarſkih krajlevih / DV-SHELAH / . S' tim pregnadlivim perpuſhenjam te rim / ſke zeſſarſke, tudi zeſſarſke krajle / ve apoſtolſke zeſſarize. / V' LUBLANI / vtiſnene, inu ſe najdejo per Ivan Frider. Egerju, duſhelſkimu ſtiſkavzu. / 1779 / .

Na osmih straneh je nemški in slovenski »Şapopadek«, nato se še-le začenja Katekizem, ki ima 291 stranij.

---

[1]) Gospod Slav. Janžek, župnik v Sevnici na Štajerskem, mi je podaril katekizem s tem-le naslovom:

N. 4. / TA VELIKI / KATECHISMUS / S' PRASHANJAM, INU / S' ODGOVORAM / sa / ZESSARSKE KRALOVE / DESHELE INU SHOLLE. / Is nemshkiga na ſlovenſki / jesik prepiſſan. Koshta nasveſan 11½ kr., Svesan 15 kr. S tim pregnadlivim Perpuſhenjam tiga Rimskiga Apoſtolskiga Zeſſaria. / V' GRAZI, / Vtisnene per Andr. Leykamu / 1783.

Na tretji strani je nemški naslov, pa ni točen, ker naziva knjigo: „*Auszug des grossen Katechismus für Stadt- und Landschulen der k. k. Staaten*", dostavlja: »Mit Sr. röm. kais. kön. apost. Majestät allergnädigster Druckfreyheit, wie auch mit Genehmhaltung der geistlichen Obrigkeit. Gratz, im Verlag der deutschen Schulanstalt.« Od tretje strani naprej je prva nemška, druga slovenska. Ta izvod ima 308 stranij, pa videti je, da jih nedostaje nekaj. Važen je ta katekizem radi latinske pripomnje na drugi strani, kjer pravi prireditelj C. J. V., da mora vsled povelja načelnikov izdavaje ta katekizem omeniti, da vsled različnosti narečja se ni mogel ozirati na vse izraze; najbolj se je pa prê zaradi pristnosti držal celjskega narečja, pristavivši tu pa tam enake izraze drugih narečij. Tako ima v besedilu nad črto izraz: *ofart*, spodaj: *gisovst*, *prevzetnost*, *ferdamani;* spodaj: *pogubleni* id. — Iz št. 4 na naslovni strani se vidi, da so se uže poprej natisnile tri knjižice. Kdo ve zanje?

Drugi natis je izšel 1787. l., tretji 1793. l., četrti 1809. l.

2. Zerkovne Pefmi, Litanie inu Molitve per Boshji flushbi. Is Nemfhkiga na Şlovenfku preftavlene. V Lublani, fkus Ign. Kleinmayerja, Ştifkavza 1784. 8. 44.

3. Sbrane Molitve is Nemfhkiga na Krajnfku preloshene od Jurja Japelna, Directorja per fvetim Petru. V Lublani. Eger. 1786. 12°. 140.

4. SVETU PISMU / stariga / TESTAMENTA. / Id est: / BIBLIA SACRA / veteris testamenti / Approbatione et Confenfu / celsissimi et reverendiffimi / DOMINI DOMINI / MICHAELIS S. R. I. / PRINCIPIS / ac primi archiepiscopi labac. / e Lib. Baron de Brigido etc. / in / Slavo-Carniolicum idioma translata / per / GEORGIVM JAPEL, Parochum / et Decanum ad S. Cancianum in Jeshza / prope Labacum, inter Arcades Romano- / Sontiacos Silvanidem Driadium. / et / BLASIVM KVMERDEY, Caef. / Reg. Circuli Celejenfis Commiffa / rium /. PARS PRIMA. / LABACI. / Typis Joan Frid. Eger. 1791.

3., 10., 18., 23., 27. vrsta naslova so tiskane rudeče. Na drugi in tretji strani se nahaja slovensko in latinsko posvetilo:

Vifsoke Zhafty vrẹjdni Gnadlivi Firfht, pervi vikfhi shkof Lublanfki Tebi k' zhafti, inu Tvojmu Velikimu Imenu, kateru bó vẹzhnu flovẹlu, perpifheta letẹ bukve Tvoja Pokorna flushabnika Juri Japel inu Blashe Kumerdey.

5. Lyfti inu evangelia na vfe nedele inu prasnike zhef leitu, katere je ..... novizh na krajnfki jesik preftavil Juri Japel, Fajmafhter ..... na Jeshzi. V Lublani.

6. Pridige / sa vfe / nedele fkusi lejtu /, katẹre je / Is mnogih jesikov fpifal / inu / Naprẹj nẹfsel / Juri Japel / Fajmafhter, inu Dẹhant per Ş. Kanzjanu / na Jẹshzi blisu favfkiga mofta. I. Del (Vigneta). V Lublani / Per Ignaziu Kleinmajerju 1794. 8. 387. — II. Del. 1794. 8. 323.

7. Preftavljanje ene latinfke Pejfmi. Imenovane: Ribzhi tih ludy. Şkusi eniga Korarja v Zelovzi. 1803.

8. Slawische Sprachlehre, das ist vollständiger Grammatikalunterricht von der krainerischen und windischen Sprache, wie sie in Krain, in dem österreichischen Littorale, in der Grafschaft Görz, in Steiermark und Kärnten gesprochen werden sollte, dann wie sie von den Kroaten, Dalmatiern,

Slawoniern, Böhmen, Polen und Russen leicht verstanden werden kann, verfasst von Georg Japel, Domherrn etc.[1]) Rok.

9. Arcticae Horulae Adami Bohorizh a 1584 Witebergae vulgatae, nunc redivivae, seu tractatus comprehendens elementa linguarum principalium slavicae originis videlicet Carniolicae seu Vindicae, Croaticae, Slavonicae, Dalmaticae, Bohemicae, Polonicae et Moscoviticae (Auct. Georgio Japel, Canon. etc.).

Šest velikih zvezkov v obliki 4—5 pôl. Rokopis. To so primerjajoče sklanje slovanskih narečij.

Jožef Škrinjar.

Str. 57, v. 23: Šaf. 145. — J. Marn, Jez. XXII.

Molitu grefhnika per ufakimu is fedem Pfalmov od Pokore k' bogu sdihujozhiga (od Joshefa Shkrinjarja). V Lublani per Rezerju 1804. 8⁰. 387. str. — Druga izdaja 1817. — Tretja pri Skarbini. Ljubljana 1817.

Shtirje Evangelifti in Gredni pfalmi. Rokopis. Po Škrinjarjevi smrti je dobil rokopis Metelko in ga hotel izdati, česar pa morda ni utegnil radi premnogih službenih opravil. Iz Metelkove zapuščine ga je dobila »Matica Slovenska« in ga dala »Katoliški družbi za Kranjsko«, ki ga hrani še zdaj.

Anton Traven (Traun).

Str. 57, v. 29: Šaf. 109. – J. Marn, Jez. XXII.

Jožef Rihar.

Str. 57, v. 31: Šaf. 109. — J. Marn, Jez. XXII. — Rihar ali Richter, »Lj. Zv.« 1882, 253.

Modest Šraj.

Str. 57, v. 34: Šaf. 109. — J. Marn, Jez. XXII.

Matevž Wolf.

Str. 58, v. 1: Šaf. 109. — J. Marn, Jez. XXII.

Anton Linhart.

Str. 58, v. 9: Šaf. 28, 29. — J. Marn, Jez. XX. — Pet. pl. Radics, »Lj. Zv.« 1893.

---

[1]) Kop. Gramm. XLVI.

Linhart se je kot dijak v višjih razredih marljivo udeleževal pesniških in govorniških vaj. Govoril je latinski: Epicedion in mortem Principis et Archiepiscopi Salisburgensis Sigismundi e Comitibus de Schrattenbach; nemški: Dankrede auf die Landstände des Herzogthums Crain wegen Einführung und Aufnahme neuer Wissenschaften in die Laybacherischen Schullen; deklamoval je: Eine Ode an den Hochwürdigst. Hochg. H. H. Karl des Heil. Röm. Reichsfürsten und Bischof zu Laybach aus dem Gräfl. Hause von Herberstein bei dem Antritte des Laybacherischen Bisthums. — Ein Gedicht von der Naturphilosophie in deutschen Hexametern. — Messias: Idyllum sacrum ex cl. v Poppe conversum. — Omeniti je še: Eine Rede an die Akademie bey der Ankunft Sr. Excellenz des Hochgeb. H. H. Vincenz des Heil. Röm. Reichsgrafen Ursini und Rosenberg als Landeshauptmanns in Crain.[1])

1. Ṣhupanova Mizka. Ena komedia v' dveh akteh. Prenarjena po tej nęmshki: Die Feldmühle, inu v Lublani jegrana v Lejti 1790. Stiſkana per Joan. Frid. Egerju. 8. 37.

2. Ta Veſſeli dan ali Matizhek se shęni. Ena komedia v' pet aktih, obdelana po ti franzoſki: La folle journée ou le mariage de Figaro par M. de Beaumarchais. Stiſkana v' Lublani v' lejti 1790 per Ignazi od Kleinmayerja. 8. 50.

3. Bukve od Kug in Bolesen Goveje Shivine tih Ovaz inu Svin, popiſſane sa Kmetę na povelje tę nar vikshi Gospuſke od Joannesa Walstajna, Dohtarja sa Arznijo, inu Ranozelnoſt, Directorja inu vuzhenika shivinſke arznije v' zeſſarſkim krajlevim shpitali za shivino na Dunaju. V Lublani. Per Ignaziju Kleinmayerju. 1792. 8. 208.[2])

4. Versuch einer Geschichte von Krain und der übrigen südlichen Slaven Österreichs, von Anton Linhart, k. k. Kreisschulcommiſſär und Mitglied der ökon. Gesellschaft in Krain. I. B. Von den ersten Spuren einer Bevölkerung im Lande bis zur ersten Anpflanzung der krainischen Slaven. Mit einer grossen Karte und zwei kleinen Kupfern. Laibach. Eger. Verlag W. H. Korn. 1788. 8. 444. — II. B. Von der ersten Anpflanzung der krainischen Slaven bis auf ihre Unterjochung durch die Franken. Mit einer Karte von dem alten Karantanien und einer räsonnirenden Tabelle über das slavische Alphabet. Laibach. 1791. 8. 397.

Knjiga presega gledé vrednosti vse, kar se je do one dôbe pisalo o kranjski zgodovini.

---

[1]) Izvestja muzejskega društva 1895, 122—124.

[2]) Vzglede navaja J. Marn. Jez. XXII.

Valentin Vodnik

Str. 61, v. 1: Danecki, »N.« 1844, 139. — Bleiweis, Kol. 1853. — Dr. Toman, Vodnikov 100letni rojstni dan, »N.« 1857, 354. — O Vodnikovem godu, »N.« 1858, 29. — J. Novak: O Vodnikovem spominku, »N.« 1858, 365. — M. Pregel: Še nekaj o Vodnikovem spominku, »N.« 1858, 334. — Dr. Costa: Bukve Vodniku v spomin, »N.« 1858, 34—35. — M. Majar: O Vodnikovem spomeniku, »N.« 1858, 316. — Dr. E. H. Costa: Vodnikov Spomenik, Vodnik-Album. V Ljubljani. 1859. 4. 268. — Še nekaj od Vodnika, »N.« 1859, 218. — Vodnik, »N.« 1865, 42. — J. Marn, Jez. XIV. 1—47. — M. Pleteršnik, Vodnik - učitelj, program ljublj. gimnazije 18. — Valentin Vodnik Slovenskim učiteljem, »Sl.« 1874, 14. — Fr. Levec, »Zv.« 1879, s podobo. — Listine in pisma iz Vodnikovega življenja (iz arhiva Mat. Sl.), »Lj. Zv.« 1889, 393—418. — F. Wiesthaler: Slavnostni govor ob odkritji Vodnikovega spomenika v Ljubljani, dné 30. junija 1889, »Lj. Zv.« 1889, 386—392. — M. O.: O slovesnem razkritju Vodnikovega spomenika, »Dom in Svet« 1888. — A. M.: Vodniku povodom odkritja njegovega spomenika, »Dom in Svet« 1888. — P. Bohinc, Valentin Vodnik. Izdala Družba sv. Cirila in Metoda. Ljubljana.

Pesmi v spomin Valent. Vodniku so zložili v »Vod. Spom.« 1859: J. Bilc, 74; Fr. Cegnar, 79; M. Hladnik, 108; M. Kastelec, 116; J. Kosmač, 128; Mir. Vilhar, 185; A. Praprotnik, 197; A. Slomšek, 211; Bl. Sušnik, 217; Fr. Svetličic, J. Virk, 253; Bl. Potočnik, 264. — V nemškem jeziku: Aug. Dimitz, prevod Prešernove pesni: V spomin Valentina Vodnika. — Leopold Kordesch: An Vater Vodnik. — Jos. Leinmüller: Nachruf an Vodnik. — C. Melcer: Valentin Vodnik und Dr. Fr. Prešern. — Fr. Verbnjak: Vater Vodnik, vse te v »Vod. Spom.« 1859.

Fr. Prešern: V spomin Valentina Vodnika. »N.« 1845, 12. — Mirko Zorin: Godovnica Vodniku, »N.« 1864, 47. — M. Vilhar, »N.« 1849, 195. — F. G.: Spomin Vodniku, »N.« 1860, 37. — Mirko Zorin, »N.« 1864, 47. — J. Resman: Na slavo Vodniku in Prešernu, »N.« 1869, 69. — J. Bilc, »Sl.« 1875, 16. — V spomin Val. Vodniku, »Sl. N.« 1875, 35—36. — Pesen deklamirana pri Vodnikovi slavnosti v Kranju, »Sl. N.« 1880, 29. — J. Cimperman: V spomin 125letnice Vodnikovega rojstva, »Lj. Zv.« 1883, 243. — A. Funtek: Vodniku: Slavnostna kantata, »Lj. Zv.« 1889, 385.

Vodnikova slavnost, »Lj. Zv.« 1889, 385—418; »Sl.« 1889, 148—155; »Ed.« 1889, 53—57; »S.« 1889, 26—27. — Vodnika naslikal Naglič, »Lj. Zv. 1890, 61. — Pesme Valentina Vodnika. V Ljubljani. Natisnil J. Blasnik 1840. 8. 100. — Vodnikove pesni. Uredil Fr. Levstik. Izdala in založila Matica Slovenska. V Ljubljani 1869. — Valentina Vodnika Izbrani spisi. Uredil Fr. Wiesthaler. Izdala in založila Matica Slovenska. V Ljubljani 1890.

Dné 15. avgusta 1810 se je v Ljubljani sijajno slavil Napoleonov imendan; o razsvitljavi je bil na deželni hiši transparent:

> Od Beljaka do Budve Ilirzi pojo:
> Nafh vojvod je Marmont, posdravljen naj bo.
>
> »Lj. Zv.« 1883, 268.

Ko je J. Vrhovnik iskal podatke za svoj lepi in temeljiti spis o Debevcu, je zasledil med dotičnimi listinami tudi nekaj listov v 4°, vdetih v Debevčevo „Krainerisch-slavische Sprachlehre", ki obsegajo Vodnikove opombe k temu delu z

naslovom: „Unmaßgebliche Bemerkungen als Beiträge zur krainerischen Grammatik von Valentin Vodnik an den Verfaßer derselben."

Naznanja mu, kako bi sklanjal besede: *Zhlovek, Brat, Shena, bledoſt, Piſmo.*

V jednini navaja sedem sklonov; v množini je pri prvem vzorcu izpustil ablativ, zato je pridêl lokal, vsi drugi uzorci imajo pa po osem sklonov.

1. Peſme sa poſkuſhino. V' Lublani natiſnene per Joannesu Rezerju. 1806. 8°. 46.

2. Peſmi / sa / Brambovze. (Vigneta = Vojaška kapa s sablo). 1809. 8. 16.

3. ABEZÉDA[1]) / ali / Asbuka / Das ABC-Buch, / L' Abécé / Vigneta = kmetska hiša / Natiſnena / per Rezerju sa saklado pervih ſhol / 1812. / V' LUBLANI / na prodaj per Vilhelmu Kornu.

V »Ogovoru na vuzhenike« zahteva, da se imajo otroci učiti na podlagi materinščine; zato podaje otrokom trojno abecedo, slovensko, nemško in francosko, da bodo potem lahko napredovali.

Od 10—13. str. je majhen slovensko-nemško-francoski slovarček, n. pr.: Daniza, / der Morgenstern / l'étoile du matin; / dimnik / der Schornstein / la cheminée id. / ; na strani 14—15 Oče naš v treh jezikih, na 16. str. je »Edenkrat eden« (Einmaleins).

---

[1]) V licejalni knjižnici v Ljubljani se nahajajo:

ABECEDIKA / ali / Plateltof / Sa tiſte, katiri ſe otte Krajnsku / brati navuzhiti. / — (Črke so natisnene v štirih različnih oblikah). / V'LUBLANI 1789.

Na devetnajstih straneh je zlogovanje; potem nasleduje:

Visha beſſede skladati, inu brati ſe vuzhiti / , juterna, in večerna molitev, Vera, Upanje, Ljubezen, Božje in Cerkvene zapovedi in Rožni venec. — II. natis 1798. l.

Pet let pozneje je izšel:

Nov popravleni / PLATELTAF / ali / Bukve teh zherk / inu besedi / sa vſse / Kateri ſè ozho Kransku brati / is Fundamenta vuzhiti / . Vigneta = Deček z vencem in liro v rokah / Is Pervolénjam tih Vikſhih / V' LUBLANI. / So ſtiskane, in ſe dobe naprodej per JAN. / FRIDRIHV EGERJU.

Ta »Plateltaf« ima tudi »Molitev pred in po šoli«, »Kratku podvisanju (!) k' lepimu in zhednimu sadershanju«, »Kratke pripovedke« v raznih pisavah, n. pr. »ta rado otrok«, »to brumnu dete«, »ta goſpodarſki otrok«, »ta movzhezhi otrok«, »Ta ſtraſchlivi Otrok«; nato nasledujejo še nekateri nauki, n. pr. »super navarnoſt« v obliki stihov, dasi brez rime in mere.

Ta »Plateltaf« se je ponatisnil 1808. l. s štetimi stranicami in s kratkim dodanim imenstvom o raznih udih človeškega telesa in hišnim orodjem.

4. KERSHANSKI NAVUK / sa ILLIRSKE DESHELE / vsét is Katehisma sa vſe zerkve / Franzoskiga Zesarſtva. (Vigneta). / Se najde per H. W. Korn, Bukveprodajavzu. 1811. mala 8°. 133.

Na tretji strani ima ta-le:

Ispiſ is pervopiſa Zeſarſke ſkrivne piſavnize. V poſlopju Tuillerie 4. dan malitravna 1804.

Napoleon Zeſar Franzoski, Kral Italie; Na nasnanje naſhiga Ministra sa zheſhenje Boshje, ſmo ſklenili ino ſklepamo tako:

Pervi zhlen. — Sa dopolniti 39 zhlen postave deſetiga dneva meſza selenarja, deſetiga leta, bode osnanjen ino ſam sa vſe zerkve katolſhke zeliga zeſarſtva napovedan ta kerſhanſki navuk, ktir je timu ſklepu perloshen ino ktirga je poterdil preimenitni Kardinal Papashovi poſlan.

Drugi zhlen — Naſh Miniſter sa zheſhenje Boshje bo ſkerbel sa natiſ ino rasſhiranje tiga kerſhanſkiga navuka, ino ſkos deſet let ima poſebno oblaſt vse tako oberniti, kakor je treba, de bo ta ſklep dopolnjen.

Tretji zhlen. — Ta ſklep bo natiſnen, ino ſpredaj poſtavlen v' ſlednih bukvah kerſhanſkiga navuka, ino djan med ſapiſ vſih poſtav.

Zheterti zhlen. — Naſh Miniſter sa zheſhenje boshje je dolshen ispolniti ta ſklep.

Napoleon.
Na Zeſarjevo povelje
Zeſarſki ſkrivni Piſar. *Hug. B. Maret.*
sa podoben prepiſ
Miniſter zheſhenja Boſhjiga. *Portalis.*

Izvod v licejalni knjižnici v Ljubljani ima znotraj na okviru pripomnjo: Verbothen wegen Auslegung des IV. Gebothes Gottes, rücksichtlich der Pflichten gegen Napoleon und der 2ten Frage Seite 90 und 43. — Prašanje str. 90 slôve: So vſi dnevi v tednu dobri za poroko? — Odgovor: Vſi ſo dobri.

5. Piſmenoſt / ali / Gramatika / sa / Perve Shole / (Vigneta). V' Lublani. / Natiſnil Leopold Eger, 1811. / Na prodaj v' ſholah. / 8. VIII. 190.

Vodnikova Kranjska pismenost, okrajšana za male šole. V Terstu 1847. J. Papš. vladarski natiskar. (Na prodaj per c. kr. mestni gosposki v Terstu in drugih primorskih soseskah.) 8. 59.

6. Pozhétki / Gramatike / to je / Piſmenosti / Franzoske / Gospoda Lhomonda / Isſlusheniga vuzhenika

per vifokih fholah / V' Parisu. / Sa latinfke francofke fhole / V' Illirii / Preftavil Vodnik. / Vigneta / V' Lublani / per Janesu Retzerju Natifkavzu / 1811. mala 8⁰. 118.

7. Kuharske Bukve. / Iz Nemfkiga poflovęnjene / od V. V. (Mala slika) / Lublana. / Natifnene per Kleinmajerji / fkusi saklado / Andrea Gassler na tergi Nro 190. / 1799. / 8⁰. 176.

Knjigo lepše slika z gaslom: »Narbolši jedi — Za lačne ludi«; pisava je še v precej lepem jeziku in predgovor se obrača končno do gospodinj po kmetih, naj pripomorejo »do popolnimosti čistega kuhinjskega jezika«, obsega sedem stranij; ena stran bodi v vzgled:

Krajnize fe kuhanja teshkô uzhę. kęr ne saftopio pomęnik franzoskeh, anglejfkeh, lafhkeh inu nęmfhkeh befedi; pofębna nadloga je po desheli sunaj męfta, tam ga ni zhloveka, kir bi fkrivno saftopne befede rasloshil nevajenem flovęnkam. Torej fim fi persadel sazhetik ene krajnfke kuhine v' roke dati mojim rojákinjam. One imajo zhaft, de fo narejavke sdraveh, dobro difhezheh inu snafhneh jedí; tedaj jeh nagovorim: fturite tudi vę zhaft vafhi kuhini, de jo bote v' laftnim flovenfkim jesiki saftopile, govorile inu ohranile. Ako nifem morebiti vfe prav po krajnfkim sadel, bodete vę popravile, inu sa en drugi perhodnikrat pouedale, kaj imam prenarediti, kadar fe bodo te bukve drugizh natifkavale. Sledna vmetnoft ima fvoje laftne befede; tudi vę imate fvojo visho kuhinfke ftvari imenvati, tedaj bodete narbol snale mojimu flabimu perzhetku popolnimoft naloshiti. Zhemú befede krafti? Al ni flovenfki jesik sadofti premôshen?

8. Babifhtvo / ali / Porodnizharfki Vuk / sa Babize. / Pifal / Dr. Janes Matofhek / zef. kr. vuzhenik porodnizharftva na vifoki / fholi, ino sdravnik v porodnifhu. / V Ljubljani 1818. / Natiskal sa / vtrofhik pifavzhov Joshep Şkarbina bukvotif, / ima na prodaj pifavez.

Navadno se knjiga navaja popačeno; prvi del gre do 247. str. in obsega 449 paragrafov; drugi del z istim naslovom sega od 251. do 440. strani; zadnji paragraf je 751.

Knjigo je prelagatelj pisatelju izvirnika posvetil tako-le:

Vrojeni Gofpod / Franzifhk Saveri / Shlahtni Gofpod Matofhek / Doktor Sdravilftva / zef. kr. Vize-Direktor sdravnifhkiga Vuka na Vfefholftvu, Tovarfh sdravnifhkiga / Sbora ino Sdrushbe na / Duneju etc. etc. Vam / podaja / s narponishnejfhim pofhtovanjem, ino / s neisbriflivo hvaleshnoftjo / Pifavez.

V predgovoru pravi pisatelj nemškega izvirnika, da ume samo češko, da so se pa »dali pregovoriti gospod vuzhenik Balant Vodnik znani slovenčan, de so mojo nemško ino Češko besedo tolmačiti se lotili. Zgol samoč po njih se je zgodilo, de v devetnajstem veku pride na dan ‚Porodničba' v pokmetški Krajnſhini, za ktero oni so vsi živi in vneti.«

Predgovoru sledi »Priſega poterjene babize«, »Sapopadik« in štiri strani imenstva.

9. Deutsch-Windisch-lateinisches Wörterbuch. Slovar nemško-slovenski-latinski. Verfasset von Valentin Vodnik, Professor des zweiten Jahres der Humanität am Lyzeo zu Laibach.

Glavni naslov:

Lublanske Novize od vſih Krajov zeliga ſvejta v lejti 1797. (in 1798.) — V' Lublani, Vendajati sazhete inu natiſnene Per Joannesu Fridrihu Eger, na Polanah Nro. 3.

Na posameznih listih naslovi:

Lublanske Novize Jann. Fridr. Egerja. (V' Sredo 4. dan Proſenza 1797 Nro. 1.)

Pavel Knobel.

Str. 67, v. 19: Šaf. 35, 83. — J. Marn, Jez. XXII. — Gregor Jereb, »Lj. Zv.« 1893.

1. Shtiri pare / kratko-zhaſnih / NOVIH PESMI / od Paula Knobelna ſkovane / Inu Krainzam sa ſpomin dane. Pervizh vun dane v' Kraini per Ignaz Kremshari. 1801. 8. 40.

Ta pesmarica obsega: 1) Od podsemeljſkih jabuk. 2) Od perdza. 3) Ta sbohani Bogatez. 4) Taistim, kateri ſe ptuyh shen deileshni ſturé. 5) Taistim shenam, katere niſo s' enim mosham sadovolne. 6) Nova krama. 7) Jamranje enga saſtarenga inu saerjavenga deklizha. 8) Sa puſtni dan.

2. Ena lepa lubesniva in brania vredna historia od te po nedoushnu ven isgnane ſvete Grafnie Genofefe, is tega meſta Pfalz, je is nemſhkiga na kranjſki jesik preobernena. V Krainu per Kremshari. 8. 79.

Knjižica nima niti letnice, niti imena prelagateljevega.

Matej Ravnikar.

Str. 74, v. 32: »N.« 1845, doklada št 50. — Jos. Kovačič v »Drobt.« 1858, 81—107. — Šaf., 37—9. — Jos. Marn, »Sl.« 1876, št 89—91. — »Jez.« XV. 63—70. — Vladimir, »Kol. Moh.« 1878, 175—182. — Jernej Ravnikar, Tržaško-koprski škof Matej Ravnikar. Izdala in založila Družba sv. Cirila in Metoda v Ljubljani 1890.

Pisateljsko podporno društvo je vzidalo v rojstno hišo ploščo. L. Svetec je imel slavnostni govor. »Lj Zv.« 1890. 509.

Bolhober, M. Ravnikarjeva stoletnica »Sl.« 1876, 32; ob istem predmetu govora »Sl. N.« 1870. št. 24; »Sl.« 1876, 89—91. — Viktor Bežek, Jezik v Mat. Ravnikarja Sgodbah id. v Gimn. prog. novomeškem 1889.

1. Perpomozhik / Bogá / pràv ſposnáti in zhaſtiti, / ino / pot prave ṣrezhe / po Jesuſovimu vúku in shivlènju. / Prestávleno is nemſhkiga in ſemtertje pomnosheno. / Vigneta = kmetska hiša / *Dobiti v' Duhóvſhnizi* / V' Lublani 1813. Natiſnil Janes Rezer.

2. Ṣveta / Maſha / ino / Kerſhanſko / Premiſhlovanje / is ſvetiga piſma / sa vſak dan meſza, / tudi / druge lepe molitve. / Dvanajſtizh poprávleno ino pomnosheno dano na ſvetlobo. / V' Lublani natiſnil J. Rezer, natiſkaviz. 1813. 12°. 330°. — 13. izd. 1817. — 14. izd. 1820. — 15. izd. 1822. — 16. izd. 1826.

3. Sgodbe ſvetiga piſma / sa / mlade ljudi. Is nemſhkiga preſtavil Matevsh Ravnikar, deſete ſhole z. kr. vuzhenik. / Prvi del. / Sgodbe ſtariga sakona. / V' Lublani. Na prodaj per A. H. Hohnu bukvovesu. 1815. 8°. 344 str. — Drugi del. Sgodbe noviga sakona. V' Ljubljani 1816. 8°. 310 str. — Tretji in zhetrti del, Sgodbe noviga sakona. V Lublani 1817. 8°. 327.

4. Abezednik sa Ṣhole na Kmetih / v zeſ. kral. Deshélah. V' Lublani 1816. 8°. 95 str. Nemški naslov: Namenbüchlein zum Gebrauch der Landschulen in den k. k. Staaten. Tako po Safaříku 51; licejalna knjižnica v Ljubljani pa hrani pod znakom II. C. 10227 d. 28 abecednik z naslovom: Abezédnik / sa / Ṣhole na Kmetih / v' zeſarſkih kraljévih Deshelah. / Velja vésan 5 kr. / V' Ljubljani, 1816. Na prodaj per Jurju Lihtu, bukvopródu, in s' ſholſkimi bukvami sakládniku. Mala 8. 36.

5. Kleine Erzählungen. Zum Gebrauche der Landschulen in den kais. königl. Staaten. Male / Povésti / Sa / Ṣhole na

Kmetih / po zefarfkih kraljevih Deshelah. / Veljajo vesane 17 kr. / Vigneta = Igrajoči deček. / V' Lublani, 1816. Na pródaj per Jurju Lihtu, bukvopródu, in s' fholfkimi bukvami sakladniku.

Na levi strani je nemško, na desni slovensko besedilo; povesti so tiskane od str. 44, 70 in 72 v raznih oblikah črk. Povesti so mične in izbrane kaj srečno. Spisal je to knjižico 1809. l. Debevc, bivši katehet nunskih šol v Ljubljani; v tej izdaji ji je jezik popravil Ravnikar.

6. Kerfhanfki / katolfhki / Navuk / f' prafhanji ino odgovori. / Vigneta = Tabli Mozesovih zapovedij. / S' perpufhenjam velke duhovfke ino deshelfke oblasti. V' Lublani 1822. Natifnen per Leopoldu Egerju. 8⁰. 260.

Jernej Kopitar.

Str. 76, v. 33: »Nov.« 1844, 139. — »Nov.« 1845, 183. — »Nov.« 1852, 315, 318. — »Nov.« 1857, 278. — Novi Vedež 1852, 315, 318. — Barth. Kopitar's »Selbstbiographie«. v Miklosich, »Slavische Biblioth.« — Erinnerung an Kopitar, »Čas. Čes. Mus.« 1871. — Nekateri Kopitarjevi listi v »Čas. Čes. Mus.« 1872. — Dj. Rajković, »Srbska Zora« 1879, št. 4—5. — Lamanskij, »Žur. Minist. Nar. Pros.« Peterb. 1879 do 1880. — Kopitar in Hoffmann von Falersleben »S.« 1874, št. 7. — J. Marn, »Jez.« XVIII. — J. Marn, Kopitarjeva spomenica. Ljubljana 1880. — Rajm. Čuček, Stoletnica Kopitarjevega rojstva. »Slov.« 1880. — Vatr. Jagić, Briefwechsel zwischen Dobrowsky und Kopitar (1808—1828), Berlin 1885. — Kopitarjev grob, »Lj. Zv.« 1883, 604. — Kopitarjev grobni spominek »Slov.« 1886.

1. Glagolita / Clozianus, / id est / codicis glagolitici inter suos facile antiquissimi / olim / dum integer erat Vegliae in thesauro Frangepaniano habiti pro S. Hieronými bibliis Croaticis / supparisque ad minimum exarati a. MLVII. Cyrilliano Ostromiri Novogradensis, / Λείψανον folirum XII. membraneorum servatum in bibliotheca / Ill.mi Comitis Paridis Cloz Tridenti. Litteris totidem cyrillicis transcriptum, amplissimis de alphabeti glagolitici remotiori antiquitate et liturgia slavica a. d. DCCCLXX primum coepta in Pannonia, prolegomenis historicis et philologicis, monumentis item tribus dialecti Carantanicae saeculi X. Monachii repertis, itemque speciminibus slavicarum cis Danubium dialectorum ab anno MLVII. ad MDCCCXXXV; calendario slavico a. MLVII. aliisque ineditis; addito graeco glagolitae interpretis προχειμένῳ latinaque slavicorum omnium interpretatione, linguae demum

Slavorum utriusque ritus ecclesiasticae brevi grammatica et lexico illustratum edidit et qualemcumque hanc editionem suo studio et peculio procuratam honoris et grati animi causa, quod in quinquennium tractandum edendumque sibi codicem concredidit, Illmo Comiti Paridi Cloz Tridentino / felici codicis domino / dedicavit / Bartholomaeus Kopitar / augustissimo Austriae imperatori a bibliothecae palatinae custodia. (Tu nasleduje izrek sv. Pavla Rimljanom XIV. 11: »In vsak jezik bo priznaval boga« v latinskem, grškem, cerkveno-slovanskem jeziku iz raznih rokopisov). Cum tabulis aeneis duobus. Vindobonae, prostat apud Carolum Gerold bibliopolam. MDCCCXXXVI. 86 fol.

2. Hesychii / Glossographi / discipulus et epiglossistes Russus / in ipsa Constantinopoli / sec. XII—XIII. E codice Vindobonensi graeco-rufsica omnia, additis aliis pure / graecis, et trium aliorum Cyrilliani lexici codicum speciminibus aliisque miscelaneis philologici maxime et slavistici argumenti, / nunc primum edidit / et / scientiarum academiis / Berolinensi et Petropolitanae / si quidem mereantur, promovenda sistit / Bartholomaeus Kopitar / augustissimo Austriae Imperatori a bibliothecae palatinae custodia et utriusque academiae sodalis. / Cum tabula aenea graecorufsica. / Vindobonae 1839. Gerold. 8⁰. XXIV. 72.

3. Evangelia slavicae, quibus olim in regum Francorum oleo sacro inungendorum solemnibus uti solebat ecclesia Remensis, vulgo Texte du sacre, ad exemplaris similitudinem descripsit et edidit J. B. Sylvestre. Evangelia latine vertit eisdemque interpretationem latinam e regione adjecit B. Kopitar, Parisiis 1849.

4. Anti-Tartar oder Herstellung des Thatbestandes in Sachen der Wiener Editio Princeps (1834) des ältesten Denkmals der polnischen Sprache, nämlich des polnischen Drittels des (nicht Margarethen — sondern Elisabeth-Hedwigschen Psalterium trilingue (A. 1300—1370) zu St. Florian in Österreich gegen den plagiarischen Roman eines Tartaren. Als Manuscript für Freunde herausgegeben von Leberecht Hassenschelm. Stockholm bei A. Bonnler. Druck von Breitkopf und Härtel.

Povod tej knjigi je bil ta: Znameniti Spominek, ki ga je hotel izdati sam, pokazal in izročil je Kopitar poljskemu grofu Stanislavu Duninu-Borkowskemu s tem pogojem, da ga naj vsega izda na svoje stroške. Ta pa je izdal samo poljski del z nepravim napisom: »Psalterium reginae Margarethae« (psaltir kraljice Margarete). Nato je zgrabil Kopitar Poljaka najprej v *„Jahrbuch der österr. Lit.“*, potem pa v napominani knjigi, da dokaže, komu ide čast, da se je izdal v prvo ta psaltir.

Leopold Volkmer.

Str. 83, v. 6: A. Slomšek »Drobt.« VIII. let. 107—126. — M. Lendovšek »Zbrani spisi« 85—114. — Šimen Povoden v »Bürgerliches Lesebuch« 557. — J. Marn, Jez. XXIII. 7—9. — Leopold Volkmer, veseli pesnik Slovenskih goric 1741—1816. Objavil in razložil dr. Jožef Pajek. Ponatis iz Popotnika. V Mariboru 1885. Tiskarna sv. Cirila. — J. Macun, Knj. 68.

1. Pefme k tem opravili te fvete mefhe, s toj pefmoj pred predgoj is nemfhkega na flovenfko preftavlene sa fare Optuifke dehantie. V Grazi, pri Franzi Antoni Royerji. 1783.

Šest let pozneje je bila natisnena Volkmerjeva knjižica:

2. Der Messgesang. — Mefhna pefem. V Grazi pri Widmannstätti. 1789. 16⁰. 22,

in 18 let pozneje:

3. Hvala kmetifhkega ftana ino tobazie trave v dveh pefmah sapojena v leti 1807. V Marburgi fe neide per Josephu Martinu Merzinger, bukvarju. Pritifkana pri F. Schützi. 8.

4. Leopolda Volkmera, pokojnega duhovnika Şekovfke Şhkofije fabule ino pefme. Şpravil in f kratkim Volkmero'vim shivljenjem na fvitlo dal Anton Janez Murko. V Gradci. Na prodaj v Fr. Ferstl'vi knjigarnji Janesa Lourenza Greiner. 1836. 8⁰. 148.

Štefan Modrinjak.

Str. 84, v. 9: »Nov.« 1854, 158—159. — J. Macun, Knjiž. 73, 76. — Trstenjak-Flegerič, »Sl. Nar.« 1876, št. 32—33. — J. Marn, Jez. XXIV. — »Zora« 1876. — »Kres« 1883, 522. — Bož. Raič, Slavnostni govor pri svečanosti Štefana Modrinjaka, »Sl. Nar.« 1881, št. 161—164, se je pečal bolj z zedinjeno Slovenijo nego s slavljencem.

Mihael Zagajšek (Jurij Zelenko) (1739—1824)

Str. 84, v. 22: Kop. Gramm. XLIV. — Dobrovsky, Slovanka I. 185. — Šaf. 56. — J. Marn, Jez. XXII. — J. Macun, Knjiž.

Slovenſka Grammatika oder Georg Sellenko's Wendische Sprachlehre in deutschem und wendischem Vortrag, mittelst welcher sowohl der Deutsche als auch der Wendische auf die leichteste Art diese Sprache regelrecht zu reden und zu schreiben erlernen kann. Zilli mit Fr. Jos. Jenko's Schriften. 1791. 8. 349.

Janez Pavel Ješenak.

Str. 84, v. 28: Šaf. 40. — A. M. Slomšek, »Drobt.« 1848. — J. Macun, Knjiž. 66. — J. Marn, Jez. XXIII.

Bukve sa pomozh inu Prid Kmetom potrebne, ukupsloshene sa Ṣlovenze od Joannesa Paula Jeſhenagg, perviga Fajmaſhtra preden zeſarſke kraleve Fare Ullimne inu vuda zeſ. kral. Tovarſhije deshelſkiga Kmetovanja u Gradzi. Pervi deil od oſkerblenja tih Njiv. V' Zelli per Joshephu od Bacho, zeſ. kral. Kresie Ṣtiſkauzu 1821. X. 149.

Janez Nep. Primic.

Str. 85, v. 1: Šaf. 38. — J. Macun, Knjiž. 73—74. — J. Marn, Jez. XXIII. — »Sl.« 1883, št. 206. — Peter pl. Radics, »Kr.« 1883.

1. Abezeda sa Slouenze[1]), kateri ſe hozhejo Slovenſko brati naučiti. V Gradzu, natiſnjena per Al. Tuſhu 1812. 8. 304.

2. Prava pót k' dobrimu ſtanu, ali ena beſeda ob pravim zhaſi. Na pervo is Angleshkiga v Nemſhki, sdaj pak . . . . . v' Ṣlovenſki jesik preſtaulena (ſkusi Janesa Nepomuka Primiza). V Gradzu natiſnjena ino ſe najde per Al. Tuſhu, bukvarju. 1812. 8°. 34.

3. Nemſhko-Slovenske branja, v' katerih ſe snajdejo rasne pravlize, baſnije ali fabule, v' svezanim in proſtim govoru, pogóvori, pripoviſti veſtniga sadershanja, peſmi, vganke, kratek obras hiſtorije ſtarih Slovánov, prigovori, mnogitêre koriſtne vade v govorjênju ino sgodbe ſvéte na kratkim. Na

[1]) Šaf. 50. — Dobrovsky, Slovanka I. 236. — Kranjsko zgodovinsko društvo v Ljubljani ima jeden izvod. — Mitth. d. h. Ver. f. Krain 1862, 114.

ſvetlôbo dal Janes Nepomuk Primiz, ozhitni uzhenik Slovenſkiga Jesika na Grashkim Lizeji. V nemſhkim Gradzu v' salogi ino naprodaj pri Josefi Milerzi. 1813. Natiſnene s' Lejkamovimi zherkami. 8°. 147. str.

4. Novi Nemſhko-Slovenſki Bukvar al ABC. Otrokom lehko saſtoplen. Neues Slovenisch-Deutsches der Fassungskraft der Kinder angemessenes ABC, welches auserlesene, leichte und belehrende Aufgaben, Erzählungen und Unterhaltungen enthält, bearbeitet von Johann Nepomuk Primiz. Graetz im Verlag bei Josepha Miller. 1814. 8°. 146 str.

Dr. Vincencij Franul de Weissenthurn.

Str. 86, v. 11: Dobrovsky, Slovanka I. 234. — Kopitar, Gramm. — Metelko, Lehrg. XXV. — Gr. Jereb, »Lj. Zv.« 1892.

Saggio / Grammaticale / Italiano-Cragnolino, composto / da / Vincenzo Franul de Weissenthurn / dottore di Legge / . Parte Teoretica / = Sbudi ſe kranjſka Modriza / Sadoſti ſi ſpala do sdej / Al ni ozhitna praviza / D' obudena boſh sa na / prej? / = Trieste MDCCCXI. / Dalla Stamperia di Antonio Maldini / Con Approvazione / 355 str. 8°.

Šest prvih listov ni zaznamovanih; druga stran zaglavnega lista ima citat:

Stupent in aliis (Linguis) vel Litterula parva artem transgredi, et paene propria lingua vitium generat per singula verba. Res mira! tam magnos viros prudentiae deditos — cuncta haec in alienae gloriam transferre, et usum Scripturae in Lingua indigena non habere. Ottfried — Gottsched.

Citat je posvetil »Prevzvišenemu gospodu Frančišku Serafinu knezu Porciji, grofu ortenburškemu, dednemu gospodu premskemu, senožeškemu, lauterburškemu, mallenhofskemu in dr. nositeljem velike svetinje sv. Humberta, kraljevskega reda bavarskega.«

Janez Debevec.

Str. 86, v. 40: Šaf. 135. — J. Marn, Jez. XXII. — J. Vrhovnik, Izvestja muz. društva 1895.

1. Kratki navuki / regelze inu molitve / sa Sakramenté / pokore, od / Janeza Debeuza, v' Lublanſki duhovni hiſhi maſnika. / V Lublani per Joan. Frid. Egerju 1783. 12. 83.

V tretji izdaji ima molitvenik ta-le naslov:

KRATKI NAVUKI / REGELZE, INV MOLITVE / SA / ŞAKRAMENT / TE / POKORE / — od / JOANNESA DEBEVZA / V' Lublanski Duhovni Hiſhi Maſhnika / Napravlenu, potler pak na konzu / prenarejenu, inu sdej / k' tretjemu vun dane. / — V Lublani, Od Ignazja Męrka na prodaj utiſnen. 1792. 12º. 103.

Četrta izdaja je izšla uže 1801. leta, ne 1807. l., kakor misli Safařik, Marn jo omenja prav; peta izdaja iz 1807. leta ima ta-le naslov:

KRATKI NAVUKI, / REGELZE INU MOLITVE / SA ŞAKRAMENT / ŞVĘTE / POKORE / ſ' perſtavlenimi / litanijami od pokore. / — od JOANNESA DEBEVZA / Kateheta per Nunſkih ſholah / v Lublani shę prej napravlenu, sdaj / pak sopet preględanu. / — Pętizh vun danu. / — V' LVBLANI, / Od Joan. Rezerja natiſnenu. / 1807. / 12º, / 95 str.

2. GOVORJENJE / OD / BRANJA Ş. PIŞMA.

Vsebino te knjige navaja J. Vrhovnik, Izvestje muzejskega društva 1895.

To je predgovor k Japelj-Kumerdejevi knjigi »Svetu Pismu« 1791. l. in obsega 37 stranij.

Nekateri Slovenci so bili proti temu, da bi se poslovenilo sv. pismo, ker so se bali, da bi ljudje ne prišli v zmote.

Debevec se je pa trudil tudi za najnižji pouk v ljudskih šolah in je izdal:

3. KRAJNSKI / PLATELTOF / V Katerimu ſe najdejo / NAVUKI / od / Kranjskiga branja / sa tę / Kateri ſe brati vuzhe / od Janesa Debevza / Maſhnika / . Cum Licentia Superiorum. / V Lublani 1791. / Sę najde per Andreju Klemenzu / Bukvevęszu. Mala 8º, 32 str.

Jeden izvod te knjižice se nahaja v muzejski knjižnici v Ljubljani.

4. Kleinere Erzählungen. Majhine Perpovedvanja. U' Lublani per J. Rezerju natiſkauzu 1809. 8º. 109.

To je bila nemško-slovenska čitanka, katero je na novo izdal M. Ravnikar.

Ljubljanska semeniška knjižnica hrani Debevčev rokopis slovnice s tem naslovom:

5. Krainerisch-slawische / Sprachlehre / Verfasset / für Vorlesungen in dem Fürst / - erzbischöflichen Zöglingshause zu / Laibach die im Jahre 1795 ange / fangen wurde.

Rokopis obsega 312 in pol lista. V predgovoru naglaša imenitnost jezikovnega pouka za duhovnika. Slovnico deli v pet delov: I. Von der Aussprache; II. Von der Tonmessung; III. Von der Wortforschung; IV. Von der Wörterfügung; V. Von der Rechtschreibung. V slovnici se je upiral Marku Pohlinu ter poprašal po najboljšem slovenskem narečju in zahteval, da se imamo Slovenci bližati v jeziku drugim Slovanom.

Ista knjižnica v Ljubljani hrani tudi rokopisno razpravo:

SKRIVNOSTI / od / DVEH ADAMOV: / ſtariga inu noviga. / Tu je Skrivnoſti / od / zhloveſhtva / inu / Njegoviga Odreſhenyka. 4°. 215 str.

Vsebina se peča z antropologijo, nekoliko pa tudi z jezikoslovjem.

Mihael Hofmann.

Str. 87, v. 14: Šaf., 34, 130. 144. — J. Marn, Jez. XXII.

1. Visha sv. Maſho sliſhati inu druge Molitve. V Lublani. Utiſnenu per J. Fr. Egerji 1791. 12. 80.

2. Ekſerzizije, to je Nauki in premiſhljevanja od narimenitniſhih reſniz ſvete vere. Spiſal ranjki zhaſtitlivi gospod Mihael Hofman, nekdajni korar v Novim Meſtu. Nat. Blasnik 1839. 8. XV. 277. Na svitlo spravil Janez Cigler.

3. Shivljenje Svetnikov in preſtavni godovi. Prve bukve. V Lublani natiſn. Jos. Sassenberg. 1828. 8. VI. 662 str. — II. bukve 624 str. — III. bukve 1829, 640 str. — IV. bukve 1829, 671 str. — Dokončal je to obširno delo Veriti.

Paskal Skrbinc.

Str. 87, v. 20: Šaf. 39. — J. Marn, Jez. — Fr. Wiesthaler, »Lj. Zv.« 1882.

1. Nedelſke pridige, k' jih je dal natiſnit P. Pashkal Skerbinz Guardian in Fajmaſhter per Materi Boshji pred mostam. (V Lublani.) Jih ima na prodaj A. A. Hohn 1814. 8. 522.

2. Prasnifhke pridige, k' jih je dal natifnit P. Pafhkal Skerbinz . . . . . s' perftavkam nektirih nedelfkih. (V Lublani.) Jih ima na prodaj A. A. Hohn. 1814. 8. 266.

3. Isloshejna pefem od pater Pafhkala Skerbinza, fajmafhtra per Diviz Mari u Lublani. Leita 1819. 8°. 1/2 pôle.

4. 1) Rede bei Gelegenheit der jährlichen Feier des heiligen Joseph als Schutzpatron des Handlungs-Kranken-Institutes. Wien 1816. 8. — 2) Rede von den Vorzügen der Priesterwürde. Wien 1816. 8. — 3) Zwanzig Fastenpredigten. Wien 1818. 8. — 4) Sechs Predigten über die fünf Stücke, die zum Sacrament der Busse erfordert werden. Wien 1820. 8. — 5) Predigten auf die vorzüglichsten Feste Mariens. Wien 1820. 8. — 6) Die zehn Gebote Gottes. Wien 1825. 8.

Slovensko elegijo iz minolega veka z naslovom:

»Pefem od gorvsdigneina fetifhkiga klofhtra« je podpisal sicer Franz Skerbinz von Weixelburg, določiti se pa ne dá, je-li jo je tudi sam »skoval.«[1])

Anton Breznik.

Str. 94, v. 19: Šaf. 93. — J. Macun, Književ. zgod 65. — J. Marn, Jez. XXII. 73. — »Mitth. d. h. Ver. f. Krain« 1857, 91. — L. Žvab. »Lj. Zv.« 1886, 376.

Vezhna Pratika od gofpodarftva, v' kateri je najti: kaku vfaki hifhni gofpodar fvoje hifhne rezhi s' nuzam oberniti, te flabe leta previditi. tem naprei ftojezhim nadlugam nafproti priti inu ta prihodni zhaf po tih fedem planetov bode foditi mogel. H' temu je perftaulenu enu tenku podvuzhenje, kar od mefza do mefza fkus zelu letu per enimu hifhvanju je potrebnu fturiti. Vundanu od Antona Bresnika, Benefiziata v Shavzi. V Lublani per J. F. Egerji 1789. 8. 93. — Nova izdaja je iz 1803. l. V Lublani. Se najde per Ant. Gafslerju, natifkauzu.

Vodnikove pratike.

1. Velika Pratika ali Kalender za tu lejtu 1795 ali MDCCXCV. Stifkan per Jan. Frid. Egerju. V Lublani fe najde per Wilhel. Heinriku Kornu. — Po navadnem koledarskem obsežku, po slovenskih in nemških mesečnih imenih

[1]) Wiesthaler, »Lj. Zv.« 1882, 605.

sledi: Popisuvanje Krajnske dežele .... Posebni kraji so na Gorenskim: Lublana, nekadaj Emona, poglavitno mejsto cele dežele. Stoji na Lublanci, katera jo po sredi dejli. V Lublani prebiva okoli enajst tavžent ludi; je dosti lepu zidana; ima štir predmejsta. Ona je sedež deželskiga Poglavarstva inu enega Vikši-Škofa. Je en dober kraj za kupčio. — Od spoznanja tiga uremena.

Kranjc, tvoja dežela je zdrava itd.

Potem sledé določbe gledé na sejme in trge na Kranjskem.

2. Velika Pratika ali Kalender sa tu prestopno letu 1796 ali MDCCXCVI. Obsega poleg navadne tvarine pesmice »vganovavke«, kratkočasne pergodbe, Popisuvanje te zemle itd.

3. Velika Pratika ali Kalender sa to lejto 1797 ali MDCCXCVII. Nadaljuje popisuvanje te zemle .... Europearji govoré šest poglavitnih jezikov, kateri imajo vsak svoje odraselke i. d.

Ljudevit Gaj.

Str. 123, v. 32: Anton Mažuranić (Rad. LXXX. 52. seqq.) — Peter Lavrovskij, Izvêstija Vtoraga Otdêl. Imper. Akad. Naukъ za 1859. XIII. 410. — Šenoa, Vienac 1879. — Kurelac, Slova nad grobom Ljud. Gaja. — J. Zahar, Vienac 1872.

Kratka osnova Horvatsko-Slavenskoga Pravopisaňa, poleg mudrolubneh, narodneh i pri gospodarneh temelov i zrokov. O. L. G. — Kurzer Entwurf einer kroatisch-slavischen Orthographie nach philosopischen, razionellen und ökonomischen Grundsätzen von L. v. G. — Non quia difficilia sunt, non audemus; sed quia non audemus, difficilia sunt. Sanctus Augustinus. Vu Budimu. 1830.

Jurij Jonke.

Str. 134, v. 19: J. Marn, Jez. XXIII.

Kranjſki Zhbelarzhik, to je: Kratko poduzhenje zhbele rediti in sh njimi prav ravnati. Is laſtnih ſkuſhenj ſpiſal v nemſhkim in tudi v kranjſki jesik preſtavit dal Juri Jonke, Zermoſhniſhki ſajmoſhter na Kozhevſkim in ſoud c. kr. kranjſke kmetijſke drushbe. V Ljubljani. Natiſnil J. Blasnik. 1836. 8. 94. (Na slovenski jezik preložil J. Žemlja. II. natis.)

Janez Goličnik.

J. Navratil, Spomenik I. 1883, 139—166. — Jos. Marn, Jezič. XXII. 75—76. — Linhart, Versuch einer Geschichte von Krain II. 327. — Wurzbach, Biogr. Lex. X. 89. — Aug. Dimitz, Gesch. Krains IV. 183. — Levstik, »Lj. Zv.« 1881, 696.

Antona Janshaja Zessarſkiga Zhebelarja Popolnoma Podvuzhenje sa vſſe zhebelarje. Na kaj sa eno visho taiſti od ſvojeh zhebell bres tega, de bi nje podirali al pa morili 1) En bogateiſhi Dobizhek, koker doſehmalu, lohku sadobijo? 2) Vender vſſe Zhebelle per shiulejnji inu dobri Mozhy ohranijo. 3) Uſakateri Pain Zhebell do ſvoje ſmerti lohku ushivajo, inu ſhe ſvojim Erbam sapuſtijo. Na mnogo Proſhnjo is Nemſhkiga na Kraynjſku preſtavlenu inu s' nekaterim Pomerkvanjam pogmiranu. Od Joannesa Golitschnika, Fajmoſhtra v Grishi na Shtajarſkim. V Zelli, Utisnenu, inu ſe najde per Fr. Jos. Jenko. 1792. 8. 200.

Knjige in spisi iz raznih strok.

Kratek poduk Şviloprejke ali shidne goſenze in murve prav in s velikim pridam rediti. Na ſvetlobo dala z. k. kmetijſka drushba na Krajnskem. V Ljubljani natiſnil shlahten Kleinmayr 1841; mehko vesane: 12 kr.[1])

Kuharſke bukve. Is nemſhkiga preſtavljene od Valentina Vodnika. Popravljene pomnoshene in tretjizh natiſnjene v Ljubljani 1842; natisnil J. Blasnik. Zena je 30 krajzerjev. »V tretjizh ſo natiſnjene, torej morajo she kaj veljati; in od napravljanja 318 jedi poduk dajo, kar tudi ni kaka kajbodi rezh. Pravo rasſodbo pa kuharzam prepuſtimo, ktere so naproſhene njih miſli od teh bukviz nam rasodeti.« [2])

Pesme sa deshelski bran. Zelovez. Leon 1809.[3])

Podvuzheine sa sedtve tega prediva sa Pemsko, Marsko, inu Shlesinsko Deshelo od kralove sa dobru Obdeilvaine u kupei postaulene drushbe Pemske deshelle, Sdei u

---

[1]) »Perlogni list« št. 7. k »Novicam« 1884.

[2]) »Perlogni list« k »Novicam« 1844.

[3]) »Kr.« 1885, 593.

lethu 1805 za Slovensko Shtajersko deshello u Zelli utisnenu per rainiga Bastiana Kaiserja krasishiga buku utiskouza sapusheni vdovi inu erbah. 12°. 31.

* * *

Johann Gottlieb Wolstein, živinozdravnik na Dunaju, je spisal uže v prejšnji dôbi omenjeno knjigo o živalskih boleznih; ta knjiga se je poslovenila Kranjcem in Koroščem posebej; za Kranjce z naslovom:

1. Bukve od Kug inu Bolęsen Goveje Shivine teh Ovaz inu Svin, popiſane sa Kmetę na povelje tę narvikſhi Goſpodſke od Joannesa Wolſtajna id. V Lubljani. Per Ignaziu Kleinmajerju 1792. Za Korošce:

2. Te Bukve od teh Pomory inu Bolesni te Govedine, teh ovaz inu teh ſuin sa prebivauze na desheli. Na vishingo ene viſoke desheune Regierenge sloshene od Ansheja Bogalubi Wolsteina id. U Zelouzi per Aloys Kleinmaerju, deshelſkomu Stamparju 1792.

Abschrift al Prepesſ. Nekaterih domazheh Arznij, katere so od tega uzheniga Arzata Philipa Heegveta ukup šbrane poškušhene poterjene, inu na Svetlobo dane, k nuzu tem Ubogim, kateri nešamorejo bolšhih Arznij kupiti al dobiti. Dva Tala ima leta (Abschrift) al Prepesſ, u tem pervim se govori od notrainih, u tem drugim od šunainih Bolezhin inu Ran Zhlovešhkiga Trupla sa šleherne Bolešen, še naide vezh Sort Arznia, zhe ne pomaga ena nuza to drugo al treko. — Rok. 60 stranij; na zadnji str.: Laibach den 20ten März 1799.[1])

Vincenc Kern,

doktor in učitelj zdravilstva, je izdal:

Nauk od kose ſtavlenja Vinzenza Kern, Doktorja ranozęlenja, uda sdravilſke ſhole na Dunaji, zesarſkiga ranozelniſhtva v Lublani. Eger 1799. 8. 16. str.

Ta knjižica je bila priloga »Lublanskim Novicam« l. 1798.[2])

---

[1]) »Lj. Zv.« 1886, 638.

[2]) Šaf. 35—96. — J. Marn, Jez. XXII. 77.

Jožef Ignacij Fanton de Brunn,

porojen v Ljubljani, doktor modroslovja in zdravilstva, deželni zdravnik v Idriji, je izdal:

Bukvize od Shvinſkih bolesni sa kmeteshke ludy. Od Jannesa Gottlieba Wolstejna, sdravnyka inu ranozelza shvinſkiga na Duneju. preſtavil Joshef Ignazi Fanton de Brunn, v' Lublani ſe najde blizu Shkoſije per Mihelnu Prombergarju Bukvarju 1784. 12. 63.[1])

To knjigo so poslovenili tudi koroškim Slovencem z naslovom:

Te Bukve od teh Pomory inu Bolesni te Govedine, teh ouz, inu teh suin, sa prebivauze na desheli. Na vishingo ene viſoke dezeune Regierenge zloshene od Anzeja Bogalubi Wolsteina id. U' Celouzi per Aloys Kleinmaerju deshelskomu Stamparju 1792.[2])

Slovenščina te knjige je v marsičem zanimiva.

Jakob Zupan.

Str. 135, v. 13: J. Marn, Jez. XV. — Fr. Wiesthaler, »Lj. Zv.« 1885. — Idem: Slavnostni govor pri Zupanovi slavnosti na Prevojah 1886. leta, »Sl. N.«, št. 157.

Tu dodajemo nekoliko sestavkov, n. pr.:

»Woher heisst die untere Donau seit den ältesten Zeiten auch Ister und unsere illyrische Halbinsel nie anders als Istrien?[3])

»Der ganze Donaustrom gehörte in den vorrömischen Zeiten zum Gebiethe der slavischen Sprache von Jeserik Eschnig bis in den Euxinus južno morje Südsee, im Gegensatze zur Nordsee, dessen slavischen Namen morje mraza Plinius beinahe schon ganz russisch mori marusa, more moroza aussprach.« i. d.

V »Erinnerung aus Illyrien« pripoveduje, da v Evropi razven Italije ni dežele, ki bi se gledé na imenitne zgodovinske spomenike mogla meriti z ilirskimi deželami. Spis: »Über

[1]) Šaf. 96, 7.

[2]) Levstik, »Lj. Zv.« 1881, 697.

[3]) „*Car.*“ 1831. 11.

das slavische Evangelium zu Rheims« trdi, da je omenjeno evangelije srbska kraljica Helena, žena kralja Nemanića V. 1237—1272, poslala sv. Ludoviku v dar.[1])

Matija Čop.

Str. 140, v. 1: Ant. Laschan, »Illyr. Bl.« 1835, št. 29. — J. Navratil v »Ved.« 1850. — J. Kosmač, Mittheil. des hist. Ver. 1857. — K. Melcer, Gymn. progr. Lj. leta 1865. — Ivan Zupan, progr. reške gimn. 1873/74. — »Sl.« 1874., št. 148. — Fr. Levec, »Zv.« 1879. — Jos. Marn, Jez. XVIII. 36—43. — Francosko svedočbo mu je podpisal V. Vodnik.

Prefekta Jos. Schön in Pefseneker mu izpričujeta uradno 6. jun. in 17. okt. 1821 izvrsten uspeh; zadnji pravi: »In Hinsicht der Fruchtbarkeit des Unterrichtes hat sich der mit den schönsten philologischen Kenntnissen ausgerüstete Čop ausgezeichnet.«

Andrej Smolé.

Str. 143, v. 11: Letp. Mat. Slov. 1875. — J. Marn, Jez. XXIV.

Varh. (Der Vormund.) Komedija v dveh dejanjih. Iz angleškiga »The Guardian« a Comedy in two Act by David Garrik Esq. Prestavil Andrej Smole. V Ljubljani. Natisnil J. Blaznik 1840. 12, 48, v gajici.

Veseli Dan ali Matiček se ženi. Komedija v 5 delih. Ponaredil po francoski »La folle journée ou le mariage de Figaro.« Par Mr. de Beaumarchais; ranjki Anton Linhart. V Ljubljani. Nat. J. Blaznik. 1840. 12. 143.

Pesme Valentina Vodnika. V Ljubljani. Nat. J. Blaznik. 1840. 12. 131.

Blaž Potočnik.

Str. 144, v. 7: Šaf. 44. 82. — »Nov.« 1872. 208. — J. Žan, Ltp. Mat. Sl. 1872. — J. Marn, Jez. XXIII. 86—94. — M. L., »Blaž Potočnik pod klopjo leži«. »Sl.« 1888. št. 141. — Janko Žirovnik, »Blaž Potočnik.« V Ljubljani. 1891. 12°. 16.

Njegovo spričevalo iz 1811. l. se glasi takó-le:

Provinces d' Illyrie — Gymnase de Crainbourg le 28 Août 1811. Nous soussignés faisons foi et déclarons, que le Sieur Pototschnig Blaise de la Commune de Crainbourg, Intendance de la Carniole, Élève du Gymnase de Crainbourg subi les

[1]) *„Ill. Bl.“* 1832, št. 5; prim. Kopitar, Slav. Bibl. I. 83.

examens généraux de la Classe 1ère sur la langue française et italienne, ainsi sur l'arithmetique et Caté- et qu'il y a obtenu l'Optime.

En foi de quoi on lui delivre le présent certificat muni du sceau du Directeur du Gymnase.

Le Directeur du Gymnase
Joseph Dagarin m. p. LS.
Bon pour passer dans la Grammaire I. an.

Les Professeurs
Bernard Bellonard m. p.
professeur de la langue française
Joseph Miksch m. p.
de Gram. italienne et d'arithmétique.

Vodnik m. p.

1. Svete pefmi sa vfe prasnike velike in godove med letom. Jih je nekaj sloshil, nekaj sloshenih perdjal Blash Potozhnik. V Ljubljani, natisnil L. Eger 1827. 12. 139. V metelčici. Drugi natis v bohoričici. V Ljubljani. J. Blaznik. 1837. 12. 139. Druge bukvice. Zložil Bl. Potočnik. Nat. Blaznik. 1843. 12. 94. Perve Bukvice III. natis[1]) 1845. 12. 142. — Svete pesmi. Nabral in zložil Bl. P. Popravljene, pomnožene, ene bukvice iz dvojih četrtega natisa. Založil Giontini. V Ljubljani 1874. 8. 204.

2. Das Officium in Nativitate Domini und Hebdomadae Sanctae Resurrectionis Domini in Choralnoten gesetzt. Mit vorausgeschickter theoretischer und praktischer Anleitung zum Gregorianischen Choral-Gesange. Für Geistliche und Cantoren. Zusammengestellt von Blasius Potočnik, Pfarrer. Laibach 1859.

Spisoval je tudi molitvene knjige:

3. Slava Marije Devize, od fvetiga Alfonsa Marije od Liguori, fhkofa pri fv. Agati in sazhetnika drufhtva prefvetega Svelizharja. Is italijanfkega preftavil Blash Potozhnik, fajmofhter v fht. Vidu. V Ljubljani natisnil J. Blasnik 1845. 8. 365. — Slava Marije I. del 1853. 8. 404 str. — II. del 1854. 8. 359.

4. Premifhljovanje sa zhaf fvetiga leta. Jakoba Benigna Bossueta nekdanjiga fhkofa v Meaux na Franzofkim. V Kranjfko preftavljeno, s sraven perftauljenimi molitvami

[1]) »N.« 1843, 76.

per obifkovanji fhtirih k' sadoblenju fvetiga leta odlozhenih zerkvâ. V Lublani. Eger 1826. 8. 112. Drugi natis istega leta.

5. Kolera.[1]) Potrebno poduzhenje sa kmeta, kakó naj fam febe in fvoje ljudi te ftrafhne bolesni obvaruje. V vprafhanjih in odgovorih. V Ljubljani. Eger. 1831. 8. 31.

6. Grammatik der slowenischen Sprache. Verfasst und herausgegeben von Blasius Potočnik. Blasnik. 1849. 8. VIII. 183. — Drugi natis 1858. 8. 184 str. Slovnica, v naglici spisana, je tu pa tam pomanjkljiva, kar pa on sam priznava v predgovoru.

Uredoval je »Ljubljanski Časnik« od aprila do decembra 1850. leta.

V tem je napisal mnogo člankov, n. pr. »Prijatlam slovenskiga ljudstva o časnikovih namenih« i. t. d.

Nasprotnik je bil hrvatskim oblikam v slovenščini, kar razpravlja v članku: »Še en prijazen odgovor«.[2])

Sodeloval je tudi pri Wolfovem slovarju in pripomogel k temu, da se je imenik duhovenski ljubljanske škofije — Catalogus Cleri — začel urejevati slovenski.

V jezikih je bil dobro podkovan; umel je sirski, kaldejski, hebrejski in slovanska narečja — govoril grški in latinski, italijanski in francoski; ljubil je umetnosti in zvezdoslovje.

Nagrobna plošča ima napis:

Bil je Cerkvi zvest, koristen sin,
Blag prijatelj, skrben duš pastir;
Drag Slovencem bo njegov spomin,
Daj Gospod — o daj mu večni mir!

Jurij Grabnar.

Str. 145, v. 28: Šaf. 44. — J. Marn, Jez. XXIII. — »Zgod. Dan.« 1862, 22—24.

---

[1]) Primeri: Bukve od porodne pomozhi sa porodne pomozhnize na kmetih. Spisal dr. Janes Nepomuk Kömen. Zaloshil Franz Ferstl v Gradzi. Johannes Lovrenz Greiner 1840. — J. Marn, Jez. XXIII. 92.

Pristavi njegove članke: »Cerkve na Krajnskim«, kjer pohvalno omenja umetnika Mat. Tomca v Št. Vidu, delujočega po vzgledu Visherja, Canove in Thorwaldsena, »N.« 1843, 10. — »Frošnja do slovenske mladine«, »Slov.« 1849, str. 60. — »David in Goljat«, »Slov. cerkv. časop.« 1848, štev. 5. — »Nov. Kermar.« Iz zapuščine Bl. Potočnika, »D.« 1875, 31.

[2]) »Slov.« III. 15.

Dr. Mihael Tušek.

Str. 146, v. 10: J. Marn, Jez. XXIII.

Ignacij Holzapfel.

Str. 146, v. 15: J. Marn, Jez. XXIII.

Janez Trauen (Traun).

Str. 146, v. 22: J. Marn, Jez. XXIII.

1. Opominjevanje k' pokori v' ſvetim letu 1826, to je: Pridige od odpuſtikov, od pokore in nekterih drugih reſniz, ktere greſhnika k pravi pokori budé. Jih je pridigoval Janes Trauen, fajmoſhter v Poljanah nad Loko. Natiſnil Joshef Blasnik 1829 (?) 8. 389.

2. Sensa sanctorum Ecclesiae Doctorum ac Patrum circa usum matrimonii. Viennae 1832. 8. X. 238. Typis J. P. Sollinger.

Supplementum ad sensa sanctorum Ecclesiae Doctorum ac Patrum circa usum matrimonii. Viennae 1835. 8. IV. 74.

Regimen animarum ad mentem ss. Patrum sive Tractatus Patristicus de summo officii pastoralis momento perniciosissimisque in illud peccati sequelis. Labaci 1848. 8. 354.

Primeri: Regelza ali kratko podvuzhenje S. Pokore sa Brate ino Sestre tretiga reda S. Franzhishka. Is laſhkiga ino nemſhkiga v krajnsko prestauleno. V Karlovzu 1828. 8.[1])

Jurij Kosmač

Str. 146, v. 29: Šaf. 40, 86. — »Sl.« 1872, št. 41. — J. Marn, Jez. XXIII.

Ita Togenburſhka grafinja. Lepa in nauka polna sgodba dvanajſtiga ſtoletja, sa vſe poboshne kriſtjane popiſana, poſebno sa tajiſte, kateri v nedolshnoſti terpé. Is nemſhkiga preſtavlena. V Ljubljani 1831. 8. IV. 149. Natiſnil J. Sassenberg; ter:

Vesilo, ali preganjana nedolshnoſt. V Ljubljani 1834. 8. 160. R. Eger.

[1]) Gaj. Knjiž. 134.

Dr. Jernej Levičnik.

Str. 147, v. 4: Šaf. 40. — J. Marn, Jez. XXIII. 80. — J. Levičnik: Slovesnosti v Št. Mohorju o 25letnem službovanju župnika in dekana Jerneja Levičnika, »Nov.« 1877, 164—166. — »Lj. Zv.« 1883, 401—402, 574.

Emanuel Kovačič.

Str. 147, v. 17: J. Marn, Jez. XXIII.

Njegovi v življenjepisu str. 147. navedeni sestavki se nahajajo v »Drobt.« l. 1858., 1863—1865; v »Zgod. Dan.« 1864, 1867.

Franc Prešern.

Str. 147, v. 39: Šaf. 44. — J. Bleiweis: Žalostno naznanilo in povabilo, »N.« 1849, 29. — Razlagova »Zora« 1852, 146—148. — Slomšek, »Drobt.« 1862. — J. Stritar in Jurčič, Pesmi Franceta Preširna, s pesnikovo podobo, z njegovim životopisom in estetično-kritičnim uvodom. V Ljubljani. Založil in prodaja Ničman. — Fr. Levec: Preširnova slavnost v Vrbi 15. septembra 1872, »Soča« 1872. — — Prešeren, »Zv.« 1879, 34 . . . 82. — »Lj. Zv.« 1881, 49, 110. — — Prilogi k Preširnovemu životopisu, »Lj. Zv.« 1888, 301 . . 692. 1890, 175. — Fr. Levstik, Prešern, Prešerin, Preširen? »Sl. N.« 1872, št. 38—40. — Š.: V Prešernov spomin (Stritarjeva delavnost v tem smislu), »S.« 1872, št. 39. — J. Krsnik, Preširnov rojstni dan, »Sl. N.« 1874, štev. 277. — D. V., Kaj je važnejša vsebina Prešernovih pesmi? »Sl. N.« 1874, 226. — S—c., Na rojstni dan Prešernov, »Sl. N.« 1875, 235. — Dr. Bleiweis: Zapuščina dr. Prešerna, »Ltp. M. Sl.« 1875, 153—180. — Dr. J. Pajk: Iz Prešernove zapuščine »Zv.« 1875, 28; 1877, 413. — J. pl. Kleinmayer: Anast. Grün in Fr. Prešern, »Sl. N.« 1876, (23. sept.). — Lj. D.: Anastasius Grün in France Prešern, »Sl. N.« 1876, št. 218. — J. Marn, Prešeren in sedajni časi »Sl.« 1875, št. 10. — — Jez. 1880. — Vojteh Valenta: Fr. Prešern, Vzbuditelj višje slovenske muzikalične skladnje, »Sl. N.« 1876, 278. — Črtice iz Prešernove rodbine v Vrbi na Gorenjskem, »Sl. N.« 1878, 119. — A. K.: Kako kaže Prešeren v svojih pesmih ljubezen do domovine? »Sl. N.« 1878, 62—65. — P. Škrabec, Prešern, »Kr.« 1881, 525—529. — Tomo Zupan: Iz Preširnovega življenja, »Lj. Zv.« 1881, 16, 261, 335; 1882, 464. — Fr. Prešern, »Kr.« 1882, 232. — Anton Grün o Prešernu, »Lj. Zv.« 1882, 381. — Dr. Fr. Kos in Fr. Levec: Prešern in Langus, »Lj. Zv.« 1882, 576. — Dva lista Prešernova Čelakovskemu. »Lj. Zv.« 1882, 49, 110. — Fr. Preširen: Napisao dr. Fr. Celestin. S Prešernovom slikom. Preštampano iz »Vienca« god. 1882. U Zagrebu. Nakladom piščevom. Tisak dioničke tiskare 1882, 8, 75. — Fr. Šumi: Plemeniti Prešerni, »Lj. Zv.« 1883, 208, 403, 603, 667. — E. Jelovškova: Prešern človekoljub, »Lj. Zv.« 1883, 395. — Prešernov spomenik na Bledu, »Lj. Zv.« 1883, 478. — Prešernov list iz l. 1834., »Lj. Zv.« 1886, 3, 4. — Prešernovi listi Stanku Vrazu, »Ltp. M. Sl.« 1877. — Lendovšek: Nekaj iz zapuščine Prešernove, »Lj. Zv.« 1889, 638. — Prešern in Vraz, »Lj. Zv.« 1889, 379, 491. — Prešern gratulans, »Lj. Zv.« 1881, 351. — Prevodc Prešernovih pesnij na druge jezike glej na konci sestavka o Prešernu.

Mat. Kastelec: Na grobu slavnega pesnika Franceta Prešerna, »N.« 1849, 27. — Levstik: Na grobu Prešerna (Pesmi). — L. Pesjakova: Mojstru sonetnih pevcev, »Ltp. M. Sl.« 1871, 340. — J. Stritar: Prešernova oporoka, »Lj. Zv.« 1875, 177; Na Prešernovem domu, 1876, 209; Pozdrav Prešernovim častilcem, 1876, 219; Sreča, Prešern in poezija, 1877, 183.

M. R. Levčev slavnostni govor pri Prešernovi svečanosti v Gorici l. 1872, »S.« 1872, št. 2. — J. Resman: Na slavo Vodniku in Preširnu, Prolog v »Besedi« ljubljanskih dijakov dné 28. febr. 1869, »N.« 1869, 69. — S. Rutarjev govor pri Prešernovi slovesnosti v Gradci dné 9. dec. 1876, »Zora« 1876, 293. — Dr. Murkov govor o Prešernovi slovesnosti v Sloveniji na Dunaju l. 1890, »Lj. Zv.« 1890.

Básně Františka Preširna. Přeložil a básnikovym životopisem opatřil Josef Penížek. Založil L. Sehnal v Jičinu 1882.

Aug. Šenoa se v pesni »Karanfil sa pjesnikova groba« navdušeno spominja Prešerna.

Janez Cigler.

Str. 160, v. 24: Šaf. 43, 76, 139, 148. — A. Janežič, Pregled slov. slovstva 148. — Fr. Levstik, »Slov. Glas.« 1858. — Pl. Kleinmayer, »Zgod.« 115. — I. Tomšič, Sreča v Nesreči (Predgovor II. izd.), »Lj. Zv.« 1882. — R. Perušek, »Kranjska Čbel.« II. izdaja, str. 10. — J. Marn, Jez. XXIII. — Harambaša, »Lj. Zv.« 1892. — Ivan Verhovnik, Janez Cigler, slov. pisatelj: V spomin stoletnice njegovega rojstva. S tremi podobami. V Ljubljani. Izdala in založila Družba sv. Cirila in Metoda. 8. 54.

1. Srezha v' Nefrezhi, ali popifvanje zhudne sgodbe dveh dvojzhkov. Poduzhenje ftarim in mladim, rêvnim in bogatim. Spifal in na fvitlobo dal Janes Zigler, Fajmafhter per s. Tilni v' Vifhnigori. V' Lubljani. Natifnil Joshef Blasnik. 1836. Na prodaj per Janesu Klemenzu, bukvovesu. 8. 139.

Drugi popravljeni natis je 1882. l. izdal in založil I. Tomšič v »Knjižnici slovenskej mladini« (III.) z naslovom:

Sreča v Nesreči, ali popisovanje čudne zgodbe dveh dvojčkov. Poučenje starim in mladim.

2. Shivlenje S. Heme, brumne korofhke grafine. Spifal in na fvitlobo dal Janes Zigler, Vifhnagorfki fajmafhter. Natifhzhene ino saloshene per Janesu Leon 1839. 8. 700. — Poleg naslovnega lista je lesorez sv. Heme, na str. 12. slika grofa Viljema III.; na str. 60. slika krške cerkve in samostana na Koroškem.

3. Deteljica ali življenje treh kranjskih bratov francoskih soldatov. Spisal Janez Cigler, fajmošter v Višnjigori na Kranjskem. Izdala družba sv. Mohora.

Z dovoljenjem visokočast. Ljubljanskega in Kerškega knezo-škofijstva. V Celovcu 1863. Natisnil Janez Leon. 8. 115.

4. Kortonica, koroška deklica. Spisal Janez Cigler, fajmošter v Višnjigori na Kranjskem. Na svitlo dala družba sv. Mohora. Z dovoljenjem visokočast. Kerškega knezo-škofijstva. V Celovcu 1866. Natisnil Jožef Blaznik v Ljubljani. 8. 80.

Ciglerjevi molitveniki.

1. Molitve sa bolnike. V' Ljublani. Natiſnila Franziſhka Retzer. 1828. 12. 247. — Knjigi na čelu je jeklorezna podoba Krista na križu med dvema razbojnikoma; spodaj so besede: Tako umerje Spokorjeni, Nedolshni, hudobni.

2. Shtiri poſledne rezhi ali premiſhljevanje Smerti, Sodbe, Pekla in Nebeſ. Spiſal Janes Ziegler, Duhoven iblanſke jetniſhnize. V' natiſ tih bukviz ſo miloſtlivi Firſht Goſpod Goſpod Anton Alojs Wolf, Iblanſki ſhkof 17. malega ſerpana 1830, dovolili. V' Iblani na prodaj per Janezu Klemenzu, bukvoveszu 1831. 12. 192.—Na čelu knjige je alegoriška podoba, predstavljajoča štiri poslednje reči.

3. Maſhne bukvize, to je: molitve per ſv. maſhi, tudi druge vſakimu kriſtjanu potrebne molitvize. Sraven tudi kratko premiſhljevanje terpljenja Jesuſa Kriſtuſa ali ſveti krishovi pot. J. Z. V Ljubljani. Na prodaj per Janesu Kle menzu, bukvovesu 12°. 328.

4. Dober nauk ali kratko poduzhenje ſe zhaſne in vezhne neſrezhe obvarvati. Spiſal in na ſvitlobo dal Janes Ziegler, duhoven ljubljanſke jetniſhnize. V' Ljubljani, natiſnil Joshef Blasnik 1832. Na prodaj per Janesu Klemenzu, bukvovesu. 12°. 132.

5. Duhovni ſtudenz, to je: lepe molitvize, s katerimi samorejo kerſhanſke duſhe veliko dobrot od Boga ſproſiti. Na ſvitlobo dal Janes Ziegler, fajmoſhter v Viſhni gori. V' Ljubljani. Natiſnil Joshef Blasnik 1835. Na prodaj per Janesu Klemenzu, bukvoveszu. 12°. 209. — V knjigi se nahajajo štirje lesorezi. Ta molitvenik se je natisnil sedemkrat, na zadnje 1858. l.

6. Kratki Nauki sa vſaziga zhlovéka. Na ſvitlobo dal Janes Ziegler, Fajmoſhter v' Viſhnjigori. V' Ljubljani, Natiſnil Joshef Blasnik 1835. Na prodaj per Janesu Klemenzu, bukvovesu. 12⁰. 60.

7. Sveti križev pot s podobami. Spisal J. Cigler. (Verhovnik je napisal ta naslov iz »Zgodnje Danice« 1854, list trinajsti, kjer pa ni povedano, kje in kdaj se je natisnila knjiga).

8. Ekferzizije, to je Nauki in premiſhljevanja od nar imenitniſhih reſniz ſvete vere. Spiſal ranjki zh. g. Mih. Hofman, nekdajni korar v Novim Meſtu. Natiſnil J. Blasnik 1839. 8. XV. 277. — Knjiga je na novo izšla 1889.

9. Bratovſhina ſ. Leopolda, k' pomozhi miſijonarjam, to je poſlanim osnovavzam kerſhanſke katoſhke vére v Ameriki; ali popiſ, kako ſe karſhanſka katolſhka véra v Ameriki rasſhirja. Is nemſhkiga ſpiſal Janes Ziegler, fajmaſhter per ſ. Tilnu v' Viſhnji gori. V' Ljubljani 1833. Natiſnila R. Eger. Na prodaj per Janesu Klemenzu, bukvovesu. 8. 72.

Franc Metelko.

Str. 164, v. 4: A. Slomšek, »Drobt.« 1862. — J. Marn, Jez. XI—XIII. — J. Levičnik: O Metelku in slovenščini, »Šolski Prij.« 1861. — Stoletnica rojstnega dné, »Sl.« 1889, št. 158. — Iz zapuščine ranjc. Metelka (naloge njegovih učencev v vezani besedi). »Zgod. Dan.« 1870, str. 380, 390.

Str. 164, v. 27:

Željo po primernem pravopisu so izražali uže Popovič 1705 do 1774, na Štajerskem; na Koroškem O. Gutsmann v svoji slovnici 1777; Kopitar v slovnici 1808 na Kranjskem, in zopet štajerski Slovenec Primic 1814. leta.

Takó se je naložilo tudi na sedmem narodnem orijentalskem shodu trojici odličnih jezikoslovcev, da izumijo za jednotno transkripcijo jutrovih jezikov primeren pravopis, pa se tudi niso mogli zjediniti.

Str. 164, v. 33:

1. Lehrgebäude der slowenischen Sprache im Königreiche Illyrien und in den benachbarten Provinzen. Laibach. Eger. XXXVI. 8⁰. 296.

Str. 165, v. 19:

2. *a)* Abezednik sa ſlovenſke ſhole v z. kr. dershavah. V Ljubljani 1829. 8⁰. 39 str.

Str. 165, v. 20:

b) Abezednik nemſhko-ſlovenſki sa ſhole v z. kr. dershavah. V Ljubljani, 1830, 8. str. 77.

Str. 165, v. 23:

3. Slowenische Sprachlehre. Ein Auszug aus dem Lehrgebäude der slowenischen Sprache im Königreiche Illyrien für Anfänger, Lehramts-Praeparanten und Lehrer an den slowenischen Volksschulen. Laibach. 8⁰. str. 108.

Str. 165, v. 28:

4. Berilo sa male ſhole na kmetih po z. kr. Eſtrajſkih dershavah. Na Dunaju 1834. 8⁰. 213.

J. Marn, Jez. X. 75—77. — J. Marn, Jez. X. 77—78. — Op. cit. 79—80. Op. cit. 89.

5. Ṣhtevilſtvo sa slovenſke ſhole po z. kr. drshavah. V Ljubljani. 8. 141 str.

Str. 167, v. 27:

6. Osnanila z. kr. Ilirſkiga poglavarſtva v Ljubljani.

Str. 168, v. 8:

7. Ṣerze ali ſposnanje in sboljſhanje zhloveſhkega ſerza, ki je boshji tempelj ali pa hudizhev berlog. Sa obuditev in vterditev kerſhanſkiga duha. V Ljubljani 1847. 8⁰. 317. X. S 10 leſoresnimi podobami. Is nemſhkega poſlovenil F. S. Metelko. — Drugi natis 1848. — Tretji natis 1851.

Str. 168, v. 15:

8. Vir in isvirek vſih svelizhanſkih naukov, to je: Raslagovanje evangelija sv. Matevsha. I. Del. Hodi sa menoj. Mat. 8. 22. 9. V Ljubljani. Natiſnjeno per Rozaliji Eger 1849. 8⁰. X. 278. Isdal in saloshil Fr. Metelko.

Jožef Burger.

Str. 169, v. 4: Šaf. 45. — J. Marn, Jez. XXIII.

1. Nedolshnoſt preganjana in povelizhana. Poveſt is piſem Kriſhtova Shmida. Na ſvetlobo dal Joshef Burger, duhovnik v Ljubljanſki duhovshzhinizi. V Ljubljani J. Blasnik, na prodaj L. Kremshar. 1832. 8. 124.

2. Pomozh v fili ali lefeni Krish in frezha dobriga uka. Dve povefti is id. 1832. 8. 48.

3. Evftahi. Poveft is pifem id. 1832. 8 149.

4. Lifti in evangelji v' nedelje in prasnike zeliga leta in vfe dni fvetiga pofta. V Ljubljani. 1833. 8. 456. — I. Laftina dnev. II. Laftina fvetnikov. III. Obzhina fvetnikov, t. j. Molitve, Berila in Evangelji v' prasnike fvetnikov, kteri nimajo laftnih. Perftavek: Terpljenje G. J. Kr. Molitve pri flushbi Boshji s poglavitnimi refnizami kerfhanfkiga nauka I—CLXXI.

5. Svete Teresije premifhljevanja in perferzhni pogovori s Bogom, s' njenim popifam fvoje mladofti in s nekterimi njenimi uki. Is njenih pifem okrajfhal Simon Buhfellner, fajmofhter na Nemfhkem, poflovenil Joshef Burger, duhovnik v Ljubljanfki duhovfhzhinizi. V Ljubljani natifnil J. Blasnik 1834. 8. 84. (met.).

6. Raslaganje dopoldanje flushbe boshje ali kerfhzhanfki nauki od fv. mafhe in pridig, ki jih je imel Antoni Pekez, kaplan pri fv. Jakobu v Ljubljani v l. 1832. Po njegovi fmrti (umrl 29. okt. 1833.) na fvetlobo dal Joshef Burger .... Natifnil J. Blasnik 1834. 8. VIII. 499.

7. Kriftofovo terpljenje v ofem poftnih predigah, ki jih je imel Antoni Pekez, kaplan pri fv. Jakobu v Ljubljani v letu 1831. Po njegovi fmrti na fvetlobo dal J. Burger itd. Natifnil J. Blasnik 1835. 8. 122. (met.)

8. Kerfhzhanfki nauk sa Ṣlovenfke fhole poleg katekisma po z. kr. dershavah. V Ljubljani 1831. 8°. 131 str.

9. Ṣveto pifmo nove savese. Pervi del: Ṣveti Evangelii. V Ljubljani. Nat. J. Blasnik 1834. 8. VII. 411 str.

Janez Zalokar.

Str. 169, v. 34: »Nov.« 1872, str. 297. — Ant. Praprotnik, »Ltp. Mat. Sl.« 1872. — J. Marn, Jez. XXIII.

Str. 170, v. 6:

1. Tomasha Kempzhana Hojo sa Kriftufam, zhvetire bukve vnovizh is latinfkega v kranjfko-ilirski preftavil Janes Salokar, Spiritual v Ljubljanfki duhovfhzhinizi. V Ljubljani 1820. 8. 280. Na prodaj v duhovfhnizi.

V predgovoru zatrjuje, da za svetim pismom prê ni primernejšega berila od Tomaža Kempčana.

2. Dvanajſt bukev / Tomasha Kempzhana / isbranih is njegovih doſle ſhe malo / snanih piſem; is latinſkega / poboshnim h pridu / preſtavil / Janes Salokar / Spiritual v Lublanſke duhovſhzhnici. / Na ſvitlobo dane po dovolenji vikſhe zeſ. kral. dvorne bukev zenije. / V Lublani 1826. Natiſnil Leopold Eger. / Na prodaj per Janesi Klemenzi. 12°. 580.

3. Kratko premiſhljevanje Kriſtuſoviga terpljenja per boshjim grobu, ali pa ſizer per krishevim potu. V Ljubljani 1826. 12°. 72.

4. Navuki in molitve sa mlade ljudi, sloshil Janes Salokar. V Ljubljani 1822. 8. 16. — Nauki in molitve sa mladoſt. V Ljubljani 1825. 8. — Kratko poduzhenje v' nar potrebniſhih kerſhzhanſkih reſnizah; poleg ſtariga v z. kr. nemſhkih ſholah sapovedaniga katekisma pomnoshil J. Salokar. Spiritual v' Ljubljanſki duhovſhzhnizi. Po dovoljenji vikſhi zeſ. kralj. dvorne zenije. V Ljubljani. 1826. 12. 381. Natiſnil Leopold Eger. Na prodaj per Janesu Klemenzu.

5. Umno kmetovanje in Gospodarstvo. Zložil Janez Zalokar, fajmošter v Škocijanu pod Mokronogom; ud c. kr. krajnske kmetijske družbe. Na svetlo dala c. kr. krajnska kmetijska družba. Štirje deli in pristavek. V Ljubljani. Natisnil J. Blaznik 1854. 8. 386. (v gajici).

Andrej Albrecht.

Str. 171, v. 6: J. Marn, Jez. XXIII.

1. Kerſhanſki katolſhki Nauk, od nar potrebniſhih reſniz ſvete vere ſ' praſhanji in odgovori. V Ljubljani natiſnil Saſſenberg. 1827. 8. 482. — II. nat. 1830 J. Blasnik.

2. Kerſhanſki katolſhki Nauk sa odraſheno mladoſt. V Ljubljani natiſnil Saſſenberg. 1828. 8. 240.

3. Sveti Veliki Teden ali molitve in zeremonije, ki ſe po sapovedi katoliſhke zerkve veliki teden opravljajo. V Ljubljani natiſnil Eger. 1829. 8. 304.

4. Razlaganje keršanskega katoliškega Nauka. Spisal Andrej Albrecht, prošt in fajmošter v Novim mestu.

V Ljubljani natisnil Ign. žl. Kleinmayer. 1850. I. del. 370; II. del 570; III. del 480 str.

Rokopis tega dela je bil dovršen uže 1841. l., a pred tiskom je marsikaj prenaredil J. Volc.

Jurij Alič.

Str. 171, v. 10: A. M. Slomšek, »Nov.« 1846, 139. — Ljubić, Ogledalo 584. — Orožen, Dekanat Tüffer 116. — Cigale, Deutsch-slovenisches Wörterbuch, Vorwort VII. — A. Fekonja, »Lj. Zv.« 1884, 696. — J. Marn, Jez. 1886, 29.

Majhini Katekismus z' Prafhanjami inu Odgovormi za Otrozhizhe v zefarfkih kralevih Deshelah. Prenefhen na vifoko Sapovd iz nemfhkiga na flovenfki jesik. V Gradcu 1830. 8. (brez stranic). Kienreich. Der kleine Katechismus id.

Felicijan Rant.

Str. 171, v. 18: J. Marn, Jez. XXIV.

Sedem poftnih pridig od fhtirih poflednjih rezhi, katire je pridigoval Felizian Rant, Guardian in Fajmofhter v' Ljubljani per Materi boshji pred moftam v letu 1829. V Ljubljani 1834. 8. 100. Nat. J. Saffenberg. Na prodaj A. H. Hón. — II. nat. v Ljubljani l. 1849. 8. 95. J. Blasnik. E. Hón.

P. Ferdinand Vonča (1792—1840).

Str. 171, v. 21: J. Marn, Jez. XXIII. 48.

Tri pridge sa Sveto Leto, k' jih je pridgval v' fari Sv. Petra per Natisoni Videmfke Shkofije III., IV. in V. Nedelo po Binkufhtih Svetiga Leta 1826. P. Ferdinand Wonzha, Franzhifhkanar ilirfke Provinzije Vuzhenik jutrajnih jesikov ino fv. Pifma obojga Teftamenta per domazhih fholah na Koftanjovzi bliso Gorize. V Ljubljani per Jurju Lichtu. V Zelovzu per Ferdinandu od Kleinmayra natifkavzu. 1827. 8. 155.

Friderik Baraga.

Str. 171, v. 26: B. Tomšič: »Nachruf auf den hochwürdigen Herrn Friedrich Baraga, Bischof von Amyzonia« »Laib. Zeitg.« 1854. — Dr. L. Vončina: »Friderik Baraga, pervi kranjski apostolski misijonar in škof med Indijani v Ameriki.« »Kol. sv. Mohora« 1869. — J. Marn ibidem: »Baraga, svetla zvezda na slovstvenem nebu kranjsko-slovenskem in očipve-indijanskem.« — J. Marn, Jez XXII. 39—41. — A. Umek-Okiški: »Spremenjena pot.« »Koledar družbe sv. Mohora« 1865/6. Po smrti zaročene neveste je postal graščak in pravoslovec duhovnik-misijonar, škof — slavni Friderik Baraga.

Molitvenik: Dushna pasha sa kristjane, ktéri shelé v duhu in resnizi Boga moliti. Spisal Friderik Baraga, kapelan v Metliki. V Ljubljani. J. Sassenberg 1830. 8. 583. Ponatisnil se je osemkrat, v zadnje 1872. l.

Posnemáje Tomaža Kempčana »Hojo«, je spisal:

1. Od Pozheshevanja in posnemanja Matere boshje. V Ljubljani 1830. 8. VI. 418. Natis. J. Sassenberg, na prodaj Jan. Klemenz.

2. Premishljevanje shtirih poslednjih rezhi. V Ljubljani. Nat. J. Blasnik. 1832. 12. X. 314.

3. Slate Jabelka. V Ljubljani. J. Blasnik 1844. 8. 286; IV. natis 1878.

4. Nebeshke Roshe. V Ljubljani. J. Blasnik 1846. 12. 462.

5. Obiskovanje Jesusa Kristusa v' presvetim reshnjim telesu in posdravljenje Marije prezhiste Devize. V Ljubljani. Nat. J. Blasnik 1832. 12. X. 314.

Vešč je bil mnogim jezikom; 1854. l. je zložil prvo slovnico in prvi slovar v očipvejskem in francoskem jeziku ter ob Indijancih dopisaval v razna glasila.

Katekizem, spisan v indijanskem jeziku, je dal natisniti v Ljubljani pri J. Blazniku.[1])

Janez Bedenčič.

Str. 172, v. 7: J. Marn, Jez. XXII.

Sveti Krishovi pot, to je premishluvanje terplenja Jesusa Kristusa, is Svetiga Pisma napraulenu (skusi Antona Klementini.[2]) V Lublani per J. Retzerju 1808. 8. 195; knjigo je 1826. l. natisnil J. Sassenberg. 8. 184.

Jožef Kek (1796—1855).

Str. 172, v. 24: J. Marn, Jez. XXIV.

1. *a)* Mali Besednjak slovenskiga in nemshkiga jesika. Sosebno sa Slovenze, kteri se hozhejo nemshkiga jezika uzhiti. V Ljubljani, nat. J. Blasnik 1834. 8. 230. Kleines

[1]) »N.« 1843, 28.

[2]) Anton Klementini, porojen v Bohinju pri Stari Fužini 1744. leta, župnik pri Devici Mariji v Polju, kanonik in stolni župnik v Ljubljani, umrl 1826. l.

Wörterbuch der slowenischen und deutschen Sprache. Prvi, drugi (l. 1843.) in tretji pomnoženi natis l. 1854. 8. 264. (nat. in zal. Kleinmayr) oskrbel je Janez Nep. Šlaker, takrat vodja normalnih šol.

Za jezikoslovje nima ta slovar nobenega pomena.

2. Duhovni Tovarfh poboshnega kriftjana, ali Napeljevanje h' kerfhanfkimu shivljenju in Molitve s' kterimi samoremo Boga po dolshnofti zhaftiti, fe mu sa prejete dobrote sahvaliti in ga vfih potrebnih rezhi profiti. V Ljubljani 1838. 12. VII. 624. Nat. J. Blasnik, na prodaj J. Klemenz.

3. Kratek Katekizem v' vprašanjih in odgovorih, ki se v teh bukvicah nahaja str. 289—406, se je pozneje tudi posebej natiskaval, pomnoževal in popravljal; ta posel je opravljal katehet in kanonik A. Zamejec.

4. *b)* Popif navad in sadershanja Indijanov polnozhne Amerike. Spifal v nemfhkem jesiku Friderik Baraga, poflovenil J. Kek. V Ljubljani 1837. 8. 16. natisnil J. Blasnik. Predgovor je napisal sam Baraga.

Izvirnik ima naslov:

Geschichte, Charakter, Sitten und Gebräuche der nordamerikanischen Indier.[1])

Franc Veriti.

Str. 172, v. 30: Šaf. 130. — L. Pintar, »Slov« 1848, št. 52. — L. Jeran, »Zgod. Dan.« 1849, 383—386. — Ig. Jugovic: Franc Viriti, bogaboječ duhovnik Ljubljanske škofije, »Drobt.« 1850, 116—123.

1. Popotnik fhiroke in oske poti ali Popifovanje, kako fe zhlovek fpazhi, v grehih shivi, kako fe poboljfha in Bogu flushi. Spifal Franz Viriti. V Ljubljani. 1828. 8. 238. Natifnil L. Eger, na prodaj A. H. Hón.

2. Shivljenje Svetnikov in Preftavni Godovi. I. Bukve v Ljubljani 1828. 8. XIV. 662. Natif. J. Saffenberg. — II. Bukve 624. — III. Bukve 1829. 640. — IV. Bukve 671. Drugi natis I. Bukve 1831. 8. VIII. 662. — II. Bukve 1844. 8. VII. 615. — III. Bukve VI. 634. — IV. Bukve 1844. 637.

---

[1]) J. Marn, Jez. XXIII.

3. *a)* Raslaganje Jesufovih naukov na gori, kakor jih popisuje sv. Matevž 5, 3—10, Perftavek Vere, Upanja, Ljubesni. V Ljubljani 1827. 12. 260. Natifnil J. Saffenberg; na prodaj A. H. Hón.

b) Raslaganje fvetiga Evangelja vfih nedelj in sapovedanih prasnikov zerkveniga leta. Spifal Fr. V. — V Ljubljani 1830. 8. VIII. 640.

c) Terpljenje Jesufa Kriftufa Gofpoda nafhiga kakor fo ga vfi fhtirje evangelifti popifali. V Ljubljani 1831. 8. X. 259. J. Blasnik.

d) Krfhanfki Katolfhki Nauk sa odrashene ljudi. V Ljubljani 1834. 8. I. in II. Del 334; III. Del 344; IV. Del 320; V. Del 319 str. Nat. R. Eger. Prodaj J. Klemenz.

e) Kerfhanfki Katolfhki Nauk sa otroke, ki fe perpravljajo k fv. obhajilu. V Ljubljani 1836. 12. 220.

f) Mnogi fveti Nauki in Sreki is bukev Pripovift, Pridgarja, Modrofti in Siraha. Spifal Fr. Veriti, korar. Natifnil M. Tridler v Novomeftu 1846. 8. 240.

g) Premifhljevanje terpljenja in fmerti Gofpoda in Odrefhenika nafhiga Jesufa Kriftufa. Spifal Franc Veriti. Korar v Novomeftu. Nat. in sal. Maria Tandler. Prod. Andr. Zher, bukvovez 1845. 8. 256.

4. Zapopadik evangelja Jezusa Kristusa; knjiga I. po spisu svet. Matevža 350, svet. Marka 246; knjiga II. sv. Lukeža 381, sv. Janeza 302 str. — Zapopadik djanja apostoljskiga, listov svetih aposteljnov, in skrivno razodenje. I. Del. 8. 504. II. Del. 539. — Pridige vsih Nedelj in zapovedanih Praznikov cerkveniga leta. Štiri knjige od leta 1824—1827. po 560 str. — Skrivno razodenje. — Zakaj in kako je Jezusa ljubiti in mu služiti? — Zgodbe iz djanja aposteljnov. — Življenje nekterih služabnikov božjih. — Pridige ob mnogoterih priložnostih.

* * *

Alois Perger.

Str. 173, v. 21: J. C. Hofrichter, Lebensbilder aus der Vergangenheit. Als Beitrag zu einem Ehrenspiegel der Steiermark. Graz 1863. 41—43. — Dav. Trstenjak, »Kres« 1884, 57—58. — And. Fekonja, »Kres« 1883, 211—213. — Pisal je Perger tudi turško slovnico.

Andrej Gutman.

Str. 174, v. 1: J. Macun, Knjiž. 77—80. — J. Marn, Jez. XXIV. — x-y, »Sl. Nar.« 1882, štev. 288.

Ker prve izdaje »Vedeža« nisem mogel dobiti v ogled, navajam tu naslov druge izdaje:

NOVI VEDESH / sa ſméh ino zhaſkratenje / 'Slovenzom / . Vigneta / . Drugi pobolſhan ino povezhani natiſ. / V Gradci / natiſnjeno s Tanzerovimi piſmenzami. (Brez letnice.)

To izdajo so oskrbeli Jakob Košar,[1]) Stanko Vraz in Davorin Trstenjak.

Peter Danjko.

Str. 175, v. 28: Šaf. 80 et passim. — St. Vraz v predgovoru »Narodnih pesnij«. — J. Marn, Jez. XVI. — J. Macun, Knjiž. 85. — A. Fekonja, »Slov.« 1886, 58.

1. Sto ino pedeset / poſvetnih / PESMI / ino dve sto / VGANK / med / Slovenſkim narodom / na / Ṣhtajarſkem / . V Radgoni, pri Alojsji Waicingeri knigari. 1827. — Znotranji naslov se glasi: Poſvetne / PESMI / med ſlovenſkim narodom / na / SHTAJARSKIṂ. 8. VIII. 227.

2. Sto / cirkvenih / ino / drygih poboshnih / PESMI / med / katolſhkimi kriſtjani ſlo- / venſkega naroda / na / 'SHTAJARSKEM. Na ſvetlo dal Peter Dainko, kaplan pri meſtni fari v' Radgoni v Alojs Waizingerovemi knigiſhi 1826. — Pred naslovnim listom je slika, predstavljajoča Davida s harfo, s tem-le podpisom:

»Pridte, veselmo ſe v' Goſpodi in hvalmo Boga naſhega svelizharja.« Kral David, Ps. 94. 1.

Na drugi strani naslovnega lista mu dajeta dovoljenje za tisk 1) »naj dragovredneſhi, naj blagozhaſtitneſhi knesoſhko-

[1]) Jakob Košar, porojen 1814. l. pri Šent Jurju na Ščavnici, je kapelanoval pri Mariji Tolažnici (Mariatrost) blizu Gradca, postal dvorni kapelan knezoškofu Romanu ter umrl 1846. l. Slovel je radi priljudnosti, učenosti in gorečega rodoljubja. R. Razlag mu je zložil nagrobnico v »Drobtinicah« 1850. 125.

fovfki sborifh v Gradzi dne 13. aprila 1825. (Ivan Purkarthofer),« ter 2) »velikohvalovitni - zefarfko - kralovfki predni pregledifh knishni v Bezhi dne 13. majnika 1825. (Sartori.)«

3. SAZHETEK / vuzhenja 'Slavenfkega po nedelah, / KNISHIZA, / sofeb narozhena dorafhenim ino vfem, / keri predalezh fo sa fhole farne, ino / fe v' kratkem brati, ino dofta potreb- / nega navüzhiti hzhejo. / Dobiti. / V Radgoni / v knigifhi Alois Waizingerovemi. / 1816. 8. 32.

»Zherkovanje« sega do str. 7; potem nasledujejo:

»Sa vezhno shivlénje potrebni navüki enega kriftjana«, pripravljanje za sveto izpoved in obhajilo, Vera, Upanje, Ljubezen, od str. 24. naprej se uči zlogovanje, branje in štenje, str. 31 je »Kasar« v obliki pisanih črk.

Naveden sicer ni Danjko kot pisatelj, pa dvomiti se o tem ne dá.

4. Abezedna / KNISHIZA / na / hitro ino lehko podvüzhenje / Slovenskega branja. / Vigneta = dva dečka sedeča pred ulom / . Sazhetek smeten,[1]) sreda lehka, konez vefeli. / V Radgoni / pri Alojsji Wajzingeri, Knjigari 1824 / 8. 29.

Na prvih šestih straneh uči svoj novi pravopis.

5. Lehrbuch der Windischen Sprache. Ein Versuch zur gründlichen Erlernung derselben für Deutsche, zur vollkommeneren Kenntniss für Slowenen von Peter Dainko, Weltpriester, Kaplan in der Stadtpfarre zu Radkersburg Grätz, gedruckt und verlegt bey J. A. Kienreich 1824. 8⁰. XVI. 344.

6. Kmet / Isidor / s' fvojimi otroki / ino lydmi / ali pripodobni navyki / dobrih ftarfhov / sa / fvoje otrôke ino podloshne. / Knishiza sa vfakega kmeta ino teshaka. Na fvetlo dal Peter Dainko, Kaplan pri meftni fari v' Radgoni. 1824. V Radgoni v Alojs Wajzingerovemi knjigifhi.

Pred naslovnim listom je slika predstavljajoča kmeta s sedmimi otroki s podpisom: *„Kam naj sejam?“* Na drugi strani naslovnega lista mu dovoljujeta natisniti knjigo:

Dragovredni, blagozhaftivni sborifh fhkofovfki v Gradzi, in velikohvalovitni zefarfko-kralovfki predni preglediſh knishni v Bezhi.

[1]) »Žmeten« se rabi v Slovenskih Goricah v pomenu »težaven.«

7. Zhelarftvo / ali / zeló novi, kratki, popun navuk zhelne reje, / to je / edina prava ino gotova vodba, kak / fe naj leshej ino naj bolfhe dajo zhele re / diti, na dofegnenje naj vekfhega hafka / ino vefelja / kniga sa vfe zhelne prijatele vfakega ftrana / kero / je is naj vednefhih mnogoletnih zhelarov ino / po laftnih fhkufhenoftah (!) fpifal ino na / fvitlo dal / Peter Dainko / kaplan pri meftni fari v Radgoni. / Vu Gradzi / vu saloshbi knishne predaje pri Damiani ino Sorgu. Ino na komision pri A. Waizingeri v Radgoni. 1831. 12°. XXIV. 210.

To je znotranji naslov knjige. Na ovitku je naslov nekoliko skrajšan. Med ovitkom in naslovnim listom je slika, predstavljajoča kmeta pred čebelnjakom in s podpisom: »*Čele so moje bogastvo ino veselje.*« Na drugi strani naslovnega lista je natisneno privoljenje *velikohvalovitnega cesarsko-kralovskega prednega pregledišа knižnega vu Beči*: Nazočna kniga, po iméni: Čelarstvo i. t. d. se naj natisne. — Od ces. kral. prednega pregledišа knižnega vu Beči 24. Septembra 1830. Sartori.

Tudi graški »cesarsko-kralovski knižni preglediš« mu je dal dovoljenje za natis; podpisan je: Wissmann.

8. EVANGELIOMI / na v'se / nedéle ino 'svetke skos leto, / prelosheni / is grezhkega na 'slauen'ski / jesik zhi'ste'shi, / kere je isnovizh vündal, ino sofeb naro / zhil, fvojim deshelnikom, 'Slavenzom / 'Shtajerfkim, / Peter Dainko / 'Shkofie Gradzhke mefhnik pofvetni. 1817. V' Radgoni v' knigifhi Alois Waizinger'ovemi.

Tretja stran ima natisneno dovoljenje za tisek, četrta in peta »Opomin svetega pis'ma« ter »Molitvo pred nagovarjanjom«, šesta pa naslov: »Evangeliomi«, besedilo se šele začenja s sedmo stranjo. Na str. 87—88. podaje pisatelj napotke, kako je ravnati, če ima leto po binkoštih 23 ali 24 nedelj. Na str. 89. se začenjajo »Evangeliomi na pofebne fvetke fkos leto«; od str. 101. naprej je na treh straneh »Kasar«, ki se končuje s tem-le stavkom:

V'se na 'slavo Bogi Troinoedinemi, ino k' ha'ski 'Slauenzom. / S' pifmenzami Andrea Leykama v' Gradzi.

9. Veliki / Katehisem / to je / kniga / kerfhanfko-katolfhkega / navyka / vu pitanjah ino odgovorih (Vigneta: Krist s križem nad oblaki). Na fvetlo dal Peter Dainko,

Kaplan pri meftni fari v Radgoni. V' Radgoni, v Alojs Wajzinger'ovemi knigifhi. 1826. — Na zadnji strani: S' pifmenzami Andrafha Lajkama v' Gradzi.

V prvem predgovoru razlaga pisatelj svoj pravopis, v drugem vsebino knjige, ki je razdeljena na pet »Glav«. Knjiga ima mnogo obširnih razlag pod črto.

10. Lifti / ino / Evangelji / na / vfe nedele fvetke ino ime / nitnefhe dneue zelega ker / fhanfko - katolfhkega zirkve / nega leta (Vigneta = Sv. Trojica). Ob dofta pobolfhal, povnoshil in tretjokrat / na fvetlo dal / Peter Dainko / kaplan pri meftni fari v' Radgoni. V' Radgoni v' Alois Wajzinger'ovemi knigifhi. 1826. 8. 248. — Na zadnji strani kazala: S' pifmenzami Andrafha Lajkama v' Gradzi.

Od str. 215. so natisneni:

Obzhinfki evangelji, to je, sa tifte dneve fkos leto, keri laftnih ne imajo.

11. Svetega pisma / sgodbe / is ftarega / ino novega sakona. Pervi del fvetega pifma sgodbe is ftarega sakona. Na fvetlo dal Peter Dainko Gradske fhkofije dyhovnik. V' Radgoni v' Alojs Waizinger'ovemi knigifhi. 1821. 8. 49.

Knjižica je razdeljena na šest »časov« (delov), na zadnji strani spodej je natisneno: 'S pifmenzami Andrea Leykama v Gradzi. V drugo je izdana 1824. l. — Na zadnji strani je »Vedozh-danje«, kjer je med drugimi znanimi njegovimi knjigami naznanjena tudi drugod ne imenovana: »Pefem pri veliki mefhi 1818.«

12. Svetega pisma / sgodbe / is ftarega ino novega sakona. / Pervi del, / fvetega pifma sgodbe / is / ftarega sakona. Drygokrat na fvetlo dal / Peter Dainko / kaplan pri meftni fari v' Radgoni. V' Radgoni v' Alojs Waizinger'-ovemi knigifhi. 1826. 8. 42. Drygi del / , fvetega pifma sgodbe / is / novega sakona. Na fvetlo dal / Peter Dainko, / kaplan pri meftni fari v Radgoni. / V Radgoni v' Alojs Waizinger'ovemi knigifhi. 1826. 8. 45—154.

Tudi ta knjiga je razdeljena na sest »časov«.

13. Opravilo fvete mefhe, izdano 1824. l., je na novo izšlo z naslovom: Opravilo / fvete mefhe / fpovedne ino druge prilizhne molitbe / sa / Katolifhke Kriftjane. /

V Radgoni, pri Alojsji Wajzingeri, knigari. 1829. 8. 30
S' pifmenzami pokojnega Andrafha Lajkama naflednikov
Gradzi.

14. Molitbe / sa katolfhke kerfhenike / vjutro, vezher, pri fveti mefhi, k' spovedi, na / dosegnenje prefvetega refhnega tela, vfaki den, v' tjedni ino drugih prilikah. Na fvetl dal Peter Dainko, kaplan pri meftni fari v Radgoni. V Radgoni pri Alojsji Wajzingeri, knigari. 12. 126.

Pred naslovnim listom je slika (Krist na razpelu).

15. Sveti / krishni pot, / ali / britko terplenje in fmert nafhega gofpoda Jesu Krifta / na / ferzhno premifhlavanje ino poboshnoft / za / Katolfke Kriftjane / . V' Radgoni pri Alojsji Waizingeri, knigari 1829. 8. 105.

V knjigi se nahaja štirinajst slabih lesorezov; od str. 66. napre je devet pesmic s sekiricami.

16. Boshja flushba kerfhanfke mladofti p jutrah ino vezherah, pri fv. mefhi k' fpovedi ino dosegnenj prefvetega refhnega Tela, tudi vu nekih drugih priloshnoftal f' priftavlenjom zirkvenih pefmi. V' Radgoni 1830. 12°. 140

17. Kniga poboshnofti. V Radgoni 1817; tretj izdaja z naslovom: Knishiza / poboshnofti / sa / mlad ino dorafhene / Kriftjane / kero je pobolfhal ino tretjokrat na fvetlo dal / Peter Dainko / Kaplan pri meftni fari v Radgoni 1824. V Radgoni v' Alojs Waizinger'ovemi knigifhi. 12°. 153 S' pifmenzami Andrea Laykama v Gradzi.

V tej knjižici nahajamo oblike *zanesi* nam. prizanesi, *oslyša nas* nam. usliši nas id.; *zmorem* nam. premorem, *pomili nas* nam usmili se nas id.

K Danjkovim molitvenikom šteje A. Fekonja[1]) tudi:

18. Bukvize sa fholi odrafteno mladoft. 1819

J. Košan (Slovenischer ABC-Streit mit besonderer Berücksichtigung des Danjko'schen Alphabets, Gymn. Progr. Marburg 1890, str. 7) navaja med Danjkovimi knjigami tudi: Vu fili pomozh na shivlenja refhenje, sadufhenih, vtoplenih, smersnenih, obefhenih, sadaulenih, ojadenih ino od blifka pobitih. (Brez letnice).

---

[1]) »Slov.« 1886, 58.

Davorin Veršič.

tr. 181, v. 22:

Iz nemščine:

Duhovni varuh sa mladoſt, ali molitvene knishize sa mladenizhe no deklizhe. ino tudi sa druge ludi prav haſnovitne. V' Radgoni 1833. 16⁰. 376.

Anton Lah.

tr. 181, v. 25:

Leſeni krishez ali pomozh v potrebi. Lepa poveſt sa otroke, otrozhje prijatele ino tudi sa druge odraſhene ludi. V' Radgoni 1835. 16⁰. 94.[1])

Vido Rižner.

Str. 181, v. 27: Šaf. 104. — J. Marn, Jez. XXIII. — Dr. J. Pajek, Ltp. Mat. l. 1880.

1. Nabirki sa mlade Kriſtjane, ali navuki, sgodbize, peſmi, priſlovi itd. na haſek mladih kerſhenik, kere je nabral neki duhovenik Şekovske kneso-Şhkofije na Shtajerſkem. I. Del. V Gradzi natiſ A. Lajkamovih naſlednikih 1828. 12. 36.

2. Katolſhka meſhna Knishiza s drugimi molitvami ſkos den ino k ſpovedi . . . V Gradzi 1828. 32. 72.

3. Katolſhka Meſhna Knishiza s drugimi molitvami ſkos den ino k ſpovedi, kero je drugokrat na ſvetlo dal Vido Rishner, duhovnik najſlavneſhe Şekovſke Kneso-Şhkofie v Gradzi. V Radgoni pri A. Wajzingeri knigari. 1831. 32. 72. S piſmenzami pokoj. A. Lajkama naſlednikov.

Anton Šerf.

Str. 181, v. 33: Šaf. 126. — J. Marn, Jez. XXIII. 26.

1. Pad no sdig zhloveka, ali sagreſhenje no odreſhenje zhlovezhjega naroda v ſedmih predgah k obydenji greſhnika na pokoro. Napravil no vyndal Anton Şherf, Kaplan pri velki Nedeli. V Radgoni v A. W. knishiſhi. 1832. 8. 94. S zherzhkami pok. A. Laykama nadobnikov v Gradzi.

2. Predge / na vſe / Nedele no Svetke / zelega kerſhanſko-katolſhkega zirkvenega leta, / kak tydi sa vſe farne zirkvene varihe Sekovſke / ſhkofije po ſlovenſkem kraji no neke priloshnoſti. / Sloshil no na ſvitlo dal / Anton Şherf, '

[1]) Prevod po Kr. Šmidu.

Meſhnik poſvetni. / *I. letni tok.* Nedelni no Şveteshni del / , rasdelen v ſhtiri sveske / , kerih dva perva sapopadeta nedelne, dryga dva ſveteshne predge. / Vyzhte nje vſe sdershavati, kaj ſem vam koli sapovedal. Mat. 28. 20. / Svelizhani ſo tiſti, keri boshjo beſedo poſlyſhajo, no sdershavajo. Lyk. 11. 28 / . Pyſte beſedo Kriſtuſovo obilno med vami prebivati. Kol. 3. 16. / V Gradzi 1835, / natiſnjene no saloshene pri J. A. Kienreihi / .

Ivan L. Šmigavec.

Str. 183, v. 1: Dobrovsky's Slovanka I. 205. — Šaf. 37. 60. — J. Macun, Knjiž. str. 75—76. — J. Marn. Jez. XXIII. 14—15. — Jož. Pajek, »Kres« IV. 429. — »Kres« I. 301. — P. Matjašič, Festprogramm zur hundertjährigen Feier des k. k. Gymnasiums in Marburg im Jahre 1858.

Theoretisch-practische windische Sprachlehre durch viele Übungsbeispiele zum Übersetzen erläutert, mit einer auserlesenen Sammlung von Gesprächen und einem Radical-Wörterbuch versehen, herausgegeben von Johann Leopold Schmigoz. Graetz 1812, bei Alois Tusch. 8⁰. 319 S.

Anton Krempelj.

Str. 183, v. 21: Caf, »Nov.« 1845. — J. Š., »Pravi Slov.« 1847. 31. — A. Slomšek, »Drobt.« 1862. — J. Macun, Knjiž. 80—82. — Bož. Raič, Ltp. Mat. Sl. 1869. — J. Marn, Jez. XXIII.

1. Branje od tih v' kmetizhke kalendre poſtavlenih ino nekterih drugih Şvetnikov. Vkupspravleno ino vundano od Antona Krempl, Farmeſhtra per sv. Lovrenzi svun Ptuja. Z' dopuſhenjem tih Viſhiſhih. V Gradzi 1833. 8. 328. Natiſk in papir od Andreja Lajkama dedizhev.

2. Kratke Predge na vſe nedele ino ſvetke zelega leta. Vkupſpravlene ino vundane od Antona Krempl, Farmeſhtra per ſv. Trojizi mále Nedle sdol Radgone. Pervo leto. V tréh rasdelkih. V Gradzi 1839. 8. 241. Saloſhil Franc Ferſtl, Joh. Lovro Greiner. Natiſ ino papir is Tanzerove natiſkarnize ino papirnize. — Drugo leto. V treh rasdelkih Priſtavek. V Gradzi 1839. 8. 244.

3. Dogodivſhine Shtajerſke Semle. S poſebnim pogledom na Şlovenze. Şpiſal Anton Krempl, Farmeſhter per mali Nedli v Şlovenjih Gorizah, ſozhlan snotrajno-auſtrianſke dogodivſhniſhke drushbe. V Gradzi 1845. 8⁰. 262. V salogi per Franzi Ferſtli bukvoterſhzi.

Stanko Vraz.

Str. 185, v. 1: »Sl. Bčela« 1851, 187. — Razlag, »Zora« 1852, 159—161. — »N.« 1853, 1854, 51 ... 230. — »Neven« 1853, št. 47. — Dav. Trstenjak v Bleiw. Kol. 1854. — J. Zahar, Predavanja o Vrazu v Narod. Domu v Zagr. 1871. — »Vienac« 1871, štev. 43. — A. Fekonja, »Zr.« 1876, 149 ..... 388. — »Zr.« 1877, 269 ... 317. — — Kako in zakaj je Stanko Vraz postal Ilir, »Zr.« 1887, 417. — »Kr.« 1883, 518, 611. — A. Fekonja, St. Vraz, slovenski rodoljub, »Kr.« 1885, 471, 519. — — Stanko Vraz v Jezičniku XXV. »Slov.« 1887, 41—43. — Troje listov Anast. Grüna Stanko Vrazu, »Sl. N.« 1876, 299—300. — Pismo Vrazovo dr. Chrobatu, »Kr.« 1883, 427. — Pismo St. Vraza Josipu Rostopšilu, »Lj. Zv.« 1887, 217. — Vraz in Prešern, »Lj. Zv.« 1889, 379, 491. — F. Petračić, Put v gorne strane, Zagreb 1877, prevel A. Fekonja, »Sl. N.« 1879, št. 22, 254—258. — — »Črtice o Vrazu«, prevel A. Fekonja, »Sl. N«. 1878, 263—274. — Fr. Marković, »Vienac« 1880, št. 36. — F. Petračić, Děla St. Vraza. VI. dio. — Dr. B. Šulek, »Vienac« 1880, 36. — Aug. Šenoa, »Vienac« 1880. — Josip Kubla: Stanko Vraz, Praha 1881. — J. Macun, Knjiž. 1883, 90—108. — J. Marn, Jez. XXIV. 45—48. — »Ime Vraz«, Žvab, Trstenjak, »Kr.« 1883, 155—157, 222. — K—m—, Spomin na ilirizem: St. Vraz, J. Kobé, D. Trstenjak, »Sl. N.« 1876, št. 289. — Dr. J. Pajek: Nekaj drobtinic o St. Vrazu. »Kr.« 1883, 38—45 »Sl. Gosp.« 1881, št. 39. — Fr. Kočevar, Nar. pesmi iz Vrazove zapuščine, »N.« 1868, 238. — R. Razlag: Uspomena na Vraza, Pesm. 1863, 72. — Bl. Flegerič: Domačinke, »Zr.« 1876, 65. — Vrazova svečanost, »Sl. N.« 1880, 209—214. — Vatr. Holc: Na Vrazovem domu, »Sl. N.« 1879, št. 112. — — Slovansk pozdrav čast. hrvatskim gostom, »Sl. N.« 1880, št. 175. — — Na Vrazovem domu, »Sl. N.« 1880, 206. — — Tri dni v Vrazovem zavičaji, »Sl. N.« 1880, 206. — Drvanjski (Vatr. Holc), Pred podobo St. Vraza, »Kr.« 1882, 206.

V Vrazov Album, ki se shranjuje v Vrazovi rojstni hiši, vpisali so pesni: V. Holc, Bleiweis, Vošnjak, Jurčič, J. Zupan, Lapajne, Levec, J. Hribar, Cimperman in drugi. — *Str. 185, v. 10*: Murkov slovar in slovnica, nekaj zvezkov Schmidovih pripovesti, zbirke narodnih pesmi slovenskih so bile sad tega skupnega delovanja. Glej list Vrazov Muršecu, tadanjemu kapelanu pri sv. Miklavžu blizu Ljutomera, »Kr.« III. 519. — *Str. 185, v. 16:* Potoval je iz Karlovca čez Metliko, Ljubljano, Kranj na Koroško v Blatograd, Bistrico, na Rezijansko, Bled, Terbiž, Belo Peč; obiskal je Prešerna, Tomana, M. Majarja, Slomška, Cafa id.

Od gospoda Kelca, učitelja v Novištifti nad Gornjim Gradom v Savinski dolini sem v počitnicah 1895. l. dobil ta-le dokument:

Nr. 1799.
Pr.

An
den k. k. Herrn Gubernialrath und Kreishauptmann
Anton von Waldheim
in
Cilli.

Aus einer vorgekommenen Anzeige geht hervor, daſs ein ſicherer Urasz (= Vraz), welcher angeb. ein ausgetretener aus Steiermark gebürtiger Student iſt, und ſich in Agram aufhalten ſoll, von dort häufig Ausflüge nach Steiermark und Kärnten in der Abſicht macht, um in dieſen letzteren Provinzen Lieder in illiriſcher Sprache zu verbreiten, hiedurch aber für den in Kroatien und einigen ſeiner Nebenländer emporſtrebenden Illirismus Anklang zu wecken.

Da der Herr Präsident der k. k. Polizeihofstelle zu Folge des hohen Erlasses vom 5ten d. M. die Grundhältigkeit dieser Anzeige näher kennen zu lernen wünscht, so fordere ich den Herrn Gubernialrath auf, hinsichtlich des Erscheinens dieses Individuums in dem Ihrer Leitung unterstehenden Kreise, und seines Thun's und Lassens die Aufmerksamkeit der untergeordneten Organe mit der erforderlichen Umsicht und Unauffälligkeit anregen, die erlangten Wahrnehmungen mir sodann mittheilen und zugleich das Nationale, die Verhältnisse und die Individualität des genannten Urasz beleuchten zu wollen.

Gratz am 10ten Oktober 1841.

Wickenburg.

Str. 185, v. 36: Predgovor XVI. — Čas. česk. mus. 1840. — Děla V. 206. — *Str. 186, v. 5, 8:* To priznava sam v pesni »Babji klanjac« l. 1839. — Gradac 3. stud. 1833; 15. valj. 1834; 23. trav. 1834; 13. ruj. Žerovinci, glej Fekonja, »Kr.« VII. 1883, 524. — *Str. 186. v. 13*: List dné 2. apr. 1837. — *Str. 186, v. 16:* V obširnem pismu iz leta 1837. pripoveduje to zadevo Paršecu, da je Miklosič rogajoč se, rekel Vrazu: »Ti daš gobec, Trstenjak noge, jaz drugo truplo, Prešern pa naj dá peroti.« — *Str. 186, v. 31:* Umrl kot župnik Veržejski 18. sept. 1881. *Str. 186, v. 38:* To na posebno lepem papirju natisneno pesmico je Stranjšak kratko pred svojo smrtjo poslal dr. Jožefu Pajku v Maribor. Pajek l. c. — »N.« 1854, štev. 23; »Zora« 1876, 21. — *Str. 186. v. 35:* »Hvala Nj. c. visosti nadvajvodi Joanu vitezu zlatega runa.« — *Str. 186, v. 38:* »Velikemu križniku vojn. Mar. Terezijanskega reda, vitezu c. austr. Leopoldskega ino kr. Wüitemberskega reda vojničkih zasluženj, te vitezu Saskega reda Rauten-Krone; feldmaršalu, generaldirektoru ženiških ino fortifikacionskih korov, inženirske ino novomestne vojničke škole; lastniku Dragonskega regimenta č. 1. itd. itd.,« zapeta na den XX. januaria kakti na spomin rojstva ino posvečena na den XXIV. junia kakti na spomin godovna nj. c. visosti z ponizne podanosti od Murskih ino Dravskih Slovencov. V Zagrebu. Iz k. p. ilir. nar. tiskarne dr. Ljudevita Gaja 1839. Delce je pisano z roko Stanka Vraza in poklonjeno A. Slomšku, nadž. v Vozenicah. — *Str. 187, v. 2:* List Dragotinu Rakovcu, podurredniku Gajevih »Novin« z dné 10. okt. 1837. iz Središča, »Vienac« 1880, št. 36. Iz Podčetrtka, kjer se je lečil pri svojem prijatelju dr. Kočevarju, pisal je še 7. sept. 1840. leta Prešernu takó-le: »Ich habe mit der Themis die Rechnung heuer abgeschlossen und werde sie wahrscheinlich nie um ein Stück Brod als Lohn für manches Unangenehme bitten, was sie oder (besser gesagt) ihre Popen mir bereiteten. Daher — adieu Madame.« — *Str. 187, v. 27:* Po J. Macunovi trditvi je »Djulabije« nalašč izbrano radi sličnosti imena Julija, italj. Giulia, imena neke od Vraza ljubljene deklice; ime Julija se tudi večkrat nahaja v Djulabijah. — *Str. 188, v. 18:* V zabavniku »Iskra« l. 1844. nahajamo »Pesme ostavljenoga« in »Put u gornje strane«, izvadak iz listova na gospodju Drag. Št—, rodj. Kr... čevu, kjer opisuje ‚bele Kranjce'. — *Str. 188. v. 25*: »To je plod vzdigajoče se književnosti naših južnih bratov ...... njih sodržanje prehaja vse naše pričakovanje .... ljubitelji slovanstva pak se bodo nad tem razkritim zakladom enega dela slovanske narodnosti radovali, ker je najden v krajih, koje so šče nedavno za narodno-mrtve in na veke potlačene imeli.« Ferdo Kočevar, Slov. Gosp. 1868. — *Str. 188, v. 29, 189, v. 13*: »Zr.« 1876, 338...367.

Anton Janez Murko.

Str. 189, v. 15: Dav. Trstenjak, »Zr.« 1872. — Dr. J. Pajek, Ltp. Mat. Sl. 1880. — J. Marn, Jez. XXIV. — J. Macun, Književ. 109—112.

1. Theoretisch-praktische Slowenische Sprachlehre für Deutsche, nach den Volkssprecharten der Slowenen in Steiermark, Kärnten, Krain und Ungarn's westlichen Distrikten. Nebst einem Anhange der zum Sprechen nothwendigsten Wörter. einer Auswahl deutsch-slowenischer Gespräche für das gesellschaftliche Leben und kurzer slowenischer Aufsätze zum Übersetzen in's Deutsche. Von Anton Johann Murko, Graetz 1832. 8. XVI. 206. Ferstel-Greiner. II. izdaja Graetz 1843. 8. II. 267.

2. Deutsch-Slowenisches und Slowenisch-Deutsches Handwörterbuch. Nach den Volkssprecharten der Slowenen in Steiermark, Kärnten, Krain und Ungarn's westlichen Distrikten. Von Anton Johann Murko. Grätz. Verlag Ferstel-Greiner 1833. 8. IV. 862. Deutsch-slowenischer Theil. Nemſhko-Slovenſki Del. 1—846.

3. Slovenſko-Nemſhki in Nemſhko-Slovenſki Rozhni Beſednik. Kakor ſe ſlovenſhina govori na Shtajerskim, Krajnſkim in v' sahodnih stranih na Vogerſkim. Sloshil Anton Janes Murko. V' Gradzi. Ferstl-Greiner. 8. II. 788. Slovenſko-Nemſhki del 1—758. Moſhke in shenſke imena. Geograſſke imena deshel, rodov, meſt, rek itd. Popravki in Doſtavki. 759—788.

4. Leopolda Volkmera, pokojnega duhovnika Sekavſke ſhkoſije Fabule ino Peſmi. Spravil ino s' kratkim Volkmer'vim shivlenjom na ſvetlo dal Anton Janes Murko. V Gradci. Na prodaj v Fr. Ferstl-vi knjigarni J. L. Greinera. 1836. 8. XVI. 148. Njega Ekſzelenzi . . . grofu Wickenburgu . . . s' poſebnim poſhtovanjom in zheſhenjom daroval Isdavez.

Marko Glaser.

Str. 190, v. 17: Fr. Zmazek, Fara sv. Petra pri Mariboru, Maribor 1879, 8. 60. S podobo Glaserjevo. — Dr. Jožef Pajek, »Kr.« 1882. 287. — Vatr. Holc, Spomeni na slavne može slovenske. Trst 1892.

1. Duſhni vishar. Molitvene bukvize. Molitne bukvize sa katolſhke kriſtjane, katere sapopadejo lepe juterne, vezherne,

mefhne, fpovedne ino druge molitve, litanije ino zerkvene pefme. S defet podobami. V Gradzi 1838. Na prodaj pri Karoli od Pebal, meftnemu bukvovesu v pofhtni ulizi. Poftgafse N. 162. 8. 178.

2. Slate bukvize od Srza Jesufa ali brumno navishanje frzhne ljubesni k Jesufi no Mariji. Sa vfe brate no feftre totega sedinftva. S dopufhenjem vifoke zhafti najurednefhega gnadlivega firfhta gofpoda Romana, fekoufkega fhkofa; na fvetlo dal Marko Glaser. Drugi natis. Na prodaj pri Joshefi Sirolla v Gradzi 1843. 8. XXIV. 328. — Knjiga se je natisnila blizu sedemkrat; prva izdaja morda 1840.

3. Maria perbeshalifhe grefhnikov. Molitne bukvize k fvetim frzi Marije sa fpreobernjenje grefhnikov. S dopufhenjem vifoke zhafti naj urednefhega gnadlivega firfhta gofpoda Romana, fekovfkega fhkofa; na fvetlo dal Marko Glaser. V Gradzi 1845. Pri Joshefi Sirola. — Knjiga ima tudi devet Volkmerovih pesnij.

4. Molitne bukvize sa fholarje.

Dr. Jožef Pajek hrani še nekoliko pesnij iz Glaserjeve zapuščine.[1])

J. Dragotin Šamperl.

Str. 191, v. 1: J. Marn, Jez. XXV. — Dr. J. Pajek, »Kr.« 1883. — J. Macun, Knjiž. 88—90.

Navuk v peldah. Lepe sgodbe in koriftne povefti sa otroke od P. Ilga Jaisa. Po predelani, popravljeni in pomnosheni Buchfelnarjevi zdazhi s nemfhkiga poflovenil Janes Dragotin Şhamperl. S kipom. V Gradzi, v salogi F. Ferstlnove (L. J. Greiner), knjigarije. 1836. 8. XII. 99.

Jožef Zabukovšek.

Str. 191, v. 20: Orožen, Dekanat Tüffer 270. — A. Fekonja, »Lj. Zv.« 1884, 697. — Perlogni list k »Novicam« l. 1845., št. 6. — A. Fekonja, »Lj. Zv.« 1884, 697.

Molitne bukve, v kterih najdefh tolashbe v britkoftih, krepoft v krishih in teshavah, bramb v fkufhnjavah id. Od Joshefa Sabukovfhka. V Marpurgu.

---

[1]) Marko Glaser je umrl 1889. l. ne 1892. l., kakor je povedano spredaj na str. 190.

Sigismund Juvančič.

Str. 192, v. 1: J. Orožen, Dekanat Tüffer 145. — Mat. Vodušek, »Drobt.« 1846. — A. M. Slomšek, Zbr. Spisi III. 171.

Jožef Lipold.

Str. 192, v. 18: J. Marn, Jez. XXII.

Jurij Verdinek.

Str. 193, v. 26: Ljubić, Ogledalo 578. — Orožen, Dekanat Tüffer 479. — A. Fekonja, »Lj. Zv.« 1884, 697.

Vſakdanji kruh, prav lepe molituvne bukvize, v katerih ſe najdejo mnoge molitve, litanije ino peſmi. Drugiga popravleniga ino s ſvetim Krishovim potam, nekterimi molitvami, peſmi in mnogimi podobshini (?) pomnosheniga natiſa. V Zelji pri Joshefu Gajgerju. Po 24 krajzerjov.

Tako se glasi naslov po »Prilognem listu« k Novicam 1844, št. 5; po Šaf. 145 je naslov tak:

Ene prou lepe molitivne bukvize, imenuvane vſakdanji kruh, v' katerih ſe najdejo juterne, vezherne, per ſpovedi id. molitvize .... kakor tudi ſvete litanije id. tudi vſe ſorte zirkoune pejſme ... Lete bukvize ſo popiſane od Jurja Werdineka. V Zelli per Joshephu od Bacha 1820. 12. 216. — Šaf. 146 navaja tudi izdajo: per Antonu Ferlinzu (Maribor) brez letnice in kraja natisa. Valjda se je natisnil molitvenik večkrat.

Felicijan Globočnik.

Str. 193, v. 30: J. Marn, Jez. XXIV.

1. Martin mladi puſhzhavnik; pripoved sa otroke. Nach dem Deutschen: Gottfried, der junge Einsiedler von Christoph Schmid, bearbeitet von F. G., t. j.: Felicijan Globočnik l. 1836. (Mnem.-Slav. 164).

2. Dvoje fantov. Blagi Fridolin in hudobni Briz. Nekaj sa ſtariſhe in otroke, is piſem Kriſhtofa Ṣhmida. Poſl. Fel. Globozhnik. V Zelovzi 1841. 8. VI. 176. Nat. J. Leon.

3. Čujte, čujte, kaj žganje dela. Prigodba žalostna in vesela za Slovence. Posl. F. Globočnik. V Celovci. 1847. 8. 123.

Franc Cvetko.

Str. 193, v. 36: J. Macun, Knjiž. 73. — J. Marn, Jez. XXIV. — »Zg. Dan.« 1849, 241. — »Zg. Dan.« 1849, 289. V istem letniku »Danice« se nahaja tudi pesen: »V pravoverno slovesen Spomin Male Gospodnice.«

Jožef Košič.

Str. 195, v. 1: Bož. Raič, Ltp. Mat. Sl. 1868.

Mihal Barla.

Str. 195, v. 21:

Kövago-Örske Fare Dühovni Paſztér je izdal:

Krszcsanszke / nôve / PESZMENE / KNIGE / szpravlene / evangyelicsánszkim gmainam / Vigneta = mali tempel /. V' SOPRONI, Stampane sz-Kultsár Kataline piſzkmi; v'- 1823 leti. 8. IV. 503.

Matija Ahacelj.

Str. 196, v. 43: J. Bleiweis, »Nov.« 1845, 211—212. — Anton Slomšek, »Drobt.« 1847. — J. Scheinigg, »Kr.« 1884. — J. Marn, Jez. XXIII. — Blätter für Landwirtschaft und Industrie 1831, str. 33, 37, 39.

Peſme po Koroſhkem in Ṣhtajerſkim snane, enokoljko popravlene ino na novo sloshene. Na ſvetlo dal Matija Ahazel, zeſarſk kraljev vuzhenik v' Zelovſkih viſhjih ſholah. I. Del. Poſvetne peſmi. V Zelovzi 1833. Natiſnjene in na prodaj per Janesu Leonu. 8. XVI. 85. — Drugi natis ima naslov: Koroſhke in Ṣhtajerſke Peſme id.... Vſe k vezhi zhaſti boshji. V Zelovzi 1838. 8. IV. 140. Peſme I. II. Reſnize v pravlizah VIII. — Tretji natiſ. V Zelovzu 1852. 8. 162.[1])

Urban Jarnik.

Str. 197, v. 31: Šaf. 39 et passim. — Idem »Čas. česk. Mus.« 1833. — Mat. Majar, »Nov.« 1844, št. 26. — Dr. J. P. Jordan, »Jahrbuch der slav. Lit., Kunst und Wiss.« 1845, str. 122. — Ant. Janežič, »Vod. Spom.« 112—115. — H. Herman, »Handbuch der Geschichte des Herzogthums Kärnten« III., str. 192. — J. Scheinigg, »Kr.« 1883, 1884. — J. Marn, Jez. XXIII. — Pisma Jarnikova Stanku Vrazu, Ltp. Mat. Sl. 1877.

[1]) V tej pesmarici se nahaja mnogo pesnic tkalca in kmeta Andrejaša, kateremu je Nemec J. P. Seidel spisal življenjepis z naslovom: Michael Andreasch, der Landweber und Dichter. »Ost und West« 1841.

V začetku Jarnikovega življenjepisa navedene pesence se nahajajo v »Carinthiji« 1812. in 1813. leta, v »Vodnikovem Spomeniku« 1858. l. in v Janežičevi »Slovenski Bčeli« 1852. l. — Fellinger, ki je na nemški jezik prelagal Jarnikove pesni, se je porodil v Postojni in postal nadporočnik v pešpolku št. 26; imenovali so ga »južno-nemškega Körnerja«. Ugajalo mu je blagoglasje slovenščine radi mnogih samoglasniških koncovk in oblik na *ejo*, *ijo*, *ajo*, kar ga je spominjalo španščine.

Str. 199, v. 6:

1. Sber lepih ukov sa Ṣlovenſko mladino, is Nemſhkiga in Latinſkiga preſtavlenih, is Staro - Ṣlavenſkiga ino Pemſkiga preravnanih, nikoterih pa novo sloshenih od U. J. V Zelouzu per Janesu Leonu, Ṣhtamparju 1814. 12⁰. XII. 106.

Kärntnerische Zeitschrift 1821, str. 40. seqq.

Str. 199, v. 19:

2. Ṣadjereja ali navuk, kako ſe more prav lehko ino v kratkem zhaſu nikar ko veliko dobreh ino sdraveh dreveſ podreti, temózh tudi narshlahtnejſhi ſadje sadobiti, is njemſhkega v Slovenji jesik preneſhen ino pomnoshen (ſkusi Urbana Jarnika). V' Zelouzu per J. Leonu mieſtnemu natiſkauzu 1817. 8⁰. VIII. 96.

Str. 199, v. 33:

3. Nevarnoſti mladih ludi ali kratki Navuk, kako se imajo Otrozi ino mladenzhi pred neſrezho varuvati. Eno preſlovenjenje is Nemſhkiga jesika ſkosi rajn. viſoko vredniga Gofp. J. Japelna, Korarja v' Zelovzi, ſedaj pa pregledano ino po novim pravopiſu preravnano od J. U.

Str. 200, v. 14: Sartori: Neueste Reise durch Oesterreich ob und unter der Enns i. t. d. Wien 1811. — Hacquet: Beobachtungen auf einer Reise nach Semlin. — Scheinigg, »Kr.« 1884, 149.

Str. 201, v. 11:

4. Kleine Sammlung solcher altslavischen Wörter, welche im heutigen windischen Dialect noch kräftig fortleben. Ein Beitrag zur Kenntniss der alten hochslovenischen Büchersprache. Zusammengetragen und herausgegeben von U. J. Klagenfurt. A. Gelb 1822. 8⁰. 79.

Str. 201, v. 14:

5. Versuch eines Etymologikons der slowenischen Mundart in Inner-Oesterreich. Nach

verlässlichen Quellen bearbeitet von Urban Jarnik, landesfürstlichem Pfarrer zu Mofsburg. Klagenfurt 1832. F. v. Kleinmayr. 8. XXII. 243.

Str. 201. v. 25: Nemško-slovenski slovar. Nekaj pôl je bilo dotiskanih, ostali rokopis pa je porabil Janežič za svoj slovar l. 1850. — Šaf. I. 70. — »Ost und West« 1838, 345. — Scheinigg, »Kr.« 1883, 374. Črki *B* in *E* sta imeli 65 pôl; iz tega se razvidi, kako obsežen bi bil ta slovar. — Levstik, »Lj. Zv.« 1881, 777 poprašuje tužno, kje se hrani ta rokopisni slovar. — Nemško-slovensko-latinski slovar. Od tega slovarja nahaja se še trinajst pôl. — Tako razsežno slovarsko delovanje pa še ni zadoščalo Jarniku; spisaval je še Nemško-slovenski slovar v Metelčici; od tega ohranilo se je pri celovških ostankih osem četverk (quaternio), in sicer: III. VIII — XIV; ta slovar bi imel daleko presegati oba poprej omenjena, ker je beseda »Antrag« na 103. str. v XIV. četvorki imela št. 1590. — Scheinigg, »Kr.« 1883, 213. — Ltp. M. Sl. 1877, 152. — Sammlung der Wurzelwörter in den slavischen Mundarten mit einigen wichtigen Stammwörtern. Fol., 176 str. Begonnen am 26. Februar 1835, beendigt 20. November 1835. Gunzenberg 10. July 1839. — Vergleichung des polnischen Rhinesmus mit ähnlichen Wurzellauten der slavischen Mundarten. 1 pôla.

Razven poprej omenjenih slovarjev ostali so še netiskani jezikoslovni spisi: »Bildung des Zeitwortes.« Ein Versuch nach Dobrowsky's Methode; spisan junija meseca 1812. leta. V tem spisu je prodrl Jarnik slovenskemu glagolu globlje do jedra, kakor Kopitar. — Janežič, »Vod. Spom.« 114. — Scheinigg, »Kr.« 1883, 321—323. — J. Marn, Jez. XXIII. 18.

Str. 201, v. 6:

6. Windische Sprachlehre, verfasset von Oswald Gutsmann. 6. verbesserte Auflage (von Urban Jarnik). Klagenfurt bei F. v. Kleinmayr. 1829. 8. 108 str.

Šaf. 55. — Kopitar, Gramm. XLIV. — Dobrowský, Slowanka I. 184.

Molitveniki:

Str. 202, v. 24:

1. Molitne bukvize sa otroke. Spifal Urban Jarnik v Zelovzi 1817.

Po nemškem izvirniku: Gesetzbuch der Christen, aus ihren heil. Schriften wörtlich zusammengesetzt. München 1813, izdal je:

Str. 203, v. 25:

2. Jedro kerfhanskih refniz. Is Nemfhkiga prestavil U. Jarnik, farmefhter v' Nemfhkim Sh-Miheli. V Zelovzu 1820, natifnil Antoni Gelb Natifkaviz. 8⁰, 134 str.

V prvem delu te knjige govori se o Bogu v razmeri proti človeku, v drugem pa o človeku v razmeri proti Bogu.

Str. 203, v. 26:

3. Evangelji ino branje na vſe nedele in ſvetke zelega leta. V Zelovzi 1821.

Str. 203, v. 27:

4. Evangelji na posebne dneve ſvetega poſta. V Zelovzi 1821.

Str. 203, v. 28:

5. V duhi katolſhke zerkve molezh Kriſtjan. Sloshil je Firſht Alexander od Hohenlohe itd. Isbranje poglavitnejſhih molitev, tretjizh is perviga ſpiſanja natiſnjenih itd. Sedaj pa preſlovenjenih, ktirim ſe je na konzu meſhna péſen perſtavila. V Zelouzu 1822. A. Gelb. 12⁰. 96.

Valentin Stanič.

Str. 204, v. 2: Šaf. 40. — J. Bleiweis, »Nov.« 1847, 203, 207. — M. Cigale naznanil smrt v »Novicah« 1847, str. 72. — —n, Solzica Staniču, »Nov.« 1847, str. 85. — A. Slomšek, »Drobt.« 1848. — O. Caf, Prigodba iz življenja ranjcega korarja Val. Staniča v Ročinu mesca sušca »Nov.« 1848. — J. Bleiweis, Koledarček 1858 (s sliko). — Št. K. Valentina Staniča mladost in studentovska leta, »Glas«, 1873, 31, 34; 1874, 3, 5, 6, 7. — Paulus (Levec), Valentin Stanič. V Gorici. 1873. (Ponatis iz Soče.) — Simon Rutar, »Lj. Zvon« 1883, 786.

1. Peſm per predomiſhlovanju Jesuſovega trplenja. 1807. — Prevod morda iz latinskega. 64 str. Natisnil jo je sam na Banjšicah.

Še troje drugih pesnij izdal in natisnil je sam; to so:

2. Sacris Solemniis ali zerkovna pejſem od ſvetiga Reſhnjega Teleſa. 1813. 32⁰. 4 str.

3. *a)* Na moje lube ſholerje in ſholerze. Pesen. 32⁰. 1 str. Spodej: Roncina 1816, V. Stanig V.
b) Stabat mater ali zerkovna pejſem od shaloſtne matere Boshje. 32⁰. 6 str. Rončina 1816, V. Stanig V.

4. Peſme sa kmete in mlade ljudi, l. 1822. Natiſnil Peter de Valerji. Se vdobé per V. Stanig, vikſhimu zhuvaju ceſ. kral. ſhol. 12⁰. 32.

5. Molitve in premiſhlovanje per objiſkavanju ſhtirih h' sadobljenju odpuſtika ſvetiga leta odlozhenih zerkva. Katerim je ſpredpoſtavljen kratki nauk od ſvetiga leta 1826. Se dobé v Gorizi per bukvah nemſhkih ſhol. — Natiſnjene per bratih Mattiuzzi v' Vidmu 1826. 12⁰. 148 str.

Prvi del te knjige sega do 50 str. in obsega nauke, psalme in litanije; drugi del se začenja z naslovom: Perſtavik nekterih zerkvenih in drugih peſem, h' molitvam in premiſhlovanjam sa ſveto leto 1826.

Zanimiva je v tej knjigi pesen: »Sdihovanje ovzhiz po pastirji« na čast škofu Wallandu; pesnik primerja škofa cesarju — Jožefu II.!

6. Drugi perſtavik ſtarih in novih zerkvenih ino drugih peſem, h' molitvam ino premiſhlovanjam sa ſv. leto 1826. Sbiral, is nemſhkega preſtavljal ino ſkladal Val. Stanig Scholaſt. Natiſnil Paternolli v Gorizi 1838. 12⁰, 70.

V predgovoru toži, da so se Slovenci premalo brigali za njegove knjige 1826. l., pa vender le bi bile v prid čitateljem, ako bi jih prebirali bolj marljivo.

7. Peſme sa kmete ino mlade ljudi. Vekſhidel is njemſhkih Mildhaimſkih peſem preſtavil V. St. S. — Natiſnil Paternolli v Gorizi 1838.

Priloga II.

Knjige nabožne vsebine brez imena pisateljevega in drug drobiž.

Rituale romanum / usibus dioeceseos Labacensis / accomodatum / auctoritate et jussu reverendis / simi, ac illustrissimi domini domini Antonii episcopi labacensis. / (Vigneta) Labaci. / Typis Joannis Retzer 1808. Majhna 8°. 318.

Compendium / Ritualis Romani / usibus dioeceseos Labacensis / accomodatum / Auctoritate et opera / Celsissimi ac Reverendissimi / Domini Domini / Antonii Aloisii Wolf / principis / et / Ecclesiae Cathedralis Labacensis / Episcopi etc. etc. / Labaci / typis Josephi Blasnik / 1841. / 4°. 298.

2., 6., 8., 12., 13., 15. vrsta so tiskane z rudečimi črkami.

V latinskem predgovoru omenja škof Anton Alojzij Wolf, da je kranjska škofija spadala nekdaj pod oglejski patrijarhat, da je cesar Friderik III. radi pomnoženega prebivalstva 1461. leta ustanovil ljubljansko škofijo; potem navaja obrednike iz 1706., 1767. in 1808. l.

Slovensko besedilo se nahaja na straneh 16, 19—23, 27—29, 32—33, 36 do 40, 52, 55—62, 66, 71—73, 77—84, 87—88; 102—110, 114, 117—119, 124 do 126, 137—139, 192—193 pomešano z nemščino in latinščino; 201—206 samo slovensko; 207—210 nemško in slovensko; 216—220 nemško in slovensko; od str. 221. do konca je vse latinski. Slovenščina je za ono dôbo lepa in pravilna.

Compendium / Ritualis / romano salisburgensis / cum / appendice / germanica et vindica / pro / assistentia / moribundorum / in / commodiorem usum / R. R. D. D. curatorum / emendatum / Clagenfurti 1830. / Typis Joannis Leon. /

Slovensko besedilo je na str. 1—2, 10—13, 21—22, 37—39, 41—46, 52 do 61, 63—64, 72—73, 76—79, 96—102.

Ofem / inu fhestdefet / Sveteh / PESM / , katire fo na profhnje, in poshelenje vezh brumneh / dufh skerbnu skup sbrane / pobulfhane, inu pogmirane, k' / vezhe zhafte boshie, temu blish / nemu pak k' duhovnemu trofh- / tu, inu podvuzhenju na / sivitlobo dane. / Is perpufhenjem vikfhe Gosposke / Na novizh vun-dane. / V' LUBLANI. / Se najdejo per Marii Anni Raab / 1800. Majhna 8°. 241.

Na drugi strani zadnjega lista je natisneno:

Imprimatur / Niklas Rudolf / Freyherr von Raab / . Ex Commiffione Rev. Lib. / Laibach den 27ten Jenner / 1775.

Temu nasledujejo trije listi; na prvi strani je NB z vsebino, »da se daljši pesni naj pojejo, kdaj je več časa, ali pa doma, da se sveti čas ne trati z lenobo«; štiri druge strani obsegajo »Samerkovanje«. Ta pesmarica nima sekiric, kakor prva.

Lifti / inu / Evangelji / na vſe / nedele, inu prasnike / zeliga Lejta / s' perpuſhenjam / Gnadliviga, viſoku vredniga / Firſhta, inu Goſpoda / Goſpoda / Mihaela / , edendvajſetiga ſhkofa / Perviga viſhi ſhkofa / Lublanſkiga / na ſvetlobo dani / Po ſvetim Piſmi v' kranjſki jesik / preſtavljenim / V Lublani. / Per Joan. Rezerju / . 1806. / 8. / 359.

Lifti / inu / Evangelji / v' / nedele, inu prasnike / zeliga Lejta / pod / milostvim, visoko vrednim / gospodom gospodom / Antonom Aloisom / shtir in dvajsetim shkofom / Lublanskim / pregledani in med ludi dani, / po dovoljenju vishih. / V' Lublani, / Natisneni, jih ima na prodaj Maria Skarbina / 1825. / 8⁰. 342. (Naz.)[1]

Lifti / in / Evangelji / v' / nedelje in prasnike zeliga / leta / in vſe dni ſvetiga poſta / Natiſnjeni po povelji / miloſtiviga, prezheſtiga Knèsa / Goſpoda Goſpoda / Antonja Alojsja, / Ljubljanſkiga Shkofa / . V' Lubljani / Jih je natiſnil in saloshil Joshef Blasnik. / Jih prodaja Janes Klemenz, bukvovez / . 1833. / 456.

Privezano je tej knjigi:

Obzhina Ṣvetnikov / , to je / Molitve, Berila, / in / Evangelji / v' prasnike Ṣvetnikov, kteri nimajo laſtnih. / 8. CLXX. (Naz.)

»Listi in evangeliji« so se tudi izdali v Celju 1822. l.[2])

Mali katekisem[3]) v' praſhanjih ino odgovorih sa manjſhe otroke po z. kr. deshelah. V' Ljubljani 1818. — Der kleine Katechismus mit Fragen und Antworten für die kleinsten Kinder. Laibach. 8⁰. 55.

V Gradcu se je natisnil: Veliki Katehismus sa zeſ. kr. ſlovenſke ſhole na desheli. 12⁰. 150. (Letnice ni.)

Kershanski katolshki / Nauk / od / nar potrebniſhih resniz ſvete vére. / V' natiſ teh bukev ſo miloſtljivi Firſht / Goſpod Goſpod / Anton Alojs, / Ljubljanſki ſhkof, 8ga velizega travna 1830, dovolili / Vigneta / . Drusiga natiſa. / V' Ljubljani 1830. / Natiſnil Joshef Blasnik. / Na prodaj per / Adam Henr. Hohnu / bukvovesu in kupzhevavzu ſ' popirjem. 8. 418. (Naz.)

Kerſhanſki katoliſhki / Nauk / od nar potrebniſhih resniz ſvete vere. / V' natiſ teh bukev ſo miloſtljivi Firſht / Goſpod, Goſpod / Anton Alojs / Ljubljanſki ſhkof 8 dan velikiga travna 1830. / dovolili. / Vigneta / Tretjiga natiſa. / V' Lubljani 1839 / Natiſnil Joshef Blasnik / Na prodaj per Adamu Henr. Honu, / kupzhevavzu ſ' popirjem in poglavarſkim bukvovesam. / 8⁰. 392. (Naz.)

Katekisem / ſvete / Katoliſhke vére. / Vset is evangelſkih bukev / , v katerih natiſ / ſo / nar zhaſtitiſhi ino milostliviſhi / Firſht / Goſpod, Goſpod / Franz Ksaveri / lavantinſki Shkof 18. dan grudna 1844. / dovolili. / V Zeli. / per Joshefu Gajgerju. bukvarju. 1847. 8. 126. (Naz.)

1) Kratica „Naz'.' pomeni Nazarje v Savinjski dolini, kjer je samostanska knjižnica.
2) A. Fekonja, „Lj. Zv.“ 1884.
3) Šaf. 119.

Krishov pot ali premifhlovanje Kriftufoviga terplenja. V Ljubljani 1818. 12°. 33.

Sveti Krishovi pot, to je premifhluvanje terplenja Jesufa Kriftufa, is Ṣvetiga Pifma napraulenu (fkusi Antona Klementini). V' Lublani per J. Retzerju 1808. 8°. 95 str. — 3. izdanje v Ljubljani pri Hohnu 1812. 4. izdanje pomnožil in popravil Janez Bedenčič. V Lublani 1826. pri Josh. Saffenberg 8°. 184.[1])

Ṣveti krishev pot. Nov is f. pifma uset s fheftnajftimi obrasi, v ktermu fe tudi krajfhi in daljfhi molitve f. mafhe, tri boshje zhednofti snajdejo in f. roshenkranz. Velja terdo svesan 12 kr.; v ufnju in s slatim obreskam in noshnizami pa 50 kr. Prodaja J. Klemenz.[2])

Masserano J. M., Kratko popifanje shivlenja Leonarda od Porto Mauritio. Is lashkiga v' Krainsko prestauleno v' leti 1798. V Lublani 8.[3])

Ṣveti krishev pot od svelizhaniga patra Leonardo is Porta Maurizio is oftrejfhiga ordna fv. Franzifhka sloshen v lafhkim jesiku, in fv. mafha s drugimi molitvami. Zheterti poprauleni natif. V Ljubljani. 1853.

Eno izdajo je 1810. l. oskrbel Jan. Rezer, Šafařik 136 navaja tudi izdajo v Celovcu brez letnice, v Celju pri J. pl. Bachu 1822. l.[4])

Molitve per ozhitni flushbi boshji.[5]) V Ljubljani 1833. Na prodaj per vdovi ranjziga bukvovesa Janesa Klemenza.

Venz nedolshnofti,[6]) ali molitve in nauki kriftjanam potrebni, da bi fvojo nedolshnoft ohranili. Jih je vezhjidel is Franzofkiga fpifal J. H. V Ljubljani 1838. Velja s ufnjatim herbtam svesan 1 gold.; vef ufnjat s noshnizami 1 gold. 20 kr.

Duhovni tovarfh poboshniga kriftjana,[7]) ali napeljevanje h kerfhanfkimu shivljenju: molitve s kterimi samorèmo Boga po dolshnofti zhaftiti, fe mu sa prijete dobrote sahvaliti in ga vfih potrebnih rezhi profiti. S obrasi, ki so mu perdjani, velja s ufnjatim hrbtam svesan 50 kr.; vèf ufnjat s noshnizami 1 gold. 10 kr.; s slatim obreskam 2 gold. 30 kr. K tem bukvam pridejani katekisem se tudi po fameznim po 8 kr. prodaja.

Litanije od vfih fvetnikou ino matere boshje s' navadnim molitvam predpoldanje ino popoldanje flushbe boshje. V Ljubljani per Nazetu Kremsharju. 1820. 12°.[8])

Kriftianfko podvuzhenje[9]) v' pridigah na vffako nedelo zhes zelo leto.

To je rokopis neznanega pisatelja v licejalni knjižnici v Ljubljani.

1) Šaf. 136. — „Lj. Zv.“ 1886, 436.
2) „Perlogni list“ št. 3. k „Novicam“ 1844.
3) V. Gaj, Knjiž., Zagreb 1875, 53.
4) A. Fekonja, „Lj. Zv.“ 1884, 698.
5) „Perlogni list“ št. 4. k „Novicam“ 1844.
6) „Perlogni list“ št. 3. k „Novicam“ 1844.
7) „Perlogni list“ št. 3. k „Novicam“ 1844.
8) Šaf. 146.
9) Šaf. 125.

Sadna pridiga,[1]) s katero fo miloftivi knes velki Shkoj Auguftin Gruber 4. profenza 1824 v Ljubljani per fv. Miklaushu flovo jemali. V Ljubljani 8. 16. Prevel je ta govor Metelko.

Pridiga,[2]) ktero fo miloft. prezhaft. Firfht in Gofp. Gd. Anton Alois, Ljubljanfki Ṣhkof imeli per Ṣv. Jakopu v' Ljubljani 30. mal. tr. 1826 per pervi prozefji fvetiga leta, is nemfhkiga preftavljena (G. Dolenz). V Ljubljani natifnil J. Saffenberg. 8⁰. 28 str.

Islaganje / S. Euangelia inu / Pridige / sa vfe Prasnike fkus lejtu. 1820. 4. 720. »Kazavec« obsega šest listov. (Rokopis v samostanu v Nazarju v Savinjski dolini.)

Za vzgled bodi uvod govora na praznik spočetja Marije Device:

Akulih fveta zerku nj fhe rasfodila od zhiftiga fpozhetja Marie Divize, vender ona fvojim vernim sapove s' vefelam obhajati sazhetek Marie prezhifte Divize. Spodobi fe inu je tudi dolshnoft bogu hvaleshni biti savolo sazhetiga shjvlenja Marie, ker sazhetek nje shjvlenja osnanuje blishni prihod vfih Odrefhenika Jesufa. Od katere je rojen Jesuf, imenovan Kriftus.

Ker Maria je od Boga isvolena, de bi mati vfih Odrefhenika Jesufa poftala, je bila od njega s' veliko gnado napolnena, s katere pomozhjo je nar fvetifhi ftvar poftala. Ja! le gnada boshja povifha zhloveka. Samo Maria je to spoznala in djala proti Elisabeti: Mogozhni Gofpod je meni velike rezhj fturil inu fe je oserel na niskoft fvoje dekle s fvojo gnado. Luk. I. 48, 49. — Leta verna in ponishna Diviza ni mogla dergazhi mifliti inu govoriti in tudi mi ne fmemo. — Savolo tiga po isgledu Marie

1. Moremo slu obrajtati
2. Moremo sveftu ohraniti } gnado boshjo.
3. Moremo fkerbnu gmirati

Molitoune Bukve u katirih se sneidejo Juterne inu vezherne pred spoudio inu po spoudi pred Obhailam po Obhailam (sic) per S. Mashi inu veliku drusih Lephi (! Lepih) Molitvi sa u seperloshno sti (!) inu potrebe ukup sbrane U' Terstu Jannes Marenigh natiskavez 1827. 18. (!) 308. Primeri Marka Pohlin.[3])

Kratki sapopadek is popifovanja shivlenja inu zhudeshov tiga brumniga sdej v fhtivilu teh isvelizhanih postauleniga Bernarda od Offida, is Ordna f. Franziska teh Capuzinarjov fraterja per obhajanju letega prasnovanja vunkej dani. V Lublani per Ign. Al. Kleinmayerju 1796. 8. 2 pôli.[4])

---

1) Šaf. 125. — Mittheil. des hist. Ver. für Krain 1862, 114.
2) Šaf. 125.
3) Dr. de Rosetti, L'Archeografo Triestino 1829. I. vol. 208. — L. Žvab, „Lj. Zv." 1883, 141.
4) Šaf. 130.

Jožef Geiger, knjigotržec v Celju, je izdal in naznanil v »Perlognem listu« št. 7 k »Novicam« 1844. l. te-le molitvenike:

Şveti krishovi pot sa dvojno obhojo. Vſaki shtazjon s prav lizhno podobshno polepſhan . . Po 15 krajzarjev.

Duſhni raj s mnogimi pildami. Po 15 kr.

Kluzhek slat nebeſhkih vrat. Şpiſane is neprezenljivih bukev: »Vollständiges christ-katholisches Gebetbuch von Michael Hauber«, katere ſo vſakimu poboshnimu kriſtjanu snane in ſoſebno vſhezh de le nemſhko umi. Po 12 krajzerjev.

Vertnar ſveti s mnogimi molitvami peſmi (?) ino podobami; in kar te bukve ſoſebno dobriga imajo, ſo premiſhlovanja sa vſaki dan dveh tednov, katerih ſe nobeno bres duſhniga dobizhka ne prebere. Po 24 krajzerjev. Per Joshefu Gajgerju, bukvarji v Zelji.

Şveti / Veliki teden / ali / molitve in zeremonije, ki ſe po / sàpovedi katolſhke zerkve / veliki teden opravljajo. / V' natiſ teh bukev ſo miloſtljivi Firſht Goſpod Goſpod Anton Alois / Ljubljanſki Shkof / devetiga profenza 1829 dovolili. / V Ljubljani 1829. / Natiſnil Eger. 8. 304.

Kratka povêst / od / boshie poti na ſveti gori / nad Solkanom blisu Gorice. / od / issidanja, posnejſhiga podrenja in supet ponovlenja zerkve. / Is laſhkiga preſtavlena. / V Vidmi / 1843. / Natiſnil Dominik Biasutti. 8. 29.

Na zadnji strani pravi »Opomin«, da je izvirnik spisal Gaspar Pasconi in dal 1746. l. natisniti v Benetkah. (Naz.)

Dôber naúk[1]) ali kratko poduzhenje sa zhaſne in vezhne neſrezhe. Velja svesan. V Ljubljani J. Giontini.

Pogled v vezhnoſt[2]) ali premiſhljevanje ſhtirih poſlednih rezhi zhlovekovih. Spiſal G. Shvab. Velja terdo svesan 45 kr. s uſnjatim herbtam 1 gold., s slatim obreskam 2 gold.

Peſme[3]) od farnih pomozhnikov ali patronov v Ljubljanſki ſhkofiji. Sloshil L. Dolinar. Veljajo svesane s uſnjatim herbtam 40 kr. — Vishe sa te pesmi veljajo mehko svesane.

Perſtavik. Peſme od ſvetnikov in od ſvetniz v Ljubljanſki ſhkofiji ſamo v podrushnizah zheſhenih. Sloshil L. Dolinar. Per Joshefu Blasniku v Ljubljani.

Podvuzhenja polno premiſhlovanje sa prave Kriſtjane od ſhtirih poſlednih rezhi zhloveka. V Ljubljani per Waiman 1827. 12. 5 listov.[4])

Meſingaſti krish,[5]) temu je perdjano popiſovanje Palestine ali ſvete deshele in hoje Jesuſove po ſveti desheli. V Gorizi; mehko vezane 8 kr.

---

1) „Perlogni list" št. 2. k „Novicam" 1844.
2) „Perlogni list" št. 3. k „Novicam" 1844.
3) „Perlogni list" št. 4. k „Novicam" 1844.
4) Šaf. 138.
5) „Perlogni list" št. 7. k „Novicam" 1844.

Duhovna / vojska. / Spiſal v' laſhkim jesiku bogabojezhi ozhe / Lavrenz Scopuli / nekdaj minih reda ſvetiga Kajetana / . Preſtavil vnovizh / J. M. / V Ljubljani 1847. / Natiſnjen in naprodaj per shlahtnimu Kleinmayrju. 8. 214.

P. Karla. / Rasgovor / od / kerſhanſkiga upanja / soper / duha maloſerzhnoſti, nesaupa / in preveliziga ſtrahu / . Poſlovenil is Nemſhkiga / J. M. / V natiſ teh bukev ſo miloſtljivi Firſht, / Goſpod, Goſpod / Anton Alojs / Ljubljanſki Şhkof dovolili 14. dan Velikiga Şerpana 1845. / V Ljubljani / natiſnil in saloshil Joshef Blasnik / 1847. 8. 264.

Ludovika Blozja / napeljevanje / h keršanskimu življenju. / Na svetlo dala / dva mlada duhovna. / V' Ljubljani / natisnil in založil Jožef Blaznik. / 1847. 12. 126.

Shivljenje Şvetnikov[1]) in prestavni godovi. Perve bukve. V Ljubljani natiſnil Josh. Saſſenberg. 1828. 8. VI. in 662 str. — Druge bukve 624 str. — Tretje bukve 1829. 640 str. — Zheterte bukve 1829. 671 str. — Drugo izdajo l. 1831. oskrbel J. Blaznik. Sodelovali so korar Miha Hofmann, Franc Viriti in Andrej Albrecht.

Napeljevanje veſolno ali veliko ſpoved opravljati.[2]) V Ljubljani 1844, mehko vesane 12, terdo 15 kr.

Napeljevanje k poboshnimu shivljenju[3]) in lepimu sadershanju. Is nemſhkiga preſtavljeno in natiſnjeno po povelji miloſtiviga in prezhaſtiga Firſhta goſpoda Antona Alojsa, Ljubljanſkiga ſhkofa. Velja terdo svesano 20 kr., lepſhi svesano 27 kr. Pri Joshefu Blasniku v Ljubljani.

Filoteja ſ. Franziſhka Salesija,[4]) prijasne bukve, vſakimu poboshnimu ljube, kakor Kempzhanova hoja sa Kriſtuſom. Saloshil Leon v Zelovzu.

Şveta / Deviza in dekla / Zita. / Poſebno vſim / poſlom in kerſhanſkimu ljudſtvu / ſploh sgled / v poſnemanje poſtavljen. / Is nemſhkiga rajnkiga / goſpoda / Korbiniana Antona Riedhoferja. / S dovoljenjem viſokozhaſtitljiviga Ljubljanſkiga Şhkofijſtva. / V Ljubljani 1846. / Na prodaj in v saloshbi per Janesu Giontini bukvarji. 8. 43. (Naz.)

Evstahija. / dobra hzhi. / Isgled vſim poboshnim deklizhem. / Is nemſhkiga preſtavil / J. Sh. bogoſlovez / v Ljubljanſki duhovſhnizi. / V Ljubljani / Natiſnil, saloshil in na prodaj jih ima Joshef Blasnik na bregu 1840. 8. 64.

Kratek opiſ shivljênja zhaſtitih ſvetnikov / Janesa Joshefa od Krisha / ino / Pazifika od ſv. Şeverina / is reda ſv. ozheta / Franziſhka Şerafiſhkiga / s devetdnevnim duhovſkim opravilom / kratkimi / vſakdanjimi molitvami / litanijami in eno peſmijo. / Na ſvitlobo

1) Šaf. 130.
2) „Perlogni list“ št. 5. k „Novicam“ 1844.
3) „Perlogni list“ št. 12. k „Novicam“ 1844.
4) „Perlogni list“ št. 7. k „Novicam“ 1844.

dan / o perloshnoſti nja perviga zerkveniga / proſlavljênja / pri farni zerkvi Devize Marije pred moſtom v Ljubljani 25., 26. in 27. Kosoperſka. / 1840. Natiſnil Joshef Blasnik. 12°. 59. (Naz.)

S v e t i / P o ſ t n i / E v a n g e l j i / sa vſak dan v' poſtu, kakor ſo v' Rimſkih maſhnih bukvah / sapopadeni. / Tudi kasanje, kje ſe najde v' ſvetimu / Piſmu Branje pred Evangeljom. / Vigneta / V' Lublani, / Natiſneni inu na prodaj per Marii Skarbini / 1826. / 8. 98. (Naz.)

P r e m i ſ h l o v a n j e / s a z h a ſ / Ș v e t i g a — l e t a / Jakoba Benigna Boſsueta nekdajniga ſhkofa / v' Meaux na Franzoſkim. / V' krajnſko preſtavleno, / s' sraven / perſtavlenimi molitvami per obiſkovanju / ſhtirih k' sadoblenju odpuſtika ſvetiga — leta, / odlozhenih zerkvà. / V' Lublani 1826. / Natiſnil Leopold Eger. 8. 112.

K r a t k o / p o p i ſ v a n j e / z h e ſ p r i z h e o z h n o / Ș v e t o l e t o / 1826. / V' Zelli / per Josephu od Bacho, / zeſarſke krajleve Kraſije Știſkauzu / . 12°. 7 listov. (Naz.)

P r e m i ſ h l u v a n j e / i n u / M o l i t e v / e n i g a K r i ſ t j a n a / . Drugi natiſ. / pomnoshen s' molitvami, peſmi, litanijam / s' krishem potom ino pildami / . V' Zeli / per Josefu Geigerju / Bukvovesarju / . 1838. 12. 305. (Naz.)

P e r p o m o z h e k ſ v e t i r o s h n i k r a n z[1]) Bogu in Marii dopadljivo moliti. Șpisal M. H o f m a n (?) V Ljubljani. 1837. Velja terdó svesan 12 kr., s uſnjatim herbtom pa 15 kr.

M o l i t n e b u k v i c e z a g m e n j f o l k s l o v e n s k i g a j e z i k a ; v Celli 1818. 12. 144.

M o l i t n e b u k v i z e[2]) s a g m e i n v o l k S l a u e n ſ k i g a j e s i k a. Se neide per Anton Ferlinz, bukvarju v Marburki. Brez letnice in kraja, kjer so se tiskale (Gradec ?). Mala 12. 144. Okolo 1830.

M o l i t u e n i g a v i r n u a n d o h t l i v i g a K r i s t i a n a. v Celli 1820. 8. 128.

M o l i t n e b u k v i z e s a g m e i n v o l k Ș l o v e n ſ k i g a j e s i k a. Se neide per Anton Ferlinz, bukvarju v Marburki. Mala 8°. 144. — Brez letnice in kraja, kjer se je natisnila.[3])

D r u s h b a[4]) v e r n i g a z h l o v e k a s' b o g a m, to je navuki ino molitve. (Od Andreja Bohinza). V Lublani per A. H. Hohn, natiſnil L. Eger. 1827. 12°. 240.

T o m a s h a K e m p e n s a r j a z h v e t i r e b u k v e[5]), p o t k' n e b e ſ a m, katiro je pokasal Jesuſ Kriſtuſ. Petiga natiſa. (Skusi Janesa Bedenzhizha). V Lublani natiſnene per Josh. Sasenberg. 1825. 8. 315.

Ș h k r i n a n e b e ſ h k i h S a k l a d[6]) sa ſpokorne duſhe. V Vidmu.

1) ,,Perlogni list" št. 3. k ,,Novicam" 1844.
2) Šaf. 145.
3) Šaf. 145 misli, da je natisnena okolo 1830. l.
4) Šaf. 138.
5) Šaf. 138.
6) ,,Perlogni list" št. 5. k ,,Novicam" 1844.

Voditelj[1]) proti obljubljeni deshali. Bukve sa bolnike; polne kratkih molituv, premifhlovanj in podukov s mnogimi perpovedi is shivljenja fvetnikov. Kdor jih fhe ima, fo mu slo vfhezh. Lepa podobfhina predej, v Nirenbergu natifnena kerfhanfkimu Serzu dobro dé. Mehko svesane s pifanim ovitkom fe po 42 krajzerjev prodajejo.

Molitve[2]) per ozhitni flushbi boshji. V Ljubljani 1833' Na prodaj pri vdovi rajnega bukvovesa Janesa Klemenza.

Sgodna daniza.[3]) Molitne bukve v zhaft Marii Devizi. V Zelouzu.

Molitvine bukvize,[4]) v kterih fe najdejo juterne in vezherne molitvize tudi molitve per fv. mafhi, per fpovedi id. V Zelouzu.

Kratki ṣapopadik / lepih zhudeshou velkiga / patriarha in rednika / Kriṣtuṣoviga / ṣvetega Joshefa / k' ṣo jih popiṣali / goṣpod fajmaṣhter s' Dolline / de ṣo ṣe godile / v zirkvi ṣv. Jurja v' Rizmanih / per altarju / ṣv. Joshefa / v' leto 1749 / v' Terṣtu / jannes Marenigh natiskavez. 1827. 16⁰. 24.

Tu omenjeni župnik je bil: Johann Freiherr von Raunach, Dr. Theologiae, Herr von Šillertabor und Momians, Beneficiat der Kirche B. V. M. in Au (Loka.)[5])

Kristjanski vrt / ali / sbrane molitve / jutranje — vezherne — in od fv. mafhe / sa fpoved in s. obhajilo; / tudi drugo / podvuzhenje, litanije / Tobiova hiftoria / ino / fvete katolifhke pefmi. / V Vidmi 1837 / Natifnil L. Vendrami / Natis preskerbel Janes Jasbitz / In on jih ima na prodaj v' Gorici. 12⁰. 251.[6])

Brumna drushba / Dufham u Vizah / vedno pomagati / Is lafhkiga / preftauljena. / Vigneta / V Vidmi / 1847 / . Natif Dominika Biasutti. / 12⁰. 33. (Naz.)

Pasion tu ie popisvanje od terplienia Jesusa Kristusa inu niegove shalostne matere Marie Deviza . . . u druk dane v' tem lete od Andreja Shuesfterja Drabosnika, eniga poredniga paura u Korotane 1811.[7])

Passion, to je popisuvanje terplenja Jesusa Kristusa gospoda nashiga koker je taistega Sveti Mateush evangelist popisau. Katiri fe poje na Zvetno Nedello. V' Terstu 1805. V' Ceffarfki Kralevfki Prefrajani Stifkarnizi Poglavarfki 12⁰. 12 str.[8])

Pravopis je jako nedosleden posebno gledé šumevcev; v nekaterih besedah piše *y* nam. *i*, n. pr. *Ony*. Poslovenjen je za take župnije, kjer so duhovniki ali drugi v cerkvi peli pasijon v slovenskem jeziku.

Nauka polne povefti[9]) sa flovenfko mladino. V Ljubljani.

1) „Perlogni list" št. 7. k „Novicam" 1844.
2) „Perlogni list" št. 5. k „Novicam" 1844.
3) „Perlogni list" št. 5. k „Novicam" 1844.
4) „Perlogni list" št. 5. k „Novicam" 1844.
5) Dr. Pet. Tomasin, Geschichte von Triest.
6) Molitvenik seže do str. 96; historia Tobiova do 135; pesmi do 246.
7) „Kr." 1885, 425.
8) —ć, „Lj. Zv." 1883, 480.
9) „Perlogni list" št. 5. k „Novicam" 1844.

Gofp. Krifhtofa Schmida, Korarja Avguftinfkiga, Sgodbe fvetiga pifma sa mlade ljudi, okrajfhane is Nemfhkiga, preftavljene (od Gafhperja Shvaba). V Ljubljani natifnil Josh. Blasnik. 1830. 8°. 190.[1])

Nemfhka / Pifmenoft / sa flovénfko-némfhke / fhole / v' zefar. kralj. dershavah / . Velja nesvesana . . . 10 Kr. C. M., svesana 13 Kr. C. M. S' zefarfkiga kraljeviga apoftoljfkiga Velizhaftva / pravizo in dovoljênjem / Na Dunaji. / V' salogi zef. kralj. bukvarnize sa fhôlfke bukve / per fv. Ani v' Janesovih ulizah. / 1838. Gedruckt bei Carl Ueberreiter. 8. 115. (Naz.)

Bukvize Branja / sa / Ṣholarje / na Desheli / v' efterajhfkimu zefarftvu. / Pervi del / . Kerfhanfki navuk. / Veljajo nesvesane (18 Kr. Ṣ D.), svesane v ledernat rob (24 Kr. Ṣ. D.) S' pregnadlivim perpufhenjam kralovfke-zefarfke apoftolfke Ṣvetlofti. / V Gradcu / fe najdejo per vféh bukvovésih. natifnjene s' K. Tanzerovimi pifmenzami. 1843. 8. 221. str.

Na levi strani je nemški naslov. Drugi list ima ta-le naslov:

Naj fplohnejfhi ino imenitnejfhi / Navuki / kerfhanfko katolfhke vére. Pervi rasdélik perviga déla Bukviz Branja sa fhole na desheli. Sa vshitek v' nemfhko-flovenfkih fholah efterajhfkiga zefarftva. (Naz.)

Navod v branje sa mladoft nedelfkih fhol. Tretji natif. V Zeli 1846. Na prodaj per Joshefu Gajgerju. 8. 78. (Naz.)

Gosp. dr. Oblak me je opozoril na to-le knjigo, ki pa spada še v prejšnjo dôbo:

Kristianske Bukvize, v' katereh sa hishne gospodarje inu gospodinje, tudi sa druge stanove stareh inu mladeh ludi, tudi molitve se najdejo is psalmov vkup sbrane skus perpufhenje Zefarfke Oblafti. V' Zelouzi, per Ignaziu Kleinmayrju 1784. Mala 8°. 220 in 4 str. registra.

V to dôbo spada tudi knjižica:

Toje / ta pravi / ino ta zieli / Colomone-Shegen / Kateri je biv vkeleranje / taprvov bart vdrvkan vtam / lete: 1321 noi v latinshzhei / shprachi vnkei dan: potam / pa na nemshko sedei pa ta / prvno bart na sovenjo no / novo kvhan inu frishno / pazhan. / D. K. 10. R.

Brez letnice in kraja, kjer je tiskana knjižica. Mala 12°. 283. Na koncu so tri slike, predstavljajoče sv. Jožefa, Ignacija, Boštijana. Vsebino knjižice podaje druga stran tako-le:

Te bukve so skrivnah rezhi sapopadk. / TE BVCVE SO POVHNE / BOSHIE MOZHI / NOI / VSAH TASVETAH INV / GVAVTOKRAFTNAH / MOLITV. / Ino shegnov: katere molitve ino shegni majo vsomuezh ino gvovt boshjo vsobe sapopadano da samorjo zhoveka prad grieshi noi prad vso shkodo varvati na dushi noi na telesi.

Rokopisni Dictionarium Latino-Carniolicum, brez imena pisateljevega in brez letnice, segal je do besede: »Obscuritas.« Posluževala sta se ga Cigale in Miklosič, ki sta ga dobila iz samostana Krčepoljskega. Kje se nahaja zdaj, se ne vé. Cigale sodi, da je bil star čez 100 let.[2])

1) Šaf. 129.
2) M. Cigale, Deutsch-slovenisches Wörterbuch V. — Fr. Levstik, „Lj. Zv." 1881, 777.

Slovenske prisege.

Al. Hudovernik je med starimi listinami zatiškega samostana našel prisego Jurja Jehana pred sodiščem iz 1785. l., »Nov.« 1881, str. 215; »Kr.« 1881, str. 475. — Prisega Matije Seiza in Matije Savierskega iz 1782. l., »Kr.« 1881, str. 682.

Gosp. dr. Wagner, okrajni sodnik v Gornjem Gradu na Štajerskem, rodom Nemec, ki se je pa slovenščine naučil do nenavadne točnosti v besedi in pismu, opozoril je pisatelja te knjige na prisego v rokopisnem »Instrumentenbuchu« iz minolega stoletja; druga in tretja prisega slôve takó:

2.

Katheri tschlouk se Toku nauredno persesche jeno / je jemo Samimo taku Sauraschnig, de on Karuit / schno perssego Sturj Taisti persesche, Ko bi / on et kau (!) Koker jest danes Kriuitschno perseschem. Taku jest prosim Baga otscheta Sinu jenu Svetiga Ducha, to zello Sueto Troizo Boschio, de jest odlotschen bodem, od / gmeine jenu dobrute Suete Karschanske Zerkue, od gmeine vsich lubich Suetniko od Zelliga Karschanstua jenu de taista dobrota meni bode Kenimu ve tschnimo Sgubleino Moie boge Duschize telleſsa jenu karui.

3.

Ta naprauitschni Tschlouek parsche (= parsesche). Kobian diau (Ko bi on djal) Koker jest danes Kriuitschno perschem (perseschem) taku pomagei Menj Buch otsche, Sin jenu Suete Duch, de taisti meni nigdar htrosto na pride, usem tschsu (tschasu) jenu urj, Kader se bode Moia Duschiza lotschilla od tega Tellessa ali Sueta.

Župnijska knjižnica pri sv. Ksaveriju v zgornji Savinjski dolini hrani rokopisno »Real-Concordanco« v 4 debelih zvezkih brez letnice. V I. zv. se nahaja kratek ogovor slovenski, čijega začetek radi posebnega pravopisa tu natisnemo. Oba rokopisna drobca objavi pisatelj te knjige v celoti drugod.

Ex omnibus floribus orbis elegi mihi lilium unum. Esdra 5. 24. Ni obeniga zhloueka na ſueto, kateri bi ſkusi ſoio preproſheno tako ſlep biu, kateri bi nasaſtopeu ia ſoimi ozmi navideu, ali rekoz ſrokami napereu, de ie leta videozhe pretekeioz inu nastanoviten svet eden lep gartelz, vkaterim ie Gospod Bog Vsegamogozi sa nas zloveske creature bogato, ia papolnema vseh ſort potrebne rezhi k naſhimo goridershaino, koker tudi drugih, nikar toko potrebneh, ali vender shlahtnih rezhi k naſhimo veſselio . . . .[1]) v tako visho uſtvaren inu gori poſtaven, de vſakateri zlouk, toko vbog, koker bogat toko velik, kakor maihen, mlad ali star more ſkusi premiſhlovanie tega Sveta ſkralam Prophetam praviga ſuoiga Serza.[2])

1) Štirih besed ne morem čitati. — Pis.
2) Psal. 79, 4. 11.

